

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HADİSAT GAZETESİ'NE GÖRE
MİLLİ MÜCADELE'NİN BAŞLANGIÇ
DEVRESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim EĞİLMEZ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Orhan HÜLAGÜ

MAYIS-2006

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HADİSAT GAZETESİ'NE GÖRE
MİLLİ MÜCADELE'NİN BAŞLANGIÇ
DEVRESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim EĞİLMEZ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Bu tez / /2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

İmza

Adı-Soyadı

İbrahim Eğilmez

Tarih

01/05/2006

ÖNSÖZ

“Hadisat Gazetesine Göre Milli Mücadele’nin Başlangıç Devresi” adlı konu, Milli Mücadele Tarihi hakkında bilgi veren yazılı kaynaklar içerisinde; gazetenin yayımlandığı devre ait gelişmeleri aktarırken, devrin aydınlatılmasında nasıl bir rolünün olduğu ve ne dereceye kadar katkı sağladığı hususunda üzerinde durulmaya değer görülmüştür. Ayrıca, mütareke devrinde meydana gelen siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal olaylardan hangilerinin Milli Mücadele Hareketi’nin başlamasına zemin hazırladığı, bu noktada Hadisat Gazetesi’nin Türk kamuoyunu etkileme ve yönlendirebilme gücünün ne düzeyde olduğu, çalışmada ulaşılmak istenen hedeflerin belirlenmesini sağlayan temel prensipler olmuştur. Bu nedenle Milli Mücadele’nin başlangıç devresinde yaşanan gelişmeleri Hadisat vasıtasıyla anlamak ve bir gazete olarak Hadisat’ın memleket meselelerinde, takip ettiği yayın politikasının milli bir karaktere sahip olduğunun tespit edilmesi, çalışma prensiplerini temelde şekillendiren düşüncelerin asıl muhtevasını oluşturmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Orhan Hülagü’ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

01 Nisan 2006

İbrahim Eğilmez

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	IV
ÖZET.....	V
SUMMARY.....	VI
GİRİŞ.....	1
Hadisat Gazetesi	7
Süleyman Nazif	10
BÖLÜM 1: İSTANBUL'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER	
1.1. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti	
1.1.1. Hükümetin Kuruluşu ve Vazifeleri.....	13
1.1.2. Sulh ve Mütakere Meselesi.....	18
1.1.3. Harp Mesulleri ve Firari Paşalar.....	24
1.1.4. Hükümetin İstifası.....	30
1.2. Tevfik Paşa Hükümeti	
1.2.1. Yeni Kabinenin Programı ve İlk İcraatlar.....	35
1.2.2. Mondros Mütarekesi'nin Uygulanışı ve İlk İşgaller.....	44
1.2.3. Harp Mesulleri ve Genel Af.....	50
1.2.4. İktisadi Durgunluk ve Hal Çareleri.....	55
1.3. Damat Ferit Paşa Hükümeti	
1.3.1. Hükümetin İç ve Dış Politikası.....	59
1.3.2. Türkiye'ye Yönelik Harisane Emeller.....	69
1.3.3. Türk Heyeti ve Sulh Meselesi.....	84
1.3.4. İttihatçıların Tasfiyesi.....	95
1.4. İzmir'in İşgaline Tepki Olarak İstanbul'da Yapılan Mitingler	
1.4.1. Fatih Mitingi.....	101
1.4.2. Üsküdar Mitingi.....	106

1.4.3. Kadıköy Mitingi.....	109
1.4.4. Sultanahmet Mitingleri.....	112

BÖLÜM 2: ANADOLU'DAKİ GELİŞMELER

2.1. İzmir'in İşgali

2.1.1. İşgal Şekli ve İzmir'deki Vaziyet.....	123
2.1.2. Yunan İddiaları ve Çarpıtılan Gerçekler.....	132
2.1.3. İzmir'in İşgaline Anadolu'dan Gelen Tepkiler.....	138

2.2. Kilikya Meselesi

2.2.1. Adana'nın Tahliyesi ve Adanalıların Feryadı.....	149
2.2.2. Adana ve Havalisinin Hakiki Nüfusu.....	157

2.3. Vilayat-ı Şarkiye ve Ermeni Meselesi

2.3.1. Büyük Ermenistan Projesine Doğu İllerinin Tepkisi.....	163
2.3.2. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Faaliyeti.....	174
2.3.3. Ermenilerin Yaptığı Katliamlardan Birkaçı.....	182

BÖLÜM 3: TEHCİR VE TAKTİL DAVALARI

3.1. Yozgat Tehciri ve Taktili Davası.....	189
3.2. Trabzon Tehciri ve Taktili Davası.....	197
3.3. Musul Merkez Kumandanı Nevzad Bey'in Davası.....	209
3.4. Büyükdere Tehciri Davası.....	221
3.5. İttihat ve Terakki İleri Gelenlerinin Davası.....	226

BÖLÜM 4: HARİCİ GELİŞMELER

4.1. Avrupa'daki Sulh Hazırlıkları.....	240
4.2. Alman Sulhu	
4.2.1. Mütareke ve Almanya'daki Vaziyet.....	248
4.2.2. Alman Sulhunun Şartları.....	259
4.2.3. Almanların Karşı Teklifleri.....	268

4.3. Avusturya Sulhu.....	279
4.4. Avrupa ve Bolşevizm Meselesi.....	289
SONUÇ VE TEKLİFLER.....	301
KAYNAKLAR.....	306
EKLER.....	313
ÖZGEÇMİŞ.....	318

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1891 Senesi Aydın İlinin Nüfusu.....	134
Tablo 2: Vitala Quinet'ye Göre 1898 Senesi Aydın Vilayetinin Nüfusu.....	135
Tablo 3: Venizelos'un İddialarına Göre Anadolu Vilayetlerinin Nüfusu.....	136
Tablo 4: Vitala Quinet'ye 1898 Senesi Asya-i Türki Nüfusu.....	137
Tablo 5: 1918 Senesi Adana ve İçel'deki Muhtelif Kasaba ve Köylerin Sayısı.....	160
Tablo 6: 1918 Senesi Kilikya Müslüman Nüfusu ve Genel Nüfusa Oranları.....	161
Tablo 7: 1918 Senesi Kilikya'daki Halis Türk Köylerinin Sayısı ve Kazalara Göre Dağılımı.....	162

Tezin Başlığı: Hadisat Gazetesine Göre Milli Mücadele'nin Başlangıç Devresi	
Tezin Yazarı: İbrahim Eğilmez	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Orhan Hülagü
Kabul Tarihi: 23.05.2006	Sayfa Sayısı: VI (ön kısım) + 312 (tez) + 5 (ekler)
Anabilimdalı: Tarih	Bilimdalı: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
<p>Milli Mücadele basını olarak adlandırılan gazetelerin, Milli Mücadele Tarihinin aydınlatılmasında ve Milli Mücadele dönemine dair çarpıcı bilgilere ulaşılmasında son derece önemli bir yeri vardır. Milli Mücadele döneminde yayınlanmış olan gazetelerin hemen hemen hepsi hakkında, tek tek veya genel olarak kapsamlı bir şekilde hazırlanmış olan araştırmalar mevcut iken, Hadisat gazetesinin bu kapsam haricinde kaldığı tespit edilmiştir.</p> <p>Bu çalışmanın araştırma konusu, Milli Mücadele'nin başlangıç safhasında Türkiye dahilinde ve haricinde meydana gelen hangi mühim olayların Hadisat'ta yer aldığını, gazetenin bu gelişmelerden Türk kamuoyunu ne şekilde haberdar ettiğini ve nasıl etkilemeye çalıştığını belirlemek olarak ifade edilebilir. Bir gazetenin kamuoyu oluşturabilme fonksiyonuna ve mevcut kamuoyunu yönlendirebilme gücüne sahip olduğu bilinen bir husustur. Bu noktada bu çalışmanın gayesini şu şekilde ifade etmek mümkündür:</p> <p>a) Milli Mücadele'nin başlangıç safhası olarak adlandırılan mütareke döneminde, Türkiye ve Avrupa'da meydana gelen gelişmelerden hangileri Hadisat'ta yer almış ve bu gelişmeleri gazete nasıl aktarmıştır?</p> <p>b) Milli Mücadele'nin başlangıç safhasında meydana gelen olaylardan Türk kamuoyu nasıl etkilenmiş, ne şekilde bir tepki vermiş ve bu noktada Hadisat'ın Türk kamuoyunu etkileme gücü ne düzeyde olmuştur?</p> <p>Başta İstanbul olmak üzere Anadolu ve Avrupa'da yaşanan mühim gelişmeler, gazetenin öncelikli olarak gündemini meşgul eden temel konular olmuştur. Bu hususta İtilaf Devletleri'nin siyasi ve askeri baskısı ile İttihatçılarla ilgili yapılan tartışmalar arasında sıkışıp kalan ve işgaller karşısında da, memlekete sahip çıkma hususunda etkili bir tavır sergileyemeyen İstanbul hükümetleri ve bu hükümetlerin faaliyetleri, Hadisat'ın sürekli gündemde tuttuğu ve dikkat çekmeye çalıştığı meseleler olmuştur. Bilhassa İstanbul, Anadolu ve Türk milletinin mukadderatına yönelik harisane emeller ve planlar gözler önüne serilmiş ve bağımsızlık konusunda ortak bir fikir birliğinin teşekkül etmesine gayret edilmiştir. Ayrıca sulh görüşmeleri etrafında tekrar şekillenen Avrupa'nın durumu, bozulan Avrupa dengesini tekrardan kendi menfaatleri doğrultusunda kurmaya çalışan galip devletlerin faaliyetleri ve Bolşevizmi önleme konusundaki girişimleri hakkında kamuoyunu bilgilendiren Hadisat, bu şekilde İtilaf Devletleri'nin Avrupa'da sahneledikleri oyunları da kamuoyuna göstermeye çalışmıştır.</p> <p>Bu çerçevede yapılan çalışma sonucunda mütareke döneminde yaşanan gelişmelerin, Milli Mücadele Hareketi'nin başlamasında son derece etkili olduğu ve milli meselelerin Türk kamuoyuna aktarılmasında, ülke menfaatlerinin sürekli olarak gündemde tutulması ve savunulmasında, milli birlik ve beraberlik duygusunun pekiştirilmesinde ve bağımsızlık için mücadele etme fikrinin önem kazanmasında, Hadisat'ın son derece müessir olduğu öne çıkmaktadır. Bu noktada gazetenin, ülke gündemini meşgul eden meseleler hakkında Türk kamuoyunun bilinçlendirilmesinde ve aynı zamanda Türk milletinin haklı davasının hükümete ve işgalci güçlere duyurulmasında da aktif bir rol üstlendiği gözlenmektedir. Bu durum Hadisat'ın bir gazete olarak, gönülden ve yüreктen verdiği destek ile Milli Mücadele azminin ve kararlılığının sürekli olarak canlı tutulmasında önemli bir katkı sağladığı sonucuna ulaşmamızı sağlamaktadır. Böylece Hadisat'ın, yayımlandığı döneme ait olaylara geniş bir perspektiften bakılmasında, kamuoyunun en çok tartıştığı veya tepki verdiği konuların öğrenilmesinde, belirli bir fikir ve gaye etrafında kendi toplumunu etkileyebilme ve yönlendirebilme gücünün ölçülmesinde önemli faydalar sağlayan bir yayın organı ve hatta başvurulması gereken önemli bir kaynak olduğu söylenebilir.</p>	
Anahtar kelimeler: Mütareke Dönemi, İstanbul Hükümetleri, Anadolu'daki Gelişmeler, Tehcir ve Taktik Davaları	

Sakarya University Insitute of Social	Abstract of Master's Thesis
Title of the Thesis: The Beginning Stage of National Struggle According to Hadisat	
Author: İbrahim Eğılmez	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Orhan Hülagü
Date: 23.05.2006	Nu. of pages: VI (pre text) + 312 (main body) + 5 (appendices)
Department: Tarih	Subfield: History of Turkish Republic
<p>Newspepar called as the press of National Struggle have are extremely important in reaching remerkable information about national struggle period and enlightening the history of national struggle. Although there have been comprehensive research both individuiual and general on almost every newspaper published in the national struggle period, it has been determined that the newspaper Hadisat has been left out of this scope.</p> <p>The research problem of this work can be defined as determining which important interior and exterior events at the beginning stage of national struggle took place on Hadisat, how the newspaper announced these events and how they tried to influence the Turkish public opinion. It is known that a newspaper has the power to form and influence public opinion. In this contex, it is possible to define the goals of this research as:</p> <p>a) In the armistice period called as the beginning stage of national struggle, which developments in Turkey and Europe took place on Hadisat and how did the newspaper convey these developments?</p> <p>b) How was the Turkish public influenced by the events at beginning stage of national struggle, how they reacted and what was the level of Hadisat's influence at this point?</p> <p>İmportant developments primarily in İstanbul, Anatolia and Europe were the basic subjects which occupied the agenda of the newspaper. In this contex, İstanbul governments pressed between political and military pressure of the Allies and the arguments with with the committee of union and progress, their activities and their inability to carry an effective approach in protecting the country were the subjects Hadisat kept on the agenda and tried to attract attention to. Ambitious intentions and plans on the fate of İstanbul, Anatolia and the Turkish nation were displayed and effort was shown to form a unity of ideas on independence. Moreover, Hadisat tried to display the tricks of Allies states in Europe by informing the public about the situation of Europe reshaping around peace talks, activities of winner states trying to establish the spolied balance of Europe in accordance with their benefits and their atempts to prevent Bolshevizm.</p> <p>As a result of study in this contex, it is seen that in these developments were effective in the beginning of National Struggle Movement and Hadisat was highly effective in conveying national matters to the Turkish public, consolidating the feeling of national unity and solidarity, stressing the idea of struggle for independence and defending and keeping the national benefits an agenda. At this point, it is seen that the newspaper played an active role in informing the Turkish public about the agenda of the country and conveying the right claims of the Turkish nation to the government and occupation forces. This makes us conclude that as a newspaper, Hadisat contributed tremendously to refreshing the National Struggle soul and determination with their sincere support. It can be said that Hadisat is a useful publishing organ an deven a must be aplied source in looking at the periodical events from a widw perspective, learning about the most spoken and discussed subjects and measuring the effect of a newspaper to influence the public at a definite idea and aim.</p>	
Anahtar kelimeler: Armistice Period, İstanbul Governments, Developments in Anatolia, Cases of Murder and Migration	

GİRİŞ

20 y.y da insanlık tarihini derinden etkileyen ve sarsan en önemli olaylardan biri de, şüphesiz Birinci Dünya Savaşı'dır. Bu savaş, insanlığa acı, gözyaşı ve hüzünden başka hiçbir şey vermemiştir. Savaş bittikten hemen sonra yenilen devletlere şartlarını kabul ettirmek ve yeni dünya düzeni kurmak için harekete geçen galip devletlerin izlediği tutum, savaşın acılarını ve yaralarını kapatmadığı gibi daha da arttırmış ve özellikle sahip oldukları topraklarını ve egemenliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan milletler büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardır.

Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan gibi, savaşı kaybeden ülkelerden biri de Osmanlı Devleti idi. Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile sürdürdüğü savaşa son vermiştir. Ateşkesin imzalanması zaten yorgun ve bitkin bir vaziyette olan millete geçici bir moral kazandırmış ve millet, düşman devletlerle yapılacak olan sulh antlaşması ile de bir daha kötü günlerin yaşanmayacağına inanmıştı. Fakat bu durum pek uzun sürmemiştir. Zira ateşkesin hemen arkasından başlayan ilk işgal hareketleriyle beraber İtilaf Devletleri'nin gerçek niyetlerinin ne olduğunu anlaşılması, memlekette büyük bir hayal kırıklığı meydana getirmiştir.

İşte böyle bir dönemde Anadolu insanının meydana gelen mühim olaylardan haberdar edilmesi, genelde gazeteler vasıtasıyla mümkün olabilmıştır. Gazetelerin ulaşamadığı yerlerde ise insanlar, ya gazete okuyanlardan ya da kendilerine anlatılanlardan olayları takip etmeye çalışmışlardır. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de basın, kamuoyunun oluşmasında veya kamuoyunun yönlendirilmesinde son derece etkili bir güce sahipti. Mütareke döneminin memleket sathında meydana getirdiği atmosfer bu etkiyi bir kat daha arttırmıştır. Aslında Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekildiği son anların ve aynı zamanda yeni bir Türk devletinin kuruluşuna zemin hazırlayan temel olayların yaşandığı mütareke dönemi, bir geçiş dönemi niteliğindedir. İşte bu süreç içinde Türk milletinin mukadderatını ilgilendiren gelişmelerin ve olayların gazeteler tarafından kamuoyuna nasıl aktarıldığı veya hangi gazetenin hangi misyon dahilinde nasıl hareket ettiği ve bunu kamuoyuna nasıl yansıttığı, mütareke döneminin gündemini belirleyen gazetelerin bir bir tahlil edilmesi gerekliliği sonucunu da beraberinde getirmiştir.

Mütareke dönemi yani 1918 sonu ile 1919 yılı arasındaki dönem, aslında Milli Mücadele Hareketi'nin başlamasına zemin hazırlayan olayların yaşandığı bir geçiş dönemidir. Bu dönemde, hem ülke içinde hem de ülke dışında meydana gelen mühim gelişmelerden Türk kamuoyunun haberdar edilmesinde Milli Mücadele taraftarı gazetelerin son derece önemli bir rolü olmuştur. İşte bu Milli Mücadele taraftarı gazetelerden biri de Hadisat Gazetesi'dir.

Hadisat Gazetesi, sadece yaşanan gelişmeleri aktaran bir gazete olmaktan çok daha öte, kamuoyunu önemli ölçüde etkileyen bir yayın organı olmuştur. Bunda da Türk edebiyatının iki önemli usta kalemi olan Süleyman Nazif ve Cenab Şehabeddin'in katkıları oldukça fazladır. İttihat ve Terakki ileri gelenlerinden Enver, Talat ve Cemal Paşalara yönelik amansız eleştiriler ve bu paşaların neredeyse vatan hainliği ile suçlanmaları, ülke topraklarına yönelik yapılan işgallerin asla kabul edilemeyeceği, asılsız Ermeni iddialarına karşı verilen cevaplar, Doğu Anadolu'nun Türklüğü ve Müslümanlığı Süleyman Nazif'in makalelerinin neredeyse tamamında sürekli olarak gündemde tutmaya çalıştığı temel meseleler olmuştur.

Cenab Şehabeddin de tıpkı Süleyman Nazif gibi makalelerinde; milli hassasiyetleri göz önünde tutan bir bakış açısıyla olayları değerlendirmiş ve makalelerinde geçmiş dönemin iktidarlarına karşı da yergi dolu bir üslup kullanmış ve Hadisat Gazetesi'nde yaklaşık iki ay kadar yazdıktan sonra ayrılmıştır. Cenab Şehabeddin'in Hadisat'taki makalelerine son vermesiyle bundan sonra gazetede başyazıların tamamı Süleyman Nazif tarafından kaleme alınmıştır. Bunun yanında gazetede dönemin usta yazarlarından Doktor Fahreddin Mustafa'nın "Manidar Bir Hikâye" ve Hıfzı Tevfik'in "Gençliğe Hitabe" adlı makaleleri ve Halil Nihad'ın bazı şiirlerine de yer verilmiştir.

1918 Ekimi'nden 1919 Haziranı'na kadar yayın hayatına devam eden Hadisat'ta, sadece ülke içinde meydana gelen olaylara değil, aynı zamanda ülke dışında özellikle Avrupa'da meydana gelen mühim siyasi gelişmelere de yer verilmiştir. Ama Hadisat'ta yayınlanan haberleri genel bir sınıflandırmaya tabi tutacak olursak memleketi ilgilendiren konuların Hadisat'ta oldukça fazla yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle harici gelişmelerle ilgili verilen haberler Avrupa'daki sulh hazırlıkları, Almanya ve Avusturya ile de yapılan sulh görüşmeleri ve Avrupa'yı tehdit eden Bolşevizm meseleleri hakkında olmuş ve meydana gelen diğer gelişmelerle ilgili pek fazla detaylı

bilgi verilmemiştir. Böylece Hadisat, Paris Barış Konferansı öncesi ve sonrasında Avrupa'da meydana gelen mühim gelişmeleri, genelde dış ajanslardan gelen telgraflar doğrultusunda aktarmaya çalışmıştır.

Hadisat'ın ilk yayımlandığı günden son yayımlandığı güne kadar genelde sayfalarını dolduran konular, gündemi meşgul eden dahili gelişmeler olmuştur. Zira, ateşkesten sonra vatanın bağımsızlığını ve Türk milletinin geleceğini ilgilendiren son derece önemli gelişmeler yaşanıyordu. Başta İstanbul olmak üzere, Anadolu'da yaşanan mühim gelişmeler, Hadisat'ın sayfalarında yer verdiği en önemli konular olmuştur. Gazete, İstanbul'da yaşanan gelişmelerde daha çok savaşa girmenin anlamsızlığı ve buna İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerinin neden olduğu, savaş sonunda Osmanlı Devleti'nin imzalamak zorunda kaldığı Mondros Mütarekesi, mütarekenin uygulanması karşısında Osmanlı hükümetinin tutumu ve tavrı, Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasındaki sulh meselesi, İtilafın gerçek niyeti ve azınlıkları destekleyen politikası, Rum ve Ermeni basının faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin payitahtına yönelik harisane emeller ve İzmir'in işgaline tepki olarak İstanbul'un değişik semtlerinde yapılan protesto mitingleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Anadolu ile ilgili gelişmelerin aktarıldığı haberlerde ise; İzmir'in hangi gerekçeye dayandırılarak Yunanlılar tarafından işgal edildiği, işgalin haksızlığı, işgal sırasında yaşanan gelişmeler, işgal boyunca İzmir'deki vaziyet, İzmir ile başlayan Yunan işgalinin genişlemesi, İzmir ve çevresiyle ilgili ortaya atılan asılsız Yunan iddiaları ve bunlara verilen cevaplar, Anadolu'nun gözbebeği İzmir'in işgaline karşı Anadolu'nun dört bir tarafında yapılan protesto mitingleri ve bu mitingler sonucunda ilgili yerlere çekilen protesto telgrafları, Anadolu'nun işgali ve bu işgallere karşı Anadolu'nun feryadı, Adana ve havalisi ile ilgili ortaya atılan Ermeni iddiaları ve bu iddialara nüfus istatistikleri ile verilen cevaplar, doğu illerini kapsayan büyük Ermenistan projesi ve doğu illeri ile ilgili ortaya atılan Ermeni iddiaları ve bu iddialara karşı bölgenin nüfus, sosyal, siyasi, kültürel ve coğrafi özellikleri açısından asırlar boyunca Müslüman Türk vatanının ayrılmaz bir parçası olduğu ve öyle kalacağı, Doğu Anadolu'nun Türklüğünü ve Müslümanlığını savunan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin faaliyeti ve savaş esnasında doğu vilayetlerinde Ermenilerin Türklere yaptığı mezalimden bir kaçını aktarılmıştır.

Ayrıca, tehcir ve taktik davaları başlığı altında verilen haberlerde ise davalar olduğu şekilde aktarılmış ve Ermeni tehciri ile ilgili yapılan değerlendirmelerde savaş esnasında yapılan Ermeni tehcirinin asla bir soykırım niteliğinde olmadığı ve bunun devletin uygulamak zorunda kaldığı bir tedbir olduğu ve asıl mağdur edilen ve katliama tabi tutulan tarafın Türkler olduğu vurgulanmıştır.

Milli Mücadele'nin başlangıç safhasında memleket dahilinde ve haricinde meydana gelen mühim olaylarla ilgili bilgilere ulaşabilmemizde ve kamuoyunun en çok hangi konularla meşgul olduğunu öğrenebilmemizde o dönem yayınlanmış olan ve âdeta her biri, bir arşiv belgesi niteliğinde olan gazetelerin son derece önemli bir yeri vardır. İşte bu gazetelerden biri olan Hadisat Gazetesi'nde yaptığımız incelemeler sonucunda gerçekten kayda değer ve bir o kadar da önemli Milli Mücadele'nin başlangıç devresinin daha iyi anlaşılmasına az da olsa katkı sağlayacak olan bilgilerin olduğu görülmüştür.

Hadisat, yayımlandığı her sayısında bir taraftan memleket dahilinde ve haricinde meydana gelen olaylar hakkında okuyucuya sağlıklı bilgiler ulaştırmaya çalışırken, bir taraftan da memleketi ilgilendiren mühim meseleler hakkında görüşlerini açık bir şekilde kamuoyu ile paylaşmıştır. Gazetenin yayımlandığı dönemin mütareke dönemi olması gazetede aktarılan haberlerin ve yapılan değerlendirmelerin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Zira görünüşte mütareke dönemi olarak adlandırılan bu dönem aslında Türk vatanını ve Türk milletini esaret altına almak amacı ile hazırlanmış olan planların bir bir uygulanmaya başlandığı bir dönemdir. Böyle bir dönemde bir taraftan İtilaf güçlerinin ve hükümetin baskısı, diğer taraftan ekonomik imkânsızlıklar Hadisat Gazetesi'ni asla misyonundan uzaklaştıramamış ve gazete bir seneye yakın bir süre boyunca Türk milletinin haklı davasında, adeta onunla beraber omuz omuza yürümüş ve mücadele etmiştir.

Milli mücadele taraftarı bir gazete olan Hadisat'ta yayımlanan haberlere ve yapılan yorumlara genel olarak bir göz atıldığında, mütareke döneminde gündemi en çok meşgul eden olaylar hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılacağı gibi, aynı zamanda bu olaylar karşısında Türk kamuoyunun nasıl bir tepki verdiğini öğrenebilmek de mümkün olacaktır. Bilhassa mütareke döneminin o olağanüstü günlerinde vatan topraklarına göz dikmiş olan düşmana karşı hakkı ve hakikati hiçbir zaman savunmaktan vazgeçmeyen

ve işgaller karşısında milli mücadele ruhunu canlı tutan ve milli heyecanı coşturan yazılarıyla Hadisat Gazetesi, her zaman millete moral ve ümit vermiş ve bağımsız yaşama uğrunda gerektiğinde ölmeye hazır olan bir milletin haklı feryadının sayfalarında duyurmaya çalışmıştır.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda Hadisat Gazetesi'nin bütün sayılarını kapsamlı bir şekilde inceleyen ve bunu yazıya döken bir çalışmanın olmaması bizi böylesine bir gayret içerisine sürüklemiştir. İlk etapta tek başına bir gazetenin yayınladığı dönem hakkında verdiği bilgilerin yeterli olup olmadığı sorusu akıllarda şüphe uyandırabilir. Fakat gazetenin bütün nüshalarını baştan sona ayrıntılı bir şekilde incelediğimizde, sadece kendi döneminde yaşanan gelişmeleri aktaran bir gazete değil, aynı zamanda hem geçmişten bahseden hem de geleceğe dair bir takım nasihatlerde bulunan bir gazete olduğu görülmüştür. Bununla birlikte gazetenin hemen hemen her sayısının orijinal bilgiler içeren gelişme ve olaylarla dolu olması bu çalışmanın son derece sağlıklı olacağına dair kanaatimizi kuvvetlendirmiştir.

Özellikle Hadisat Gazetesi'nin, Türk milletinin haklı davasını savunan bir misyona ve bu konuda kamuoyunu aydınlatan ve gerektiğinde de yönlendiren bir güce sahip olması gibi temel nitelikleri bulunduran bir gazete olması, milli mücadele hareketinin başlamasında üstlendiği rolün ve gösterdiği gayretin ne denli önemli olduğunu ortaya koyan belirleyici bir faktör olmuştur. Bu nedenle çalışmamızdaki asıl hedefe yaklaşabilmek ve bu hedefi gerçekleştirebilmek için gazetede bulunan haberler ve makaleler geliş güzel bir şekilde verilmemiş öncelikli olarak gazetede süreklilik arz eden konular belirli bir sistem dahilinde kendi başlığı altında bir bütün oluşturacak şekilde tespit edilmiş ve düzenlenmiş, ekonomik nedenlerle özellikle sansürden dolayı eksik kalan kısımlar ise kaynak eserler yardımı ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Osmanlıca harflerle neşredilen Hadisat Gazetesi'nin yeterince korunamadığından dolayı bazı kısımlarının okunamayacak derecede silik olması ve zaman zaman Arapça-Farsça kökenli sözcüklerin oldukça sık kullanılması, bizi güç bir durumda bırakmış ama bu güçlükler Şemsettin Sami'nin "Kâmûs-ı Türkî" ve Ferit Develioğlu'nun "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat" adlı eserlerinden aldığımız yardımlar sayesinde büyük ölçüde aşılmıştır.

Mütareke döneminde meydana gelen hangi mühim olayların Hadisat Gazetesi'nde ne

şekilde yer aldığı ve Hadisat'ın takip ettiği yayın politikasının Milli Mücadele Hareketi'nin başlamasında nasıl bir rolü ve katkısının olduğu, bu çalışmadaki ulaşılmak istenen amacın özünü teşkil eden temel unsurlar olmuştur. Hadisat Gazetesi, sayfalarında sadece mütareke döneminde meydana gelen mühim gelişmeleri vermekle kalmamış, aynı zamanda memleketi ilgilendiren olaylar karşısında Türk kamuoyunun ne düşündüğünü, neler hissettiğini ve hangi beklentiler içerisinde olduğunu yansıtmaya çalışmış ve bunda da oldukça başarılı olmuştur.

Ayrıca vatan topraklarına yönelik art niyetli düşüncelere sahip olan İtilaf güçleri ve onlardan destek alan Rum ve Ermeni azınlıkların gerçek niyetlerinin ne olduğunun Türk kamuoyuna anlatılmasında, yine bu unsurlara karşı her türlü fedakârlığı göze almış olan bir milletin bağımsız yaşama tutkusundan asla vazgeçmeyeceğinin hatırlatılmasında ve bağımsızlık yolunda milli birlik ve beraberlik duygusunun artmasında, Hadisat'ın son derece etkili bir rolü olmuştur. Bu nedenle çalışmamız, Milli Mücadele Hareketi'nin başlamasında Hadisat Gazetesi'nin ne denli bir etkisi olduğu üzerinde yoğunlaşmış ve bunun için gazetede, Milli Mücadele Hareketi'nin başlamasını doğrudan yada dolaylı yollardan etkileyebilecek olan haberler ve yazılar bütün ayrıntıları ile incelenmiş ve elde edilen bilgiler anlaşılır bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

Hadisat Gazetesi

Hadisat Gazetesi 20 Ekim 1918 ile 23 Haziran 1919 yılları arasında 174 defa yayımlanmış olan günlük siyasi bir gazetedir. Ahmed Bey'in sorumlu müdürlüğünü yaptığı gazetenin idarehanesi, İstanbul-Cağaloğlu'ndaki Emniyet Sandığı karşısında olup, Daire-i Telgraf İdaresi ise Babıali-Nafia Nezareti Caddesi üzerinde bulunuyordu.

Süleyman Nazif ve Cenab Şehabeddin tarafından çıkarılan Hadisat Gazetesi'ndeki başyazılar, gazetenin ilk kapandığı gün olan 17 Aralık 1918 Salı gününe kadar, Süleyman Nazif ve Cenab Şehabeddin tarafından dönüşümlü olarak yazılmış ve bu tarihten sonra gazetede başyazı olarak sadece Süleyman.Nazif'in makaleleri çıkmaya başlamıştır. Gazetenin içinde bulunduğu ekonomik krize, hükümet ve İtilaf güçlerinin baskısı ve sansürü eklenince Hadisat Gazetesi, 17 Aralık 1918 ile 6 Şubat 1919, 9 Şubat 1919 ile 27 Şubat 1919, 23 Mart 1919 ile 28 Mart 1919 tarihleri arasında ve 2 Mayıs 1919 tarihinde yayımlanamamıştır.

Gazetenin nüshalarını başta Ankara Milli Kütüphane ve TBMM Kütüphanesi Arşivi (Mikrofilm) olmak üzere, İstanbul-Bayezit Kütüphanesi ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda görebilmek mümkündür. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi'nde ve bazı özel koleksiyonlarda, gazetenin önemli miktarda nüshasının olduğu da bilinmektedir.

Hadisat Gazetesi'nin, yayın hayatına başladığı ilk günden itibaren Ermenilerin Doğu Anadolu üzerindeki emellerine engel olmak üzere kurulan Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin yayın organı gibi çalışması, İstanbul'daki birçok çevreyi rahatsız etmiştir. Bu nedenle gazete zaman zaman kendisine muhalif görüşte olan; işbirlikçi hükümet görevlileri, İtilaf güçleri, Rum ve Ermeni gazeteleri ve Alemdar gazetesinin şiddetli eleştirilerine maruz kalmıştır. Bunun yanında, Türk milletinin ve devletinin menfaatini ve bağımsızlık ülküsünü her fırsatta dile getiren Hadisat Gazetesi yayın politikasında, en küçük bir değişiklik meydana getirmemiştir. Bilhassa, Doğu Anadolu'nun Müslüman Türk vatanının ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeği, Hadisat'ın yayın politikasını belirleyen en önemli temel ilke olmuş ve gazetede yayımlanan yazıların birçoğu da, bu gerçeği, dost düşman herkese bir kez daha hatırlatmak için sayfalara dökülmüştür. Bu nedenle Hadisat Gazetesi, sıradan haberler veren bir gazete

olmaktan çok, âdeta Doğu Anadolu'nun Türklüğünü ve Müslümanlığını savunan bir yayın organı haline gelmiştir.

Hadisat Gazetesi ayrıca, bir taraftan memleket içinde meydana gelen olayları sayfalarına taşırken, diğer taraftan da Avrupa'daki gelişmelerden bahsetmiştir. İstanbul'daki siyasi gelişmeler verilirken; Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine ve savaştan yenik bir vaziyette ayrılmasına neden olan İttihat ve Terakki ileri gelenlerine ve memleketin işgaline kayıtsız kalan ve büyük bir basiretsizlik örneği sergileyen hükümetlere karşı sert eleştiriler yapmış, ülkenin içinde bulunduğu güç durumdan kurtarılması gerektiğini belirtilmiş, Türkiye'ye yönelik harisane emellere karşı Türk milletinin bağımsız bir şekilde kendi toprağında yaşayacağı vurgulanmış ve hatta bağımsızlık sevdası, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra İstanbul'da yapılan protesto mitingleriyle şaha kalkmış ve bu gelişmeler de tüm ayrıntılarıyla Türk kamuoyuna aktarılmış ve İstanbul'un İtilaf güçlerine karşı duyduğu tepki dile getirilmiştir.

Hadisat Gazetesi'nin Anadolu ile ilgili verdiği haberlerin hemen hemen birçoğu Doğu vilayetleri ile ilgili yazılardır. Özellikle Doğu vilayetlerine yönelik sahte ve uydurma belgelerle çeşitli iddialarda bulunan Ermenilere karşı yerli ve yabancı kaynaklara dayandırılarak verilen nüfus bilgileri gerçekten arşiv belgesi niteliğinde olan bilgilerdir. Bunlardan sadece birkaçına bile bakmakla Ermeni iddialarının tamamen asılsız ve gerçek dışı iddialar olduğu anlaşılabilir. Bu durum Adana ve havalisi için de geçerlidir.

Hadisat Gazetesi, sadece Ermeni iddialarına cevap vermekle kalmamış, aynı zamanda başta Ege Bölgesi olmak üzere İstanbul, Trakya ve Karadeniz Bölgesi ile ilgili Rum iddialarına da cevap vermiş ve tıpkı Doğu Anadolu'da olduğu gibi bu yerlerin de nüfus yönünden, sosyal, kültürel ve coğrafi özellikleri açısından Türk vatanının ayrılmaz bir parçası olduğunu haykırmıştır.

Gazetenin önemle üzerinde durduğu diğer bir gelişme de tehcir ve taktil davalarıdır. Bu davalar bir bir Hadisat Gazetesi'nde yayımlanmış ve mahkemede geçen diyaloglar olduğu gibi aktarılmıştır. Bununla ilgili yapılan değerlendirmelerde ise asıl tehciri ve taktili (katletme) Ermenilerin Türklere yaptığı, savaş öncesinde savaş sırasında birçok savunmasız Türk'ün Ermeniler tarafından akla hayale gelmeyen işkencelerle öldürüldüğü ve Ermeni zulmünden dolayı tehcire tabi tutulduklarını, tehcir esnasında

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup bazı görevlilerin suiistimallerinin olduğu ve kesinlikle Ermenilere karşı bir imha politikasının olmadığı ifade edilmiştir.

Harici gelişmelerle ilgili verilen haberlerde ise; savaş sonunda Avrupa'nın değişen dengesini kendi menfaatleri doğrultusunda, yeniden kurmaya çalışan galip devletlerin izledikleri politikalar gözler önüne serilmiş ve bu politika ile Almanya'nın nasıl köşeye sıkıştırıldığı ve şartları son derece ağır olan sulh antlaşması ile neler kaybettiği anlatılmıştır. Bunun yanında, Almanya gibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun da nasıl parçalandığı ve tek başına kalan Avusturya'nın hangi şartlar dahilinde bir sulh antlaşmasını imzalamak zorunda bırakıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, Bolşevizm tehlikesine karşı Avrupalı devletlerin ne gibi tedbirler aldıkları ve bunda ne derece başarılı oldukları ifade edilmiştir.

Yayımlandığı dönem içerisinde hem dahili hem de harici gelişmeler hakkında haberler veren Hadisat Gazetesi, zaman zaman dahili gelişmeleri aktarırken; Tan, Sabah, İleri, Akşam, Vakit, Zaman, İstiklâl, Alemdar ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinden aldığı bilgilere de sayfasında yer vermeye çalışmıştır. Harici gelişmelerle ilgili haberler ise; Tan, Times, Journal de Orient ve dış ajanslardan gelen telgraflar doğrultusunda verilmeye çalışılmıştır.

Bir gazete olarak Hadisat'ın en belirgin özelliği, sahip olduğu misyonundan hiçbir vakit ödün vermemiş olmasıdır. Bu yönüyle Hadisat Gazetesi, Milli Mücadele taraftarı gazeteler içinde, apayrı bir öneme sahiptir. Zira, ilk sayısından son sayısına kadar Hadisat Gazetesi, Türk kamuoyunun aydınlatılmasında, vatan topraklarına yönelik harisane emellerin gözler önüne serilmesinde, birlik ve beraberlik duygusu içerisinde milletin, düşmana karşı tek bir yumruk haline gelmesinde, milli şuurun teşekkül etmesinde ve bağımsızlık yolunda Milli Mücadele azminin kamçılanmasında üzerine düşen vazifeyi fazlasıyla yapmıştır.

Süleyman Nazif

Süleyman Nazif, 28 Ocak 1869 tarihinde Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Babası, Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa'dır. Süleyman Nazif doğduğu zaman Diyarbakır Vilayeti Mektupçusu bulunan babası, Süleyman Nazif dört yaşına henüz girdiği sırada Mamuretü'l-aziz sancağına mutasarrıf tayin olunur ve ailece Harput'a taşınırlar. Burada iki sene kadar kalırlar.(Gür, 1992:10-11)

Süleyman Nazif, çocukluğunda babasının memur olması sebebiyle devamlı yer değiştiren ailesiyle birlikte dolaşmış ve böylece ufak yaşta bir mutasarrıf oğlu olarak, Anadolu'yu insanlarıyla beraber tanıma fırsatı bulmuştur. Çocukluk yıllarında Osmanlı-Rus savaşının sebep olduğu ızdırab ve sefaletle şahit olmuştur. Savaşı müteakip Anadolu'nun kasabalarında ve ortalarında açıklıktan ölenleri görmüş, kaybedilen vatan topraklarının ardından herkesle beraber ağlamıştır. Şahit olduğu bu manzaralar ve duyduğu kayıp haberleri, onun çocuk hafızasında ebedi izler bırakmış, vicdanını derinden yaralamıştır.(Karakaş, 1988:46-48)

Destanlara yakışır bir tarzda yiğitçe ve mücadele dolu bir ömür sürmüş olan Süleyman Nazif, 1897'de, Jön Türklere katılmak için Paris'e gitmiş ve dönüşünde ise uzun bir süre (1897-1908) Vilayet Mektupçusu olarak Bursa'da "ikâmete memur" edilmiştir. Meşrutiyetten sonra Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul ve Bağdat valiliklerinde bulunmuş ve daha sonra İstanbul'a dönüp kalemiyle yaşamaya başlamıştır.(Kabaklı,Cilt:2, 2002:253)

İstanbul'a geldikten sonra, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından tesis edilen "Hak" gazetesinde çok sevdiği meslek olarak tarif ettiği muharrirliğe başlamış ve burada yazı neşretmeyi, İttihatçıların aleyhinde de yazabilmek şartıyla kabul etmiştir. Nitekim kendisi bu hususta gazetede çıkan bir makalesinde "...herkesi temin ederim ki bu sahifelerde (hak) dan veya hak zan olunan şeylerden başka hiçbir şey müdafaa edilmeyecektir" der.(Karakaş, 1988:92) Fakat meydana gelen olaylar Nazif'in, İttihat ve Terakki'nin geçmişteki ihmalleri neticesi olarak biriken problemleri çözeceğine olan inancını ziyadesiyle sarsar. Olup bitenler karşısında Babıali'yi acz ve teslimiyet içinde görmenin ızdırabıyla feryad eden Hak muharririnin makaleleri gittikçe seyrekleşir. Nazif, Hak gazetesinden sonra bir müddet de Tasvir-i Efkâr gazetesinde yazılarına

devam eder. Bu arada değişik gazete ve mecmualarda da zaman zaman Süleyman Nazif'in makaleleri neşredilir.(Gür,1992:89-92)

Hem şair, hem de nâsir olarak, asırlarca “Türk Cihan Hakimiyeti” ni temsil ve “Devlet-i Ebedmüddet” idealini takip etmiş olan İmparatorluk Türkiyesi'nin, inkıraz ve taksimat devrinde yaşamış ve taksim edilen her karış vatan toprağının ardından, feryad seslerini edebi külliyyat halinde yükseltmiş olan Süleyman Nazif'in asıl şahlanışı mütareke yıllarında olmuştur.(Karakaş, 1988:13)

Süleyman Nazif'in Hadisat Gazetesi'nde, 121 tanesi başyazı olmak üzere toplam 130 yazısı mevcuttur. Nazif'in bu gazetede yayınladığı 13 makalesi sansüre uğramıştır. Mesela 10 Aralık 1918 tarihli nüshadaki “Mensiler” başlığıyla yazılan makale, bomboş iki beyaz sütun ve altında “Süleyman Nazif” imzası bulunduğu halde çıkmamıştır. 17 Aralık 1918 tarihli nüshada ise makalenin adı da sansür edilerek, boş bir sütun altında sadece Süleyman Nazif'in imzasına yer verilmiştir. Aynı şekilde 22 Mart, 21 Nisan, 29 Mayıs, 3, 8, 19 ve 21 Haziran 1919 tarihli nüshalarda Süleyman Nazif'in imzası da sansür edilerek sütunu tamamen boş bırakılmıştır. 15 Aralık 1918 tarihli nüshadaki “Can Noktamız”, 8 Nisan 1919 tarihli nüshadaki “Dünkü Hal”, 6 Mart 1919 tarihli nüshadaki “İki Bin Beş Yüz!!...” ve 14 Nisan 1919 tarihli nüshadaki “Bir Mülakat” başlıklarıyla yazılan makalelerin bazı kısımları da sansürden dolayı çıkmamıştır.

Süleyman Nazif'in, hayatının mühim bir devresini teşkil eden Hadisat Gazetesi'nde, bilhassa Ermeni iddialarına karşı Doğu Anadolu'nun Müslüman Türk vatanının ayrılmaz bir parçası olduğunu savunan yazıları gerçekten dikkate değer yazılardır. Bu nedenle Süleyman Nazif, Hadisat'taki yazılarının önemli bir kısmını Ermeni meselesine ayırmıştır ki, bu makalelerden sırf 20 tanesi Ermeni iddialarına cevap olarak yazılmıştır. Ayrıca Nazif'in, İstanbul'un işgali üzerine Türk payitahtına küstah bir Napolyon çalımıyla giren Fransız komutanını ayıplayan ve bu mağrur komutanı çiçeklerle ve alkışlarla karşılayan birtakım azınlık mensuplarını eleştirisi ile yerden yere vurduğu, 9 Şubat 1919'da yayınlanan “Kara Bir Gün” adlı makalesi oldukça meşhurdur.

Süleyman Nazif, Hadisat Gazetesi'nin kapanmasından sonra da mücadelesine devam etmiştir. 23 Ocak 1919'da, işgal kuvvetlerine karşı düzenlenen “Pierre Loti Günü” nde arslan kükremesine benzeyen bir konuşma yapan Süleyman Nazif, 23 Mart 1920'de, İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilmiş ve yaklaşık bir buçuk yıllık sürgün

hayatından sonra Ekim 1921’de yurda dönmüştür. Süleyman Nazif, Malta dönüşü muhtelif gazete ve mecmualarda kısa aralıklarla, değişik mevzulara ait yazılarına devam etmiştir.(Karakaş, 1988:132-137)

“Gizli Figanlar”ı anlatan millî-vatanî şiirleri, yergici ve şiddetli kalemi, unutulmaz nükteleriyle tanınmış olan Süleyman Nazif, ömrünün son yıllarını zaruret içinde geçirmiş ve iyice yoksul bir halde 4 Ocak 1927’de, İstanbul’da vefat etmiştir. Mezarı Edirnekapı Şehitliği’nde, Mehmet Akif’in yanındadır.(Kabaklı,Cilt:2, 2002:253)

Süleyman Nazif’in 31 Mart 1919 tarihli Hadisat Gazetesi’nde yayımlanan “Nerde Osmanlılar” adlı şiirinden:

.....

Acaba biliyor mu necm ve hilal ?..

Dört asır ağlayan diyarımda

(Nerde Osmanlılar!...) diyen bu sual

Beni de ağlatır mezarımda...

BÖLÜM 1 : İSTANBUL'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER

1.1. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti

1.1.1. Hükümetin Kuruluşu ve Vazifeleri

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın büyük bir bölümünü savaşlarla geçirmişti. 20. yüzyılda ise Trablusgarp, I. ve II. Balkan Savaşları'na girmiş ve hemen arkasından da I. Dünya Savaşı'na katılmıştı.(Kili, 1982:24) 1918 yılı sonbaharında Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğraması sonucunda Talat Paşa, 1918 Ekimi'nde görevinden ayrılmış ve böylece İttihat ve Terakki dönemi sona ermişti.(Tunaya, 1984:6) Yeni hükümeti kurma görevi Tevfik Paşa'ya verilmiş, fakat Tevfik Paşa'nın hükümeti kuramaması üzerine, 14 Ekim 1918'de Ayan azasından ve İttihatçılara meyli olan Ahmet İzzet Paşa yeni hükümeti kurmuştur.(Tansel, 1991:14-15)

“İzzet Paşa Hükümeti'ne İtimad” başlıklı haberde, “Talat Paşa'nın pek geç kalmış olan istifasıyla başlayan hükümet hicranının, Meclis-i Mebusan'ın vatanperverane gayreti sayesinde Ahmet İzzet Paşa'ya duyulan umumi bir itimad ile aşıldığı” belirtiliyor ve devamında ise “Meclis'in daha önceki hal ve manzarasının pek elim olduğu, Talat Paşa Kabinesi ve mebus olan arkadaşlarının altı yüz senelik bir Devlet-i Muazzama'nın sorumluluğunu yüklendikten sonra vükelâlık çantasını bırakmış demokrat bir mebus kıyafetiyle mahçup ve titreyen, bir köşeden olaylara baktıkları” ifade ediliyordu.

19 Ekim 1918'de Meclis-i Mebusan'da hükümetinin programından ve vazifelerinden bahseden Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, “Amerika'ya yapılan sulh teklifini müteakiben Talat Paşa Kabinesi'nin istifasıyla iktidara geldiklerini” belirtiyor ve şunları söylüyordu: “Tarihimizin en hicranlı bir devrinde memleketimizin dahili müşkilat ve harici tehlikeler ile dolu olduğu bir zamanda sorumluluğu üzerine alan hükümetimiz, kendisini bekleyen vazifenin ağırlığına vakıftır... İçinde yaşadığımız tarihi saatlerde birden âti için mufassal programlar talep etmeyeceğinize eminiz. Bugün bizim elimizde yalnız bir destur vardır: Harici ve dahili sulh ve salâhın temini, sekiz seneden beri dahilden ve hariçten sarsılan vatanın artık sükûnete, bilhassa dört seneden beri devam eden şu muazzam badirede hiçbir kavmin kolay kolay tahammül edemeyeceği elim mahrumiyetlere katlanan fedekâr milletin de artık istirahatı ihtiyacı vardır.Bu istirahatı temin etmek şimdilik bizim yegâne vazifemizdir. Bu vazifenin ifası için bütün gücümü-

zû ve gayretimizi sarf edeceğiz.

Harbden dolayı daha önce memleket dahilinde bir mahalden diğeri bir mahale nakil ve tehcir edilmiş olan vatandaşlarımızın peyderpey eski yerlerine dönmelerine karar verdik ve bunun icraatına başladık. Bir iki seneden beri pek büyük ızdırablara maruz kalan bu vatan evladının emval-ı metrûke ve gayr-ı menkuleleri kendilerine iade olunacak ve satılmış olan eşyalarının bedelleri ödenecektir. İdari ve askeri kararlarla uzaklaştırılmış olanların bundan böyle serbest bırakılmalarına karar vererek ve vilayetlere bu yolda tebligat icra eyledik. Siyasi mahkûmlar hakkında genel af ilan etmek üzere icab eden kanun tasarısı düzenlenecek ve Meclis-i âliyenize takdim olunacaktır.

Haksızlıklara ve kanunsuzluklara kesinlikle meydan verilmeyeceğini söyleyen Ahmet İzzet Paşa, harici sulh ve azınlıklar hakkında ise şöyle diyordu: “Harici sulha gelince, heyetimiz bütün millet efradının susamış olduğu harici barışı bir an evvel temin için çalışmaktadır. Amerika Reiscumhuru tarafından ilan edilmiş olan, hak ve adil esaslara dayanan bir sulhu kemal-ı halis ile kabul edeceğiz.

Mösyö Wilson’un nutkunda dermiyan olunan; hakimiyet-i milliye münasebat-ı siyasiye, itilafat-ı iktisadiye meselelerinin kendi harici nüfuzlarını veya siyasi üstünlüklerini temin etmek isteyen milletlerin menfaatleri esasına nazaran değil, doğrudan doğruya alakadar olan millet tarafından serbestçe kabul olunacak bir şekilde halledilmesine tamamen tarafdarız...Hükümetimiz şimdiden mezheb farkı gözetmeksizin bütün unsurların memleketteki siyasi hukuktan eşit olarak istifadelerini, serbest bir şekilde inkişaflarını ve memleketin idari işlerine her suretle iştiraklerini temin eylecek ve azınlıkların hukukunu muhafaza için seçim kanununda icab eden değişiklikleri teklif edecektir.”

Ahmet İzzet Paşa ayrıca, Vilayat-ı Arabiye meselesinin hilafet makamına ve saltanata bağlı kalmak suretiyle muhtariyet esasına göre halline çalışacaklarından da bahsederek konuşmasına; dört sene boyunca muhtelif harb sahalarında vatanın müdafaası için fedakârlıklarla vazifesini yapanları şükranla yad edip şühedasına fatiha ithaf eyleyerek son vermiştir. A. İzzet Paşa’yı müteakiben söz alan Karesi mebusu Hüseyin Kadri Bey, Halep mebusu Artin Efendi, Ertuğrul mebusu Şemseddin Bey ve daha birçok mebus meclisteki konuşmalarında hükümete duydukları güveni açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Yalnız, Rum cemaatine mensup Osmanlı mebuslarının verdiği on imzalı

bir takrirden; kabineye kendilerinden henüz bir nazır alınmamış olduğunu bahane ile itimat rey'ini kullanmada çekimser kalabilecekleri belirtiliyordu. Bu takrirden sonra Kütahya mebusu Azmi Efendi tarafından verilen takrir sonrası, mecliste 138 mevcudun 128'i tarafından, kayıtsız şartsız İzzet Paşa Hükümeti'ne itimat beyan edilmiştir. Rum mebusların bir ara hükümetin hangi fırkaya dayandığını sormaları üzerine meclisin umûmi azası, bu hükümetin dayandığını söyleyerek pek sağlam bir birlik göstermişlerdir.” A.İzzet Paşa Hükümeti ile ilgili gelişmelerin aktarıldığı haberin devamında ise; “Evet! Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın teşkil ettiği hükümet, bütün meclise ve bütün millete istinat ediyor. Cenab-ı Hakk muvaffak buyursun” deniliyordu.(Hadisat 20 Ekim 1918 No:1)

Görülüyor ki hükümet dizginleri elinde tutmak konusunda kararlıdır. Nitekim meclisteki okunan hükümet beyannamesinde gelecekteki uygulamalar konusunda bazı vaadlerde bulunuluyordu. Ayrıca yerine olumlu tedbirler düşünülmeden eski uygulamalar tasfiye edilmeyecekti.(Akşin, 1992:30)

Hükümetin gündemini meşgul eden meseleler, aynı zamanda 21 Ekim 1918'de Meclis-i Ayan'ın üçüncü içtımasında da görüşülmüş ve azalar tarafından bu meselelere ilişkin çeşitli görüşler ifade edilmiştir. Çürüksulu Mahmut Paşa'nın vekâleten başkanlık ettiği Meclis-i Ayan'da, rahatsız olmasına rağmen yine de bu toplantıya katılan Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey, hükümete yönelik birtakım eleştiriler üzerine, “ Müslümanların ve gayrimüslimlerin eşit olduklarını ve dört seneden beri her meselelerinde, özellikle iaşe meselesinde fark gözetilmeksizin hükümet tarafından yardım yapıldığını ve bunlarla ilgili kanun teklif edildiğini, yalnız, Ermeni ve Arap teba'nın fikirlerinden kaynaklanan maksatlarının siyasi bir hal aldığını ve bu yönüyle bir rahatsızlığa meydan verilmemesi gerektiğini” ifade etmiştir.

Genel affın da dile getirildiği Meclis-i Ayan'da, daha sonra söz alan Damat Ferit Paşa ise, “ sayısı iki milyona varan Türk , Ermeni ve Rumların, bunlardan sürülenlerin bir an evvel yerlerine ve işlerine geri dönmeleri için gerekli olan tedbirlerin kabul edilmesini, mallarının ve mülklerinin iadesini, zorunlu ziyaretlerin tazmini için bir komisyon kurulmasını ve çalışmasını, eski dost olan ve kendileriyle sulh imzalanacak olan devletlerin teba'larının da buna dahil edilmesini” beyan etmiştir. (Hadisat 22Ekim 1918 No:3) Savaş esnasında Rum ve Ermeni azınlıklara karşı uygulanan tehcir, İtilaf

Devletleri için büyük bir propaganda silahı olacaktır. Savaştan yenik çıkan Osmanlı hükümetinin barış masasında en elverişli koşulları elde etmesi önemli ölçüde bu propagandanın giderilmesine bağlıydı.(Akşin, 1992:32)

Dahiliye Nezareti'nin 20 Ekim 1918'de vilayetlere tebliğ ettiği bir kararnamede; Diyarbakir, Elazığ, Van, Bitlis, Trabzon ve Erzurum vilayetleriyle Erzincan Mutasarrıflığı dahilinde, buralara dönecek olan ahalinin, nakliye vasıtaları, iâşe ve iskanlarının mahalli memurlar tarafından temin edileceği, geçmiş kabineler zamanında Ermenilere icra edilen mezalimde alakadar olan bilumum memurlar hakkında mevki ve rütbelerine bakılmaksızın tarafsız ve adilane bir şekilde, tahkikat ve takibat-ı kanuniyenin uygulanacağı belirtiliyordu. Diğer taraftan Ermeni Patrik Vekili Başpiskopos Cevahiryan Efendi, Sadrazam A.İzzet Paşa'yı ziyareti münasebetiyle, Ermeni muhacirlerinin geri dönüş kararından duyduğu memnuniyeti teşekkürle arz etmiş ve aynı zamanda İzzet Paşa'dan bu biçarelerin uğradıkları sefaletle bir son verilmesi için hükümetçe lazım gelen yardımın da yapılmasını rica etmiştir.(Hadisat 23 Ekim 1918 No:4)

A.İzzet Paşa hükümetinin İttihat ve Terakki yanlısı bir politika izlediğini düşünen muhalefet, bu hususta ciddi endişeler taşıyor ve bundan dolayı muhalefetin hükümete yönelik eleştirilerin dozu zaman zaman arttıyordu. Muhalefetin bir kanadını Meclis-i Mebusan'daki azınlık mebusları özellikle Rum mebusları oluştururken, diğer bir kanadını ise Damat Ferit Paşa'nın başını çektiği grup oluşturmaktaydı.

Süleyman Nazif, "Ferit Paşa'nın Hücumları" başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, Ferit Paşa'nın hükümete yönelik eleştirisinin haksız ve gereksiz olduğunu belirtiyor ve şöyle diyordu: "Damat Ferit'e göre güya hükümet birtakım çoluk çocuk hayatını tehdit edecek tedbirler alıyormuş... Düşman en güzel vilayetlerimizi çiğnerken ve bizi bugün tehdit ederken, Damat Ferit Paşa: Aman!.. Memleket gitsin de Kanun-i Esasi'nin bir maddeciğine dokunulmasın, diyor. Hayır Paşa hazretleri!.. Benim ecdadım tüm mukaddesi ölümle tehdit edilirken onu kurtarmaya çalışan son kuvvetimizin, son ümidimizin önünde sizin Kanun-i Esasinizin bir maddesiyle hem hain hem tehditkâr surette davranmaksa, o kanun tüm ahkâmıyla beraber yerin dibine geçsin!.."(Hadisat 31 Ekim 1918 No:12) Kamuoyundan da tepki alan Damat Ferit, daha sonra Meclis-i Ayan'da, geçen toplantıda söylediklerinin taarruz şeklinde anlaşılması gerektiğini ve

itirazın usule ve sisteme uygun olduğunu belirterek durumu kurtarmaya çalışmıştır.(Hadisat 1 Kasım 1918 No:13)

İzzet Paşa Hükümeti tarafından halledilmesi gereken önemli meselelerden biride İtilaf Devletleri ile yapılacak olan ateşkes antlaşmasıydı. Bu mesele aynı zamanda sulh beklentisi içerisinde olan kamuoyu tarafından da sık sık dile getirilmekte ve özellikle kamuoyunda ateşkesin hangi şartlar dahilinde yapılacağı meselesi tartışılmaktaydı.

İzzet Paşa Hükümeti iktidara gelir gelmez mütareke yapabilmek için, çeşitli yollardan teşebbüse geçmiş, fakat olumlu bir sonuç elde edememişti.(Tansel, 1991:23) Ama son zamanlarda kulaktan kulağa duyulan haberler yakın bir zamanda İtilaf Devletleri ile bir ateşkesin yapılacağı yönündeydi. Hatta Sofya'daki Bulgar gazetelerinden birine göre, "Osmanlı hükümetinin münferit sulh akdi maksadıyla İngiltere'ye gayri resmi surette müracaat ettiği ve resmen müracaat yapılmadıkça bu babda müzakereye girilmeyeceğine dair İngiltere'nin cevap verdiği ve Osmanlı hükümetinin kendi müttetiklerine danışmaksızın münferit sulhu akd edeceği" belirtiliyordu.(Hadisat 21 Ekim 1918 No:2)

Sulh konusunda hükümetin gayreti, Meclis-i Ayan tarafından padişaha sunulan bir yazılı metinde de dile getirilmiş ve burada, "emniyet ve huzurun sağlanmasının ve mevcut durumun iyileştirilmesinin hükümetin görevi olduğu" belirtilmiş ve "Wilson tarafından dermiyan edilen esaslar dairesinde yapılacak olan sulhtan ve bu meselenin halline ilişkin hükümetin girişiminden" bahsedilmiştir.(Hadisat 24 Ekim 1918 No:5) Wilson'un "ulusların kendi kaderlerini serbestçe belirleme" ilkesini benimseyen hükümet, aynı zamanda memleketin "ecanibin ihtirasat-ı istilacuyanesinden masum" olması umudunu da dile getiriyordu.(Akşin, 1992:30)

Cenab Şehabeddin "Biraz Sabır ve Sükunet" başlıklı makalesinde, hükümetin sulh akdi için yaptığı girişimlerden ve hükümetçe sulh konusunda kuvvetli bir ümidin olduğundan bahsediyor ve şöyle diyordu: "...Karanlık ancak baykuşlarla yarasaların hoşuna gider. İzzet Paşa ve grubuna isnat edilecek bir durum görmüyorum. Vatanın içinde bulunduğu durumu düşünmeden kendi emniyetini de düşünenleri aynı zamanda abesle iştiğal etmiş sayarım. Sulhiye görüşmelerinin birkaç saatte son bulmayacağını itiraf etmeli, ona göre bir vade-i ketumiyet vermeliyiz. Biraz sabredip harbe karışmasaydık, ya hiç karışmamış olacak ya da başka şartlar içerisinde girmiş

olabilirdik...” (Hadisat 24 Ekim 1918 No:5)

Yine “Vazifeler” başlıklı makalesinde hükümeti savunan C. Şehabeddin, ahaliye ve hükümete düşen vazifelerden bahsediyor ve şunları söylüyordu: “ Sulh isteriz ! diye yaygara koparmak isterlerse hak olmaz. Daha vatanperverane vakar ile hükümetle beraber olmak daha insanidir. Harb isteriz naralarıyla İstanbul sokaklarını çınlatmış olanlar, memleketi büyük bir tehlikeye sürüklemişlerdir. Şu anda İzzet Paşa hükümetinin içinde bulunduğu zor durumun tarihte bir eşi benzeri daha gösterilemez. Etrafındaki kuşatma sınırını yarıp çıkmak isteyen bir fedai taburu ne ise İzzet Paşa ile arkadaşları da odur.” İzzet Paşa’nın Balkan Muharebesi’nin peşinden yapılan ıslahatlardaki rolünden ve Sarıkamış Harekatı’nda vatani için nasıl fedakârlıklar yaptığından da bahseden C. Şehabeddin “ İzzet Paşa gayet zeki ve alim bir zat olduğu gibi şahsı da fevkalade cesurdur. 31 Mart Olayı’nda ölümü göze almış olduğuna bizzat şahidiz” diyor ve makalesine “kuvvetini yalnız milletten alacak olan hükümetin bir firkadan yardım beklemesine lüzum olmadığını ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey’in riyasetten çekilmesinin milli menfaatler için gerekli olduğunu” belirterek son veriyordu.(Hadisat 25 Ekim 1918 No:6)

Aslında, A.İzzet Paşa Hükümeti son derece kritik bir zamanda iktidara gelmişti. Bir taraftan İtilaf Devletlerinin baskısı diğer taraftan muhalefetin eleştirisi, hükümetin, vatan için gerçekleştirmeyi düşündüğü birtakım icraatlarının sekteye uğramasına neden olacak ve bundan dolayı hükümet zaman zaman güç bir durumda kalacaktır. Memleketin içinde bulunduğu durumun pek de iyimser bir tablo çizmemesi, hükümetin işlerini daha da zorlaştıracaktır. Bununla beraber kamuoyunda A.İzzet Paşa Hükümeti’nin İttihatçı bir hükümet olarak görülmesi; hükümete duyulan güvenin azalmasına neden olacak ve hatta bu durum kısa bir müddet sonra yeni bir hükümet krizinin çıkmasının da temel sebebi sayılacaktır.

1.1.2. Sulh ve Mütareke Meselesi

Savaşın sona erdiği günlerde çeşitli ağızlardan yapılan açıklamalar sulh özlemi çeken kamuoyunda “adil ve devamlı” bir barışın yapılacağı ümidini doğurmuştu.(Jaeschke, 1971:36) Kamuoyunun sulha duyduğu özlemi “Ah Sulh!..” adlı makalesinde C. Şehabeddin şu sözlerle dile getiriyordu: “ Şimdi bütün vatanın bütün temennisi budur: Ah Sulh!.. Harb boyunca kim bilir kaç milyon mezar ebediyette tarihin en kanlı ve en

çirkin sahifelerini görürken hemen bütün beşeri cemiyet, yalnız sulh için sabırsızlanıyor.

Dört senede en obur toprakları doyuracak kan ve can verildi. Sulh, dört yıldan beri kaybettiğimiz dakikadan beri hasretini çektiğimiz sulh nerede? Sulh uzağa gitti ve pek kolaylıkla da dönmeyecek. Geri dönünce de tanıyamayacağımız kadar değişmiş bulmayalım! Harb fecayii bunu kendi acı tecrübesiyle biliyor. Şimdi en ümitsiz kalpte şüpheli bir ümit “ belki...”.

Bu çılgın harb bizi ve memleketimizi o kadar yaktı ve yıktı ki, şimdiden sonra umumi hayatta Türk'ün hasse-i saadeti asırlarca tamamlanamaz. Bilinir ki, Napolyon'un fütuhatının Fransız nüfusunda açtığı yara halâ kapanmadı. Biz de kırk şu kadar sene evvelki Rus harbinin donanmamıza yüklettiği borcu henüz ödeyemedik. Harb bizi ürkütmez! Çok şükür! Her Türk, bir ihtiyar onbaşı gibi omuzlarında dibçik nasırı ile dünyaya gelir. Fakat cesaret yorgunluğa mani değildir. Bilmem hangi doğu sarayının ilk kapısında: “Cesur ol!” kitabesi varmış. İkinci kapısındaki kitabe: “Cesur ol ve daima cesur ol!” diyormuş. Üçüncü kapısındaki kitabe: “Fazla cesur olma!” ihtarında bulunuyormuş.

Meşrutiyetin ilanının devamında, toplumlarında fertler gibi ihtiyaçları vardır. Bizim en acil ihtiyacımız şüphe yoktur ki harb değildir. Maarif tamimi ve daha neler neler vardır. Tüm insanlık medeniyetine gösterecektir ki, biz gerçekten adam olmaya karar vermiş bir milletiz... İki üç asırlık suiistimallerden dolayı memleket öylesine sarsılmış ki, uzun bir kuvvet banyosu vermekten başka vatanperverane muamele yoktur. Vatani yaşatacak sebep ve vasıtalar hazırlanmış olmalıydı. Demir kafes içinde hürriyet marşı çalacağımıza çalışmalıydık. Öyle yapmış olsaydık harbin karanlık ve korkunç ağzına atılmaz ve bugün: “Sulh sulh!” diye çırpınmazdık.”(Hadisat 21 Ekim 1918 No:2)

“Vaziyet-i Siyasiye-i Umumiye” başlığıyla verilen haberde de sulhtan bahsediliyor ve şöyle deniliyordu: “Bugün kamuoyunu meşgul eden düşünce sulh ve salâh meselesidir. Biz ise bu konuda hükümetin başarılı olması temennisindeyiz”(Hadisat 26 Ekim 1918 No:7) A.İzzet Paşa'nın ilk işi Wilson prensipleri dahilinde düşmanlar ile sulh etmek maksadıyla mütareke istemek olmuştur. Zira İtilaf orduları Suriye'yi istila ettikten sonra Anadolu'yu tehdiye başlamış, Osmanlı ve müttefiklerinin orduları güç durumlarda kalmıştı.(Turan ve diğ., 1994:84)

23 Ekim 1918'de Osmanlı ordusu ile İtilaf orduları arasında münferit mütareke imza edilmiş, bir sonraki günün akşamı İngilizlerin teklifi ve mütareke şartları hakkında hükümete bilgi gelmesi üzerine Meclis-i Vükelâ'da geç vakte kadar yapılan görüşmeler sonucunda saraya, padişahın huzuruna çıkan Sadrazam A.İzzet Paşa, padişaha gelişmeler hakkında bilgi verirken, mütarekenin bir haftaya kadar yapılabileceğini söylemiştir.(Hadisat 25 Ekim 1918 No:6) Hükümet daha önce mütareke yapabilmek için çeşitli yollardan teşebbüse geçmiş, fakat olumlu bir sonuç elde edememişti. Ancak daha sonra General Towshend'in aracılığı sayesinde müspet bir netice alınabilmiştir.(Belen, 1983:9)

Mütarekenin başlıca şartları hakkında “ Sulh ve Mütareke” başlığıyla verilen haberde, “ Boğazların hemen teslim edileceği, düşmana ait gemilerin boğazlardan serbestçe geçebileceği, İstanbul'a ecnebi asker gelmeyeceği fakat silahların depolara ve özel yerlere götürmek için zabitanadan oluşan bir heyetin geleceği mütareke imzalanınca silah altında bulunan askerimizin terhis edileceği” ifade ediliyordu.(Haidat 26 Ekim 1918 No:7)

General Towshend'in gayretiyle İngiliz hükümetine yapılan tekliften sonra bazı şartlarla beraber mütareke akdinde sona doğru yaklaşıyordu. İngilizlere göre bir sulh müzakeratını başlatmak için uzun zamana ihtiyaç vardı. Şimdilik mütareke akdininin teklif olunduğu ve akşama sabaha mütarekenin imzalanacağı yönünde kuvvetli belirtiler vardı. General Towshend, Sadrazam İzzet Paşa'ya gönderdiği mektubunda “Osmanlı Devleti hassasiyetine uygun bir sulh imzalanacağından emin olduğunu” beyan ediyordu.(Hadisat 28 Ekim 1918 No:9) Mütareke meselesi halledilmek üzere idi. Şartları görüşülmüş olan Mütarekeyi hükümet adına imzalamak için 25 Ekim gecesini Bahriye Nazırı Rauf Bey, Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşat Hikmet ve Erkan-ı Harbiye'den Sekizinci Ordu Kumandanı Sadullah Beyler Bandırma'ya geçerek İzmir yoluyla harekete etmişlerdi. Zaten esasları kararlaştırılmış olan muahede şartları, heyet tarafından kabul edilerek birkaç güne kadar imzalanacaktı. (Hadisat 27Ekim 1918 No:8)

Süleyman Nazif, “Mütareke İmzalanırken” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, mütareke meselesinde hükümetin içinde bulunduğu zor durumu ve Birinci Dünya Savaşı'na girmeme konusunda İzzet Paşa'nın haklı olduğunu belirtmekte ve şunları söylemekteydi: “ Bu satırlar yazılırken Ahmet İzzet Paşa hükümetinin murahhasları,

Midilli Adası'nda İngilizlerle kesin bir karara varmak üzere imza ediyorlardı .Bir milyonu aşkın Osmanlı evladı “ vatan” için hayatını verirken henüz soğumayan ve halâ kanayan yaraların tesiri üstünde mütareke kararı verilirken aklımıza tarihin cilveleri geldi: Romalılarla uzun süre mücadele eden Kartaca kahramanı Annibal'ın çadırının önüne kardeşinin kellesinin atılması, Annibal'ı ağlatmış ve Annibal, “Ben bu başata Kartaca'nın geleceğini görüyorum!..” demişti. İzzet Paşa'nın da, “Ben bu işte Türkiye'nin geleceğini görüyorum!..” dediğinden eminim.

...Fransa'da 1870 savaşında mebus olan Adolf Tiyer, sokak ortasında “Vatan haini! Prusyalılara satılmış alçak!..” hitablarına ve hakaretlerine uğradı. Fakat Almanya, Paris surlarını kuşattığında herkes ondan yardım istedi. Beş milyar frank harb tazminatı sözüyle iki Fransız vilayeti, Bismark'ın galibiyetine terk edilirken, bu durum Fransa'ya da adeta ezmişti. Bu sulha muvaffak olarak gözyaşlarıyla ağlayan Tiyer'e Bismark: “Bu muharebeye taraftar olmayan tek Fransız siz iken sonucuna ağlayan tek Fransız yine siz oldunuz” demiştir.

Daha önce Sofya'da bir konferansa giderken, harbin İngilizlerle müttefikleri tarafından kazanılacağı iddiasını dile getiren İzzet Paşa, bir gazeteciye verdiği demeçte: “Ben ne İngiliz taraftarıyım ne de Alman düşmanı, kendi milletimin ve vatanımın menfaatini düşünüyorum ve yalnız Osmanlıyım. İnşallah sizin dediğiniz olur da vatanın beni korkutan geleceği gerçekleşmez” demişti. Bu sırada Almanlar, Fransa'nın payitahtına kadar yaklaşmıştı... Fakat zafer konusunda zaman İzzet Paşa'ya hak verdi.”(Hadisat 30 Ekim 1918 No:11)

Dönemin basın organlarına göre Osmanlı heyeti ile İtilaf devletleri adına Amiral Galthorpe arasında cereyan eden mütareke müzakereleri ile ilgili olarak kamuoyunun olumlu bir beklenti içinde olduğu görülmektedir.(Tunç, 1999:21) Daha önce İstanbul'dan hareket eden Osmanlı heyeti 26 Ekim 1918 akşamı görüşmelerin yapılacağı Mondros Limanı'na varmış ve görüşmelere başlamıştı.(Ünal, 2001:475)

Osmanlı heyeti ile İtilaf heyeti arasında devam eden mütareke müzakereleri ile ilgili bazı şayialar ağızdan ağza dolaşıyordu.Bazıları mütareke muahedenamesinin imzalandığından bahsederken bazıları da imzalanamayacağını iddia ediyordu. Ama emin olunan bir şey vardı ki, o da mütarekenin kuvvetle muhtemel yapılacak olmasıydı.(Hadisat 30 Ekim 1918 No:11) Mütareke müzakereleri, bir ara şartların

ağırlığından dolayı kesintiye uğramış, fakat bir sona varmak üzere tekrar başlamıştır. Mütareke şartları Osmanlı Meclisi'nde de görüşülmüş ve şiddetli tartışmalara yol açmış, fakat sonuçta kabul kararı çıkmıştır. Bu karar aynı zamanda Mondros'ta Osmanlı delegelerinden bir kısmının da tepkisine neden olmuştu.(Hadisat 31 Ekim 1918 No:12)

“Mütareke Meselesi” başlığıyla verilen haberde, “Adana’yı tahliye şartından vazgeçildi. Mütarekenin imzalanması pek yakındır” denilirken, son gelen haberlerde ise “Osmanlı hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında mütareke akd edildi” deniliyordu. Bu hususta S.Nazif, “Avrupalılara Karşı” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde şöyle diyordu: “Bütün bu siyah lekelere ve İngiliz düşüncelerine rağmen hükümetin icraatında ümit görüyoruz. Mütareke şartlarını değiştirme hususunda İzzet Paşa hükümeti başarısından dolayı tebrike layıktır. Adana vilayetimizi kazandırdı. Düşmanın şartlarını da değiştirebileceğini ümit ediyoruz. Bu şekilde başarılı olarak mütarekeyi imzalamasını temenni ederiz.”(Hadisat 1Kasım 1918 No:13)

Ahmet İzzet Paşa, Mebuslar Meclisi'nin ve Senato'nun gizli oturumunda, Ateşkes Antlaşması'nın şartlarını anlattıktan sonra imza için gerekli yetkiyi almıştır.(Sarıhan, 1993:2) İzzet Paşa daha sonra yazdığı anılarında, İngilizlerle mütareke yapmanın gerekliliğini göstermek için, Trakya'daki askeri kuvvetlerin herhangi bir direnme için yetersiz olduğundan bahsetmiştir.(Selek, 1970:58)

Sonuçta, Osmanlı heyeti ile İtilaf heyeti arasında 27 Ekim'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda başlayan görüşmeler, 30 Ekim 1918'de tarihe Mondros Mütarekesi adıyla geçen ateşkes sözleşmesinin imzalanmasıyla sona ermiştir.(Tunç, 1999:21) 25 maddeden oluşan Mondros Ateşkesi ile Osmanlı Devleti, İtilaf Devletlerine teslim olmuş sayılıyordu. Antlaşmanın özellikle 7. maddesi İtilaf Devletlerinin Anadolu'yu işgal etmesine zemin hazırlarken, 24. maddesiyle ise Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulması tasarlanıyordu.(Hadisat 3 Kasım 1918:15)

Bu antlaşma aynı zamanda ileride yapılacak Sevr Antlaşması'nın da ilk adımı niteliğindedir. Zira mütareke hükümleri yorumlanıp uygulandığı zaman Osmanlı Devleti için öldürücü olabilecek niteliktedir.(Özkan, 1994:7) Mağlubiyete rağmen ümitler azalmamıştı. Mütareke şartların nispeten hafif olduğu hakkında, hükümetçe yapılan telkinler ve Wilson prensiplerinin inanılan amaçları, Türk milletine yeniden toparlanma çalışma imkanlarını verdiği zannediliyordu.(Turan, 1994:98)

Mütarekeden sonra, İngiliz resmi heyetinde görevli olarak İstanbul'a gelen Albay Murphy'nin Akşam gazetesi muhabirinin sorularına yanıtı şu şekilde olmuştur:

_İstanbul'a ne zaman ve hangi görevle geldiniz?

_Dün akşam İstanbul'a geldik. İstanbul'u ikinci defa ziyaret ediyoruz. Harbiye Nazırı tarafından gönderildik. Biz burada Osmanlı hükümeti ile temas edeceğiz. Ümit ederiz ki Türkler bizi eskisi gibi düşman olarak görmezler artık. Biz buraya Türk milletinin ve Türk devletinin samimi bir dostu olarak geldik...Benim pederim Kırım Muharebesi'nde bir Türk bataryasında topçu kumandanı idi.

_İngiliz filosu ne zaman gelecektir?

_Dört beş güne kadar gelmesi muhtemeldir. İngiliz gemileriyle beraber Fransız gemileri de İstanbul'a gelecektir.(Hadisat 9 Kasım 1918 No:21)

Yine Albay Murphy başka bir görüşmede ise mütareke hakkındaki görüşlerini şu sözlerle ifade ediyordu: "Bütün İtilafçılara mensup bir donanma gelecek. Bu donanma elli gemiden oluşacak. Çanakkale'ye kesin bir surette asker ihraç edilecek. Bu asker mütareke hükümleri tatbik edilinceye ve terhis son buluncaya kadar orada kalacaktır. Görevimiz bu memlekette kalmak değil, belki ıslahtır. Türkiye artık İtilafı düşman olarak görmüyor."(Hadisat 10 Kasım 1918 No:22)

Gerek mütareke müzakereleri esnasında gerekse mütarekenin imzalandığı ilk günlerde İtilaf Devletlerinin daha önceden kendi aralarında hazırladıkları; Anadolu'daki Türk varlığını silmeye yönelik sinsi planların henüz sahnelenmemiş olması, kamuoyunun kalıcı sulha yönelik ümitlerinin bir müddet daha devam etmesine imkân sağlayacaktır.

Aslında Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümleri iyi bir tahlil süzgecinden geçirildiğinde, Osmanlı Devleti için tam bir "teslim oluş vesikası" niteliğinde olduğu anlaşılabilir.(Turan ve diğ., 1994:88) Mütareke atmosferindeki gelişmeleri "Siyaset, Dost ve Düşman Kavramları" adlı makalesiyle farklı bir bakış açısıyla değerlendiren Samizade Ziya, dış siyaset konusunda şu açıklamalarda bulunuyordu: "Düşmanın bile kahramanlığını, büyüklüğünü, faziletini inkâr etmemek ne güzel bir meziyettir. Hissin siyaset kitabında yeri yoktur... Japonlar menfaatperest bir millettir. İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan hepsine eşit durur. Bunları ne severler ne de bunlardan nefret ederler.

Eğer siyaset Almanlarla hareket etmeyi gerektiriyorsa derhal yaparlar. Aksilik olur da değişirse bir yolunu bulup diğer tarafa dönerler... Bu siyaseti en ince ayrıntılarına kadar biz de öğrenmeliyiz. Japonların vatanperverlikten böyle yaptıklarını, bunu da bilmeliyiz. Bugün Japonlar veya İngilizler ilmi bir şey icat etseler “düşman icadıdır!” diye red mi edeceğiz? His ile iş görme vasfımızı bırakalım. Japonların yaptığı yolu kullanalım. Dış siyasette “muhabbet” ve “husumet” kavramları engel ve boş şeylerdir. İyi bilelim. Dışarıya karşı tek vücut olalım. His ile değil mantık ile, kalp ile değil beyin ile iş görelim. İngilizleri, Amerikalıları, Fransızları, İtalyanları düşmandır diye yalnız kötü yönlerini görüp diğerlerini görmemezlikten gelmeyelim.”(Hadisat 30 Ekim 1918 No:11)

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra azınlıkların da çeşitli konulardaki art niyetli düşünceleri ve talepleri iyiden iyiye su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Bu hususta Theologos adlı bir Rum gazetesinde “Rumların, İstanbul'un fethinden beri düçar oldukları bunca zorluk ve mezalime rağmen bir gün gelip de hürriyet nuru ve serbestisinin gerçekleşeceği ümidiyle kesinlikle dedelerinin toprağını terke razı olmadıklarından, bugün ise Wilson'un nazariyelerinin kabulü ile asırlardan beri intizar edilen bütün hürriyetin sağlanmış olduğu” ifade ediliyor ve şöyle deniliyordu: “Biz, Türklerin başkalarına karşı nefret ve haset göstermeksizin kendilerini müdafaa ettiklerini görmeyi arzu ederiz. Nitekim biz de kendimizi o yolda müdafaa ediyoruz. Bir kere Türkiye kendi memleketinde yaşayan hristiyan milletlere idari muhtariyet bahşetmek ve bunların tarihi ve milli hukukunu iade etmek hususunda Wilson'un programını kabul ettikten sonra, bizim hakkımızda verilecek karar buna göre olup, bizim ile Türklere, yekdiğerini tehditlerle değil, ancak idari yolla kendi milletinin hukukunu korumak hakkı vazifesi kabildir.”(Hadisat 9 Kasım 1918 No:21)

Mütareke yapılması insanları bir ölçüde ferahlatır. Hükümet tarafından da yayınlanan tamim iyi bir tesir yapmış, yenilgiye rağmen ümitler azalmamıştır. Fakat kısa bir süre sonra bu iyimserlik yerini hüzne bırakmaya başlamıştır.(Özkan, 1994:8) Zira ateşkes Türk sorununun emperyalist tasarımlara göre çözüme bağlanması yönünde bir özür teşkil etmiştir.(Sonyel, 1995:11)

1.1.3. Harp Mesûlleri ve Firari Paşalar

Mütareke döneminde kamuoyunun tartıştığı diğer bir meselede, Osmanlı Devleti'ni

savaşa sürükleyenlerin yaptığı hatalardı. Öyle ki, bu hatalardan dolayı devlet ve millet ciddi bir şekilde sarsılmış ve yıpranmıştı. Bu mesele ile ilgili C. Şehabeddin “Bir Siyasi Nutuk” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde; Meclis-i Mebusan’daki “Biz harbe girmemiş olsaydık...” sözüne atıfta bulunarak, bu cümlenin kimin lisanından çıkarsa çıksın hayali sözler olduğunu, İtalya örneğini vererek; İtalya hükümdarının milleti için tükürdüğünü yaladığını, İtalya gibi hareket etmemizde nasıl bir siyasi mahzur olduğunu, politika alanında ezeli ve ebedi olanın ancak menfaat olduğunu, Fransız ve İngiliz zümresi ile birlikte hareket etmemizde Rusya’nın ciddi bir mani olmaması gerektiğini, son senelerde Almanya ile olan yakınlaşmamızın, İngiltere ve Rusya’nın bizim aleyhimize bir ittifak kurmalarına neden olduğunu, oysa o zaman vaziyet ne olursa olsun İngiltere’nin bizi Rus ihtirasına feda etmeyeceğini” ifade ediyor ve şöyle diyordu: “Alemin akıllı milleti yalnız biz mi idik! Zira bizden başka Almanya’nın davetine iltifat ve icab eden olmadı. Bilakis bütün cihan İngilizlerle birlikte ona ve bize karşı hareket ettiler. Her defa İngiliz yeni bir müttefik kazanıp Almanya taze bir düşmanın harb ilanını aldıkça: “Ne ehemmiyeti var, nihai zafer bizim!” diyorduk...”(Hadisat 20 Ekim 1918 No:1)

Aslında Osmanlı Devleti’nin harbe girmesine neden olan, Rus limanlarının topa tutulması olayından, ne Padişahın ne de Sadrazam Said Halim Paşa’nın haberi bulunuyordu. Öyle ki Heyet-i Vükelâ’dan bir çoğunun bile bu olaydan haberi yoktu.(Türkgeldi, 1987:116)

Yine C. Şehabeddin “Harb İsteyen” başlıklı makalesinde düşüncelerini şu sözlerle yansıtıyordu: “Harbi millet istedi!.. diyenler, itiraf etmelidirler ki hakikatin tercümanı olmuyorlar. Millet harbe girerken hasta ve yorgundu.Henüz yaralarını sarmaya vakit bulamamıştı. Daha önceki tecrübeler göstermişti ki bu sefer silaha sarılmak bir intihar olacaktı.

Millet bu harbi o kadar istemedi ki, onu ilan eden Said Halim Paşa Kabinesi bile çoğunlukla sulh taraftarıydı. Bizim harbe girmemizi isteyen kim oldu? (hissiyatımıza müdahale ederek) Almanya!.. İstanbul’da Liman Paşa’nın gayretiyle ateşe girdik. Almanya harbi kazanacağından çok emindi. Harb ilanı yapmak bile başarı idi. Fransa’yı ezecekler, Çarlığa hücum edeceklerdi. Fakat malumdur ki, ne Fransa ezildi ne de diğeri. Muzafferiyet sadece Alman askerlerinin kalbinde yaşıyordu. Harb ilan edenler nasıl

oldu da bu vaziyeti göremediler. Harb kararını kabul ettiler. İngiltere ve İtilaf Devletlerinin teminatına rağmen harb ilan ettik. Şurası muhakkaktır ki, bu millet harbe isteyerek girmede. Alman tuzaklarıyla sürüklendi. Türkiye, Alman ittifakına koşmasaydı eğer; Bulgaristan, Yunanistan, Romanya hepsi İtilafla birlikte Almanya'ya hücum edeceklerdi. Bizim, harbe isteyerek girmedimize Anadolu, dağlar şahittir. Hiçbir zaman ordumuzun silaha vefasızlığı olmamıştır. Fakat bu savaşta isteyerek girdiği harbe Türkler böyle mi hareket eder?..”(Hadisat 30 Ekim 1918 No:11)

Harbe girme hususunda, İttihatçıları suçlayan S. Nazif ise “Bir İnfisah” başlıklı makalesinde şunları söylüyordu: “İttihat ve Terakki'nin beş sene evvel mecbur olduğu bir infisah (hükümsüz kalma) nihayet kabul ve tatbik edilecek gibi görünüyor... İttihat ve Terakkinin hürriyet abidesi, milyonlarca cesedin üzerine yıkılmış olduğunu görerek insanlığın gayz ve kini önünde yine serhat tarihine yine ebediyete dahil oldu. İlimsiz beyinlerle, beyinsiz kafalarla şu tarih müessesesini kendi keyiflerine göre idare etmeye başladıkları günden itibaren her gün İttihat ve Terakki bir derece ve düştüğü girdaba Sultan Osman'ın devletini de beraber çekiyordu. Sayıları birden beşten daha ziyade idi. Umarız ki bu gönül ve tahammül o günahkarlarca daha fazla suiistimal edilmez.”(Hadisat 3 Kasım 1918 No:15)

Diğer taraftan Meclis-i Mebusan'da ise Divaniye mebusu Fuad Bey'in 28 Ekim 1918 tarihli önergesinde; harb kabinelerinin Divan-ı âliye sevki talep ediliyordu. Bu önergede Said Halim ve Talat Paşa Kabinelerinin Divan-ı âliye sevk gerekçeleri olarak; “sebepsiz ve vakitsiz harbe girmeleri, harb ilanının gerçek sebepleri ve oluş şekli hakkında Meclis-i Umûmiye'ye yalan beyanatta bulunmaları, harb ilanından evvel İtilaf hükümetleri tarafından yapılan şerefli ve kaideli teklifleri red eylemeleri, Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan taahhüt almaksızın ve bir faydalı gaye temin etmeksizin harbe sürüklenmesi, harbi dirayetsiz ve istikametsiz yürütmeleri, kanunlara rağmen yanlış emirler icra edilerek memleketin facialar içinde kalması, harb sahalarında meydana gelen olaylardan milletin haberdar edilmemesi, Rus İhtilali'nden sonra İtilaf Devletleri tarafından yapılan sulh teklifinin red edilmesi ve bugünkü duruma neden olunması, harb esnasında gerekli tedbirler alınmayarak memleketin iktisadiyesinin batırılması, hiçbir kanuni esasa dayanmadan hür basını ve muhaberatı ihlal etmesi ve memleket dahilinde; can, mal ve cinayetlere neden olması” gösteriliyordu.(Hadisat 3 Kasım 1918 No:15)

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin, kendisini bölmeye ve parçalamaya karar vermiş düşmanlarına karşı savaşı Almanya'nın safında mücadele etmesi daha mantıklı görünüyordu. Üstelik kaybedilen bir kısım topraklar da geri alınabilecekti.(Gencer ve Özel, 1994:62-63)

Aslında savaş öncesinde meydana gelen olaylara baktığımızda, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi kaçınılmaz bir durum gibi görünüyordu. Asıl mesele Osmanlı Devleti'nin taraf olarak Almanya'yı seçmiş olması ve savaş esnasında yapılan stratejik hatalardı. İşte tüm bunların sorumlusu olarak İttihatçı ileri gelenleri gösterilmekte ve bu kişilere kamuoyu suçlu gözüyle bakılmaktaydı.

Savaşı son bulmasıyla birlikte, İttihat Terakki'nin başındakilerin -asker olsun, sivil olsun- egemenliklerinin son bulmuş olması, bazı İttihatçıların, hükümete güven konusunda ciddi bir şekilde kaygılanmalarına yol açacaktır.(Akşin, 1992:73)

Kamuoyunda İttihat ve Terakki'ye mensup bazı paşaların tutuklanmaları gündeme gelince, bazı İttihatçılar memleketten firar için birtakım hazırlıklar yapmaya başlamışlardır. Bununla ilgili verilen bir haberde; "Enver Paşa'nın son günlerde Teşkilat-ı Mahsusa'ya dahil olanlardan iki şahısa beşer yüz lira vererek, Avrupa'ya azimet için hazırlanmalarını tembih eylediği ve bu durumun hükümetin de nazar-ı dikkatini çektiği" belirtiliyordu.(Hadisat 3 Kasım 1918 No:15)

"Evvelki Gün Firar Edenler" başlığıyla verilen haberde; "Eski Sadrazam Talat Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, İaşe Nezaretinden ve İttihat Terakki'nin İstanbul sorumlusu Kemal Efendinin firar ettikleri ve Harbiye Müsteşarı İsmail Hakkı Paşa'nın da evinde tutuklandığı" belirtiliyor ve haberin devamında ise şöyle deniliyordu: "İttihat ve Terakki'nin Müdür-i Umûru, Enver ve Cemal Paşalara telkinde bulunarak; idari işlerin araştırılmasından doğacak neticelerden dolayı nahoş hallere ve tehditlere maruz kalacaklarını ve Avrupa'ya firar etmelerini tavsiye ederken; Enver ve Cemal Paşa, öyle bir halin haysiyete yakışmayacağını ve kazaya rıza göstereceklerini söylerler. Bu zat Talat Paşa'yı da beraber alarak Enver Paşa'nın yanına gider ve kırk bin liralık bir çek uzatarak: "Almanca bilirsiniz. Okuyunuz. İşte size kırk bin liralık bir çek. Burada kalamazsınız." der. Daha sonra Enver, Talat ve Cemal Paşalar gidecekleri yerde kendilerine iltihak şartıyla firara karar verirler. Enver, Talat ve Cemal Paşaların, Ermeni meselesinden dolayı kuşkulanan Doktor Nazım ve Bahaeddin Şakir

Beylerle beraber, Almanların Ruslarda aldıkları torpidolardan biriyle firar ettikleri anlaşılmaktadır.”(Hadisat 4 Kasım 1918 No:16)

İttihatçı paşaların niçin ve nasıl firar ettiklerine dair verilen diğer bir haberde ise şunlar söyleniyordu: “Cuma günü gece (1/2 Kasım gecesini) 01.30 ile 02.00 arası bir Alman torpido muhribiyle Boğazdan dışarı çıkmışlardır. Firar edenler arasında Enver, Talat, Cemal Paşalar, Doktor Nazım ve Bahaeddin Şakir Beylerle beraber Bedri ve Azmi Beylerin de olduğu sanılmaktadır. Gece 01.30 gibi bir Alman motor botu, Boğazın çeşitli yerlerine ve Enver Paşa'nın Yalısı'na uğramış, Alman otomobilleriyle gelen firarileri birer birer alıp torpido muhribine nakil etmiştir. Cemal Paşa bu motor bota yalısından bindiği bir Alman kayığı ile denizden iltihak eylemiştir. Kaçışlarını nedeni herhalde milletin muhakemesinde yakayı kurtaramayacaklarını anlamalarındandır.” Cemal ve Enver Paşaların kaçmadan önce yazdıkları mektuplarında; gayri kanuni tecavüze maruz kalacaklarını tahmin ettikleri , bunların giderilmesi halinde geri dönüp hesap verecekleri belirtiliyordu.(Hadisat 5 Kasım 1918 No:17)

İzzet Paşa Hükümeti'nin, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin kaçmasına meydan vermiş olması, hükümetin durumunu iyiden iyiye sarsmıştır. Bu olay aynı zamanda hükümetin İttihat Terakki siyasetini reddeden davranışlarını da bir ölçüde anlamsızlaştırıyordu.(Akşin, 1992:31)

Firariler meselesi Meclis-i Mebûsan'da da şiddetli infiale neden olmuştur. Burada hükümetin, firariler meselesinde daha önceden gerekli tedbirleri alma hususunda dikkatli olmadığı ifade edilmiş ve bundan böyle firarlara karşı hükümetin ne gibi tedbirler alacağı sorgulanmıştır. Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey (Said Halim Paşa'nın son Hariciye Nazırı ve Talat Paşa'nın da son Adliye Nazırı) tarafından, Divaniye mebusu Fuad Bey'in, “harb kabinelerinin Divan-ı âliye sevki” hakkındaki takririni yerine hayvan sağlığı kanununa ait bir takririn okunması; “bu zamanda görülecek başka bir iş yokmuş” gibi ifadelerle söylenen eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur.(Hadisat 4 Kasım 1918 No:16)

Meclis-i Mebûsan'ın 11.oturumunun yapıldığı 4 Kasım 1918 tarihi, meclis için son derece önemli bir gün olmuştur. Bir taraftan gayrimüslim mebusların sesleri yükselmeye başlarken, diğer taraftan hararetle tartışmalar arasında meclisin feshi bile gündeme gelmişti. Dahiliye Nazırı Fethi Bey, Aydın Mebusu Veli Bey'in; meclisin

feshedilmesi talebine şiddetle karşı çıkmış ve meclis kendini feshedecek olursa, eski kabinenin Divan-ı âliye sevk edilmeyeceğini söyleyerek böyle ani ve heyecanlı nutuklarla aklın kabul edemeyeceği yollara gidilmemesini tavsiye etmiştir. Bu hususta ifade edilen şu cümleler dikkat çekicidir: “Asıl mesele firarlardır. Onlar hakkında verilecek karar ile beraber nereye giderlerse gitsinler kurtulamayacaklardır.”(Hadisat 5 Kasım 1918 No:17)

Firariler meselesi gerek Meclis-i Mebusan’da gerekse Meclis-i Ayan’da günlerce tartışma konusu olmuş ve özellikle harb kabineleri zamanındaki icraatlar, İttihat ve Terakkinin ileri gelenlerine yönelik ağır eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur. İttihat ve Terakki ileri gelenlerine yönelik eleştiri oklarını hedefinde ise; Enver, Talat ve Cemal Paşalar vardı. Bu hususta sık sık eleştiri oklarını yönelten kaleşörlerden biri de S.Nazif idi. “İki Sükut Bir Tezad!..” başlıklı makalesinde, S.Nazif; Enver ve Talat Paşaları şu sözlerle eleştiriyordu: “On sene üç ay hakiki hükümdar Talat Paşa idi.İsteddiği gibi emretti, yaktı, yıktı. Ne kendisinden hesap soran bir padişah, ne de icraatlarını sorgulamaya cüret eden bir millet. Giden kıtalarla yığılan beldeler, öldürülen biçarelerle gasbedilen mallar... Hep bu zorba paşanın enkaz-ı icraatı idi. Hem padişahı hem de mebusanı korkutmuştur. Zavallı Sultan Reşat kendisini padişah değil, Talat Paşa’nın gölgesi zannediyordu. Ona yalnız iki kelime öğretmişlerdi: “zafer-i nihai!..”

Vilayetler birbiri arka sıra ve baş döndürecek süratle düşerken bu izmihlalleri genç Enver Paşa, tahrif ederek nihai zafere doğru sürüklüyor ve kahraman Enver Paşa’nın yalan söylediğine vatanperver Talat Paşa ile namuslu Halil Bey ve dindar Hacı Adil Bey şahadet ediyorlardı. Bu zorba hükümetin mesuliyetinden Sultan Mehmet Han ve mebuslar da sorumlu idi... Sultan Abdulhamid Han aranıyor şimdi. Sultan Abdulhamid’i arayan gözlerde pişmanlık ve gözyaşları görünüyor... Topkapı Sarayı’ndan çıkarılırken düşmanları dahi ağlıyordu...”(Hadisat 5 Kasım 1918 No:17)

Yine “Kalanlar Daha Bedbaht” başlıklı makalesinde, Enver Paşa ve İttihat Terakki’ye yüklenen S. Nazif şöyle diyordu: “...Azrail, bizde tam dört sene Enver Paşa’nın şekline bürünmüştür. O, düşmana kaptırdığı vilayetlerin intikamını yine bu milletin hayat-ı efradından alıyordu ve toprak azaldıkça ölüm çoğalıyor, çoğalıyor, çoğalıyordu.

...İtiraf etmeliyiz ki ordunun çeteye dahil olmayan kısmı tarihimizin şan ve şerefini kurtardılar. Birkaç eğitim ile bile harikalar yaratan gençlerimiz... Misal Çanakkale!...

Ölüme atılan altı gencin ağzından dökülen nameler:

Bu toprağı Türk'ün kanı yoğurdu

Annem beni bugün için doğurdu!..

Diğerleri de hep bir ağızdan söyleyerek, siperlerden dışarı fırladılar. Hepsi ileri atıldı. Ölümden kaçtıkları için değil, ölümü kaçırdıkları için! Ruhlarından gelen bir seda: “Biz vazife uğruna öldük, fakat kardeşlerimiz, uğruna can verdiğimiz toprakların üstünde esir ve sefil yaşatılmasınlar!.. diyordu.”(Hadisat 9 Kasım 1918 No:21)

Gerçekten de Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephelerde çarpışmış ve ağır kayıplar vermişti. Savaşın bitmesiyle beraber; devlete ve millete ödettirilen bu ağır bedelin sorumluları olarak İttihatçılar hedef alınmış ve yargılanmaları konusunda kamuoyundan çeşitli talepler gelmeye başlamıştır. Bu konuda çeşitli eleştirilere marûz kalan A.İzzet Paşa Hükümeti, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinden bazılarının yurtdışına firar etmesiyle daha da güç bir durumda kalacaktır. Bundan dolayı harb mesûllerinin yargılanması konusunda; kamuoyunun hükümete duyduğu güven ciddi bir şekilde sarsılacak ve İzzet Paşa Hükümeti'nin İttihatçıları yargılama hususunda samimi bir şekilde hareket etmeyeceğine dair şüpheler oluşmaya başlayacaktır. Daha sonraki günlerde memleketin işgal edilmesiyle beraber harb mesulleri ile ilgili gelişmeler İtilaf Devletlerinin etkisiyle farklı bir boyuta taşınacaktır.

1.1.4. Hükümetin İstifası

İttihat ve Terakki Hükümeti'nin son sadrazamı olan Talat Paşa'nın istifasıyla 14 Ekim 1918'de “tarafsız” bir isim sayılabilecek olan Ahmet İzzet Paşa sadrazamlığa getirilmişti.(Ayşığı, 1997:182) A.İzzet Paşa Kabinesi'nin iktidara geldiği tarihte Osmanlı Devleti en kritik dönemini, adeta son anlarını yaşıyordu.Memleketin içinde bulunduğu zor durum göz önünde tutulacak olursa İzzet Paşa Hükümeti pek de iyi bir zamanda iktidara gelmemişti. Zira hükümetin önünde çözülmesi gereken ciddi meseleler vardı. Gerek Meclis-i Mebusan'da gerekse kamuoyunda; bu sorunların giderilmesine yönelik talepler belirtiliyor ve zaman zaman hükümete yönelik sert eleştiriler de yapılıyordu. Bu eleştirilerden bazıları haklı gerekçelere dayandırılırken, bir kısmı da; özellikle azınlıklar tarafından yapılan eleştiriler tarafı ve art niyetli bir şekilde yapılmaktaydı. Aslında 4 Kasım 1918'de Meclis-i Mebusan'da yaşanan gelişmeler, bizlere, hem Osmanlı

Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi durumu, hem de hükümete yönelik eleştirilerin hangi konularda yoğunlaştığı hakkında önemli ipuçları vermektedir. “Meclis-i Mebusan'da Hararetli Müzakerat” başlıklı haberde meclisteki gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “...Aydın mebusu Veli Bey'in beyanatı: “Efendiler! Pek hicranlı dakikalar geçiriyoruz. Meclis kanun huzuruna ve tarihe alını açık olarak çıkmak istiyorsa bugünden itibaren kendi kendini feshetmelidir. Meclisin namuslu simaları mesuliyetten kaçmazlar, fakat millet ve âlem bunu böyle bilmiyor.(Bir kısım mebus “alnımız açıktır” diye bağırıştır)

Daha sonra söz alan İstanbul mebusu Şefik Bey: “Bugün istifa etmek, o kaçan adamlar gibi kaçmak demektir. Bu ise erkeklerin işi değildir. Vakarımızı korumalıyız aslanlar gibi oturacağız. Buradan ancak süngü ile çıkarız.”

Dahiliye Nazırı Fethi Bey: “Meclis kendi kendini feshederse eski kabineleri Divan-ı âliye kim sevk edecek ve umumi affı kim yapacak? Lakin, memleketi kanunsuz idare ettirmek istiyorsanız, bunu biz yapamayız.”

Daha sonraki konuşmalarda Tahsisat-ı Mesture'nin (Örtülü Ödenek), harb kabineleri zamanda keyfi israf edildiği ve bunu araştırmak üzere bir komisyonun kurulduğu ve takibat sonucunda neticenin bildirileceği belirtilmiştir.

Fırar edenler konusunda sorulan soruya Fethi Bey: “Hükümet bu konuda bağımsız olsaydı kimseyi kaçırmazdı. Fakat kaçanlar Müttefiklerimizin vesaiti ile firar ediyorlar. Buna sebebiyet verenlerin cezalandırılması ve firarilerin iadesi isteğinde bulduk. Bunların dönmeye mecbur olacakları şüphesizdir” demiştir. Firariler meselesinde hükümete yönelik eleştiriler üzerine tekrar söz alan Fethi Bey, bu defa şöyle demiştir: “Hükümet sebepsiz tevkif emri vermek istemez. Çünkü böyle bir emir vermek, kanunları ayak altına almak demektir. Eğer bu gibileri gayri kanuni bir şekilde tevkif edersek yarın da başka birilerini tevkif ederiz. Yine eski zorluklar ve fenalıklar baş gösterir.”

Daha sonra Aydın mebusu Emanuelidi Efendinin takriri görüşülmüştür. Bu takrirden; “Bir milyon Ermeni nüfusunun katli ve itlaf olunduğu, 250 bin derecesinde Rum nüfusunun Osmanlı hudutları dışına çıkarıldığı, savaşta 550 bin Rum nüfusunun katli ve imha olunduğu, Arap kavmine reva görülen suiistimallerden, açlık ve mahrumiyetten

müteessiren 250 bin kişinin telef olduğundan” bahsediliyor, “harb-i umumiyyeye sebepsiz girildiği” belirtiliyor ve bunlarla ilgili hükümetin ne düşündüğü soruluyordu.

Bunun üzerine tekrar söz alan Dahiliye Nazırı Fethi Bey; bu takrirden Türk milletinden söz edilmemiş olduğuna teessüf ettiğini belirtmiş ve bütün unsurların; hukuk, imtiyazat ve vazifece eşit olduğunu, bir fırkanın, bir heyetin diğerlerine tahakküm etmesine müsaade edilmeyeceğini dile getirmiştir. Ayrıca bu takrir, “Türk milletinin tahkir olunduğu” iddiasıyla bazı mebusların eleştirisi oklarına hedef olmuştur.(Hadisat 5 Kasım 1918 No:17)

Meclis-i Mebusan’daki bu manzara; hem İzzet Paşa Hükümeti’nin hem de meclisin, pek de uzun ömürlü olacağı konusunda iyi bir izlenim vermiyordu. Bir taraftan azınlıkların art niyetli bir şekilde artan talepleri, diğer taraftan muhalefetin baskısı, ilerleyen günlerde hükümetin hızla irtifa kaybetmesine neden olacaktır.

Aslında kamuoyunda, hükümete yönelik en ağır eleştiriler ve tepkiler firariler meselesinden sonra başlayacaktır.Bu olay aynı zamanda İtilaf Devletlerinin İstanbul’daki temsilcilerinde; hükümete yönelik bir memnuniyetsizliğin de oluşmasına sebep olacaktır.(Rifat, 1993:273-274)

Firariler meselesinde İzzet Paşa Hükümeti’nin bir kusurunun bulunmadığını belirten bir haberde; “firariler meselesinde İzzet Paşa hükümetinin fenalıklardan uzak durduğu, memleketin son enkazını kurtarmak için çalıştıkları, İttihat ve Terakki liderlerinin kaçışında hükümetin bir suçu olmadığı için hükümeti eleştirmenin doğru olmayacağı çünkü hakkında bir karar verilmemiş olanların kanunen tevkif edilemeyeceği, hükümetten kanun haricinde hareketler istemenin caiz olmadığı ve herkesin ettiğinin cezasını muhakkak göreceği” ifade ediliyor. (Hadisat 6 Kasım 1918 No: 18)

Yabancı basından aktarılan bir haberde ise; “İtilaf Devletlerinin İzzet Paşa Hükümeti’nden; her cemaatin bağımsızlığını esas olarak Kanun-i Esasi’nin değiştirilmesini, harbin sorumlularının cezalandırılmasını, hükümetteki eski kabine azalarının ihracını, İttihat ve Terakki mensubu memurların İstanbul’da uzaklaştırılmasını, memleketlerinden tehcir edilenlerin geri dönüşlerinin sağlanmasını ve mallarını iadesi için uygulanacak kanunun şiddetli bir şekilde takip edilmesini talep edebilecekleri” belirtiliyordu.(Hadisat 6 Kasım 1918 No:18) Bu taleplerden bir kısmı, 7

Kasım 1918’de İngiliz subaylarından oluşan bir heyetin İstanbul’a gelmesiyle açığa çıkmaya başlayacak ve hükümetteki İttihatçıların ayıklanması meselesi, İzzet Paşa’yı son derece zor bir durumda bırakacaktır.(Akşin, 1992:64-66)

Hükümete yönelik eleştiriler; kimi zaman genel af, kimi zama tehcir edilenlerin durumu ve mallarının iadesi ve çoğu zaman da savaş suçlularının yargılanması meselelerinde yapılıyordu. Özellikle savaş suçlularının yargılanması meselesinde; hem muhalefet hem de İtilaf Devletleri, hükümeti, bu konuda gerekli hassasiyeti göstermemekle suçluyorlardı. Zira onların gözünde hükümet, İttihatçı vasfı ağır basan bir hükümetti ve bu durum da menfaatlerine tamamen ters düşen bir durumdu.

Hükümete yönelik bu eleştiriler yapılırken Hadisat gazetesinin başyazarlarından; C. Şehabeddin ve S. Nazif, gazetede yazmış oldukları bazı makalelerle hükümeti eleştiri oklarına karşı savunmaktaydılar. Bu makalelerden biri olan “Biraz Basiret ve İnsaf” başlıklı makalesinde C. Şehabeddin, hükümete yönelik yapılan eleştirilere şu sözlerle karşılık veriyordu: “...Her işe birden başlayan; ister fert ister cemiyet olsun hiçbir iş göremez.Biraz insaf ile düşünelim! İzzet Paşa şartlar dahilinde idari mesuliyeti üzerine alarak yönetmek celadetini gösterdi.

Bugün hükümetten her şeyi isteyebiliriz. Evvela isteyeceğimiz şey uçurumdan vatanın kurtarılmasıdır. İzzet Paşa’nın Yunan Muharebesi’ndeki hizmeti, Havran meselesini halletmesi, Yemen’deki askeri icraatları ve siyasi icraatları hala hafızamızda olsa gerektir.Vazife kendisini nereden nereye davet ederse oraya koşar... İzzet Paşa, makama yalnız vazife rütbesiyle bağlıdır. Gerektiğinde daha mahir olanlartalip olduğunda çekilebilir... Hükümet dahilen yapabileceğini yapıyor, hariçte de yapabileceğini yapmaya çalışıyor...”(Hadisat 8 Kasım 1918 No:20) Yine “Bugünkü Vazifemiz” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, İzzet Paşa Kabinesi’ne yapılan eleştirilerin tasvip edilmesinin mümkün olmadığını dile getiren C. Şehabeddin şu izahlarda bulunuyordu: “ Memleket bugün acı içinde bir hasta gibi haraptır. Bu hakikati itirafta sanırım hepimiz müttefikiz. Hepimiz vatanımızı korumak konusunda hemfikiriz, ancak çözüm yollarında ihtilaf ediyoruz. Ben diyorum ki, vatanın hayatı tehlikededir. Biz Türkler, şimdi dünyada her şeyden ve herkesten daha aziz bir hastanın etrafında dolaşıyoruz.

Yarın limanlarımıza girecek olan donanma bizi matem içinde bıraksın, fakat bir abide-i

vakar şeklinde girsin. Bizans evladı demesinler!.. İtilaf Devletleri, memleketimizi kesik baş halinde bulursa maazallah zuhur edebilecek ahvalin vahametini göz önüne getirebilirsek... İzzet Paşa Kabinesi etrafında gürültü etmeyi bugünlerde tasvip etmem. Heyet-i Vükela kimlerden oluşursa oluşsun...”(Hadisat 10 Kasım 1918 No:22)

Bu hususta “Kalanlar Daha Bedbaht” başlıklı makalesiyle, İzzet Paşa’dan övgüyle söz eden S.Nazif ise şöyle diyordu: “...Sadrazam Paşa Hazretleri! Kafkas Cephesi’ni kurtarmaya azmettiğiniz zaman oğlunu size emanet etmiş olan bir baba: “Vatana kurban etmek icab ederse sizden hesap isteyecek bir baba yoktur!..” demişti. Siz o adama buyurdunuz ki: “Hayır! Benim vazifem öldürmekten ziyade yaşatmaktır. Bununla beraber vatan kurban isterse oğlunuzla beraber yan yana ölüme gideriz”

Siz, Kafkas Cephesi’ni maharetle kurtardığınız gibi şimdi de vatanın hayatını devam ettirmesine çalışıyorsunuz.”(Hadisat 9 Kasım 1918 No:21)

Bu arada hükümete yönelik kamuoyunda ve basında tasfiyecilerin sesleri gittikçe yükseliyordu. Özellikle firariler ve İttihatçıların yargılanması konularında hükümet, gevşek ve yavaş hareket ettiği gerekçesiyle sert bir şekilde eleştirilmekteydi.(Gökbilgin, 1959:7) Çeşitli baskılara maruz kalan ve bu baskılardan iyice bıkan hükümetten, içindeki İttihatçıların ayıklanmasının istenmesi, A.İzzet Paşa Hükümeti’nin istifasına zemin hazırlayan temel sebep olacaktır.(Türkgeldi, 1987:161)

“Hükümetin İstifası” başlığıyla verilen haberde; “Ahmet İzzet Paşa Kabinesi’nin dün akşam istifa ettiği, İzzet Paşa’dan hükümetin istifası hakkında malumat istenmesi üzerine İzzet Paşa’nın “İstifa sebeplerim hakkında şimdi hiçbir şey söylemem” dediği belirtiliyordu. Hükümetin istifası aynı zamanda Meclis-i Ayan’ın gizli oturumunda da gündemin en önemli maddesi olmuş ve burada hükümetin istifasının kabul edilip edilmeyeceği üzerinde tartışmalar cereyan etmiştir.(Hadisat 10 Kasım 1918 No:22)

Hükümetin istifası Rum basınında büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Bu hususta Rumca gazetelerde; “Mütarekenin akdinden başka bir başarısı olmayan, eski İttihatçılarla aynı görüşte, onların yanında olan İzzet Paşa Kabinesi’nin istifaya mecbur olmasından dolayı duyulan memnuniyet” dile getirilmiş ve “Rum mebusların bu kabineye güvenoyu vermemekle isabetli bir karar verdikleri” belirtilmiştir. Bu gazetelerde ayrıca, “Rumların hiçbir vakit kuru sözlere önem vermeyecekleri ve Wilson

nazariyelerinin tamamıyla tatbikinin isteneceği de” ifade ediliyordu.(Hadisat 11 Kasım 1918 No:23)

S.Nazif ise hükümetin istifasını “Şanlı Bir İnfikak” başlıklı makalesinde şu sözlerle değerlendiriyordu: “Üç devletten daha az bir zararla tanzim ve imzalanmış mütarekename galibiyettir. Hak iddia olunabilir ki, İzzet Paşa terk-i mevki etti... Çelebi Sultan Mehmet’ten sonra tarihimizde bu şerefe nail olmuş bir ced düşünemiyoruz. Yemen ile Kafkas Cephesi’nin kahramanı, elli iki senelik güzide bir hayatı, iman aşkı ile sevdiği millet ve devletine hizmetkar olmaktan çekinmemiştir. Onu görevine devam edemeyecek hale koydular. İzzet Paşa gibi adamlar her şahsi emelini milletlerine feda etmekte bir an tereddüt etmezler. Onlar yalnız iki şeyi terk etmezler: “Biri izzet-i nefisleri, diğeri kanaat-ı vicdaniyeleridir”. Eminiz ki hayatının son nefesinde bile şu sözleri söyleyecektir: “Ey vatan!.. Kemiklerim yalnız sana kısmet ve sana kurban olsun!..”(Hadisat 11Kasım 1918 No:23)

Aslında Ahmet İzzet Paşa Hükümeti’nin tasfiyesi, gerçekte İttihatçılara karşı yapılan mücadelenin bir parçasıydı. Hükümeti oluşturan bazı nazırların İttihatçı olması veya bu kökenden geliyor olmaları; hem İtilaf Devletlerinin hem de muhalefetin pek de hoşuna gitmeyen bir durumdur. Zira hükümetin İttihatçılara meyilli olması birtakım planları aksatabilirdi. Bu nedenden dolayı hem azınlıkları hoşnut edecek hem de İtilafçıların güdümünde hareket edebilecek bir hükümetin işbaşında olması gerekiyordu. Bu özellikleri taşımayan ve taşımak konusunda da pek de iyimser olmayan İzzet Paşa Hükümeti’ne; yapılan baskılar sonucunda istifa etmekten başka bir seçenek tanınmamış ve zaten bu şartlar dahilinde çalışamayacağını anlayan hükümet fazla direnmeyerek istifasını vermiştir.

1.2. Tevfik Paşa Hükümeti

1.2.1. Yeni Kabinenin Programı ve İlk İcraatlar

Kabinesinde bazı İttihatçıları bulundurduğu gerekçesiyle, İngilizlerin isteğini yeteri kadar yerine getiremeyen İzzet Paşa, padişah tarafından istifaya mecbur edilmişti.(Sarhan, 1993:16) “Yeni Kabinenin Suret-i Teşekkülü” başlığıyla verilen haberde; “yeni kabineye iştirakleri teklif edilen zevatın Tevfik Paşa’nın Ayaspaşa’daki konağında akşam geç vakitlere kadar içtima ettikleri” belirtiliyordu.(Hadisat 11 Kasım

1918 No:23)

Tevfik Paşa Hükümeti'nin kurulduğunu ilan eden “Hatt-ı Hümayun ve Sadaret Alayı” başlıklı haberde ise; yeni kabine için yapılan merasimden bahsediliyor ve ayrıca, kabinede görev alan nazırların isimleri veriliyordu.(Hadisat 12 Kasım 1918 No:24)

11 Kasım 1918’de Tevfik Paşa Hükümeti’nin kurulmasıyla Padişah Vahdettin iki gün sonra gelecek olan İtilaf donanmasını istediği biçimde, hiçbir İttihatçı kokusu taşımayan bir hükümetle karşılaşmış olacaktı.(Akşin, 1992:78)

Yeni hükümetin kuruluşundan ve özellikle Tevfik Paşa'nın bu hükümetin başında olmasından dolayı “Kabine” adlı makaleyi kaleme alan C. Şehabeddin, memnuniyetini şu sözlerle anlatıyordu: “Heyet-i Vükelâ hicranı dolayısıyla bizim isteğimiz hükümete kalmamaktır. Bu sebeple Tevfik Paşa Kabinesinin teşekkülü haberine hoşnut olduk. Kabinenin reisi liyakatini; hüviyeti ve amelleriyle ispat etmiş bir zattır. Geçmiş dönemlerde yirmi sene kadar sefaret ve nezaret görevlerinde bulunduğu halde muteber kalmıştı ki, bu muvaffakiyeti fikrine de delalet eder. Tevfik Paşa'yı emsalinden ayıran bir meziyeti de halim ile celadetin şahsında toplanmasıdır. Paşa devletin en zor anlarında hakiki bir kahraman gibi idari mesuliyeti deruhte eder. Bütün cemiyetin hafızasındadır ki, 31 Mart hicranı esnasında tehlikeli sadarete Tevfik Paşa'dan başka atılacak kimse çıkmamıştır.Memlekette hiç kimse kanuna kendisi kadar sadık değildir. Sadrazam Paşa'nın başarılı olacağına inanıyor ve temenni ediyoruz... Kabineye itimad duymamak için hiçbir bahane bulamıyoruz.”(Hadisat 12 Kasım 1918 No:24)

Tevfik Paşa Hükümeti hakkındaki düşüncelerini “Hükümetin Beyanatu” adlı makalesinde dile getiren S.Nazif ise şöyle diyordu: “Tevfik Paşa Kabinesi, idare-i umura muktedirdir... Ricalimizden her gün biraz daha azaldığı bir zamanda, Tevfik Paşa Hükümeti'ndeki bazı zevata taaaruz etmek, fırka hissini vatan hissine tercih etmektir... Kemal Bey'in İaşe Nezareti'ni tasdik etmiş bir meclis; Tevfik Paşa'ya yalnız hürmet ve yalnız teşekkür edebilir... Hükümet, İzzet Paşa'nın mütareke akdindeki başarısı gibi milleti tatmin ile kendisi de tatmin olacaktır...”(Hadisat 18 Kasım 1918 No:30)

Bu arada, İzzet Paşa'nın istifasından sonra Osmanlılık aleyhine olan hareketlerde âdeta bir hızlanma meydana gelmişti.(Tansel, 1991:45) Kabinenin teşekkülünden iki gün

sonra 13 Kasım 1918'de İngiliz, Fransız ve İtalyan donanmaları Boğazdan geçerek Dolmabahçe Sarayı'nın önüne demir atmışlardır.(Türkgeldi, 1987: 165)

Bu buhran dönemi içerisinde iç ve dış basından yansıyan bazı haberler; hükümetin harp mesulleri, genel af ve azınlıklarla ilgili meseleleri acilen çözmesi gerektiği yönündeydi. Hükümetin vazifesinin ne olduğu hususunda Le Journal de Orient adlı gazeteden alınan “ Anasır-ı Osmaniye” başlıklı makalede şu mühim ifadeler bulunuyordu: “ İstanbul'a gelen İtilaf donanması mezalim devrinin bittiğini ilan ettiği bir sırada anasır meselesi hala muallaktır. Anasırlar ne istiyorlar? Hükümet onlara ne gibi şeyler terk ve tahsis niyetindedir?

... Kin ve garez bu dört sene zarfında adeta alevlendirildi. Şahsi intikamlardan başka anasır meseleleri de zuhur etti. Anasır meselesi, Wilson nazariyelerine endekslenmiştir... İstenilen şey hakiki eşitliktir.

Uzun müddetten beri kanunlar umum için tanzim edilmiş iken, yalnız bir kısmın lehinde tatbik edilmiştir. Meclis-i Mebusan'da, Meclis-i Belediye'de, Müessesat-ı Umumiye'de; hem Türklerin hem Rumların hem de Ermenilerin mevkii olmalı idi. Bu şekilde çözülmüş anasır arasında sağlanacak bağ ile bütün anasır bu vatan içinde yaşayacak ve bahtiyar olabilecektir. Yalnız söylemek, vaat etmek kafi değildir.

Acaba hükümet vazifesinin ne olduğunu ve Türkiye'nin bugün son oyununu oynadığını anlayabiliyor mudur? Bunun cevabını yakın gelecek verecektir.”(Hadisat 16 Kasım 1918 No:28)

Tevfik Paşa Hükümeti'nin Maarif Nazırı Rıza Tevfik Bey, yeni kabineye gireceğinin hiç hatırdan geçmediğini belirterek hükümetin dahili siyaseti ile ilgili şunları söylüyordu: “Biz, bu muharebenin nasıl sonuçlanacağını biliyorduk ve öyle oldu. Arzumuz meşrutiyetin ilan edildiği ilk gün gibi meşrutiyetperveranedir. İtilaf Devletlerinin buradaki temsilcilerinin de istediği odur. İtilaf temsilcileri bana dediler ki: “Biz buraya dost olarak geliyoruz. Sizden ancak bir şey istiyoruz, o da meşrutiyeti ilan ettiğiniz ilk gün; tüm Osmanlılar hakkında vaat etmiş olduğunuz hukuku ve meşru kanunları tesis ve uygulamaktır.” Kabinemizin teşekkül ettiği şu üç günden beri bunun ayrıntılarını görüştük ve üyelerden hiçbirinin zerre kadar itirazı olmamıştır. Çeteciliği ve onun eseri olan kabadayılığı bu güzel memlekette kıracağız. Bu konuda İtilaf Devletleri

bizimle beraberdir. Bu hususta bize yardımcıdırlar. Şimdi asıl büyük görevimiz haysiyetimizi ve şerefimizi koruyarak sulhun akdinde başarılı olmaktır. Maarifte de bu memleketin çocuklarına medeniyet yolunda asıl ahlakı, ticareti ve ilmi vereceğiz.”(Hadisat 16 Kasım 1918 No:28)

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserlerinden Tom Hohler, 5 Aralık 1918'de Hariciyedeki dostu George Kidston'a gönderdiği mektubunda: "...Şimdiki çok iyi niyetle hareket ediyor. Onlar üzerinde baskı kullanmak nezaketsizlik olarak görünüyor; fakat baskıyı sürdürmeliyiz" diyordu. (Sonyel, 1995:44) Ayrıca, İtilaf Devletleri mütarekeyi sadece Türkiye'nin uymaya mecbur olduğu bir belge gözüyle görüyorlar ve 7.maddeyi istedikleri zaman işgale yönelik kullanmakta kendilerini serbest hissediyorlardı.(Baytok, 1970:35)

Bu arada 18 Kasım 1918'de Meclis-i Mebusan'ın huzuruna çıkan Tefvik Paşa Kabinesİ, programını okuduktan sonra meclisten güvenoyu almaya çalışacaktır.(Akşin, 1992:89) 18 Kasım 1918'de Hüseyin Cahit Bey'in başkanlığında saat 14.30'da 14.içtimasını yapan Meclis-i Mebusan'da; Hariciye Nazırı Reşit Paşa tarafından okunan hükümetin programında; Mütarekenin akdinden sonra devlet ve millet için şerefli ve haysiyetli bir sulh için gayret edileceği, kanun dışı olayları olmaması için bazı değişikliklerin yapılacağı ve azınlıkların haklarının teminine çalışılacağı" belirtiliyordu.

Hükümet programı okunduktan sonra söz alan Trabzon mebusu Yorgi Efendi; bu hicranlı zamanlarda gayrimüslimlere tanınacak siyasi hakkın neler olacağından bahsedilmediği için hükümete itimat edemeyeceğini söylemiştir.

Memleketin işgal edildiğine dikkati çekmek isteyen Karesi Mebusu Fuad Bey ise hitabında şu mühim izahlarda bulunmuştur: "Birçok hükümetler, burada okudukları programlarını tatbik edememişlerdir. Bugün millet sevgili padişahımıza hürmetle memleketi kurtarma azminde bulunuyor...

Efendiler!

Şimdiye kadar birçok tazyikatlar altında kaldık.Bugün de bu tazyikatlar arttıkça meydana çıkacağız.

Efendiler!

Wilson nazariyeleri bütün beşeriyet için bir hak olduğu gibi milletimiz için de bir haktır. Biz bu esasları kabul ederek mütareke akd ettik.Fakat karşı taraf bu mütarekenameye uymuyor. Payitahtımız İstanbul'a asker çıkarıyorlar. İskenderun işgal olunuyor. Bu işgal değil ilhaktır. Bu hükümetin protestosuna ve siyasi müracaatına dair hiçbir evraka rastlayamıyoruz. Hükümet, programı okumadan evvel bu hususta bize izahat vermelidir.”

Bundan sonra söz alan Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa; telgrafla İtilafa başvurulduğunu ve ayrıca şartların tatbikindeki ihtilafatı halletmek için Nezarete bir komisyon oluşturulduğunu ifade etmiştir.(Hadisat 19 Kasım 1918 No:31) Bu komisyona İngiliz, Fransız ve İtalyan zabitlerinden birer kişi iştirak edecek ve komisyonun alacağı kararlar, aynı zamanda İtilaf mümessillerinin de onayına sunulacaktı.(Gökbilgin, 1959:10)

Asıl meselenin kabinenin programı olduğunu belirten reis vekili Hüseyin Cahit Bey: “Mütarekeyi akd eden biz değiliz. Mütareke şartları türlü türlü tatbik edilebilir. İtilaf kuvvetlerinin; Almanya ve Avusturya'yı ne hale getirdiklerini görüyorsunuz. Hükümetin maksadı şeref ve haysiyetimizi mümkün mertebe koruyarak sulh akdi yapmaktır. Fakat dört senelik harbin sonucu olan bu kalıntıları beş günde memleketten atamayız” demiştir.

Daha sonra söz alan Halep mebusu Artin Efendi ise, Ermeni kıtâlından bahsederek şöyle demiştir: “Program hakkında itiraz yoktur.Yakında yapılacak sulhtan dolayı boş oturmamalım. Osmanlı tarihinin en matemli, en kıvılcık sahifesini teşkil eden bir cinayet vardır ki, o da Ermeni kıtâlidir. Ve Türk milletini bundan dolayı sorumlu tutuyorlar. Fakat asıl sorumlu Türk milleti değil, Türk idaresi veya hükümet-isabıkadır. Bu fecayi merkezdeki hükümet ile vilayetlerde bulunan Teşkilat-ı Mahsusa'nın eseridir. Ben, çok halim, selim, hamiyetkâr, dindar, insaniyetperver Türkler bilirim. O fecâyî' zamanında matem içinde oturmuşlar ve ağlamışlardır. Bunu yapanlara lânet etmişlerdir.(Artin! sedaları) Bütün bir milleti cinayetlerle sorumlu tutmak doğru değildir.”

Artin Efendinin daha sonra kendisi de dahil olmak üzere, mebusların bu hakikat karşısında darağacı korkusuyla sustuklarını söylemesiyle, bazı mebuslar; Van'da yapılan Ermeni mezalimini hatırlatmış ve mecliste bir hayli gürültüler kopmuştur. Ayrıca, İlyas Efendi de; Van'daki Ermeni mebuslarının Rusya'ya yardım ettiklerini

hatırlatmıştır.

Daha sonra söz alarak haktan ve hakikatten bahseden İzmir mebusu Emanuelidi Efendi ise azınlıklarla ilgili kanunların bir türlü uygulanamadığını belirterek: "...Dağlarda kişi gezerken bu sözlere beyan-ı itimat edemem. Rum anasını hiçbir vakit asayişi ihlal etmeyecektir. Fakat fikirlerini, nizamını beyan edecektir" demiştir.(Hadisat 19 Kasım 1918 No:31) Oysa İstanbul'un fiilen işgalinden sonra Marmara ve Ege'de yerli Rumların ve Rum çetelerinin azınlıkları dalga dalga yayılmış ve etrafa dehşet saçmıştır.(Tansel, 1991:86-87)

Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Bey ise: "Programımız tüm milletlerin hakimiyet hakkı ve eşitliği dairesinde olacaktır. Biliyorsunuz ki, Türk milleti de zulm görmüştü.Bu meselede hissi davranmayı bir kenara bırakalım.Bunun için tahkik heyetleri kurulmuştur" demiştir.

Muş mebusu İlyas Sami Bey ise Ermeni mebuslarına hitaben: "Bu fecâyi' yalnız Türkler tarafından yapılmış bir katli değil, Ermenilerin sebebiyet verdikleri bir mukateledir" demiş ve Ermeni çeteleri ve mebusları tarafından harbin başlamasından itibaren; Van ve havalisinde yapılan katliamları hatırlatarak, Van şehrinin bir taraftan Ruslar, diğer taraftan Ermeniler tarafından kuşatılarak İslam nüfusunun % 70'inin Ermeniler tarafından tamamen katledildiğini söylemiştir.

Sonuçta, yapılan oylamada hükümetin lehinde 84, aleyhinde 27 oy kullanılmış ve 3 oy ise çekimser kalmıştır. 129 olan çoğunluk yeter sayısı sağlanamadığından meclis tekrar toplanmak üzere dağılmıştır.(Hadisat 20 Kasım 1918:No:32)

Daha sonra Meclis-i Mebûsan'dan güvenoyu alan Tevfik Paşa Hükümeti'nin programında; kanunların adilane ve tarafsız tatbiki, kanun dışı davranışların ve icraatların sona erdirilmesi, ahali ve mezhepler arasındaki birliğin tesisi, tüm Osmanlı vatandaşlarının memleketteki siyasi haklardan yararlanması ile Osmanlı Devleti ve milletin şeref ve haysiyetine yakışır bir sulh yapılması konuları vardı.(Hadisat 21 Kasım 1918 No:33)

Tevfik Paşa Hükümeti'nin elinde; mevcut sorunları halletmeye yönelik geniş kapsamlı bir program bulunuyordu. Fakat mevcut sorunları halletme hususunda hükümet pek de etkili olamıyordu. Özellikle işgaller karşısında hükümetin pasif kalması, Türk

kamuoyunun dikkatinden kaçmıyor ve hükümet bu pasif tutumundan dolayı zaman zaman sert eleştiriler marûz kalıyordu.

“Günahdır” başlıklı makalesinde, hükümete yönelik çeşitli eleştirilerde bulunan S. Nazif, hükümetin asıl vazifesinin memleket meseleleriyle uğraşmak olduğunu belirtiyor ve şunları söylüyordu: “Dün bir vali azledilmiş, çünkü İttihatçı imiş. Diğer bir vali onaylandı, çünkü İtilafçıdır!.. Her ikisinin de hükmünü tarih ve cezasını Allah versin!..

Frenklerin bir misali vardır: “Hükümet eden ölümlerdir.” Bu hakikat bizde de bir kere daha teyit etti. İtilaf ruhu şimdi kabinenin ihmalini tanzime devam ediyor.

İktidara gelen hükümet, mazinin çürümüş esaslarını toplamaya meşgul olursa çok yazık olur!.. Daire-i Rüesa’dan vali ve kaymakamlara, polis müdüriyetinden kalem-i kitabesine kadar tahkiksiz ve tedkiksiz dışarı atılanlar ve hele yerlerine getirilenler, hükümetin tarafsızlığına şüphe edilmeyi muhakkak gösterecek canlı bir şahittir.

...Allah Osmanoğullarını başımızdan eksik etmesin. Yoksa yetim kalırız.”(Hadisat 26 Kasım 1918 No:38)

Aslında Tevfik Paşa kabinesi’nin, ilk günlerden itibaren pek iş göremeyeceği açıkça belli olmuştu.(Tansel, 1991:71) İşgaller karşısında Tevfik Paşa hükümetinin sesi pek gür bir şekilde çıkmıyor veya İtilafçılar tarafından duyulmak istenmiyordu.

“Kabine Kendini Nasıl Müdafaa Edecek” başlıklı haberde, kabineye yönelik yapılan eleştirilere şu sözlerle cevap veriliyordu: “Kabinenin izahatı meclise itimat telkin etmezse kabine ısrar etmeyecek ve istifasını verecektir. Kabineyi en zor durumda bırakan mesele mütareke meselesidir. İzzet Paşa’nın mütarekeyi akdinden sonra Tevfik Paşa, bunun uygulanmasında ne derece başarılı oldu? İhmal ve lakayıtsızlık mı gösterdi? Tevfik Paşa’nın yerinde başka biri olsaydı farklı davranır mıydı?

Halk payitahtında birden bire düşman askerlerini görünce endişeye düşmüş “Şehir işgal ediliyor” vahametine kapılmıştır.

Birçokları “Hükümet kuvvetli değil. Mütareke hükümlerini hüsnü tatbik edemedi. İtilaf Devletleri şehri işgal ediyor!” dediler

Hükümet bundan dolayı İtilaf Devletlerinin şehrimizdeki temsilcilerine müracaat etti.

İtilafa bunun için muhtelif bir komisyon kurulmasını teklif etti ve komisyon kuruldu. Menfaate aykırı olmayacak şekilde görüşmeler devam ediyor. Bakırköy hadisesini hükümet protesto eder etmez derhal karakolu boşalttılar. Batum'un ve Bakü'nün işgaline itiraz olunmaması, mütarekenin 15. maddesi (Bu madde Batum ve Bakü'nün işgalini içeriyor) gereği olduğu halde orda birçok memurlarımız bulunuyor. Hatta geçen hafta hükümet, Batum'a para gönderdi. Kezâlik Adana'da dahi memurlarımız bulunuyor. (Bu cümle İtilaf Devletleri tarafından Adana'daki Osmanlı askerlerinin tahliyesine ilişkin söylenmiştir) Hükümet elinden gelen her şeyi yaptığı gibi, İtilaf Devletleri de değerbilmez bir şekilde hareket etmiştir.”(Hadisat 7 Aralık 1918 No:49)

Le Journal de Orient gazetesinden aktarılan “Fransızlar Ne Diyor?” başlıklı bir makalede, Tefik Paşa kabinesi hakkında şu sözler sarf ediliyordu: “Bu zamanlarda kuvvetli bir kabine memleketin ihtiyaçlarını halledebilir. Bu kabil demlerde dünyanın her tarafında bu suretle hareket edilirse böyle bir kabinenin Türkiye’de iktidara gelmemesi arzu edilebilir mi? Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı hangi fırkalardan ibarettir? Her fırkanın programındaki maddeler nedir? Hükümet nereye gidiyor? Memleketi nereye sevk ediyor? Kimse ne diyeceğini bilemez.

Osmanlı Devleti’nin siyasi teşkilatı kesilip budanmıştır. Başka memleketlerde cereyan eden gelişmelere dikkat ediniz. Her tarafta hükümet, halka bazı aynı efkar ve hissiyat ile müşterek ahaliye istinat eder.” (Hadisat 17 Aralık 1918 No:59)

Aslında Tefik Paşa Hükümeti’ni hoş görmenin karşılığı, meclis süresinin uzaması oluyordu. Mebuslar ise yavaş yavaş kabine aleyhine dönüyor ve bir karar almaya doğru yöneliyorlardı.(Akşin, 1992:133-134) Mevcut şartlar dahilinde Tefik Paşa Hükümeti’nin ciddi adımlar attığı ve iyi niyetli bir şekilde çalıştığı görülüyordu. Fakat yine de bu hususa kamuoyu yeteri kadar tatmin edilemiyordu ve bundan dolayı da hükümete yönelik eleştirilerin dozu gittikçe artmaktaydı. Hükümete yönelik eleştirilerin yapıldığı adreslerden biri de Meclis-i Mebusan idi. Buradaki eleştiriler çoğu zaman azınlık mebusları tarafından yapılmaktaydı. Görünüşte hükümetten; savaş esnasında yapılan hataların telafi edilmesi isteniyordu. Fakat eleştirilerin taraflı ve yalan yanlış bilgilere dayalı bir şekilde yapılması, hem kabine üyelerinin hem de meclisteki bazı mebusların tepkisine neden oluyordu.

Meclis-i Mebûsan’ın 24. içtımasında, Edirne Rumlarının tehirci hakkında görüşmeler

yapılırken söz alan Tekfurdağı mebusu İfkilidis Efendi; Edirne vilayetinde bulunan 300 bin Rum'un savaş esnasında mallarının yağmalandığını, göçe zorlandıklarını ve bunlara yönelik imha politikasının uygulandığını iddia etmiş ve Dahiliye Nezareti'ne bununla ilgili sualde bulunmuştur.

Dahiliye Nazırı'ndan önce söz alan Edirne mebusu Faik Bey, Edirne fecâyi' hakkında şöyle konuşmuştur: "Bulgar ve Yunan Meclis-i Mebusanlarında Müslümanlar söz söylemek hakkından mahrumdurlar. Edirne'de tehcir edilen Rumlar, Balkan Harbi'nde firar edip Yunan ordusuna dahil olanlardır. Tehcir edilenler öyle yüz binlerce kişi değildir. Tehcir edilenlerin miktarı 80 bin kişiye yakındır. Bunların da malları yağma edilmemiştir. Mallarını satmışlar veya alıp götürmüşlerdir. Tehcir edilenler hududu geçip Müslümanlara tecavüz eden çetecilerdir. Bunlardan düşman gemilerine de yardım edenler olmuştur. Edirne'den çıkarılanlar korumaya alınmış; erzak, benzin her şey verilmiştir...Yunan hükümeti, Balkan Harbi'nden sonra 450 bin Müslüman Türk'ü çırılçıplak soyup soğana çevirdikten sonra Anadolu'ya yolladı."

Daha sonra Musul mebusu Emin Bey ise şöyle demiştir: "Türk milletinin seciyesi zalime yardım etmek değil, mazluma hami olmaktır... Tatarlara yenilen Selçuklulara Ertuğrul Bey yardım etmişti... Türk'ün bu seciyesi bugün de devam etmektedir... Türk milleti öksüz ve kimsesizdir. Onun ne milli cemaatleri, ne patrikhaneleri, ne de diğer hristiyan hükümetleri vardır.

Bundan sonra söz alan Trabzon mebusu Yorgi Efendinin de Rumlara mezalim yapıldığını iddia etmesi, mecliste gürültülü seslerin işitilmesine neden olmuştur. Son olarak Dahiliye Nazırı; bu meselelerle ilgili İstanbul'da bir heyet oluşturulduğunu ve incelemelerin devam ettiğini ve isteyen herkesin bu heyete müracaat edebileceğini ifade etmiştir.(Hadisat 13 Aralık 1918 No:55)

1918 yılı Aralık ayı başlarından itibaren Meclis-i Mebusan, birçok tenkitlere ve tacizlere hedef olmuştu. Özellikle Padişah Sultan Vahdettin ve kısmen de hükümet, meclisin çalışmalarından memnun görünmemekte idi.(Gökbilgin, 1959:20) Meclisteki hava her gün biraz daha sertleşmekteydi. Çünkü hükümet beyannamesinde vaat edilmiş olanların henüz hiçbirisi yapılamamıştı. Esasen Tevfik Paşa Hükümeti'nin kurulması ile meclisin dağıtılacağı şayiaları da ortaya çıkmıştı.(Tansel, 1991:71)

Bu arada İtilaf Devletleri, İttihat ve Terakki Partisi'nin ve "taktik ve tehcir" sorumlusu olarak gördüğü meclisi kapatmak için Padişah Altıncı Mehmet Vahdettin'e baskı yapmaktaydı.(Rifat, 1993:281-282) Padişah İtilafın bu yöndeki baskıları sonucunda 21 Aralık 1918'de "zaruri siyasi sebeplerden dolayı" gerekçesiyle meclisi dağıtmış, fakat yine de İtilafın baskısı azalmamış daha da artmıştır.(Türkgeldi, 1987:184) Sonuçta, hükümete yönelik eleştirilerin şiddetlenmesi, İtilafın artan baskısı ve özellikle Damat Ferit'i başbakan yapmak için çevrilen entrikalar, 3 Mart 1919'da Tevfik Paşa Kabinesi'nin istifa etmesine neden olmuştur.(Sarihan, 1993:154)

"Tevfik Paşa'nın İstifası" başlığıyla verilen haberde; "Tevfik Paşa Kabinesi'nin tutuklu bulunan İttihatçılar hakkında verilecek hükümde noksanlık gösterdiği, Tevfik Paşa'nın son zamanlarda tutukluların muhakemesinde İtilaf Devletleri tarafından bir temsilci bulundurulmasını talep ettiği, fakat bu talebin reddedildiği ve bundan sonra Tevfik Paşa'nın tarafsız kuvvetlere müracaat ederek aynı talepte bulunduğu ve bunun da bir sonuç vermediği" ifade ediliyor ve bu nedenden dolayı Tevfik Paşa Kabinesi'nin istifa ettiği belirtiliyordu.(Hadisat 10 Mart 1918 No:75)

Anlaşılan o ki, hem İtilaf Devletlerinin baskısına boyun eğecek ve sözünden dışarı çıkmayacak, hem azınlıkların taleplerini bir an önce gerçekleştirebilmek için icraatler yapabilecek ve hem de muhalefet karşısında sarsılmayacak bir hükümet aranıyordu. Tevfik Paşa Hükümeti'nin istifasını büyük ölçüde bu nedenlere bağlamak mümkündür. Zira hükümetin kurulduğu ilk günlerden itibaren eleştirilerin ardı arkası kesilmemiş ve sonuçta artan baskılar karşısında yönetim kabiliyetinden tamamen yoksun bırakılan hükümete istifa etmekten başka bir seçenek bırakılmamış ve üzerindeki ağır sorumluluğu, bu şartlar dahilinde daha fazla taşıyamayacağını anlayan hükümet bu konuda tereddüt etmeksizin istifa etmiştir.

1.2.2. Mondros Mütarekesi'nin Uygulanışı ve İlk İşgaller

Birinci Dünya Savaşı muzaffer devletler arasında emperyalist bir yayılma tutkusunu dizginsiz bırakmıştı. Anadolu, değer biçilemez bir hazineydi. Bu yüzden galip devletler, "gizli antlaşmalara ve istila hakkına" dayanarak, bu ganimetleri ele geçirmek için harekete geçmişlerdi.(Sonyel, 1995:1-2)

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Osmanlı Devleti ve Türk milleti

tarihinin en talihsiz dönemlerinden birini yaşıyordu. Zira galip devletler mütareke hükümlerini açıkça çiğnemeye başlamışlardı bile.(Turan ve diğ., 1994:175)

Mütareke hükümlerinin uygulanmasına ilişkin verilen bir haberde; 60 gemiden oluşan İtilaf filosunun pek yakında İstanbul'a geleceği belirtiliyordu.(Hadisat 12 Kasım 1918 No:24) "İtilaf Harb Gemileri Geliyor" başlığıyla verilen haberde ise; İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan bandıralı gemilerin dünden itibaren Boğazdan girmeye başladıkları ve bu gemilerin sayısının 43'e ulaştığı ifade ediyordu.

Rumca gazetelerde ise; iki üç güne kadar İtilaf kuvvetlerinin Karadeniz Boğazı istihkamatı ile tersaneyi işgal edecekleri ve İtilaf kuvvetlerinin çoğunluğunun ise İngiliz askerlerinden oluşacağı belirtiliyordu.

Bir başka haberde ise; Ayastefanos'taki Tayyare Parkı'nın birkaç güne kadar İtilaf heyeti tarafından teftiş edileceği, parkın ıslah edilerek İtilaf tayyare filolarının oraya yerleşeceği ve aynı zamanda posta hattı da tesis edileceği söylenmekteydi.(Hadisat 14 Kasım 1918 No:25)

"İtilaf Harb Gemileri" başlıklı haberde ise: "Diğer gemiler İzmit'e giderken limanda 4 İtilaf zırhlısı kalmıştır. Galata Rıhtımı'nda ise 23 İngiliz torpil tahri gemileri, dört bacalı Fransız torpidosu da mevcuttur. Daha açıkta bir İngiliz torpidosu bulunmaktadır" deniliyordu.(Hadisat 14 Kasım 1918 No:26)

İstanbul sokakları İtilaf Devletlerinin süngülü askerleriyle dolmuştu. Boğaziçi, toplarını sağa sola çeviren düşman zırhlıları ile lacivert sularını gösteremeyecek kadar örtülüydü.(Tansel, 1991:85) İtilaf Devletleri mütarekeyi, sadece Türkiye'nin uymaya mecbur olduğu bir belge olarak görmüşler ve stratejik noktaları işgal yetkisi veren 7. maddeyi istedikleri zaman kötüye kullanmakta kendilerini serbest hissetmişlerdir.(Kili 1982:24) Bu arada Çanakkale'den İstanbul' doğru gönderilen İtilaf kuvvetlerine hergün bir yenisi daha ekleniyordu. Bu hususta "İtilaf Donanması" başlığıyla verilen haberde; Çanakkale Boğazı'ndan asker ve cephaneye dolu 20 adet nakliye gemisinin geçtiği, bunlardan başka 10 parça da harb gemisinin içeri girdiği, bunların cümlesinin İstanbul limanına geleceği ve aralarında Yunan kuruvazörünün de olduğu belirtiliyordu.(Hadisat 16 Kasım 1918 No:28)

İşgal hareketleriyle ilgili "Havadis-i Dahiliye" başlıklı bölümde ise gelişmeler şu

şekilde aktarılmaktaydı: “Musul İtilaf kuvvetlerince tekrar işgal edilmiş, sebepleri de hükümete bildirilmiştir... Bir İngiliz müfrezesi şehrimizdeki gümrük dairesini işgal etmiştir... İtilaf Devletlerine iâşe hizmetinde bulunan Yunan gemileri de gelecektir... İtilaf Devletlerinin askerlerini taşıyan trenler, askerleri Ayastefanos’a çıkarmaktadır... Şehrimize gelen İtilaf askerleri için, İtilafın talebi üzerine hükümet kışlaları terk etmeye karar vermiştir... Dün Meclis-i Mebusan’da Karesi mebusu Hüseyin Kadri ve çeşitli partilere mensup 20’yi aşkın mebus toplanarak, mütareke şartnamesinin memleketimizi asker işgali altına aldığını belirtmiş ve bununla ilgili izahatname vermesi için hükümetin acilen davet olunmasını talep etmişlerdir... Hariciye Nezareti, İtilaf generalinden işgal sebebini soruyor... İki fırka İngiliz askeri daha şehrimize gelmiştir.”(Hadisat 19 Kasım 1918 No:31)

İşgal hareketleriyle ilgili verilen haberler şu şekilde devam etmekteydi:

“Dün limanımıza bir Fransız kruvazörü (dört bacalı iki direkli) gelmiştir. Bundan daha yeni 14 numaralı bir İngiliz torpidosu da gelmiştir.”(Hadisat 22 Kasım 1918 No:33)

İstanbul’da bulunan bazı Ermeni gençlerinin İtilaf ordusuna gönüllü kaydolmaya hazır buldukları, Fransız generaline bildirilmiştir... Ayastefanos, daha önce verilmiş olan bir emirle 148.Fransız alayına mensup bir müfrezeye tarafından işgal edildi... Fransız general Franchet d’Esperey bugün şehrimize gelecek ve saraya çıkacaktır.İtilafın şark ordusunun Selanik’ten İstanbul’a nakledileceği bildiriliyor... İtilaf Devletlerinin Yunanlı Fevkalade Komiseri gelecek hafta şehrimize gelerek yerleşecektir. Mahiyetine bir hayli memurlar ve katibler dahil olacaktır.(Hadisat 23 Kasım 1918 No:35)

“Şimdiye kadar Ayastefanos’a gelen Fransız askerinin miktarı 15 bindir... Ayastefanos kışlasında bir de topçu kışlası tesis edilmiştir. İtilaf topçuları orada bulunmaktadır... İzmir Limanı’nda bulunan Yunan Averof zırhlısının bir iki güne kadar limanımıza geleceği haber alınmıştır.”(Hadisat 25 Kasım 1918 No:37)

Sadece İstanbul işgal edilmiyor, İstanbul’un yanı sıra; İngilizler Musul’a, Fransızlar İskenderun, Adana, Kilis, Antep, Urfa ve Maraş’a, İtalyanlar da Antalya ve civarına doğru işgal bölgelerini genişletmeye çalışmakta idiler.(Ahmet İzzet Paşa, 1993:46-47)

İstanbul’daki işgal manzarası karşısında İstanbul basını ve Türk halkı sabır ve sükunet içerisinde beklerken, İstanbul’un Rum ve Ermeni azınlıkları sevinç içerisinde

taşkınlıklar yapmakta idiler.(Göztepe, 1994:56-59) Ama bu suskunluk pek fazla sürmeyecek ve daha ilk günlerden itibaren Anadolu vatanperverleri böyle bir ezikliğe müsaade etmeyeceklerini ve mütareke şartlarına boyun eğmeyeceklerini basın ve yayın yoluyla haykırmaya başlayacaklardır.(Akdoğan, 1997:34)

Bu hususta Hıfzı Tevfik “Gençliğin Vazifeleri” başlıklı makalesinde düşüncelerini şu sözlerle ifade ediyordu: “Bir haftadan beri bu beş yüz senelik payitahtın aldığı yeni manzara bizi istikbal hakkında pek tabii endişelere düşürüyor. Acele ile imzaladığımız mütarekenin şartları, ihtimal bu acı günün felaketini birden bire zavallı milletin gözü önünde bütün çıplaklığıyla arz etmemek için saklanıyor. Her dakika, mütareke şartlarının zannedildiği kadar hafifi olmadığını bizlere gösteriyor.Fakat Wilson’un 12.maddesi milletlerin hukukunun sağlanacağına işaretidir. Bugün her şeyden evvel ve ortada bir Osmanlı hukuku vardır.

Bugün Türk gençliği vazifesinin kutsiyetini tanımalı ve başlamaya artık tehir etmemelidir. Gençlik el ele vererek hukuku korumaya başlamalıdır. Geçen her dakikanın kıymetini bilerek, vatan menfaatinden başka gözetecek hiçbir şey olmamalıdır.

Evvela, galiplere karşı bir Türk ırkının, bir Osmanlı Devleti’nin varlığını kabul ettirmek ve onaylatmak. İstanbul’u seksen parça gemi ile işgal eden İtilaf kuvvetlerinin amirine, gençlik gidip şunu demelidir: “Evet! Buraya seksen harb gemisiyle geldiniz, galip siz ve biz mağlubuz.Fakat düşünün ki o seksen gemi buraya harben girmedi ve bu millet kendi vatanını kurtarmak için göğsünü Çanakkale’ye siper yaptı. Orada yüz binlerce şehit verdi. Biz masumen ölen bu şehitlerin vatanını kurtarmaya mecburuz. Bizi tahkir etmeyiniz.”

İkinci vazifesi, gayrimüslimlere karşı alınacak tavır ve harekettir.Şimdiye kadar mezalimde Ermeni ve Rumlarla beraber Türkler de kurban olmuştur. Türk misafirdirler. Türk, kendi topraklarında misafir olarak yaşayacak olan gayrimüslimlere dost muamelesi eder, fakat insaniyetten bahsederken onun haricine çıkmasınlar.

Üçüncü vazife, saltanat etrafında toplanarak hükümetin icraatını dikkatli bir şekilde izlemektir.”(Hadisat 18 Kasım 1918 No:30)

Mütarekenin uygulanış tarzı, meydana gelen ferahlığı ve ümitleri pek acı bir şekilde

silmişti. Artık memleketin kurtuluşu için ciddi düşünce ve teşebbüslere ihtiyaç olduğunu fark edenler de yok değildi. (Tunaya, 1986:435-437)

İtilaf Devletlerinin işgal hareketlerine karşı Türk'ün hayat hakkını savunan Milli Kadınlar Cemiyeti'nin bir toplantısında memleket için şu önemli görüşler dile getirilmişti: "...Avrupa, Türkleri uykuda değil, ölmüş zannediyor. Bu zannı değiştirmek ancak Türklere düşer ve bunun yegane çaresi faaliyete gelmek, yazmak, söylemek, duyurmak ve eser-i hayat göstermektir.

"Yeni Bir Cemiyet: Milli Türk Cemiyeti" başlıklı haberde ise; bu cemiyetin kurulmak üzere olduğu ve cemiyetin Türklerin hakiki evlatları tarafından tesisinin, istikbal için pek ulvi bir mahiyet taşıdığı beyan edilmekte ve cemiyet için: "Wilson prensiplerine tevfikeyen siyasi hudutlarımız dahilinde müşterek gayelerimize bağlı unsurlara karşı "vatandaşlık" dikkate alarak Türk ırkının inkişaf ve tesisi, onun pek çok çiğnenen haklarını korumak için çalışacaktır" deniliyordu. (Hadisat 22 Kasım 1918 No:34)

"Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti" başlığıyla verilen haberde ise; cemiyetin görüşmeleri Doktor Esad Paşa'nın başkanlığında yaptığı, yine Doktor Esad Paşa'nın şu an ki durum karşısında atıl kalınmamasını belirterek acilen vatanı müdafaa etmek amacıyla bir heyetin kurulmasını teklif ettiği ve münakaşalar sonucunda Doktor Besim Paşa'nın başkanlığında oluşturulan bu heyetin, diğer cemiyetlerle de işbirliği içerisinde çalışacağı konusunda ortak bir kararın alındığı ifade edilmiştir. (Hadisat 23 Kasım 1918 No:35)

Başka bir haberde ise; Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti namıyla bir cemiyetin kurulduğu, bu cemiyetin tüm gayrimüslim ve Türklerin haklarını koruyacağı, cemiyetin başlıca görevlerinden birisinin de Osmanlı hanedanlığının hukukunu ve saltanatı muhafaza ve müdafaa edeceği, Müslim, gayrimüslim Osmanlı için çalışacak her vatandaşın üye olabileceği belirtiliyordu. (Hadisat 24 Kasım 1918 No:36) Aslında bu gelişmeler bizlere; Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra işgallerin başlamasıyla beraber, Osmanlı Devleti'nde ciddi anlamda kurtuluş çarelerinin arandığını göstermektedir. (Avcıoğlu, 1986:907) Genel olarak kurtuluş çareleri; yabancı himayesini isteyenler, mahalli kurtuluş çareleri arayanlar ve sadece ilmi ve fikri savunmalarla yurdun bölünmesini önlemeye çalışanlar olmak üzere üç esaslı noktada toplanmakta idi. (Tansel, 1991:139) Fakat bu çarelerden hiçbiri memleketi kurtaramazdı. Bu vaziyet karşısında tek bir çare vardı, o da; "hakimiyet-i milliyeye müstenit, bila kaydüştart

müstakil yeni bir Türk devleti tesis etmek” idi.(Atatürk, 2000:12)

8 Şubat 1919 günü Fransız generali Franchet d'Esperey'in İstanbul'a gelişini vesile ederek, Rum ve Ermeni azınlıkların sevinç gösterilerine ve taşkınlıklarına karşı cesaretle kükreyen S. Nazif, “Kara Bir Gün” adlı makalesinde; matemli bir halde feryad eden Türk milletinin hislerini şu sözlerle anlatıyordu: “Fransız generalinin dün şehrimize varışı münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş, Türk'ün ve İslam'ın kalbinde ve tarihinde müebbeden kanayacak bir yara açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüznün ve teessürü evlat ve torunlarımıza, nesilden nesile ağlanacak bir miras olarak terk edeceğiz.

Alman orduları 1871 senesinde Paris'e dahil olarak büyük Napolyon'un zaferlerinin taş halindeki şiiri olan “Tak-ı Zafer” altından geçerken bile Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti. Ve bizim dün sabah, saat dokuzdan on bire kadar hissettiğimiz yeis ve azabı duymamıştı. Çünkü Fransız adını taşıyan her fert, çünkü yalnız Hristiyanlar değil, Yahudi Fransızlarla Cezayirli Müslümanlar, matem-i milli karşısında, aynı yakınma ve utanç ile ağlamış ve kızarmışlardı.

Biz ise milli ve lisani varlıklarını bizim alicenaplığımıza borçlu olan bir kısım halkın “hayu huy” şamatalarıyla aziz matemimize en acı hakaretlerin bir tokat şeklinde atıldığını gördük.

“Buna müstahak değil idik” diyemeyiz. Müstahak olmasaydık bu felakete düçar olmazdık. Her kavmin hayat kitabında, birçok düşkünlük ve ikbal sahifeleri vardır. Fransa Kralı Birinci François, Charles Quint'in zindanından kurtarmış ve koca Viyana şehrini defalarca sarsmış bir ümmetin mukadderat defterinde böyle elemli bir satır da yazılı imiş. Her hal değişecektir. Arapların güzel bir sözü var: “ Usbur feinneddehre la yasbur”(Sen sabretsen de dünya sabretmez).(Hadisat 9 Şubat 1919 No:63)

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra son derece umutlu olan Rauf Bey: “...imzaladığımız mütarekeyle devletimizin bağımsızlığı, saltanatımızın hukuku tümüyle kurtarılmıştır... Sizi temin ederim ki İstanbul'umuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır.” demişti.(Özkan, 1994:7) Fakat mütarekenin hemen ardından işgaller başlamış İtilaf Devletleri sudan sebeplerle Anadolu'nun çeşitli yerlerine asker çıkarmışlardır.(Eroğlu, 1982:175)

Mütarekeyle başlayan işgallere, ilk başlarda Türk milleti bir anlam verememiş ve neler olup bittiğini anlamaya çalışmıştır. Fakat daha sonra vatanın bağımsızlığının ve bölünmez bütünlüğünün tehlikede olduğunun anlaşılması üzerine; İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun dört bir tarafında İtilaf Devletlerinin işgal hareketlerini protesto eden mitinglerin yapılmasına neden olmuş ve bu mitinglerle Türk milleti haklı tepkisini İtilaf Devletlerine duyurmaya çalışmıştır. Böylece Mondros Mütarekesi'nin uygulanışına Türk milleti sert bir şekilde tepki göstermiş ve işgallere bir an önce son verilmesini istemiştir.

1.2.3. Harp Mesûlleri ve Genel Af

Mütareke döneminin ilk günlerinde kamuoyunu meşgul eden diğer bir mesele de harb mesullerinin cezalandırılmasıydı. Kamuoyunda harbin sorumluları olarak İttihatçı ileri gelenleri gösteriliyor ve onların yargılanmaları gerektiği dile getiriliyordu. Aynı zamanda İttihatçılar zamanında haksız yere mahkum edilenlerin serbest bırakılmalarına yönelik birtakım talepler de gündemi meşgul etmekteydi.

İtilaf Devletlerinin 13 Kasım 1918'de İstanbul'u işgalinden dolayı duyduğu üzüntüyü "İki Safiye-i Musibet" başlıklı makalesiyle dile getiren S. Nazif, aynı zamanda bu makalesinde; bu durumun oluşmasına neden olanların Osmanlı Devleti'ni Cihan Harbi'ne sürükleyenler olduğunu ifade ediyordu.(Hadisat 15 Kasım 1918 No:27)

C. Şehabeddin ise "Mebusları Terhis" başlığıyla kaleme aldığı makalesinde şöyle diyordu: "...İki mecnun koca bir mülkü yakıp yıkarken mebuslarımız yalnız susmakla kalmıyor, onların tahribatına teklif ettikleri kanunlarla destek veriyorlardı. Vilayetle ordular, mazlumlar meclisin alkışları arasında boğulmuştur. Onlar, Enver Paşa'nın mahmuz şakırdıları meclisin tavanlarından çekildikten sonra sevmeye başladılar."(Hadisat 13 Kasım 1918 No:25) Bu arada Tevfik Paşa döneminde, Osmanlıyı savaşa sokan, savaş sırasında tehcirlere ve çeşitli suçlara karışmış olan eski yöneticilerin yargılanması için baskılar gittikçe artmaktaydı. Özellikle mütareke ile Ermenilere karşı harp içinde tatbik edilen tehcir muamelesi sık sık bahis konusu oluyordu.(Gökbilgin, 1959:15)

Tevfik Paşa Hükümeti'nin Maarif Nazırı Rıza Tevfik Bey, kendisine sorulan: "Harb meselesi ve Ermeni meselesine ait vesikaları tetkik ediyor musunuz?" sualine cevaben

şöyle demiştir: “Efendim... Vesikaları bırakmadılar. Talat Paşa Kabinesi tası tarağı toplayarak gitti. Harbiye Nezareti de tam takırdır. Cihan Harbi’ne ait vesika namına hiçbir kağıt yoktur. Harbiye’deki bütün dosyaları Almanlar toplamış, alıp götürmüşlerdir. Bu, İttihat ve Terakki ve kabinesini muhakeme etmekten mahrum olmak için yapılmış ise ki, şüphesiz öyledir. Harbe ne suretle iştirak ettiğimizi alakadar devletlerin vesikalarından öğreniyoruz... Babıali’nin bir kısmını kasten yakmışlardır... Bu zevat kağıtları taşımakla beyhude zahmet etmişlerdir.”(Hadisat 16 Kasım 1918 No:28)

Vaktiyle kendisinin de İttihat ve Terakki mensubu olduğunu söyleyen S.Nazif, “Bir Hasbihal” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında şu şekilde bir değerlendirmede bulunuyordu: “Vaktiyle İttihat ve Terakki’nin bir müntesibi, bir hadimi idim... Ayrılan birçok kişi gibi ben de ayrıldım... Ben Musul’a gittiğim zaman Talat Paşa’nın kusurlarını görmeye ve açıktan açığa mücadeleye başlamıştım.” Makalenin devamında ise Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey’in anlattığı bir olay şu şekilde aktarılıyordu: “Talat ve Enver Paşalar sukutlarından sonra ,bana, buraya geldiler ve: “İttihat ve Terakki zaten sizin eserinizdir. Biz daha çocuk iken siz onu tesis etmişsiniz. İşte mücahit aletinizi size aynen iade ediyoruz. Müesseseleriyle, sermayesi ve teşkilatıyla, alınız ve istediğiniz gibi idare ediniz” dediler. Ben onlara dedim ki: “Hayır! Ben bunu kabul edemem. İttihat ve Terakki’yi size terk ettiğim zaman memleketin en büyük kısmı ona: “ Mukaddes Cemiyet” derdi. Şimdi şekavet aleti olarak görüyor. Kanlı bir paçavra haline koyduğunuz bu müesseseyi ayağınla iter, atarım!..” S. Nazif, makalesinin sonunda şöyle demiştir: “ Vaktiyle, tütmeyen ocaklarda kanlar, kıyamlar, ihtilaller fıskırır demiştim.”(Hadisat 3 Aralık 1918 No:45)

Harp mesulleri hakkında yapılması gerekenler, Meclis-i Ayan’da zaman zaman konu olmuş ve hatta mütarekeden sonra bu mesele meclisin en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Meclis-i Ayan’ın 11.içtimasında konuşan Ahmet Rıza Bey; hükümetten sadece gayrimüslimlere değil, masum Türklere karşı da yapılan mezalimden sorumlu olanların cezalandırılmasını talep etmiştir. Müşir Osman Paşa ise; millete, bu zulmün İttihat ve Terakki komitesi tarafından yapıldığını söylemiş ve bu durumun tarafsız bir komisyon tarafından araştırılmasını teklif etmiştir. Azaryan ve Aram Efendiler de; hükümetin tahkikatının kâfi olduğunu ama ecnebi yardımına gerek

duyulduğunu söylemişlerdir.(Hadisat 26 Kasım 1918 No:38)

Meclis-i Ayan'ın 13.ıçtımında Damat Ferit; “Sabık nazırların muhakemesi meselesinde muhterem heyetin nazar-ı dikkatine bazı noktaları arz edeceğim” diyerek başladığı konuşmasının devamında; Osmanlı hükümdarının ve milletinin haberi olmadan girilen harbden dolayı birçok hayatın feda edildiğini, harbin Osmanlı Devleti’ni perişan eylediğini, harp esnasında Türkler, Rumlar, Araplar ve Ermeniler aleyhinde meydana gelen faciaların bu memleket hakkında bütün medeniyet âleminin ve insanlığın kin ve düşmanlığına neden olduğunu ifade ederek, bunlardan sorumlu olanların muhakemesi konusunda; herşeyden önce gerekli kanuni değişikliğin yapılması lüzûmuna ve bunların derhal muhakemeye alınmalarını hükümetten temenni etmiştir. Bundan sonra Ahmet Rıza Bey’in, harp mesullerinin adalete teslimi ve muhakemelerine ilişkin Adliye Nezareti’ne gönderilecek olan soru önergesi kabul edilmiştir.(Hadisat 3 Aralık 1918 No:45)

Bu gelişmelerin yanı sıra memlekette hâlâ Enver, Talat ve Cemal Paşaların yurtdışına kaçışlarının yankıları sürmekteydi ve İtilaf Devletleri de sözde bu katilleri seçen, Meclis-i Mebûsan’ın dağıtılması için padişaha baskı yapıyordu.(Tansel, 1991:71) Diğer taraftan kamuoyu Tevfik Paşa Kabinesi’nden, harp mesullerinin yargılanıp cezalandırılması konusunda somut adımlar atmasını bekliyordu. Hatta, zaman zaman hükümet bu konuda pasif davrandığı gerekçesiyle sert eleştirilere marûz kalmaktaydı...

Harp mesullerinin yargılanmasına ilişkin “Divan-ı Âli” başlıklı makaleyi kaleme alan S. Nazif, bu konuda hükümetin acele etmesi gerektiğini belirtiyor ve şunları söylüyordu: “...Bugün Divan-ı âliye sevkleri bahis olanlar, fırkanın düşmanı değil, aziz dostları, muhterem reisleri, itimada şayan nazırlarıdır: Yedi sene evvel muhalifleri ezmeyeceği için kurulmasından vazgeçilen adalet cihazı bugün de “şu yeni biraderler” ezmessin diye mi kurulmayacak!..

Muhterem Efendiler!.. Cürm meydana: İşte zavallı millet ve zavallı memleket parça parça. Harbin ilanı ile kabinede kalanlar ve kabineye girenler, doğrudan doğruya kabinenin icraatını zımnen kabul ettiklerinden mesuldürler. Divan-ı âliye sevk edilmelidirler.

En doğrusu şu ki, biz çeşitli milletler kadar vatanımızın kıymetini bilmiyoruz. Koca

Rumeli elden gidiyor, sorumlusunu arayan yok. Bütün memleket can çekişir hale geldi, getirenler muhakemeye gönderilemiyor... Fransa'nın 1871'de, yalnız iki vilayetini kaybetmesi üzerine mareşalleri idam olunmuştur. Biz ise bin kere daha derin bir yara ile sarsılıyoruz. Artık millet pek haklı olarak sabırsızlandı. Acil ve şamil bir adalet!..”(Hadisat 1Aralık 1918 No:43)

Sonuçta hükümet, İtilaf Devletlerinin gözünde temize çıkıp elverişli barış koşulları elde edebilmek amacıyla 14 Aralık 1918'de, tehcir sırasında suç işleyenlerin harp divanlarında yargılanmalarına karar verdi.(Akşın, 1992:140-141) Bununla ilgili “Divan-ı Harbi Mahsus'un ilk Muhakemesi” başlıklı haberde; ilk tehcir ve cinayet davalarına başlanıldığı, Yozgat eski mutasarrıfı Kemal, Çorum jandarma kumandanı binbaşı Tevfik ve Yozgat Evkaf memuru Feyyaz Beylerin; öldürme ve malları gasp etme iddialarıyla sanık durumunda buldukları ifade edilmiştir.(Hadisat 6 Şubat 1919 No:60)

Yine, Diyarbakir eski valisi Doktor Reşit olayı da bizlere, hükümetin savaş suçlularının yakalanması hususundaki hassasiyetini gösteren çarpıcı bir örnektir. “En Sonunda Kendi Silahıyla Hayatına Son Verdi Cani Olarak” başlığıyla verilen haberde, İttihatçı Doktor Reşit'in intiharı ile ilgili gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Vali Doktor Reşit, Şişli'deki kayınpederinin evine saklanmış ve yakalanacağını anlayınca canına kıymıştır... Milletın adaletinden kurtulamayacağını anlayınca kendi silahıyla kayınpederinin önünde canına kıydı... Gitti, fakat cani olarak. Reşit'in âkıbetinin daha birkaç mel'ûn İttihatçıya ders olmasını millet görmek istiyor.(Hadisat 7 Şubat 1919 No:61)

S. Nazif, “Doktor Reşit” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde; Doktor Reşit'in önceleri Musul, Basra ve Bağdat'ta valilik görevlerinde bulunduğunu, 1914'te Diyarbakir valiliği esnasında katliamlarla uğraştığını, Diyarbakir valiliğinde Talat Paşa'nın kendisine örtülü ödenekten 120 lira gönderdiğini fakat kendisinin aradan bir sene geçmeden İstanbul'da 7 bin liralık bir köşk satın aldığını ve Dyarbakir'deki tehcir fecâyiinden sorumlu olan Reşit'in; mezalimi dışarıdan getirttiği adamlarla kurduğu bir heyete yaptırdığını ve Diyarbakir'den hiçbir eşrafın bu olaylara karışmadığını ifade etmiştir.(Hadisat 8 Şubat 1918 No:62)

Harp mesulleri meselesi kadar olmasa bile, yine de, hükümetin ve kamuoyunun

gündemini meşgul eden ve çeşitli tartışmaların yapılmasına neden olan meselelerden biri de harp kabinelerinin gazabına uğramış olan siyasi hükümlülerin affı meselesi idi. “Umumi Af” başlıklı makalesinde, hükümetin siyasi kinden dolayı genel affı geciktirdiğini belirten S.Nazif; Mahmut Şevket Paşa olayına da değinerek şöyle demiştir: “...Mahmut Şevket Paşa’yı Divan-ı Harb Heyeti neye dayanarak idama mahkum etti. Bu bir zalimlik. Bunun davasında siyasi kinin büyük bir tesiri oldu...Vatanını en çok seven milletler de bile siyasi kin alametleri görülür...”(Hadisat 30 Kasım 1918 No:42)

“Umûmi Af ve Siyasi Kin” adlı diğer bir makalesinde ise S.Nazif, genel affın İzzet Paşa Kabinesi’nde görülen siyasi kinden dolayı geciktirildiğini belirterek; “Hiçbir kişi yoktur ki Mahmut Şevket Paşa’nın davasında siyasi kinin etkili olmadığını inkar etmesin...Cennetmekân Sultan Abdulaziz davasında da...” diyor ve genel af konusunda hükümetten, süratle hareket etmesini talep ediyordu.(Hadisat 5 Aralık 1918 No:47)

Aslında siyasal af, meclisin de ele almadığı ve herhalde almaya pek hevesli olmadığı bir konu idi. Oysa vükela, 18 Kasım’da genel siyasal af tasarısını meclise göndermişti.(Akşin, 1992:139) Meclis-i Mebûsan’ın 21. içtimasında siyasi suçluların affı hakkındaki kanun tasarısının görüşülmesine geçildiği sırada söz alan Denizli mebusu Rüştü Bey: “Bu kanun, harp hükümetlerinin zulmüne uğrayanlar için yapılmıştır” demiş ve Rüştü Bey’den sonra konuşan Aydın mebusu Emanuelidi Efendi ise; bu kanunun bütün siyasi suçluları kapsamadığını ve particilikten dolayı bazı şahısların affını öngördüğünü ifade etmiştir. Trabzon Mebûsu Hafız Mehmet Bey de; genel af meselesinin hangi sebeplerden dolayı gündeme geldiğini izah ettikten sonra; genel affın birtakım siyasi inkılapların yeterli olması sonucunda ilan edilebileceğini söylemiştir. Hükümet namına söz alan Adliye Nazırı Ali Haydar Bey ise; hükümetin bu kanunu çıkarmak istemesindeki maksadının siyasi suçluların affedilmesi yönünde olduğunu ve her hususta encümenle ittifak edildikten sonra ekseriyetin kararıyla böyle bir kanun teklifinin hazırlandığını ifade etmiştir.(Hadisat 6 Aralık 1918 No:48)

Meclis-i Mebûsan’ın 22. içtimasında yine genel af konusu gündeme geldiği sırada söz alan Musul mebusu Mehmet Emin Bey: “Şimdiye kadar vatandaş düşmanı olduk. Kardeşlerimize kollarımızı açalım ve kanunu kabul edelim” demiş, Divaniye mebusu Halid Bey ise: “Bu mahkûmlar iki kısımdır: Biri efendi takımı, diğeri katil ve baldırı

çıplak takımıdır. Eğer genel af, ikinci kısmı da kapsarsa memleket anarşı içinde kalır” demiştir. Umûmi af ile ilgili yapılan konuşmalardan sonra meclis, bu kanun tasarısını bazı maddelerinde düzeltme yapılması için Adliye Nezareti’ne gönderme kararı almıştır.(Hadisat 8 Aralık 1918 No:50)

28 Aralık 1918’de meclis dağıtılır dağıtılmaz hükümet genel siyasi af tasarısını bir kararname olarak ilan etti. Buna göre; tehcirde kusurlu olanlar ve düşmana katılanlar ya da yardım edenler hariç, Vahdetin’in cülusuna değin tüm siyasi suçlular affedilmiştir.(Akşin, 1992:139)

Sonuçta; Tevfik Paşa Hükümeti zamanında bir taraftan savaş suçluları yargılanmak üzere tutuklanıp mahkemeye sevk edilirken, diğer taraftan yine bu tutukluların da mensup olduğu, geçmiş kabineler zamanında tutuklanarak hapse atılmış olanlar serbest bırakılmıştır. Genel af konusunda hükümet önemli bir meseleyi halletmiş görünüyordu. Fakat bundan daha da önemli olan bir mesele vardı ki, o da savaş suçlularının yargılanması meselesi idi. Gerçi bu hususta hükümet, vazifesini yapmaya çalışıyordu ama yine de hükümetin bu konudaki çabası, ne muhalefeti ne de İtilaf Devletlerini yeteri kadar tatmin etmiyordu. Aslında bu tatminsizliğin perde arkasındaki en etkili düşünce İttihatçuların tamamen silinmesi veya sindirilmesi düşüncesi idi. Zira bu şekilde İtilaf Devletleri için ilerde tehlike oluşturabilecek en önemli unsur etkisiz hale getirilmiş olacaktı. Bunun için İtilaf Devletlerine tam anlamıyla kayıtsız şarsız hizmet edebilecek bir kabineye şiddetle ihtiyaç duyulmakta idi ki, bu kabinenin başına geçecek olan kişi; sürekli olarak Tevfik Paşa Hükümeti’ne yüklenen ve muhalefetin bir numaralı adamı olan Damat Ferit Paşa’dan başkası olamazdı. Böylelikle iç muhalefetin şiddetli eleştirilerinden ve dış baskılardan bunalan Tevfik Paşa Hükümeti’nin istifası böyle bir değışime kapı aralamıştır.

1.2.4. İktisadî Durgunluk ve Hal Çareleri

Savaş bittikten sonra yokluk ve sefalet içinde cephelerden dönmüş binlerce insan bıraktığı ev ve barkını yerinde bulamamış, devletin maliyesi uzun süren savaşlardan dolayı çok güç duruma düşmüştü.(Turan ve diğer., 1994:98)

Memleketin içinde bulunduğu iktisadi durumu “Hükümet-i Seniyye Ne Yapıyor?” başlıklı makalesinde dile getiren S.Nazif, şunları söylüyordu: “...Hükümetin hizmetinde

şüphe yok, fakat görüyoruz ki bununla beraber ekmek her gün biraz daha kararıyor ve biraz daha pahalılaşıyor!..Görüyoruz ki yirmi dört saat zarfında yüz guruş inip çıkıyor!...Ortada hasar-ı fecayi'den, sükûtta başka bir şey görülmüyor ve işitilmiyor...”

“Ortalıkta Pahalılık Neden Çoğalıyor?” başlığıyla verilen haberde ise, ekonomik krize sebep olan etkenler sıralanıyor ve şunlar söyleniyordu: “Sulh söylentilerine rağmen piyasa biraz rahatlasa da yine de en lüzumlu eşyalar ateş pahasına çıkmaya başladı. Kışın gelmesi de halkı müthiş tedirgin ediyor. Bütün nazırlar Çanakkale Boğazı’na bakıyor: “Ne gelecek?” Halbuki şimdiye kadar pek az şey geldi. Yalnız memleketimizde değil, harpten çıkan bütün memleketlerin ticaret ve iktisadiyatında hicranlar oluyor.” Haberin devamında ise; üretim azlığı, ulaşım güçlüğü ve gemi sayısının azlığı gibi nedenlerden dolayı iktisadi durgunluğun devam ettiği belirtiliyor ve şöyle deniliyordu: “Milli gayretlerle bu müşkilatın içinden çıkabiliriz. Anadolu’dan bazı levazım getirebilirsek, yarın paramızın değerinin yükselmesinde de etkili olur.”(Hadisat 10 Aralık 1918 No:52)

Memleketteki bu iktisadi durgunluk ve hayat pahalılığı Meclis-i Mebusan’da da gündeme gelmiştir. Meclis-i Mebusan’ın 23. içtımasında söz alan Hüseyin Rıza Paşa’nın: “Mevcut paramız, bizi ne dereceye kadar idare edecektir?” sualine cevap veren Maliye Nazırı Abdurrahman Bey şöyle demiştir: “Şimdiye kadar 160 milyon liralık kâğıt para tedavüle çıkardık , fakat bunların iktisadî hayatımızdaki değeri düştü. Bunun için çalışmalarımız devam ediyor. Sulh imzalanınca aradaki farklar da kapanacaktır.Şu anki durumumuzu düzeltmek için elbirliğiyle çalışmalıyız.”

Saruhan Mebusu Sabri Bey’in: “Hazinemizin mevcudu ancak bizi sene sonuna kadar çıkarır. Bundan sonrası için hükümet ne yapacaktır?” sorusuna yine hükümet namına cevap veren Abdurrahman Paşa: “Kendi yağımızla kavrulacağız” demiş ve elbirliğiyle çalışmaktan bahsederek, hükümetin ormanları ve madenleri işleteceğini söylemiştir.(Hadisat 10 Aralık 1918 No 52)

Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu mali sıkıntıları arttıran nedenlerden biri de, İstanbul’da bulunan İngiliz, Amerikan, Fransız ve İtalyan komiserlerinin tutum ve davranışlarıydı. Zira hükümet birtakım güçlüklerden dolayı vergileri yeterince toplayamıyordu.(Öztoprak, 1981:56)

Meclis-i Mebusan'da memleketin iktisadi durumuyla ilgili yapılan görüşmelerden dolayı "Maliye ve İktisadi Ahvalımız" başlıklı makaleyi kaleme alan C. Şehabeddin, mecliste ilk defa Maliye Nazırı'nın bütçenin iki yakasını bir araya getirilmesi zarurietini itiraf ettiğini belirtiyor ve şunları söylüyordu: "...Enver Paşa vaktiyle: "Ye's yok! Almanya'nın teminatıyla kâğıt para çıkarırız." demiş, Cavid Bey (Maliye Nazırı) buna itiraz ederek: "Kâğıt para çıkarırsınız ama bizim ahali ona alışık değildir. Pek az bir müddet sonra madeni para ile kâğıt para arasındaki eşitlik bozulur. Madeni paraların kıymeti düştükçe düşer, bizi müthiş bir iktisadi hicrana sevk eder" demiş.

Enver Paşa: "Bizim çıkaracağımız kâğıt paranın kıymetini hiçbir kimse düşüremez. Top ve tüfeng ile altın ve kâğıt arasındaki dengeyi sağlarım" demiştir.

Bir devletin yapacağı kefalet ne kadar ciddi olursa olsun, milletin borcunu ödeyeceği yer yine kendi kesesidir.

Zavallı Anadolu!.. Çiftçinin ne parasını, ne öküzünü hiçbir şeyini bırakmadılar. Azizim!..(Maliye Nazırı Abdurrahman Bey'e hitaben) Biz kendi yağımızla kavrulursak, yağ menba'sız öyle kurumuştur ki hepimiz yanarız, belki eski yağ ile kavrulacaklar müstesna."(Hadisat 11Aralık 1918 No:53)

S.Nazif ise "Umumi Sefaletin Sebepleri" başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, memleketin iktisadi durumuyla ilgili düşüncelerini şu sözlerle dile getiriyordu: "Kâğıt para her gün birkaç defa müthiş farklarla inip çıkmaktadır. Eşya güç bulunur ve para güç tedavül edilirse umumi sefalet her gün bir kat daha artar... Başka çare olmaz.

...Hastalıklar, tramvayların felce uğraması, Şişli'den Fatih'e, Bebek'ten Sirkeci'ye kadar gidip gelmeye mecbur olanların vay haline!..

Maliye Nezareti elbette gerekli tedbirleri almaktadır. Fakat biz kâğıt paranın istikbalinden memnun değiliz. Her şeyden evvel kâğıt paranın kıymetini arttırmak icabeder."(Hadisat 15 Aralık 1918 No:57)

"Mali Vaziyetimizi Çok Düşünmeliyiz" başlıklı haberde ise şu ifadeler bulunuyordu: "Hiç şüphe yok ki harb zamanları için olduğu kadar sulh zamanları için de paraya şiddetle ihtiyacımız var. Zira birincisinde yıkmak için sarf ediliyordu, şimdi de yapmak için sarf etmek lazım. Harbde o zamanlar şanlı Almanya veriyordu, fakat bugün

veremez, verecek halde değildir. Her gün kâğıt paranın kıymeti, hatta günde birkaç defa inip çıkıyor. Memlekette ticari faaliyetlerin başlaması ve ihraç ettiğimiz malların da çoğalması gereklidir. Bu imkân hasıl olursa mali durumumuz iyileşecektir.”(Hadisat 14 Aralık 1918 No:56)

Gerçekten de Osmanlı ekonomisi tam bir çöküntü içindeydi. Osmanlı ekonomisinin sanayi tesisi sayılabilecek birkaç fabrika imalathane kalmıştı ki, onlar da İtilaf Devletlerinin kontrolüne geçmişti.(Müderrişoğlu, 1988:315) Bu arada hükümetin mali durumu hiç de iyi görünmüyordu. Zira vergilerin toplanamaması sonucunda, görev yapan birçok memur maaşlarını alamıyordu.(Öztoprak, 1981:56)

Trabzon’daki posta ve telgraf memurlarının ekonomik sıkıntılar içerisinde bulunduğunu bildiren bir haberde gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Trabzon posta ve telgraf memurları üç güne kadar erzak ve para hususundaki ihtiyaçları temin edilmediği takdirde kat’i bir şekilde vazifelerini terk eyleyeceklerini Posta ve Telgraf Nezareti’ne bildirmişlerdir.

Memurların maaşları 400 guruştan ibaret cüz’i bir miktardır. Muhtelif vesilelerle kesilen bu meblağ ile dört seneden beri harbin meydana getirdiği en tahammülsüz zorlukları ve yolsuzlukları sabır ile makinalarının başından kesinlikle ayrılmak teşebbüsünde bulunmayan bu fedakâr ve sadık telgrafçılarımız bugün artık bu meselenin çözümünü başka taraflarda aramak mecburiyetinde bulunuyorlar.

Şimdiye kadar aldıkları maaş ile değil, ancak yataklarını, yorganlarını satarak aile fertlerinin ihtiyaçlarını temin eden bu zavallıların artık satacak bir şeyleri kalmadı. İsteklerini defalarca nezarete takdim ettiler, fakat buna itibar edilmedi. Nazır Vekili Rıza Tevfik Bey Efendinin bu meseleye dikkatlerini çekmek ister, hiç olmazsa şu zavallı telgraf memurlarının ihtiyaçlarını hafifletecek teşebbüslerde bulunmasını rica eyeriz.”(Hadisat 17 Aralık 1918 No:59)

Maaşlarını alamayan sadece posta ve telgraf memurları değil, daha birçok memur aynı sorunla uğraşıyordu. Memlekette hayat pahalılığının artması, paranın değerinin düşmesi ve memur maaşlarının ödenmesinde çıkan güçlükler, bizlere, Osmanlı ekonomisinin mütareke döneminde nasıl bir darboğazın içerisinde bulunduğunu ve ne gibi sıkıntılara göğüs germeye çalışıldığını göstermektedir. Aslında Osmanlı ekonomisi, Birinci Dünya

Savaşı'na girmekle hızlı bir şekilde irtifa kaybetmiş ve devletin de savaştan yenik bir vaziyette ayrılması; varolan ekonomik sorunların daha da derinleşmesine ve hatta zaman zaman ekonomik krizlerin de çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Tevfik Paşa Hükümeti, ekonomik sıkıntıları biraz olsun hafifletebilmek amacıyla çaba sarf etmiş olsa da, gerek savaşın Osmanlı ekonomisine yüklediği ağır fatura ve gerekse İtilaf Devletlerinin memleketin ekonomik kaynaklarını kontrollerinde tutmak istemeleri, ekonomik sorunları çözme konusunda hükümetin yükünü iyice ağırlaştırmış ve bundan dolayı hükümet mevcut mali sorunları halletme hususunda pek de etkili olamamıştır.

1.3. Damat Ferit Paşa Hükümeti

1.3.1. Hükümetin İç ve Dış Politikası

“Hürriyet ve İtilaf – Damat Ferit Paşa Kabinesi” başlığıyla verilen haberde; Tevfik Paşa'nın istifasının ardından Damat Ferit Paşa başkanlığında yeni kabinenin kurulduğu belirtiliyor ve Damat Ferit'in evvela İttihat ve Terakki'ye şiddetle mensup olduğu, fakat sonra Hürriyet ve İtilaf'a katıldığı ifade ediliyordu.(Hadisat 5 Mart 1919 No:70)

“Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Toplantısı” başlıklı haberde ise; Hürriyet ve İtilaf Partisi Merkez Heyeti'nin dünkü toplantısına bazı nazırların da katıldığı ve toplantıda kabinenin takip edeceği dahili siyasetin konuşulduğu belirtiliyordu.(Hadisat 8 Mart 1919 No:73)

Damat Ferit Kabinesi, kuruluşu bakımından tam bir Hürriyet ve İtilaf Hükümeti idi. Böylelikle 1910'dan beri daima muhalefette kalmış olan parti, vatanın en dertli günlerinde, hafızasında kin ve intikamla iktidara geliyordu.(Okyar, 1980:278) Ayrıca Damat Ferit'in İngiliz yanlısı bir politikayı benimsemesi ve İngilizlerle arasının çok iyi olduğu düşüncesinin kabul edilmesi sadaret için seçilmesinde etkili olmuştur.(Özkan, 1994 :24)

Bir Fransız muhabirinin: “Paşa hazretleri!.. Türkiye'nin mukadderatı ne olacak?” sorusuna Damat Ferit Paşa şu sözlerle cevap vermiştir: “Heyhat!.. Bu hususta hiçbir malumat veremem. Paris'te Yunanlılar tarafından nasıl zarara uğratıldığımızı biliyorum... Vatanın felaketi beni ızdırıba uğrattı. Fransa'ya harb ilan edildiği gün göz yaşlarımızla bağırarak: “Fransa'ya karşı harb ilan etmek insaniyete karşı cinayet

işlemektir”dedik. Millet ve hükümdar ailesi bu meselede ne kadar masumdur.”(Hadisat 13 Mart 1919 No:78)

Aslında Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin programı şu üç noktada toplanmaktaydı: Saltanat etrafında toplanmak, İttihatçılara düşmanlık etmek ve Ermeni katliamını lanetlemek.(Ahmet İzzet Paşa, 1993:56)

Damat Ferit Kabinesi'nin kurulmasıyla birlikte muhalif çevreleri büyük bir sevinç kaplamıştı, çünkü bu kabine, her şeyden önce İttihat ve Terakkicilere karşı şiddet ve bundan ötürü İtilaf Devletlerinin gözüne girme ve hafif barış şartları elde etme anlamını taşıyordu.(Akşin 1992:195)

Sadrazam Ferit Paşa Fransızca İtilaf gazetesine verdiği bir beyanatında, iç ve dış politikaya ilişkin görüşlerini şu sözlerle anlatıyordu: “Batı'nın büyük hürriyetperver milletleri, bilhassa Fransa ile Türkiye arasında eski dostane ilişkilerin iadesine çalışmak hususundaki emellerinizi dikkate şayan görüyorum. Bu hükümetlerle bizim aramızda yalnız, tamamıyla unutulması mümkün olmayan eski hatıralar değil, bugünkü siyasette de kuvvetle ilham alınması icap eden ortak bir menfaat vardır ve yarın da olacaktır. Nitekim bütün vatandaşlarım da bu fikrime iştirak ediyorlar. Şunu büyük bir memnuniyetle görüyorum ki, birkaç haftadan beri vaziyet daha az vahimdedir.

_Paşa hazretleri! Vaziyetin bu maksat dahilinde ıslahatı için ne yapmak tasavvurunda bulunuyorsunuz?

_Evvvela, sahip olduğumuz tüm vasıtalar ile Türk halkının, bir avuç serseriye mal olan mesuliyetleri yüklenmeyeceğini ispat etmek ve bunu tekrar tekrar söylemektir. Bu, tesadüfün mahsulü olan bir görüş değildir. Birçok seneden beri Meclis-i Ayan'da bağırarak bu görüşü vurguladım. Meclisin zabıtlarını tetkik ederek bu hususta gerekli kanaate erebilirsiniz. O zamanlar demiştim ki: “Bunu söylemek için biraz cesaret lazımdı. Memleketimiz, Rusya'dakilerden daha müthiş, daha tehlikeli bir Bolşevik çetesine kurban olmuştur. Demiştim ki; öldüren, tehcir eden, felaketzedeleri mezhep değiştirmeye mecbur eden bu mahluklar, yalnız Osmanlı namını lekelemiyorlar, aynı zamanda Türkiye için de musibetler hazırlıyorlar.”

Biz bu suçları inkâr etmedik ve bugün dahi her zamankinden ziyade tasdik ediyoruz. Suçluları arıyoruz ve cezalandıracağız. Biz adalet, fakat herkes için adalet istiyoruz.

Şimdiye kadar biz herkese maznun gibi göründük.Bir müdafaa için de bir mahal ayırmak istiyoruz. Şark meselesi mühim esaslara sahip olan bir meseledir ve bütün dünyayı alakadar etmekte devam ediyor.

_Dahilde sükûnun temini hakkında ne düşünüyorsunuz?

_Bu büyük bir iştir ve bir iki gün içinde bu işin sonuçlandırılması mümkün değildir. İktidara geldikten sonra gördüm ki harap olan araziye onarmak, tekrar inşa etmek ve oluşan ye'si söndürmek lazım geliyor. İki haftadan beri her taraftan hasarat tespitleri alıyoruz.

_Ne maksatla ve ne talimatla Anadolu'ya bir Islah Heyeti göndermeyi buyurdunuz?

_İlk heyetin vazifesi halka padişahın, selamını tebliğ etmek ve onların şu andaki kederleriyle muzdarip olduğunu ve kendilerini düşündüğünü anlatmaktır.

Şehzade Abdurrahim Heyeti, kısa bir müddet zarfında bir çok yol takip edecek ve lazım gelen iktisadî tamir ve teşkilatın hazırlayacak olan uzmanları da yanlarında bulunacaktır. Mevcut yaraları tedavi etmek için iktidarımız dahilinde olan her şeyi yapıyoruz.(Hadisat 1 Mayıs 1919 No:121)

Şehzade Abdurrahim Efendi ile Cemalettin Efendi'nin başkanlıklarında teşkil edilen bu heyetler, Anadolu'nun muhtelif yerlerini gezecek, halka tavsiyelerde bulunacak ve unsurlar arasında ahenkli geçinmeyi telkin edeceklerdi.(Turan, 1999: 209)

Heyetleri göndermekten diğer bir amaç ise Müslüman olmayanları hoşnut etmek üzere ülkeyi, biri Rumeli, ikisi Anadolu'ya ait olmak üzere üç bölgeye ayırmak ve bu tarzda bir yönetim uygulamak için yapılması düşünülen ıslahatlara zemin hazırlamaktır.(Akşin, 1992: 251-252)

“Anadolu'nun İdare Tarzı” başlığıyla verilen haberde de; “Anadolu vilayeti üç kısma taksim olunarak; şarkî, garbî ve merkezî ünvanı verilecek her mıntıkaya ayrı ayrı birer komisyon gönderilecektir. Bu komisyonlar mahallî incelemelerde bulunarak tatbik edilecek esasları hazırlayacaklardır. Komisyonlar, vazifelerini tamamladıktan sonra umumî bir toplantı yaparak inceleme sonuçlarını ortak bir şekilde görüşeceklerdir” deniliyordu.(Hadisat 16 Nisan 1919 No: 106)

Yine Islah Heyeti ile ilgili verilen bir haberde gelişmeler şu şekilde aktarılıyor: “Vilayetlerimizin umumî ihtiyaçlarını görmek ve lazım gelen hususlar hakkında kararlar eylemek üzere Anadolu’ya dokuz Islah Heyeti gönderilmesi kararlaştırılmış ve bu heyet ile gidecek zevatın da tayin edildiği haber alınmıştır. Bu dokuz heyet ayrı ayrı; Erzurum, Van, Trabzon, Diyarbakir, Bitlis, Elazığ, Aydın, Konya ve Sivas vilayetlerine gidecektir. Kastamonu ve Hüdavendigar vilayetlerine de daha sonra Islah Heyeti gönderileceği söylenmektedir. (Hadisat 23 Nisan 1919 No: 113)

Aslında hükümet, Islah Heyeti ile ilgili politikasından bir sonuç alamayacaktır. Çünkü Türk halkı bu günlerde, artık İstanbul Hükümeti’nin aczini çok iyi görüyor ve bu türlü faaliyetlerden bir sonuç elde edilemeyeceğini biliyordu.(Turan, 1999: 212)

Damat Ferit Paşa Kabinesi’nin iktidara gelmesi ile artan kin, garez ve çatışmalar sebebiyle iç siyaset giderek zayıflarken, İtilaf Devletlerinin de Anadolu’daki işgal sahaları genişliyordu. Bu arada yeni bir hükümet krizi yaşanmaktaydı. “Kabinenin İstifası” başlığıyla verilen haberde; Ferit Paşa Kabinesinin, evvelki gün İzmir meselesini görüşüp İtilaf Devletlerinin İstanbul temsilcilerine; Osmanlı hukukunu müdafaa eden bir muhtıra verdikten sonra Padişaha istifasını sunduğu, Padişahın da istifayı kabul eylediği, yalnız, hükümete yeni kabinenin kuruluşuna kadar görevde kalmalarını buyurduğu ifade edilmekteydi.(Hadisat 17 Mayıs 1919 No:137)

Padişaha istifasını sunan Ferit Paşa, tekrar ikinci defa kabineyi kurmakla görevlendirilecektir. “Kabinenin Hicranı” başlığıyla verilen haberde, Ferit Paşa’nın istifasının gerçek sebebinin ne olduğu hakkında şu bilgiler veriliyordu: “Ferit Paşa, kabinesini kurmak için pek çok çalışmaktadır. Kabinede her halde pek çok değişiklik olacaktır. Eski nazırlardan bir çokları dışarıda kalacaktır. Hürriyet ve İtilaf Partisi ile Sadrazam Paşa arasında pek sıkı bir temas ve müzakere mevcuttur. Bu müzakerenin kabineye verecek ve kabineden çıkacak birkaç nazır için olduğu teyit etmiştir. Ferit Paşa’nın bu gün padişaha ikinci bir liste takdim edeceği ve öğleye kadar hicranın kesin bir şekilde sona ereceği pek muhtemeldir. Diğer partiler kabineye dahil olmak için pek büyük faaliyet göstermektedirler.(Hadisat 19 Mayıs 1919 No: 139)

“Hatt-ı Hümayun” başlıklı haberde ise, Padişah Mehmet Vahdettin’in, 19 Mayıs 1919 tarihli buyruğu ile Damat Ferit Paşa Kabinesi’ni ikinci defa onayladığı belirtiliyordu.(Hadisat 20 Mayıs 1919 No: 140)

Damat Ferit'in mensup bulunduğu Hürriyet ve İtilaf Partisi, kısa bir müddet sonra Anadolu'da başlayacak olan "Milli Mücadele Hareketi" ni, bazı ordu subayları tarafından çıkarılan önemsiz ve değersiz bir ihtilâl olarak nitelendirilecektir.(Sonyel, 1995: 64)

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgale uğraması, artık Türk milletini Anadolu'nun mukadderatının ne olacağı konusunda (Akdoğan, 1997:18) ciddi endişelere sevk edecektir. Zira göz göre göre vatan toprakları elden çıkıyordu ve artık harekete geçmenin ve bir şeyler yapmanın zamanı gelmişti ve geçiyordu bile. Bu hususta "Hasbihal" adlı makalesinde artık daha fazla tahammül gösterilemeyeceğini belirten Halil Nihat, Türk milletine sesleniyor ve şöyle diyor: "Bir millet, hayatında ara sıra mazisinin şanlı günlerini andıran safhalara şahit olmazsa milli gururu yavaş yavaş sönmeye ve artık mazisi kendisine teselli vermeye başlar.

Bize felaketten başka bir şey görmek nasip olmadığını anlayarak lakayt olduk. Vatan hissimiz iyiden iyiye göründü. Umumi harp senelerinde milletin yarısı hudutlarda düşman darbeleriyle, yarısı da dahilde her gün açlıkla telef olup gittiği halde kurbanlık koyun sürüsü gibi ses çıkaran bulunmadı. Halbuki bir millet neler yapamaz... Mütarekenin imzalanmasından bu güne gelinceye kadar gazetelerimizde intizar eden yazıları dikkatle okuyanlar nasıl bir ruh haleti içinde bulunduğumuzu anlamışlardır.

Bir tarafta demir kuşatma çevrilmiş olduğumuz ve medenî âlemin hakkımızda vereceği karara mütevekkilane intizar etmekte bulunduğumuz bir sırada İzmir, Yunan askeri kuvvetleri tarafından işgal edildi. Fakat bu işgal şimdiye kadar meydana gelenlerin hiçbirisine benzemiyor. Öyle anlaşılıyor ki hakkımızda verilecek veyahut verilmiş olan karar büsbütün başka bir şekildedir. Kim bilir İzmir'den sonra sıra nereye gelecek? Altı yüz bu kadar senelik bir devletin hayatına son verilmekte olduğunu görmekte olduğumuz böyle elim bir günde hiç olmazsa can çekişen bir vücudun hareketine benzer bir hareket gösterelim. Tahammülün bu derecesi çok fazladır."(Hadisat 18 Mayıs 1919No:138)

İzmir'in işgalinden dolayı Paris Sulh Konferansı'na telgraf ile müracaatta bulunan Damat Ferit Paşa ise; İzmir'in birden bire işgali ve Yunanlılar tarafından vahşiyane bir taarruza uğramasının Osmanlı Devleti için kesin bir parçalanma şeklinde anlaşıldığını ve bu olayın Paris Sulh Konferansı'nın yetkisi dışında olduğunu belirttikten sonra:

“Arabistan hududundan Karadeniz’e kadar, Rumeli ve Edirne’nin de dahil olduğu Türkiye doğrudan doğruya Osmanlı Devleti’nin hakimiyeti altında kalmalıdır. Ermenistan’da muhtariyete dayanan bir idare şekli kabul edilmek şartıyla bütün Anadolu’nun Osmanlı Devleti’ne bırakılacağı, Paris Konferansı’nın kararıyla ilân edilmesi, hicran halinde bulunan Osmanlı efkârının teskinine vesile olabilir” demiştir.(Hadisat 21 Mayıs 1919 No:141)

İzmir’in işgali, Meclis-i Ayan’da görüşülmüş ve geç vakte kadar devam eden görüşmeler sonucunda; İtilaf Devletlerinin temsilcilerine verilmek üzere bütün üyeler tarafından imzalanan bir protestoname hazırlanmıştır.(Hadisat 20 Mayıs 1919 No:140)

Meclis-i Ayan üyeleri tarafından hazırlanan ve 20 Mayıs’ta İtilafın siyasî temsilcilerine verilen bu muhtıradaki; “İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından İtilaf Devletlerinin müsaadesi ile işgal haberinin büyük bir teessür ile öğrenildiği, İzmir’in aziz vatanın hayatî bir parçası olduğu ve bu durumun kamuoyu tarafından hayretle karşılandığı ve sulh kitabı açılıp imzalanacağı zaman adalet kaleminin yere düşeceği” ifade edilmekteydi.(Hadisat 21 Mayıs 1919 No:141)

Meclis-i Mebusan’ın dağıtılmış olması, memleket mukadderatı hakkında başvurulacak bir yasama organının kalmamasına sebep olmuştu. Bu sebepten ötürü “Saltanat Şûrası” adıyla bir meclis toplanmasına karar verildi.(Turan, 1999:213) Bu karardan sonra toplanan Saltanat Şûrası’nda Padişah, Osmanlı Devleti’nin düşer olduğu müşkilat hakkında acilen lazım gelen tedbirlerin kabulü için Şûradaki zatların fikirlerini beyan etmeleri itibarıyla toplantının yapılmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra şûra başkanlığını Damat Ferit’e havale etmiştir.

Bunun üzerine konuşmaya başlayan Damat Ferit, Almanya ve Avusturya sulhundan sonra Osmanlı Devleti hakkında karar verileceğini ve mütarekenin ardından Avrupa basınının aleyhimizdeki yayınlarının lehimize dönmeye başladığını belirtmiş ve şunları söylemiştir: “İtilafça İzmir’in işgalini Mondros Mütarekesi’nin 7. maddesine istinaden böyle bir tedbiri haklı gösterecek hiçbir sebep bulunmamaktadır. İzmir’in; ne tarih ne coğrafya ne de ırk hususları açısından Yunanistan ile hiçbir alakası yoktur. Osmanlı ülkesinin her tarafından gönderilen bir çok telgrafnameler bu fikrimi onaylıyor. İzmir’in % 83 nispetinde, çoğunluğunun Türk ve Türk beldesi olanması itibarıyla burada Türk milletinin hukukunu dikkate almamak pek müşkil olduğu kadar adalet kaidelerine de

ters düşecektir.”

Damat Ferit ayrıca; “22 Mayıs’ta İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya Yüksek Komiserlerine bir nota tebliğ eylediğini, memleketin her tarafından İzmir’in işgalini reddeden telgraflar geldiğini, Yunan askeri yerine İtilaf askerlerinin İzmir’de ikâme edilmesinin önemle istenildiği ve Paris Sulh Konferansı’na da bir telgrafname ile müracaat ederek Yunan askerinin çekilmesi için bir kararın ilân edilmesini istediğini” de söylemiş ve “istikbalimizden emin olunuz” diyerekten konuşmasını bitirmiştir.

Ferit Paşa’dan sonra söz alan Ayan eski Reisi A.Rıza Bey ise padişahın Saltanat Şûrası’nın milli bir meclis şeklinde devamını müsaade buyurmasını istirham ettikten sonra konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: “İşgal edilen bazı mahallerde millet arasındaki kargaşalara karşı hükümet ne yaptı? Kuvvet hükümetin salahiyetinde değil milletin irtibatındadır. Padişah başta olmak üzere millet fedakârlık edeceğini söylüyor. Hükümetin bu gün İzmir’deki katliamı ve tehcire başka yerde de mali olamaması ihtimali mevcuttur.” (Hadisat 27 Mayıs 1919 No:147)

Aslında Yunanlıların İzmir’e çıkacakları haberi epey bir süredir ortalıkta dolaşmasına rağmen hükümet bu konuda son derece pasif davranmış, herhangi bir tedbir düşünmemiştir. Hatta sadrazam işgal haberini duyduğu zaman inanmamış ve durumu farklı yorumlamıştı.(Özkan, 1994: 43)

A.Rıza Bey’in sözlerine Sadrazam Paşa: “Elimizde muayyen bir program var. Eğer maksadımız gensoru ise inşallah yakında Ayan’da görüşürüz” deyince A.Rıza Bey: “Yanlış anlaşılmasın. Zat-ı âlileri tarafından okunan şeyleri gazetelerde de okuduk. Yeni bir şeye rastlamadık. Maksadım gensoru değildir. Hükümet isterse cevap verir, arzu etmezse sessiz kalır” diye karşılı vermiştir.

Şûra’da Akil Muhtar Bey’in bir Millî Şûra teklifinin ardından söz alan Seyid Bey, İzmir’in işgalinden bahsederek şöyle demiştir: “İzmir’den bahs olunuyor. Manisa’dan bahs yoktur. İstanbul’a ait de havadisler işittik. Onlar ne dereceye kadar sahihtir, bilmiyoruz. İşgaller genişletilmektedir. Yunan hükümeti ile biz harp etmedik. Fiilen de harp te değiliz. Böyle bir hükümete nasıl vekâlet (manda) verilebilir. İzmir’de yapılan emri-i vakî yoksa bir işgal mi? Burası meçhuldür, bu noktadan düşünmelidir.”

Daha sonra söz alan Raif Ahmet Bey ise Wilson prensiplerinden bahsederek şöyle

demiştir: “Biz harbde mağlup olduk fakat mağlubun da bir hayat hakkı vardır. Adalet istemek hakkımızdır. Bu gün kaybedecek bir dakikamız kalmadı. Hükümet işgalleri, emr-i vakîleri ayrı ayrı protesto ediyor. Bu kâfi değildir. Bize bir muavenet lazım. Maksudumuz şüphemiz istiklaldir. Amerika’nın, Türkiye’nin vekâleten idaresini ele almasını, bunun Amerika için bir vazife olduğunu ve onu bu vazifenin icrasına çağırıyorum.”

Vahdet-i Milliye Cemiyeti’nden Hamit Bey ise: “Wilson prensipleri mucibince devletimiz müstakil bir kitle kalmalıdır. İlgili bir manda lazımsa bunu yerine getirecek bir devlet olmalı” demiş ve hilafet meselesinin de mühim bir mesele olduğunu söyledikten sonra milli bir şûra kurulması fikrini desteklediğini belirtmiştir.

Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti Reisi Sadık Bey’in; bir devletin mandası altına girilmesi fikrini açıklamasından sonra, Sulh ve Selamet Cemiyeti adına konuşan Ferit Paşa, İzmir’e giren Yunan askerinin karşılık görmediğini, mukabelesiz giren asker neler yaptığını anlatmış ve: “Rica ederim. Birbirimizi aldatmayalım. Cemiyetlerin bir takım programlarını, yalancı şeylerine aldanmayalım. Hükümet başımıza geçsin, icap ederse hepimiz ölelim (alkışlar)” demiştir. (Hadisat 27 Mayıs 1919 No:147)

Anlaşıldığı kadarıyla Saltanat Şûrası’nda gündemi meşgul eden; Milli Meclis ve vekâleten idare fikirleri ön plana çıkmış ve yapılan konuşmalar ağırlıklı olarak bu fikirler etrafında dönüp dolaşmıştır. Yapılan tüm konuşmalara rağmen sonuçta Şûra herhangi bir somut karar alamadan dağılmıştır.

Şûra, Simavi’ye göre “bir komedyâ”, Cavid Bey’e göre “bir maskaralık”, Kont Sforza’nın Söylemezoğlu’na söylediğine göre “bir fiyasko” idi.(Akşin, 1992: 327)

Bu arada, memleketin içinde bulunduğu durum karşısında hükümetin pasif tavrından dolayı Türk kamuoyunun endişesi gittikçe artmaktaydı. Zira hükümetin işgallere karşı verdiği tepki sadece birkaç protesto notasından ibaretti ve bunun da hiçbir faydası olmuyordu. Hatta İzmir ile başlayan Ege Bölgesi’ndeki işgalin daha da genişleyeceği, çoktan kulaktan kulaktan kulağa yayılmaya başlamıştı bile. “Aydın Vilayetinde Ecnebi İşgali” başlıklı haberde; Yunanlıların yalnız İzmir ile yetinmeyip Aydın vilayeti dahiline de ilerledikleri, bir İtilaf devletinin nezdinde Aydın’ı işgal edeceklerini söylendiği ve bu İtilaf devletinin kim olduğunun henüz belli olmadığı ifade

ediliyordu.(Hadisat 29 Mayıs 1919 No:149)

“Manisa’nın İşgal Şekli” başlığıyla verilen haberde ise Rumca gazetelerden edinilen bilgilere göre şöyle söyleniyordu: “Manisa’nın işgalinde ancak 4 bin Yunan askeri bulunmuştur. Osmanlı mülkî memurları vazifelerine devam etmişler ise de Osmanlı jandarma ve askerleri Salihli’ye çekilmişlerdir.”(Hadisat 30 Mayıs 1919 No: 150)

İstanbul Hükümeti işgalin boyutlarını pek düşünmemiş, bunun için de tedbir almayı ihmal etmiştir. Yalnız, işgali takip eden günlerde, Batı Anadolu’da da, Karadeniz sahillerinde olduğu gibi jandarma kadrosunu takviye etmiştir.(Gökbilgin, 1959: 91)

“Umumi emniyet açısından hükümetin vaziyeti ne merkezdedir?” sorusuna Jandarma Kumandanı Kemal Bey şu şekilde cevap vermiştir: “Samsun, Manisa olmak üzere her tarafta mükemmeldir. Yalnız Samsun’da Rum çeteleri ahaliyi tedhiş etmektedir. Başka hiçbir yerde şekavet eseri yoktur. Sekiz noktaya taksim edilmiş olan jandarmamız, Fransız zabitlerinin önemli yardımları sayesinde memnun edici bir surette vazifelerini ifa etmektedir.”(Hadisat 30 Mayıs 1919 No:150)

Oysa bu hususta Atatürk, Nutuk’ta şöyle demiştir: “Muhasım devletler Osmanlı devleti ve memleketine maddeten ve manen tecavüz halinde... Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecelliyata muntazır...”(Atatürk, 2000:10)

İtilaf devletlerinin, Ege Bölgesi’ndeki işgal mıntıklarını genişletme çabaları devam ederken, Ferit Paşa Hükümeti ise bu olaylara karşı protesto notaları ile yetinmeye devam ediyordu. “Bab-ı Âli’nin Yeni Bir Notası” başlıklı haberde: “Babiâli İtilaf Yüksek Komiserine yeni bir nota vererek Yunanlıların Aydın vilayetinde ileri hareketleri hakkında nazar-ı dikkati celp etmiştir” deniliyordu.(Hadisat 2 Haziran 1919 No:153)

Aydın ve Karesi’nin Yunanlılar tarafından işgali üzerine hükümet tarafından ve yayınlanan resmî tebliğde ise şu sözler sarf edilmekteydi: “Asırlardan beri ekseriyetle Türklerle meskûn, Türk ve Türk yurdu olan aziz vatanımızın, medeniyetin adalet ve hukuka göre Türk kalması icap eden Aydın vilayetinin Karesi Mutasarrıflığı’nın Yunanlılar tarafından insanlık onurunu rencide eden bir tarzda keyfi olarak işgal edilmesi, ahalimizce hakiki ve samimi heyecanlara neden oldu. Milletimizin bu acı

durumlarını hükümet elemle görür. Hükümet gece gündüz gerek İtilaf temsilcileri nezdinde ve gerekse uygun gördüğü vasıtalarla bazı vesikalara nazaran pek kuvvetle ümit ederek bu haksız işgalleri Paris Konferansı'nın kesin kararlarına dahil ettirmeye azim ve faaliyetle çalışmaktadır. Hükümet gerek resmî ve gerekse gayri resmî vasıtalarla milleti peyderpey cereyan eden olaylardan haberdar etmeyi önemli bir vazife sayar.” (Hadisat 2 Haziran 1919 No:153)

Hariciye Müsteşarı İzzet Fuat Paşa ise Hadisat gazetesinin bir muhabiri ile yaptığı söyleşide siyasî duruma dair fikrini şöyle açıklıyordu: “Siyasî vaziyete dair şimdilik beyanatta bulunmak doğru olmaz. Fakat size, bu gün Osmanlı Hükümeti'nin sulh konferansına davet edilmesini temin hususunda sarf etmiş olduğu azimli çalışmanın bir muvaffakiyetle tamamlandığını söyleyebilirim.”

Muhabirin, sulh konferansında Osmanlı hakimiyeti ve hukukunun temini için ne gibi deliller hazırlandığı ve kararlar kabul edilmiş olduğu hakkındaki sorusuna ise İ.Fuat Paşa şu cevabı vermiştir: “Halen buna dair malumat vermek namusumdur. Fakat lazım gelen deliller kâmil ve mükemmelen hazırlanmış olduğuna bu yönüyle devletin menfaati ve hukuku temin olunacaktır.” (Hadisat 3 Haziran 1919 No:154)

Yine, bu hususta Bayındırlık Bakanı Ferit Bey ise şöyle diyordu: “Sulh heyetimizin davet olunduğu gündün beri siyasî ufukumuz açıktır. Eski zulmetten bu gün eser yoktur. Fakat istikbalin ne olacağı tahmin edilemez...”(Hadisat 16 Haziran 1919 No:167)

Diğer taraftan hükümetin Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, sulhun başarıyla tamamlanması hususunda ümitvar olunmasını ve bu hassas dönemde huzur ve güvenliği zedeleyecek hareketlerden kaçınılması gerektiğini telkin ediyor ve hükümet adına yayınladığı bir tamimde şunları söylüyordu: “Her türlü hukuka karşı yapılan işgallerden Osmanlı hükümeti ne dereceye kadar müteessir bulunursa bulunsun, bir harbe girecek değildir. Çünkü müdafaa vasıtası ve siyasi yolu her yandan çevrilidir. Konferanstaki temsilcilerimizin vatanın toprak bütünlüğünü temine muvaffak olacakları ümidi gündün güne artmaktadır. Şöyle ki, mesut olmayan sonuçların hukukuna, milis ve milli müdafaa teşkilatı hazırlığıyla mani olmak bir felakettir. Şu badirenin meydana gelmesini mümkün kılmamanızı vatanperver hissiyatınızdan beklerim. Umumi asayışı ihlal etmek, çeşitli milletler arasında nifakcuyane hareketle İtilaf temsilcilerinin hoşnutsuzluğuna

meydan vermek, eşitsizlik ve karışıklık devirlerini kapatmak mecburiyetinde bulunurken yine açmak, maazallah sulh konferansı nezdindeki davamızın kaybına sebebiyet verecek bir telakkiye mahal verir. Ekseriyeti sulh ve sükûneti taktir etmekle başlayan bir millet olduğumuzu göstermeye gayret ediniz. İşte bu gün büyük ve küçük her memura düşen millî ve vatanî vazife budur.” (Hadisat 23 Haziran 1919 No: 174)

Ödemiş’in muhtemel bir Yunan işgaline karşı direnilmesi hususu Bekir Sami Bey tarafından Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey’e iletildiği zaman, Dahiliye Nazırı cevabında herhangi bir şey söylemediği gibi meseleyi de üzerinden atmıştır.(Erdeha, 1975:413)

Damat Ferit Paşa’nın, Anadolu’daki gelişmeleri yabancılar karşısında kötü göstermeye çalışması, bir çok engeller çıkarması ve bunda da başarılı olamaması ile birlikte Paris gezisinden de eli boş dönmesi, onun hem ülke içinde hem de ülke dışında güçten düşmesine neden olacaktır.(Öztoprak, 1981:101)

İtilaf Devletleri ile şerefli bir barış antlaşması imzalanacağı ümidi, Damat Ferit Hükümeti’nin iç ve dış politikasını belirleyen en önemli etken olmuştur. Bu amaç ve düşünce ile hareket eden hükümet, daha sonra Milli Mücadele’yi baltalamak için elinden geleni yaptığı gibi, bu konuda ülkeyi işgal ederek vatani parçalamak için fırsat kollayan İtilaf Devletlerinden de yardım istemekten çekinmemiştir.

1.3.2. Türkiye’ye Yönelik Harisane Emeller

Mondros Mütarekesi’ni takip eden günlerde; devlet ileri gelenleri, Osmanlı Devleti’ni felakete sürükleyenleri cezalandırmak suretiyle memleketi kurtaracaklarını zannederken, iç ve dış düşmanlar da aynı devleti çökertme yolunda bütün çabalarını harcamakta idiler.(Tansel, 1991:84) Bu sıralarda, Paris Barış Konferansı’nda, yenilen devletlerle yanı sıra Osmanlı Devleti ile de yapılacak barışın temel ilkeleri görüşülüyor ve bu konuda her gün İstanbul basınında çeşitli haberler çıkıyordu. Bu haberler genellikle Osmanlı barışı açısından karamsarlık uyandırıcı haberlerdi.(Öztoprak, 1981:49-50) “Anadolu’da Bir Türk Hükümeti” başlıklı haberde; Anadolu’da meydana getirilecek olan yeni vaziyet hakkında Osmanlı Hükümeti’ni ilgilendiren planın, İstanbul ile Boğazların uluslararası bir hale getirilerek Anadolu’nun ortasında da bir Türk Hükümeti’nin tesisi yönünde olacağı ifade ediliyordu.(Hadisat 5Mart 1919 No:70)

“Azınlıkların Günahı da Bizim Boynumuza” başlığıyla verilen haberde ise, Babiâli’nin

İtilaf temsilcilerine gönderdiği notasına ilişkin Jamanak gazetesinin 5 Mart 1919 sayısında görüşlerinin dile getiren Kalpakçıyan'ın makalesinden bahsediliyor ve bu makale şu şekilde aktarılıyordu: "Paris Konferansı'nın Türkiye'nin mukadderatını tayin ettiği şu sıralarda İstanbul'da Osmanlı Hükümeti ellerini bağlamış, verilecek hükmü bekliyor. Halbuki yanlış!.. Osmanlı Hükümeti boş oturmamış ve kendi arzu ve emellerini mealen bir muhtıra hazırlayarak geçen gün İtilaf mümessillerine vermiş.

Babîâli'nin bu muhtırası, bilhassa Ermeni meselesi ile Ermenistan'a verilecek olan şekilden bahsetmektedir. Babîâli, Ermeni meselesini çözmek ve Türkiye meselelerini Wilson esaslarına uygun bir şekilde hak ettirmek iddiasında bulunuyor.

Babîâli, nüfus kayıtlarında Ermenilerin Anadolu'da nüfusun % 5'ini, altı vilayette ise % 16'sını teşkil eylediğini çıkarmış. (Yalan mıdır? Aksini ispat edebilir misiniz?) Ermenilerin bu kadar az olmalarının nedeni devletin ve idarelerin hareket şeklidir." Kalpakçıyan makalesinin son bölümünde ise; bu defa hükümetin Ermeni meselesi ve Ermenistan'ın teşekkülüne lakayt kalmadığını ve bu meselelerle ilgili adil ve makûl bir çözümden yana olduğunu İtilaf Devletlerine söylediğini ifade etmiştir.(Hadisat 8 Mart 1919 No:73)

"Türkler azınlıklara zulm yaptı" iddiasına "Haksız Telakkiler" başlıklı makalesi ile cevap veren S. Nazif, bu hususta şunları söylüyordu: "Türk, kendini mazlum olarak ilân ve teşhir eden cemaate ve unsurlara karşı hiçbir vakit zalim olmamıştır... Anadolu'ya iâşe göndermek için gelen Amerikan Heyeti gitse de görse, tahkik etse "Türk mezalimi" denilen isnatların yüzde kaçını doğru..."(Hadisat 8 Mart 1919 No:73)

Paris Barış Konferansı'nın devam ettiği günlerde, İstanbul ve Trakya'nın mukadderatı meselesi de artık hayati bir ehemmiyet kazanıyordu. Zira Trakya'ya ve hatta İstanbul'a sahip olmak isteyen Yunanistan birtakım plan ve projelerle hummalı bir gayret içindeydi.(Gökbilgin, 1959:30-31)

Yunan istila emeline karşı feryat eden Edirneliler büyük bir toplantı yaparak, padişaha ve tüm cihana; memleketimize sahip çıkmak isteyenleri protesto eden telgrafnameler göndermişlerdir. Edremitliler de binlerce kişinin katılımıyla yaptıkları bir mitingle Osmanlılardan ayrılmayacaklarını dile getirmişlerdir.(Hadisat 8 Mart 1919 No:73) "Darülfünûn'daki Tezahürat" başlığıyla verilen haberde ise; Darülfünûnlu gençlerin,

memleketin içinde bulunduğu durumu görüşerek, Wilson prensiplerinin ne dereceye kadar uygulanacağını ve memleketin bir felaket içerisinde bulunup bulunmadığını tartıştıkları ifade ediliyordu.(Hadisat 8 Mart 1919 No:73)

Yine Darülfünun'daki gelişmelerin aktarıldığı "İstanbul'umuz İçin" başlığıyla verilen haberde ise, Türkiye hakkındaki Yunan ihtirasına karşı Darülfünun'da yapılan toplantıdan bahsediliyor ve bununla ilgili gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: "Meclis-i Medreseyn dün Darülfünun Konferans Salonu'nda toplandı. Salon doluydu. Bütün çehrelerde bir ye's ve matem görülüyordu. Celaleddin Arif Bey, başkanlık mevkiine çıkarak, protesto amacıyla acil bir meclis toplandığını söyledi. Daha sonra söz alan Adil Bey ise, beşerî vicdanın tamamıyla Türk olan İstanbul'u hiçbir vakit Türkiye'den ayrılması ihtimalini düşünmeyeceğini zannettiğinden bahs ile: "Türklerin bağımsız hayatı için İstanbul'un koparılması mümkün değildir" demiştir. Emin Bey ise: "Türkiye'ye, İstanbul'dan mahrum olacaksın demek sen yaşamayacaksın demektir" diyerek bir heyetin seçilmesini teklif etmiştir.(Hadisat 9 Mart 1919 No:74)

Bu arada Ferit Paşa, 7 Mart 1919 günü vilayetlere gönderdiği bir bildiri de ahaliye; "Şu müşkil zamanlarda huzur ve güvenliğin bozulmamasını ve devamı için herkesin üzerine düşen vazifeyi yapması gerektiğini" belirtiyor ve "asayiş bozacak hareketlerden de sakınılmasını" tavsiye ediyordu.(Hadisat 9 Mart 1919 No:74) Bu bildiri de ayrıca, Müslüman olmayanlara iyi davranmayanların şiddetle cezalandırılacakları da vurgulanıyordu.(Sarıhan, 1993:161)

Türk toprakları ile ilgili paylaşım planlarının yapıldığı bugünlerde, hükümetin böyle bir bildiri ile sükûneti tavsiye etmesi gayet normal idi. Fakat bununla beraber, hükümetin, azınlıklara karşı en ufak bir taşkınlığı şiddetle cezalandıracağını söylemesi kafalarda birtakım soru işaretlerinin belirmesine neden olmaktadır. Zira asıl tedbirlerin, devletin ve milletin aleyhinde zararlı faaliyetlerde bulunan unsurlara karşı alınması gerekiyordu.

"Daha Neler İsteyecekler?" başlıklı haberde; Venizelos'un, Avrupa'da memleketimizi parçalamak fikri ile çalıştığı, Amerika'da Rumların, Yunanistan'ın Paris sefirine bir telgrafname ile Marmara Adası'nın Yunanistan'a ilhakını talep ettikleri ve Venizelos'un da gereklilikten dolayı Erdek Adası'nın da ilhakını talep ettiği belirtiliyordu.(Hadisat 9 Mart 1919 No:74)

Venizelos'un ve Rumların toprak taleplerine "Bir Hak Daha" başlıklı makalesi ile cevap veren S. Nazif bu hususta; Wilson prensiplerinin bu konuda tahrif edilmek istendiğini, Edirne, İstanbul, Aydın, Hüdavendigâr ve Trabzon vilayetlerinin nüfusunun büyük bir kısmının Türklerle meskûn olduğu ve bunlar hakkında ne Venizelos'un ne de başka milletlerin millî bir hak iddia edemeyeceklerini belirtiyor ve şöyle diyordu; "İstanbul, İslam âleminin ikinci bir ümit kiblesini teşkil ediyor. Katolikler adına "Roma" ne ise Müslümanlarca da "İstanbul" o dur...Türklerin tahakkümünden kurtulan Yunanistan, Akdeniz'in göbeğinde ne kadar medeniyet eseri gösterdi?..." (Hadisat 10 Mart 1919 No:75)

"Eğer İstanbul tehlikede ise payitahtı değil, hududu öteye kaldırmak milli vazifedir" diye düşünenlere karşı S. Nazif: "Böyle düşünenler, terk edenler yalnız bir şeyden emin olabilirler ki, dünyanın hiçbir tarafında hür ve müstakil yaşamak hakkını hiçbir zaman koruyamayacaklardır" demiş ve devamında ise: "Ey Müslüman Evladı!.. Ey Türkoğlu!.." diye seslenerek İstanbul'un, her tarafına birer nakış gibi işlenmiş olan eserleriyle asırlar boyunca bir Türk şehri olduğunu ve öyle kalacağını vurgulamıştır.(Hadisat 11 Mart 1919 No:76)

"Harb ve Mesuliyet" başlığıyla verilen haberde ise şöyle deniliyordu: "Hayat hakkından vazgeçmeyen bu koca Türk milleti, lâıyk olduğu şekilde ve kendi öz toprağında yaşamak hakkına sahiptir ve yaşayacaktır. Beşeri adalet ve beşeri vicdan bunu emreder. Hiçbir siyasi program buna mani olamaz." (Hadisat 15 Mart 1919 No:80)

Paris Barış Konferansı'nı devam ettiği bu günlerde; bir taraftan Rumların, bir taraftan da Ermenilerin yalan yanlış bilgilerle ve belgelerle konferansın kararlarına etki etmeye çalıştıkları ve bu amaçla yoğun bir propaganda faaliyetine giriştikleri anlaşılıyordu. Zira Rumlar ve Ermeniler, Wilson prensiplerinden ve İtilaf devletlerinin gösterişli vaatlerinden yararlanarak, 1918 sonu ve 1919 başlarında Osmanlı Devleti'nden aşırı ölçüde toprak isteğinde bulunmaya başlamışlar ve bu isteklerinde, demografik, etnik, ekonomik ve diğer bakımlardan haklı olup olmadıklarını düşünmemişlerdi.(Sonyel, 1995:21)

"Patrikhanenin Teşebbüsü" başlıklı haberde; güya taşralarda Rumlar aleyhinde yapılan bir çok mezalimattan dolayı Rum Patrikhane Meclislerinin, müşterek bir toplantı yaptıkları ve Ermeni Patrikhanesi ile bu hususta işbirliği içerisinde hareket etme kararı

aldıkları belirtiliyordu.(Hadisat 14 Mart 1919 No:79)

“Rum Ahalinin İsteği” başlıklı haberde ise, İstanbul civarındaki Rumların yaptıkları toplantı sonucunda; İtilaf Devletlerinin zaferi ile beş asırdan beri çeşitli zulmlere maruz kalan Rumların hukukunun iade edildiği kanaatine vardıkları ifade ediliyordu. Rumca gazetelerde ise İstanbul’un ilhakı yönünde kiliselerde yapılan tezahüratların ve kabul edilen kararların netice vereceğini ümit eden makaleler yazılmaktaydı. Bu gelişmeler karşısında hükümet tarafından patrikhaneye gönderilen pusulada, icra edilecek tezahürattan ve bundan dolayı meydana gelecek hadiselerden, patrikhanenin mesul olacağı ihtar ediliyordu.(Hadisat 18 Mart 1919 No:83)

“İçimizdeki Yılanlar” başlıklı makalesi ile İstanbul basınındaki eli kalem tutan vatan düşmanlarına dikkat çeken S.Nazif bunlar hakkında; Haliç’in sol sahilindeki gazetelerin hemen hepsi ve sağ taraftakilerden de bir ikisinin, ırkımızın ve vatanımızın amansız düşmanları olduklarını, bu gazetelerin vatanımızı taksim etmekle beraber harb zamanında filan gazeteci İtilaftan, filan filan... diğer devletlerden diye aleyhte yazı yazdıklarını ifade etmiştir.(Hadisat 19 Mart 1919 No:84)

Kamuoyunun tepkileri; bu dönemde, kapalı salon toplantıları resmi makamlara telgraf çekmek gibi faaliyetlerle ve belki hepsinden önemlisi mitinglerle ifade ediliyordu.(Akşin, 1992:305) Darülfünûnluların İstanbul hakkında, İtilaf Devletleri temsilcilerine verilmek üzere kaleme aldıkları bir beyannamede; Boğazların İtilaf kontrolüne geçmesine ve Anadolu’nun ortasında bir Türk Devleti bırakılmak istenmesinin elim bir tesir meydana getirdiği, Türk milletinin payitahtından mahrum bırakılmayacağı, sulh görüşmelerindeki talepler doğrultusunda yeniden büyük haksızlıkların olmasıyla Türklüğün kalbinde unutulmaz yaralar açılacağı dile getiriliyordu.(Hadisat 20 Mart 1919 No:85)

Yine Darülfünûn ve Mekâtib-i Âliye’nin ortaklaşa karar vererek yazdıkları protesto bildirisinde ise; mütarekenin ilanından beri olayları kendine has bir vakar-ı vicdaniyetle takip eden Türk gençliğinin son zamanlarda milli gururun yıpratıldığını görmekte müteessif ve müteessir olduğu, bilhassa bu tecavüzlerin altıyüz seneden beri aynı bayrak altında beraber yaşadığımız milli ve dini mukaddesatlarına saygı gösterdiğimiz Rum anasırı tarafından yapılmasının, milli ve dini hissiyatımızı rencide ettiği ve bu gibi hareketlerin şiddetle protesto edildiği ifade edilmekteydi.(Hadisat 21 Mart 1919 No:86)

İstanbul ile ilgili Rum iddialarına “Kimden Aldık? Kim İstiyor?” başlıklı makalesi ile cevap veren Mirza Ceziri ise şöyle diyordu: “Yunanistan, bugün İstanbul ile ilgili dava ortaya atmış Avrupa ve Amerika hükümetlerinin ikna etmeye çalışıyor. İstanbul, hangi hak ve sebeple Yunanistan’a ait oluyor?.. Bir gün olsun Yunanistan Roma’ya hakim oldu mu?.. Bilen varsa lütfen bizi de haberdar etsin...Pek yakın zamanlarda İstanbul ve civarında Rumca lisanı icat ettiler... Rumlar, Helen ırkından değildir. Rumlar Romalı milletlerle kısmen de Yunanlılardan hasıl olmuş melez bir kavimdir...” (Hadisat 21 Mart 1919 No:86)

17 Mart 1919’da İzmir ve İstanbul için Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti’nin davetiyle İzmir, Balıkesir, Manisa, Aydın vilayeti ve Karesi ile Menteşe sancakları dahilinde bulunan kazaların belediye reisleri, müftüleri, belediye ve meclis-i umumi azaları, muhtelif ahali temsilcileri ve Türk basınının bazı kalemlerinin de katılımıyla İzmir’de büyük bir kongre yapılmış ve yapılan bu kongrede İtilaf Devletlerinin temsilcilerine gönderilmek üzere mühim kararlar alınmıştı.alınan bu kararlarda; galip milletler tarafından Türk milletinin imhasına yönelik siyasetin kabul edilemeyeceği, 15. asırdan beri mukadderatına hakim olduğumuz İstanbul’un Osmanlı Devleti’nin payitahtı olarak kalması gerektiği, Anadolu nüfusunun % 80’inin Türk olduğu ve arazinin de % 95’ine Türklerin sahip bulunduğu ve buna rağmen gayrimüslim lehinde uygulanacak siyasetin milli vicdanımızı felce uğratacağı, İstanbul’u tehdit eden tehlikeler karşısında Türk milletinin mevcudiyetinin koruyabilecek idrakte olduğu ve İtilaf Devletlerinin, adalete riayet etmeleri durumunda bilfiil müdafaa mecburiyetine düşülmeyeceğini ümit edildiği” ifade ediliyordu. (Hadisat 22 Mart 1919 No:87)

Yunan basınının da Büyük Yunanistan emperyalizmini sistemli olarak yansıtıyor, yalnız İzmir için değil İstanbul, hatta Türkiye’nin, bir Pontus Cumhuriyeti kurulması tasarlanan Karadeniz Bölgesi için de yaygara koparıyordu. Yunan toprak isteklerinin ısrarla ileri sürmeyen tek bir Yunan gazetesi yoktu.(Sonyel, 1995:31-32)

Trabzon ve civarının Rumlara verileceği yönünde çıkan haberlere sert tepki gösteren Trabzon Muhafazaa-i Hukuk-ı Milliye cemiyeti, bu hususta sadarete gönderdiği bir telgrafta şu beyanatta bulunuyordu: “Bu gün bütün dünyanın salah ve refahını hazırlamak için Paris’te toplanan sulh konferansı etrafında Karadeniz Rumlarını temsil eden heyetlerin, gerçekleri tahrif etmeye kalkışarak, Trabzon ve havalisi ile livamız

bulunan Lazistan Sancağı'na hakim kılınacak batıl iddialarda buldukları şayiası küçük ve büyük livamız halkını heyecanda bırakmıştır. Livamızda meskûn ahali umumiyet ile İslam iken, kısmen misafiren bulunan 150-200 Rumun hakimiyeti altına geçmeleri hür milletlerin adalet kaidesine aykırıdır.

Karadeniz'de de nüfus oranıyla çok az olan Rumların, böyle açıktan açığa hakimiyet talebi dikkati çekmektedir. Beşeri sulh ve sükûnu namına çalışan İtilaf Devletlerinin âzam-ı ricalinden insani hukuk ve kurallara aykırı kararlar kabul etmeyeceklerine emin bulunduğumuzdan bir dakika lisanlarından düşürmedikleri adaletlerine intizar eder ve Osmanlı hakimiyetinden başka hiçbir hükümet idarisinin kesinlikle kabul etmeyeceğimizden ve bu milli arzumuzun aksine verilecek kararların elim fecayiler meydana getireceği ve bu cihetle bu havalide kesinlikle uygulanmasının mümkün olmadığını müşaheden ilân ederiz.”(Hadisat 7 Nisan 1919 No:97)

“Amal-ı Harisane” başlıklı haberde de, Sulh konferansındaki Ermeni faaliyetlerine ilişkin: “Sıra paraya geldi. Arazi yetmiyor, para istiyorlar” denilmekte ve Jamanak gazetesinden aktarılan bilgilerde; Paris'teki Ermeni komitesinin sulh konferansından, harb esnasında Ermenilere ve Ermenilerin mal ve mülklerine yönelik yapılan tahribat için 19 milyar frank tazminat talebinde buldukları belirtilmekteydi. (Hadisat 10 Nisan 1919 No:100)

Bu arada Ermenilerin harisane emellerine karşı ise Anadolu'nun tepkisi çığ gibi büyümekte ve Anadolu'nun dört bir tarafından; gerek hükümete gerekse İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki temsilcilerine her gün, hakikatlerin değiştirilmeye çalışıldığını ve bağımsızlıktan ödün verilmeyeceğini belirten ve de işgalleri protesto eden çeşitli telgraflar gönderiliyordu. “Malatya'nın Feryadı” başlığı ile verilen haberde; aralarında Belediye Reisi Mehmet Rafet Bey ve Malatya ileri gelenlerini Malatya ahali namına İstanbul'a çektiklerini telgrafla hakikatlerin anlatıldığı belirtiliyordu. Çekilen bu telgrafta; “Ermenilerin sulh konferansına etki etmeye çalıştıkları, halbuki Ermeni nüfusunun en çok olduğu arazide bile nüfusun % 3'ünü geçemedikleri ve tarihi hakkımızın ne olacağı” dile getiriliyor ve: “Bizim İtilaftan istediğimiz hakimiyetimiz başka bir şey değildir.” deniliyordu.(Hadisat 16 Mart 1919 No:81)

Yine “Osmanlı Ruhı” başlıklı haberde ise Bitlis'ten bir çok imzaların bulunduğu bir telgrafnamenin sadarete gönderildiği belirtilmekteydi. Bitlisliler bu telgrafname ile; %

90'ı Müslüman bulunan ahalinin hukukunun Wilson'un ilan ettiği prensiplere tevfikeyen teslim edilmesi gerektiğini, vilayetin bir bütün olduğu küçük bir kısmının dahi terki veya ayrılmasının en kesin prensiplere karşı bariz bir haksızlık teşkil edeceğini, binlerce Müslüman'ın vatanı olan bu memlekete karşı haksızlık yapılmamasını ve daimi surette Osmanlı hakimiyetine bağlı kalacaklarını ifade etmişlerdir. (Hadisat 3 Mayıs 1919 No:123)

Türkiye Rumlarının hukukunu müdafaa için Paris e giden Patrik vekili Dorotheos, Rumlar adına sulh konferansına sunduğu muhtırada şunları söylüyordu: “Türkiye'deki Rumların inkişafı için lazım gelen teminatın verileceğinden eminiz. Bunun ne surette olacağıyla ilgili ileride bir muhtıra daha vereceğiz. Birincisi , bütün Müslümanlar Türk değildir. İkincisi, Türkiye ve Marmara Havzası etrafında Doğu Rumeli ve Kafkasya'dan gelmiş muhacirler vardır. Üçüncüsü, hükümetin istihdam ettiği memurların çoğu Anadolu'dan gelmiştir. İstanbul'da hatta Türk hükümetinin 200 bin memuru vardır ki bu nüfus, mahalli olarak gösterilmiştir.” (Hadisat 12 Nisan 1919 No:102) Aynı patrik vekili, 3 Temmuz 1919'a gelindiğinde ise Ermeni Patrik'i ile birlikte, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne; Türkiye'deki asayişsizlikten ve Türklerin Hristiyanlara saldıracaklarından bahseden bir dilekçe vererek gerekenin yapılmasını isteyecektir.(Tansel, 1991:88)

“Anadolu'nun Mukadderatı” başlığıyla verilen haberde, galip devletlerin Anadolu hakkındaki programlarının esas itibarıyla kararlaştırıldığı belirtiliyor ve şöyle deniliyordu: “Fransa; Şam, Halep ve İskenderun dahil olduğu halde Suriye hakkında vekâlet alacaktır. Amerika, Ermenistan hakkında ona göre bir vekâlet deruhte edecektir. Anadolu'ya yetkisi henüz kararlaştırılmayan bir tetkik heyeti gönderileceği düşünülmektedir.” (Hadisat 28 Nisan 1919 No:118)

Türk topraklarına yönelik paylaşım planlarının hararetle bir şekilde görüşüldüğü bu günlerde, “Seciye-i Memurin” başlıklı makalesinde S. Nazif, istikbale ait görüşlerini şu mühim sözlerle ifade ediyordu: “...Bu gün hicranların en büyüğünü geçiriyor hasta adam, daha zinde ve daha kuvvetli bir şekilde uyanmak için. İhtimal ki bir müddet uyuyacak, uyanacağı zamanı belki ben göremem. Fakat Asya'nın doğusundaki Japonya'ya kadar kuvvetli bir heyet-i içtimaiyede, beşeriyet ve medeniyet beşiği olan bu tarihi kıtanın batı tarafında ve Türkiye namı altında vücut bulacaktır. Pek çok taraflarını

gezmiş, görmüş ve sevmiş olduğum bu diyarın yüz sene sonraki mesut manzarasını gözlerimin önünde olduğu halde bu satırı yazıyorum. Yetişemeyeceğimi bildiğim o günlere benden selam olsun.” (Hadisat 21 Mayıs 1919 No:141)

Times gazetesinin 6 Mayıs 1919 tarihli nüshasındaki bir haberde ise Türkiye meselesinden şu şekilde bahsediliyordu: “Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması ile Avusturya-Macaristan’ın istikbali hakkında zuhur edenler kadar geniş ve karışık meseleler tezahür etmiştir ki, bu meseleler maalesef ekseriyetle o kadar kolaylıkla çözümü mümkün değildir.

İstanbul’un vaziyeti, Çanakkale’nin kontrolü, yeni bir Türkiye hükümetinin tesisi bu cümledendir. Yeni Ermenistan, Filistin ve belki Gürcü hükümetleri tesisi meseleleri de var. Anadolu ve Suriye’den çıkarılacak hükümetler ve arazi meseleleri var. Bunlardan pek azı hal olunabilmiştir. Suriye ve Ermenistan’daki vaziyeti tetkik etmek üzere uluslararası bir komisyon teşkil olunmuştur, fakat bunun gidip gitmeyeceği ve ne zaman gideceği henüz belli değildir. Anadolu’nun çeşitli yerlerindeki vaziyeti incelemek üzere de diğer komisyonlar teşkil olunacaktır.” (Hadisat 21 Mayıs 1919 No:141)

“Bize İbret” başlıklı haberde ise: “Biz ağlarken onlar ne yapıyor?” deniliyor ve Ermeni gazetesi Rönesans’ta geçen bir yazı şu şekilde aktarılıyordu: “...Bize güzel günler vaat ediyorlar. Bu bir tehdit değildir. Görüyorsunuz ki zihinlerinde hiç bir değişiklik yok... Türkler bu uzun devre içinde teceddütperverliklerini ispat edebilirler. Himaye ne terk, ne de ilhak demektir. Eğer Türkler bu fikre tamamıyla inanırsalar vaziyeti daha iyi takdir etmeye muvaffak olmaktan uzak bulunmazlar.” (Hadisat 22 Mayıs 1919 No:162)

Bu arada, Venizelos’un devamlı gayreti ve Paris Sulh Konferansı’nın aldığı karar ile 15 Mayıs 1919’da İzmir’in Yunan işgaline uğraması, memleketin her tarafından derin ve elim bir tesir yaratmıştır. Bu hadiseden sonra Anadolu’da Yunan emel ve ihtiraslarına karşı haklı bir tepki oluşmaya başlamıştı. (Gökbilgin, 1959:86-87)

“Şehname-i Tezvir” başlıklı makalesinde Yunan iddialarının asılsız olduğunu vurgulayan S. Nazif ise şöyle diyordu: “Bin seneden beri Türk ve beş altı asırdan beri Osmanlı olan vilayetlerin binde dokuz yüz doksan beşi Türk ve Osmanlıdır. Edirne ve İzmir’den Trabzon’a kadar bir çok iddia var. İsteniliyor ki dokuz milyon üç yüz kırk yedi bin altmış dört Türk’ün elindeki topraklar alınarak bir milyon yedi yüz seksen iki

bin yüz kırk bir gayrimüslim ahali arasına dağılmış olan Rumlar namına Yunanistan'a ilhak olsun. İki rakam karşılaştırılırsa Türklerin, nüfusunun % 84 olduğu görülür. Gerek Venizelos ve gerekse talebini -eğer varsa- tamamen desteklemek isteyenler her şeyden ziyade ve sırf Yunanistan'ın huzur ve sükûn-ı müstakbel namına düşünmelidirler ki milletler de insanlar gibidir..." (Hadisat 23 Mayıs 1919 No:143)

Venizelos'un Sulh Konferansı'nda ortaya attığı iddiaların tam aksine, rakamlar bize, gerek İstanbul'un gerekse Edirne'nin nüfus çoğunluğu yönünden tam bir Türk ve Müslüman şehirleri olduklarını ispat ediyordu. Zira nüfus tahririne göre; İstanbul'da 700 bin Türk ve Müslüman ahaliye karşın 200 bin Rum bulunurken, Edirne'de ise 400.298 Türk ve Müslüman nüfusa karşılık 168.168 Rum nüfusu bulunmaktaydı.(Hadisat 23 Mayıs 1919 No:143)

Memleketin içinde bulunduğu duruma nasıl sürüklendiğini "Türkün Galeyanı" başlıklı makalesi ile dile getiren S.Nazif, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki gelişmelere değinerek şunları söylüyordu: "Trablusgarb, Balkan hadiseleri... Evet! Girit bizim canımız dedik.

...Susmak, unutmak değildir!..

Başında Enver adlı hem ahmak, hem çılgın bir musibet bulunan son harbin idare şekli bizi mahvetti... Bizim son yarım asırda hemen hiç dostumuz kalmamıştı. Ve bizim büyük bir düşmanımız vardı: Rusya

Her dostun düşmanı insana düşman olmaz. Fakat düşmanların dostu daima düşmandır... Hiçbir kavim bizim kadar musibetlere tahammül göstermemiştir. Galeyanı çabuk geçen bir kavim üç yüz senelik bir ruh fütuhatı vücuda getirebilir mi idi? Bu üç yüz seneden beri de dünya ile uğraşyoruz, dahilden ve hariçten düşar olduğumuz bu kadar taarruzat, bizi üç asırdan beri hala ayakta tutuyor.

Meşrutiyet idaresini kabul ve ilan ettiğimiz günlerde Avusturya tamamiyet-i mülkiyemize ilk darbeyi indirdi ve bunu malum olan darbeler yıldırım süratiyle takip etti ve ediyor." (Hadisat 24 Mayıs 1919 No:144)

Batılılarca çok şımartılmış olan Yunan devlet adamı Venizelos, Sulh Konferansı'nın devam ettiği günlerde en parlak devresini yaşamaktaydı. Zira "Büyük Yunanistan"

hayalini gerçekleştirmeye her gün biraz daha yaklaştığını zannediyordu.(Tansel, 1991:156)

“Venizelos’a Bir Osmanlının Verdiği Cevaplar” başlığı ile verilen haberde, Venizelos’un Anadolu’daki Rum nüfusuna ilişkin konferansa sunduğu abartılı nüfus bilgilerinin gerçekte ne kadar olduğu şu şekilde izah ediliyordu: “Akademi Fransez ve Paris Ticaret ve Coğrafya Cemiyeti tarafından tasvip edilen Vital Quinet (V.Kine)’nin eseri (La Turquie d’Asie Paris 1894) incelenirse Mösyö Venizelos tarafından Anadolu’daki Türk ve Rum ahali hakkında verilen muhtırada sözü edilen bilgilerin ne kadar asılsız olduğu anlaşılır. Bu zat Trabzon’da; Rumların 353.533 kişi olduğunu iddia ediyor. Muhtırasında söz ettiği 4 numaralı levhaya bakmalı. Halbuki, bu vilayetin toplam nüfus adedi 1.528.416’dır ki, bunlardan 1.197.047’si Müslüman ve 330.377’si gayrimüslimdir. Rumlar, bu gayrimüslimlerin üçte ikisinden azdır, geriye kalan Ermeniler ve çeşitli gayrimüslimlerdir. Adedi 200 bini asla geçmeyen Rumlar, vilayetin ya iki şehrinde bir cins kitle halinde değil, muhtelif sancak ve kazalarda dağınık bir haldedir.” (Hadisat 25 Mayıs 1919 No:145)

Rumların Büyük Devletlerin gözünü boyamak için göstermeye çalıştıkları nüfus tablosuna aslında kendileri de inanmıyorlardı. Bu konuda Arnold J. Toynbee, muhtırada ileri sürülen istatistik ve hudutların hayal mahsulü olduğunu ifade etmektedir. (Jaeschke, 1986:57)

“Hasta Adam Henüz Ölmemiştir” başlıklı haberde, Türkiye’nin istikbaline ilişkin Times gazetesinden şu bilgiler aktarılıyordu: “İtilaf Devletleri Türklerin Anadolu’daki istiklalini tasdik edecekler ve Türklere İstanbul ile birlikte tarafsız hale getirilen Boğazların muhafazalığı görevini vereceklerdir... Hasta adam henüz ölmemiştir!..

Bu hususta Tan gazetesinde de şöyle bir değerlendirme yapılıyordu: “İtilaf Devletlerinin Türkiye’nin geleceği hakkındaki tasavvurunu 1915 senesinden beri birçok kereler değiştirmiştir. İlk tasavvur 1915 ve 1916 da vaki olmuştu. Bu hal şekli Türk olmayan ahaliyi ayırarak yalnız bir Türkiye bırakmıştı. Suriye, Irak ve Arabistan, İngiliz ve Fransız himayesi altına giriyor, Ermenistan Rusya’nın idaresine veriliyor. Daha sonra İtalya’ya da hissesini vermek icap etti ve milletler nazariyesi Yunanistan’a İzmir havalisinin verilmesini zaruri kıldı.

İzmir tamamıyla Yunanistan'ın idaresinde kalacak, Türkiye ve Ermenistan, Amerika'nın kontrolü altına girecekti. Fakat Dörtler Meclisi, Hint Müslümanlarının temsilcisini dinledikten sonra şaşırıldı. Çünkü celselerinde Dörtler Meclisi yeni bir hal şekline doğru karar değiştirdi. Bu karar zat-ı şahanenin İstanbul'da bırakılacağına ve uluslararası bir kontrol altında küçülmüş fakat yine mevcudiyet sahibinin Türkiye kalacağına dair evvelce tasavvur edilen fikre yaklaşıyordu." (Hadisat 29 Mayıs 1919 No:149)

Tan gazetesinin 22 Mayıs 1919 tarihli nüshasında ise bu sefer Türkiye'nin mukadderatının ne olacağı hakkında: " Türkiye hakkında henüz bir karar kabul edildiği görülüyor Dörtler Meclisi, Osmanlı Devleti hakkında kesin kararlar verinceye kadar teferruata ait maddeler muallakta kalacaktır" denilmekteydi. Morning Post'a göre ise: "Amerika'nın İstanbul üzerinde vekâleten idareyi kabul edeceği doğru değildir." Başka gazetelerde de: "Bir çok noktalar hususunda İtilaf Devletleri arasında fikir birliği yoktur. Kamuoyu, İstanbul'u Türklere bırakan fakat Fransızların vesayeti altına giren bir hal şekline taraftar bulunuyor" denilmekteydi. (Hadisat 31 Mayıs 1919 No:151)

"İstanbul Türk'tür" başlığıyla verilen haberde ise, Yeni Avrupa namında Fransızca olarak neşredilen haftalık bir dergiden Türkiye meselesine ilişkin şöyle bir makale aktarılıyordu: "İstanbul'un Türk kalması icap eder ve lazımdır... Türkiye'de bulunan Hristiyan milletlerden bazılarının müfrit ve hayalperest iddialarda buldukları ve bu gün her türlü siyasi ve sosyal hakikatleri unuttukları görülüyor. Türk devletinin haritasını açınız. Bütün hakikatle göreceksiniz ki, Trakya'nın büyük bir kısmı ve bütün Anadolu, Wilson prensipleri açısından Türktür ve Türklerin büyük bir çoğunluğu oralara hakimdir. Evet, İstanbul'da, İzmir'de muhtelif milletlere mensup kitleler vardır. Yalnız onların arasında Türk serpuşunu taşıyan ve bununla iftihar eden Hristiyanlar bulunduğu gibi, Türk lisanını kendi lisanı kadar mükemmel konuşalar da mevcuttur. İstanbul'dan biraz içerilere doğru gidiniz. Her gördüğümüz yerde bir Türk evi, bir Türk heyeti bulunur.

İzmir'den Aydın içlerine doğru bir seyahat ediniz. Bütün gezdiğiniz yerlerde Türkleri Türk âdetlerini ve ahlakını görürsünüz. İçerisi Türklerle dolu olan bir limanı diğer bir millete vermek insafli ve adaletli bir başarı mıdır?

Gerek İzmir gerekse İstanbul, bunlar öyle limanlardır ki, Türk ticari ve iktisadi heyetleri

onlarla payidar olur. Onları Türklerden ve Türklükten ayırırız, Türk milletinin ticari ve iktisadi hayatı söner ve mahvolur. Türkiye’de bulunan Rumların daha müsait şartlar içerisinde hayatlarını devam ettirmelerini tektir etmiyor değiliz. Yalnız milyonlarca Türkün hayati menfaatleri, sahillerde serpilmiş bir halde meskun birkaç bin Rum için feda etme de bizim için mümkün değildir.” (Hadisat 7 Haziran 1919 No:158)

İngiliz Hükümeti’ne; her nasıl olursa olsun İslam kuvvetinin daima muhafaza olunmasını tavsiye eden Mösyö S. Cooks, 15 sene önceki Times gazetesinde neşredilen bir mektubunda Türkiye’nin vaziyetine ilişkin şu sözleri saf etmiştir: “...Avrupa’nın Osmanlı İmparatorluğu için yapacağı ıslahat, yalnız adalet ve insaniyet cihetinden değil, kendi nokta-i nazarları için de gereklidir. Fakat Avrupa bunu yapacak mı? Aynı zamanda bu icraat için hal çareleri yok değildir. Türklerin kendi kendilerini kurtarıp kurtaramayacakları da başka bir meseledir. Hak istemek için uyanacak olan bu halk, daha ölmediğini ispat edecektir.”(Hadisat 14 Haziran 1919 No:165)

“Son Bir Karar” başlıklı makalesiyle Türk’ün, egemenliğinin elinden alınamayacağını dile getiren S.Nazif ise şöyle diyordu: “Yunanlıların, Akdeniz’den Karadeniz sahillere kadar olan yerleri, kendi kontrollerine almak istedikleri bir davada, Avrupa’nın, memleketimizde himaye veya vekâlet suretiyle çeşitli mıntikalarda nüfûz oluşturması hoş ve geçerli görülemez. Çünkü Türk, Asya’nın batısından ilk görüldüğü bu zamana kadar tam bin sene hakim yaşamıştır. Bu suretle kuvvetli seciyesi kolay kolay değişemez.” (Hadisat 15 Haziran 1919 No:166)

İç ve dış basında Türkiye’nin mukadderatının tartışıldığı bu günlerde “İki Patrik Bir Günde Neler Söylediler?” başlığıyla verilen haberde ise Ermeni ve Rum Patriklerinin, kiliselerde yapılan ayinler sırasında yaptıkları konuşmalardan bahsediliyor ve gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “ Dün tesadüfi olarak Ermeni ve Rum Patrikleri kiliselerde bazı nasihatlerde bulundular. Ermeni Patriği Bayezid Meydanı’nda idam edilmiş olan Hınçakistlerin ruhunun istirahatı için icra edilen ayine riyaset etmiş ve Patrik Kaymakam sabık Piskopos Merob efendi: “Yaşamaya layık olmayan milletlerdir ki, kurtuluş için inkılap ve ihtilallerin ne olduğunu bilmezler. İdeal uğruna hak ve adaletin muzafferiyeti uğruna canını feda edenler ebedi bir nam kazanırlar. Bunlar, Sason dağlarında, birer zafer abidesi olmuşlardır. Onlar ölümü düşünmüyorlar ve ateş ile oynamakta olduklarını biliyorlar idi. Fakat hayatlarını millet uğruna fedaya hazır idiler”

demıştır. Daha sonra Patrik Zaven Efendi, gerek idam edilmiş olan Hınçakistlerden ve gerekse hayatlarını feda edenlerin hatıralarını yükselten bazı övgü dolu sözler söyleyip merasime son vermiştir. Rum Patrik Kaymakamı ise Pazar ayını sırasında patrikhane kilisesinde ahaliye hitaben şöyle demişti: “İrkımızın en büyük mücahidi, memleketin bütün milletleriyle bir arada güzelce yaşamamızı arzu ediyor. Bu, Yunanlılığın menfaati icabıdır. İntikam fikri bizden sökülmeli ve kovulmalıdır. Bütün yunanlılığın bu arzularına hürmet edeceğine ve bu telkinleri mukaddes bir emanet gibi koruyacağına dair büyük kurtarıcımıza teminat verdim. Ümit ederim ki siz de beni yalanlamayacaksınız.”

Atina gazetelerinde ise, İstanbul’un Türkler tarafından fethedildiği tarih olan 29 Mayıs’ta Atina’da büyük bir ruhani ayin yapıldığı hükümet erkanının da katıldığı bu ayinde Atina Metropolitinin; fetihten bu güne kadar geçirilen zamanın bir tecrübe ve bekleme müddeti olduğunu ve bundan yunan milletinin büyük bir zafer ile çıkacağını beyan eden konuşmasından bahsediliyordu.(Hadisat 17 Haziran 1919 No:168)

28 Mayıs 1919 tarihli Times gazetesinde yayınlanan bir Yunan Albayının mektubunda, Yunanlıların Türkiye’ye yönelik harisane emelleri şu şekilde geçmekteydi: “Osmanlı İmparatorluğu meselesi son zamanlarda herkesi meşgul ediyor... Türkiye’nin her zaman menfi neticeler veren icraatte bulunduğunu herkes, bilhassa biz Rumlar ve Ermeniler pek iyi biliriz. Türklerin her zaman bizim zararımıza hareket ettiklerini, bu yüzden ne kadar işkence çektiğinizi o makaleleri yazanların insaniyetkârane dikkatine arz ediyorum. “Türkiye’nin parçalanması bütün İslam alemini incitecek” başlığıyla yazılan makaleye cevap olarak da asırlardan beri Türk baskısı altında ezilmiş, her fedakârlığı yapmaya razıyız. Fakat Talat Enver ve arkadaşlarının tesiri altında kalmış olan birkaç şahsın menfaati için Türk şehrini muhafaza lehine hiçbir fedakârlık yapamayız... Sulhu temin için büyük bir azimle ortaya atılan İngiltere’nin, böyle ebedi bir ihtilal ocağını savunmayacağına eminim.

Daha doğrusu İslam hukukunun, idari kabiliyetten mahrum ve nereden geldiği bilinmeyen, Tatar nesline mensup bir hükümdarın elinde bulunmasındansa asil ve aslen de hilafetin sahibi olan Araplara geçmesi Müslümalık açısından daha iyidir.” (Hadisat 18 Haziran 1919 No:169)

Yine 30 Mayıs 1919 tarihli Times gazetesinde, Yunan Albayın mektubuna cevap veren

Mr. Theodor Mornison ise bu hususta şöyle diyordu: “Devlet ricali hakikatle olması lazım geldiği gibi değil, o anki şartları düşünerek meşgul olmalıdır... Bizim şimdi önemseyeceğimiz şey yirminci asırda milletler arasında gördüğümüz ihtilaflar ile ahalinin taksimatıdır. Bu önemli meselede bir İngiliz olmak sıfatıyla en ehemmiyetli iki nokta buluyorum:

Birincisi, bütün İslam âleminin Türkler için büyük bir muhabbet taşıdıkları ve padişahın hakimiyetinin gasp olunmasına taraftar olmayacaklarıdır. Hilafetin, Abbasilerden Osmanlılara geçtiğini pek iyi bildikleri halde bu meseleden sarsılmamışlardır. Büyük bir Hintli Müslüman alimi bir zat bana bu mesele hakkındaki görüşünü beyan etmiştir. Eğer o zat sağ olmuş olsaydı, Hindistan’daki öbür Müslümanlar gibi o da Türklerin İstanbul’dan çıkarılması aleyhine isyan ederdi. Belki siz, Müslümanlarda bu fikrin daima yaşadığını görmekle üzülürsünüz...

İkinci nokta, İngiltere Türk hakimiyetinin mahvolmaması için söz vermiştir. 5 Ocak 1918’de Lloyd George: “Biz ne Türkleri payitahtından ve ne de zengin, mahsüdar Anadolu’dan mahrum etmek için harbe girdik. Ne de Türk toprağı olan Trakya’yı onlardan alacağız” demiştir. Mr George, yine aynı konferansta; payitahtı İstanbul olarak bir Osmanlı İmparatorluğu’nun idamesini istemiş olduklarını, Karadeniz ile Ege Denizi arasındaki geçitin uluslar arası ve tarafsız bir hale getirilmesini, Arabistan, Ermenistan, Irak, Suriye ve Filistin’in bağımsız birer millet şeklinde tanınmasını düşündüğünü söylemiş ve sonra şöyle demiştir: “Bu öyle bir yemindir ki hükümeti, Türklerin İstanbul’dan çıkarılması ve Anadolu’nun taksimi fikrine yönlendirmeye çalışanlar, İngiltere’yi Belçika’nın tarafsızlığını ihlal etmiş olan Almanya’nın düştüğü vaziyete düşürmüş olacaklardır.” (Hadisat 18 Haziran 1919 No:169)

Yunanistan, “Megali İdea”sını gerçekleştirebilmek için ileri sürdüğü iddiaları Avrupa kamuoyunda teyit ettirmek amacıyla sistemli bir çalışma içine girmiş, hatta bu çalışmalar Anadolu’nun işgalinden çok önceleri başlamıştı. (Turan, 1999:11) Paris’te Venizelos’un mahareti, Lloyd George ile Clemenceau’nın Grek hayranı tutumları, Wilson’un zaafi ve İtalyan delegesinin başarısızlığı, Yunan tezine elverişli bir hava meydana getirmiştir. (Smith, 1974:94)

Bu arada İstanbul’u sahiplenmek isteyen Rumlar, İstanbul ve civarında yüksek fiyatlardan mülk ve arazi satın almaya başlamışlardı. Bu hususu “İntibah” başlıklı

makalesinde dile getiren S. Nazif, şunları söylüyordu: “Pera Palas’ın Rumlar tarafından bilmem kaç milyon franka satın alınmak üzere olduğunu gazeteler yazmışlardı. Bundan başka payitaht dahil ve civarında diğer bir çok mülk ve arazi ile arsaların hararetli bir şekilde yine Rumlar tarafından satın alınmakta olduğunu da görüp işitiyoruz. Bunun için şehrimizdeki Atina Bankası’nın doğal olarak kendi arkadaşlarına % 2 faizle borç para vermekte olduğu da rivayet edilmektedir. Ahval ve muamelat, bu şayiaların sıradan bir olay olmadığını gösteriyor...

Bayrak tek başına kalırsa hiçbir toprak üstünde sahip olma timsali olmaz. Topraklarımızı ve mülklerimizi bu şekilde kaptırmak, düşmana muharebesiz arazi terk etmek kadar büyük bir milli ve vatani ihanettir.” (Hadisat 22 Haziran 1919 No:173)

Sonuçta, Türkler; vatan ve istiklal kaygısına düşünce dış tehlikeler kadar, Rum ve Ermeni azınlıklardan da sakınmak ve korunmak zorunda kalmışlardır. Zira Anadolu ve Trakya’da Rum ve Ermeni azınlıklarının her tarafta yaygın bir vaziyette ve düşman tavrıyla bulunmaları, Türk İstiklal Harbi’nin en önemli meselelerinden birini teşkil etmiştir. (Selek, 1992:51-52)

1.3.3. Türk Heyeti ve Sulh Meselesi

Paris Barış Konferansı açıldıktan sonra, Osmanlı toprakları üzerinde iddia sahibi olan uluslar yoğun bir faaliyette olmasına rağmen, Türk kamuoyunun sulh konusunda umutları halen devam etmekteydi.(Akşin, 1992:239-240)

“İtalya ve Biz” başlıklı makalesinde, Trablusgarb ve Balkan maceralarındaki hatalarımızdan ve etrafımızdaki milletler ilerlerken, bizim her gün biraz daha gerilediğimizden bahseden S.Nazif, sulh konusunda ise kamuoyunun beklentisini şu cümleyle dile getiriyordu: “...Biz şimdi; Amerika, İngiltere, İtalya ile Fransa’nın vaat ettikleri refah ve sükûnu, muzdarib fakat ümitvar nazarlarla bekliyoruz.” (Hadisat 30 Mart 1919 No:89)

Birinci Dünya Savaşı sonunda galip devletler, Osmanlı Devleti’nin dağılması ile ortaya çıkan sorunların çözümü hususunda fazla aceleci davranma gereğini duymamakta idiler. Çünkü galipler, bir defa teslim aldıkları Türklerin her şeye tevekkülle boyun eğeceklerine inanmış görünmekteydiler.(Özkan, 1994:20) 1919 yılında iç ve dış basındaki tartışmaların önemli bir bölümü şu soruların yanıtını bulmak için

yapılıyordu: Türkiye barışı nasıl olmalıdır? Bu barışın biçimlenmesinde İtilaf Devletleri, Doğu’da nasıl bir politika izlemelidirler? İtilaf Devletlerinin nüfuz bölgeleri nasıl birbirlerinden ayrılmalıdır?(Öztoprak, 1981:65)

Osmanlı sulhuna ilişkin gelişmeler “Mukadderatımız” başlığıyla verilen haberde şu şekilde aktarılıyordu: “Amerika delegelerinin teklifi üzerine Osmanlı Asyası meselesi, sulh konferansı tarafından gönderilecek heyetin geri dönüşüyle vereceği izahata istinaden hal edilecektir. Yalnız, Suriye ve Filistin meselesi değil, Osmanlı Asyası meselesini de tetkike memur bir heyetin tayini karargir olmuştur. Bu heyetten önce Avrupa hükümetlerinin mümessillerinin memurları, vazifeye heyetten birkaç gün önce başlayacaklardır.”(Hadisat 9 Nisan 1919 No:99) Yine “Mukadderatımız” başlıklı haberde, Fransız basınına göre; Osmanlı Hükümeti meselesinin ancak sulh konferansına gönderilecek Tahkik Heyeti’nin raporuyla hal edileceği belirtilmekte ise de, son gelen telgraflara göre bu fikrin değiştiği ve yakın bir zamanda Türkiye meselesinin de hal edileceği belirtilmiştir. Ayrıca sulh antlaşmalarının yalnız, Almanya ve Avusturya memleketlerine değil, Türkiye ve Bulgaristan’a da tatbik edileceği ifade edilmiştir. (Hadisat 10 Nisan 1919 No:100) Başka bir haberde ise; memleketimize gelecek Tahkik Heyeti konusunda Amerika delegelerinin teklif ettikleri esasların kabul olunduğu ve hatta bu heyete, İngiliz ve Amerikan delegelerinin tayin edildiği belirtiliyordu.(Hadisat 17 Nisan 1919 No:107)

Bu arada Türk basını, Wilson’un 12. prensibini hergün ön sayfada yayımlayarak Amerikalılara ve diğer batılı devletlere tinsel sorumluluklarını hatırlatmayı ihmal etmiyordu.(Sonyel, 1995:7) 12. maddeye göre; Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk olan kesiminin hakimiyeti sağlanmalı ve Türk idaresindeki diğer milletlerin de serbestçe gelişimlerine fırsatlar imkânı verilmeli idi. (Evans, 1972:77-79) Bu konudaki düşüncelerini “Yine Osmanlı Ruhu” başlıklı makalesinde dile getiren S. Nazif, şunları söylüyordu: “Geçen gün Mardin’den bir telgraf gelmişti. Irk ve mezhep farkı olmaksızın her sınıf ve cemaat salahiyetdar olarak Osmanlı erkanı kalmakta ısrar ediyor... Versay’da en ziyade gözetilecek cihet sayıca fazla olan ırkın hakkıdır. Versay muhakeme-i kübrasının hakimleri, elbette bu hakikatin idrakindedirler ve elbette üç beş mürettibin terennümlerinden ziyade hakikatin sesi işitilecek ve vicdanlar yalnız bunun emir ve irşadına tabiyyet edecektir.” (Hadisat 22 Nisan 1919 No:112)

“Sulh ve Biz” başlıklı makalesinde ise S.Nazif, Türkiye sulhuna ilişkin endişelerini şu sözlerle anlatıyordu: “...Yakındoğu’ya ve Avrupa’ya İtilaf Devletleri hakim bulunuyor. Biz bunlarla ilgili değiliz, hatta Afrika da bugün bizi düşündürmüyor. Yalnız, kendi memleketimizde nasıl bir şekil ve ne yolda bir istikbal hazırlanmış olduğuna dair, bilmem ki, vicdanlarımız endişelidir.

Klemanso, muahedeyi (Almanya) tevdi ederken Türkiye ‘nin yalnız namını zikretti, maruz olduğu veya olacağı durum hakkında hiçbir şey söylemedi.

Mukadderat-ı âtiyemiz bir sürü bilinmeyen ile kapalı bir surette bize gösteriliyor. Bazı devletlerin insafıyla menfaatinden başka bizi müdafaa edecek bir meclisimiz, bir delegemiz o büyük mahkemede hazır bulundurulmadı. Rumeli’de Bulgaristan’a terk edilmiş olan arazimiz, İstanbul, Anadolu, Adalar Denizi sahilleri ve Cezayir, Suriye, Filistin, Irak, Arap Yarımadası, Ermenistan ne olacak?

Akdeniz’den Çin hududuna kadar olan milletlerin en meziyetlisi Osmanlı Türkü’dür. Bu ırk öldürülemez ve uzun asırların bin türlü hadiseleri gösterdi ki ölemez!..” (Hadisat 10 Mayıs 1919 No:130)

Winston Churchill’in de dediği gibi: “Kötü yönetimin şaşkınlığı, bitip tükenmek bilmeyen savaşların acısı ve yorgunluğu çerçevesinde parçalanıp çöken imparatorluğa rağmen Türkler hala yaşıyorlardı...”(Turan ve diğ., 1994:156)

“En Sonra Biz” başlığıyla verilen haberde Türkiye sulhuna ilişkin şu kısa bilgi aktarılıyordu: “Avusturya’dan sonra Bulgaristan, sonra...bunlardan sonra, en son Türkiye ile sulh akt edilecektir.”(Hadisat 15 Mayıs 1919 No:135) “Onlar Ne Diyor?” başlıklı haberde ise: “Bizim sulhumuz nasıl olacak” denilmekte ve Avusturya’dan sonra kabul edilecek kararlardan Türkiye ve Bulgaristan’ın resmen iktifa edileceği, müteakiben bu kararların tatbikatına başlanılacağıının zan olunduğu ve bu suretle pek çok zaman kazanılmış olacağı ifade edilmekteydi.(Hadisat 18 Mayıs 1919 No:138)

“İntizarda İken” başlığıyla verilen haberde de şöyle deniliyordu: “Sulh konferansında Dörtler Meclisi, Osmanlı İmparatorluğu’nun mukadderatını müzakere etmiştir. Britanya’nın Hindistan Nazırı Mösyö Montagu ve Hindistan Müslümanlar Heyeti delegesi, Türkiye’nin pek ziyade küçültülmesine şiddetle itiraz etmişlerdir.Henüz hiçbir karar alınmamıştır.”(Hadisat 21 Mayıs 1919 No:141)

“Ne Düşünüyorlar?” başlığıyla verilen haberde ise bir Fransız devlet adamının Türkiye ve sulh konferansına ait Enformasyon gazetesine yaptığı beyanat şu şekilde aktarılıyordu: “Müttefikler, sabık Avusturya hükümeti için hususi bir siyaset takip etmekte itilaf ediyorlar. Bizim hariciye nezareti iyi projeler hazırladı. İyi hareket etmek için vakit kesinlikle gecikmemiştir. Türkiye bize teveccüh ediyor ve kararımıza intizar ediyor. Biz ne yapıyoruz? Yunan taleplerinin güzelce kabul ediyoruz. Fransa’nın maksudından habersiz bulunuyorlar...(Hadisat 24 Mayıs 1919 No:144) Aslında Fransız hükümeti Anadolu’nun bölünmesinin Fransız çıkarlarına aykırı olduğuna inanıyor ve Anadolu’da Türk egemenliğinin sürmesi için çalışıyordu (Sonyel, 1995:196)

“Mukadderat-ı Ferda” başlıklı makalesi ile Türkiye’nin geleceğine ilişkin yanlış ve haksız bir karar kabul edilmemesi gerektiğini belirten S.Nazif bu hususta şunları söylüyordu: “Dünkü bir telgrafa göre istanbul’un ve Ermenistan ile anadolunun vekâleten idaresi Amerikaya verilecekmiş. Böyle bir karardan memnun olamayız...

Yunanlıların izmir’i istilası ispat etti ki, yunan devleti diğer bir kavmin vekaleten idaresini deruhte etmeye değil, böyle bir vekaleten idarede kendi hakkında tatbik olunmaya müstehak bir müesseseye başlamasıdır. Ve yine şu hadise ispat ettik ki, Türkiye parçalanmaksızın büyük bir devletin vekaleten idaresine verilmezse, ne Türklerin ne de Türklerle müştereken bir diyarda oturan diğer milletlerin hukuki ve hayatı muhafaza olunabilecek.

Avrupalı devletlerin ve Amerikanın insaniyetperverliklerinden şüphe etmedik, ancak bu devletler bizim lehimize alacakları kararlarla gönlümüzü kazanacaklardır.” (Hadisat 25 Mayıs 1919 No:145)

Oysa Lord Curzon’a göre, Türkler Avrupadan kovulduktan; Irak, Arabistan, Suriye, Filistin, Kilikya ve Ermenistan’ı kaybettikten sonra Anadolu’da geriye kalan topraklarında bir devlet kurmalarına izin verilmeliydi ki, bu devlet büyük devletlerin zorunlu göreceği askeri, mali ve diğer koşullara göre kurulmalı idi. (Sonyel, 1995:58)

Türkiye’nin geleceğine ilişkin gelişmelerin aktarıldığı “Mukadderatımız” başlıklı haberde; Anadolunun müstakil mukadderatı meselesinin Dörtler Meclisinde müzakere edildiği ve bu konuda, Anadolu’ya incelemelerde bulunmak üzere bir amerikan heyetinin gönderilebileceği belirtiliyor ve İtalya’nın elindeki Ege adalarının yunanlılar tarafından

istendiği ve buna karşılık İtalyanlara Anadolu'da birkaç hisse verilebileceği ifade ediliyordu. (Hadisat 28 Mayıs 1919 No:148)

“Mukadderatımız Müzakeresinde Mistır Montagu ve Hint Murahhıslarının İtirazları” başlığıyla verilken haberde ise 16 Mayıs'ta toplanan Dörtler Meclisi'nde Osmanlı hükümeti hakkındaki tasavvuratın bizi ürkütecek bir mahiyette olduğu belirtiliyor ve gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Ortaya atılan bir teklifte, İzmir ve Ege Denizi sahillerinin nüfus çoğunluğunu Rumların teşkil ettiği ve bu sahanın Yunanistan'a verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Diğer bir tasavvur da, Adana vilayeti ile Mersin sancağı ve Trabzon vilayetinin bir kısmının Ermenistan hükümetine dahil edilmesi ve vekâlet-i idariyesinin de Cemiyet-i Akvam tarafından Amerika'ya verilmesidir. Kilikya ile Yunanistan'a terk edilecek arazi arasındaki mıntıkada Antalya ve Konya'nın vekâleten idaresi italya'ya verilecekmiş. Diğer bir tasavvur da, Anadolu'nun kuzeyinde Fransa himayesi altında bir Türk hükümeti tesisi imiş.

Dörtler Meclisi'nde en mühim mesele İstanbul olmuştur. Türkiye'nin Avrupa'dan ihracı ve zat-ı şahane hakimiyetinin; Bursa Ankara Kastamonu ve Trabzon vilayetinin bir kısmına sahip olacak şekilde hal şekli, Hint hükümeti murahhasları tarafından şiddetle red edilmiştir. Ayrıca Mistır Montagu da İstanbul'da uluslar arası bir idarenin tesisine karşı çıkmış ve bu durumun İslam âleminde olumsuz sonuçlara yol açabileceğine deyinmiştir.” (Hadisat 1 Haziran 1919 No:152)Müttefiklerin Paristeki bu Yüksek Konsey toplantısında Hindistan Bakanı Montagu ayrıca, İngiliz başbakanına, ABD, Fransa ve İtalyanlara İstanbul'un Türklerden alınmaması gerektiğini söylemiştir.(Sarıhan, 1993:249-250)

Bu arada Fransanın İstanbul'daki Yüksek Komiseri sadaret makamını ziyaret ederek konferansa Osmanlı hükümeti murahhaslarının da kabul edildiğinin beyan eylemiştir. Edinilen bilgilere göre Osmanlı murahhasları pek yakın bir zamanda konferansa katılmak amacıyla bir Fransız zırhlısıyla hareket edeceklerdir. (Hadisat 2 Haziran 1919 No:153)

Paris Sulh Konferansı'na, Osmanlı devletinin çağrılışı yaşanan tüm olumsuz gelişmelere rağmen memlekette bir an için iyimser bir hava meydana getirmiş ve aynı zamanda Paris'e gidecek heyette kimlerin bulunacağı da kamuoyu tarafından merak edilmeye başlamıştı. Versay'da sulh konferansına gidecek olan Türk heyeti ile ilgili

gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Versay Sulh konferansı bizden de bir delege heyeti davet etti. Delegelerimiz bu hafta zarfında yola çıkacaktır. Heyeti murahhas hemen hemen tayin edilmiş gibi bir şeydir. Riyaseten Sadrazam ve Hariciye Nazırı Ferit Paşa azalardan da Sadr-ı sabık R.Tevfik Paşa, Maliye Nazırı Teyfik Bey, Berlin Sefiri sabık Osman Nizami Paşa, Hariciye Nezareti Müştesarı Keçizade İzzet Fuat Paşa, Umuru Siyasiye Müdürü sefiradan Reşit Bey bulunmaktadır. Pazartesiye kadar bir Fransız zırhlısıyla Marsilya’ya gidecekler.” (Hadisat 3 Haziran 1919 No:154)

2 Haziran günü Paris’e gidecek olan heyet belli olmuş, fakat bu heyete ve özellikle heyetteki nazırlardan Ali Kemal Bey’e büyük bir tepki gösterilmiştir. Zira devletin alın yazısını belirleyecek olan konferansa, daha yeterli diye bilinen kimselerin gitmesi isteniyordu. (Akşin, 1992:369) Damat Ferit paşanın millete danışmadan bir heyetle yola çıkmaya karar vermesi, Mustafa Kemal’in de tepkisine neden olmuş ve M.Kemal 3 Haziran 1919 da Anadolu’ya gönderdiği bir tamimle, konferansa gidecek heyetin tam bağımsızlık ilkesini savunmasını ve gelişmelerden milletin haberdar edilmesini istemiştir. (Atatürk, 2000:27-28)

Paris’e gidecek olan sulh heyeti ile ilgili tartışmalar devam ederken, kamuoyunun dikkatini çeken diğer önemli bir gelişme de İstanbul’a bir Amerikan heyetinin gelmiş olmasıydı. “Amerika Heyeti” başlığıyla verilen haberde, heyetin başında Mistır Charles Crain’ın bulunduğu, bu zatın oldukça yaşlı ve beyaz sakallı olup memleketimizde uzun müddet kaldığı ifade edilmiştir. Bu heyet Amerika Robert Kolaji diploma törenine katılmış ve burada heyet başkanı C. Crain ve Amiral Bristol, öğrencilere hitaben birer konuşma yapmışlardır. C. Crain konuşmasında: “Bu gençler ki hristiyanlık siyaseti takip eden, bütün kuvvetleri etrafında toplayan Wilson prensipleri doğarken hayata atılıyorlar. Sonuçta onları unutmamalıdır. Çünkü her zaman o prensiplerle karşılaşacaklardır” derken Amiral Bristol ise şu şekilde bir beyanatta bulunmuştur: “...Şarkta bir çok milletler beraber yaşıyor. Fakat bir türlü birbirlerinin anlamıyor ve bilmiyordu. İşte burada siz ekser milleti temsil ediyorsunuz. Beraberce bulundunuz, sükûnet ve saadet içinde yaşadınız ve bu mektep sizi birbirinize alıştırdı. Şimdi ise hayatınızda yeni bir devre açılıyor. Eğer bu hayatın yağmurlu ve güneşli günlerinde bir denge kurabilirsiniz hakiki mutluluğu elde edersiniz. Bir sene içindeki icraatınızı bana bir mektupla bildiriniz, ben o zaman daima sizinle bulunmuş olurum.” (Hadisat 6

Haziran 1919 No:157)

Amerikan Heyeti'nin İstanbul'a gelişi ile ilgili olarak Moniteur Oriental gazetesinde ise şöyle bir değerlendirme yapılmıştı: “Şehrimizi ziyaret eden Amerikan Heyeti'nin vazifesi; siyasi vaziyeti ve memleketin vaziyetini tetkik eylemektir. Bu tetkikin muayyen bir gayeye matuf bulunduğu ise şüphesizdir. Bu heyetin gelişi, İstanbul ve Türk aksamının geleceği hakkında kesin kararların artık verilmiş olduğunu pek açık gösteriyor.Şayet böyle olmasaydı, buraya yalnız bir Amerikan Heyeti gelmezdi. Birçok heyetler gelir ve nuhtelif incelemelerde bulunurlardı. Türkiye vekâletini deruhte etmek, artık Amerikan Heyeti'nin kabul ve karar mesele hükmünü almıştır.”(Hadisat 5 Haziran 1919 No:156)

Bu hususta “Kabiliyet-i İdaremiz” başlıklı makaleyi kaleme alan S. Nazif, Türkiye'nin başka bir devletin manda ve himayesine girmesine itiraz ediyor ve tepkisini şu sözlerle dile getiriyordu: “Versay Sulh Konferansı, idari kabiliyetimiz konusunda hüküm vermek üzeredir. Bizim yerimizde ister şaklı olsun ister garplı hangi ırk bulunsaydı, şimdiye kadar çoktan tarumar olur giderdi.

Sultan Osman, namına ilk hitabeyi okuduğu günden bugüne, aralıksız harb ve kavga ile meşgulüz. Hele son iki asırda muharebelerin onda dokuzu bizim sebep olmamızdan ziyade, kabul etmek mecburiyetinde kaldığımız belalardı. Yunan Muharebesi, Afrika Hadisesi, Balkan felaketi, Türkün tevekkül ve tahammülüne indirilmiş bir darbeden başka bir şey değildir.

Biz idari kabiliyetten mahrum olduğumuz için İzmir Yunan vesayetine verildi!..Ruhu ve lisanı Bursa kadar, Konya kadar Türk olan Teselya'da bugün kaç ırdaşımız var?..Teselya'nın mazisinden Aydın'a bir istiklal vücuda getirilmeyeceğini kim iddia edebilir?..

Türk'ün idari kabiliyetten nasip alamadığını iddia edenlerin hangisi hal ve mevkiimizde olsaydı, daha ziyade muvaffakiyet gösterebilirdi?..Biz hissiyat-ı milliyemizde birçok mucizeler gördük ve gösterdik. Mazisini bilen bir kavim geleceğinden ümitsiz olamaz.”(Hadisat 6 Haziran 1919 No:157)

Bu arada Paris'e gidecek olan Türk Heyeti ile ilgili haberler ise şu şekilde aktarılıyordu:

“Ferit Paşa, yanlarında Maliye Nazırı Tevfik ve Şûray-ı Devlet Reisi Rıza Tevfik Beylerle beraber bugün öğleden sonra hareket ediyor.”(Hadisat 6 Haziran 1919 No:157)

“Sadrazam riyasetinde bulunan sulh heyetimizin ilk kafilesi dün akşam 19.15’te Fransızlar tarafından hazırlanan “Demokrasi” zırhlısıyla limanımızdan hareket etmişlerdir. Heyet üç gün zarfında Fransa’nın Tolun Limanı’nda olacaktır.”

“Yola çıkan heyette; Sadrazam Paşa ile beraber Maliye Nazırı Tevfik, Şûray-ı Devlet Reisi feylesof Rıza Tevfik, esbık Petersburg Sefareti baş tercümanı Cemil İsmail, Hariciyeden Reşat Nuri, Ferit Paşa’nın kâtib-i hususileri Rıfat, Sadaret yaveri Asif ve İrtibat zabiti Kemal Beyler bulunmaktadır.”

“Tevfik Paşa ile beraber bulunacak birkaç kişinin de daha sonra hareket ihtimali vardır.”(Hadisat 7 Haziran 1919 No:158)

Türkiye’nin mukadderatı ile ilgili verilecek kararın yaklaştığı bu günlerde, azınlık gazeteleri de boş durmuyor ve artık gerçek niyetlerini açıktan açığa kamuoyuna yansıtıyorlardı. İşte bu hususta “Neler Diyorlar?” başlığıyla verilen haberde, Moniteur Oriental gazetesinde yazılan bir makale şu şekilde aktarılıyordu: “Paris Sulh Konferansı’na gönderilecek heyetin birçok yanlış telakkilere, hayalkâr ümitlere mahal verdiğini görüyoruz. Hatta Nazırlardan birinin, muhabirlerden biriyle yaptığı söyleşide, Sulh Heyeti’nin Paris’te; Arabistan hudutlarından Karadeniz sahillerine kadar bütün Osmanlı memleketlerinin istiklâlinin muhafazasını talep ve müdafaa edeceğini beyan eylemişti. Eğer bugünkü hükümeti idare edenler Avrupa zihniyetine sahip bulunmuş olsalardı, milletlerini böyle bir zamanda içfalkâr ümitlerle aldatmaktan ise hakikati açıktan açığa söylerler ve derlerdi ki: “Eski hatalar sebebiyle bugün mahvolduk. Evvelki neslin kabahatleri o kadar çoktur ki, tamiri mümkün değildir. Büyük fedakârlıklar icrası mecburidir.” Gidecek heyetle birlikte sandıklarla istatistiklerin de götürüleceği ve orada artık Cemiyet-i İttihadiye ile milletin bir alakası kalmadığını ve Ermenistan’daki hristiyan anasının % 10’u nispetinde bulunduğunun söyleneceği aşikârdır. Fakat biz huzur ve meziyetle şu umumi harbin mesud sonucunu bekliyoruz.”(Hadisat 7 Haziran 1919 No:158)

Rum gazetelerinde ise; Venizelos’un sulh konferansında ; 5 milyon Türk nüfusu olduğu ve bunun içinde asıl Türk olduğunu ispat edeceklerinin pek az olduğu ve Türklerin

önemli bir kısmının da Rum asıllı olup sonradan İslam oldukları gibi iddialarından bahsediliyordu.(Hadisat 12 Haziran 1919 No:163)

Venizelos Paris Konferansı'nda çantasından çıkardığı telgrafları göstererek, İzmir'de Türklerin Hristiyanlara korkunç zulümler yapmakta olduklarını, Hristiyanların tamamının imha edilmek üzere olduklarını bile iddia edebilmiştir.(Turan, 1999:12-13) Venizelos'un "Megalo İdea"nın en ileri savunucularından biri olduğu ve Yunanistan arazisini mümkün olduğu kadar çok Yunan halkını kapsayacak şekilde genişletmeyi politika olarak kabul ettiği, bilinen bir husustu.(Gürün, 1986:76)

Bu arada, memleketin içinde bulunduğu durum bazı kurtuluş çarelerinin de ortaya atılmasını zorunlu bir hale getirmişti. İstanbul'daki bazı çevreler Türkiye'nin derhal parçalanmasına engel olmak amacıyla, ayrı ayrı Amerikan, İngiliz ve Fransız güdümünü destekliyorlardı.(Sonyel, 1995:100) Bu hususta Antant gazetesinin bir Müslümanın imzasıyla yayınladığı baş makalesi şu şekilde veriliyordu: "Türklerin Paris Sulh Konferansı'ndan büyük bir hakla istedikleri şey, kendilerini vekâlet suretiyle idare edecek devletin, kendi hakimiyetini baskıcı bir şekilde tatbik etmemesi ve bizim ilmi ve iktisadi gelişmelerimize mani olmamasıydı. Bizi vekâletle idare edecek hangi hükümet olursa olsun, öncelikli kaide; gerek hilafetin gerekse saltanatın icraatında serbestini muhafaza etmesi şartıdır...Fransa'nın idaresi altında İslam milletleri bulunmuyorduğildir. Fakat şimdiye kadar oralarda karışıklık zuhur eylediği işitilmemiştir...Hint heyet-i murahhasının lehimizdeki beyanatı değil midir ki, şu sıralarda sulh konferansındaki efkâr-ı umumiyenin bizimle fazla meşgul olmasını temin eyledi. Türk meselesi sırf iktisadi, coğrafya değil aynı zamanda da mühim bir dini meseledir."(Hadisat 8 Haziran 1919 No:159)

Her ne kadar mütareke sonrası memleketin işgale uğraması, kamuoyunun önemli bir kısmının galip devletlere duyduğu güveni ciddi anlamda sarsmış olsa da, bazı batılı devlet adamlarının adil bir sulh yapılacağı konusundaki ikna edici sözleri, sulha olan inancın kısa bir müddet daha devam etmesini sağlamıştır.

S.Nazif, "Sulh ve Biz" başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, Veliâhd Sultan Abdulmecid'in batılı devletlere sulh konusunda ayrı ayrı telgraflar gönderdiğini ve bunun hemen arkasından gelen cevaplarla haksızlığa meydan verilmeyeceğinin temin edildiğini belirtiyor ve şöyle diyordu: "Biz, Wilson'un söylediği şartları kayıtsız şartsız

kabul ettiğimizi beyan ile mütarekeye talip olmuş ve bu esas onlarca da kabul edildikten sonra payitahtımızın kapılarını İtilafa açmıştık...Sulhun neticesi şöyle dursun, mukadderatı bile ilân edilmeden Erzurum'dan Adana'ya, Van'dan Trabzon'a kadar vilayetlerimiz hakkında türlü türlü rivayet ve haberler ile özellikle İzmir'in dışarı olduğu beklenmedik kaza, bizi, gönlümüzü yıktığı kadar hayal kırıklığına da uğrattıyordu. Çünkü bu rivayet ve hareketler, Wilson düsturlarının ne mantığı ne de kaideleriyle uyuyordu. Bu sebeptendir ki Avrupa'nın da, Amerika'nın da tarafsızlığına bir ara şüphe etmiştik. Hem de muhakkak. Fakat, Fransa Cumhurbaşkanı ile İtalya kralının, veliahd hazretlerine cevapları ve müteakiben Amerika Cumhurbaşkanının delegelerimizle münasebetlerin kurulacağı yönündeki resmi tebliği, milli vicdanımızdaki endişeyi ertelemiştir. Ümitvar olmamıza mani olacak bir sebep kalmamıştır..."(Hadisat 12 Haziran 1919 No:163)

Gerçekten de Haziran başlarında Osmanlı Hükümeti'nin konferansa iştirak arzusunun kabul edilmesi, memlekette büyük bir ferahlık meydana getirmiş ve bu durum neredeyse herkesin sulh konusundaki ümidini tekrar alevlendirmişti.(Gökbilgin, 1959:119) Ama Paris basınında, bu mesele ile ilgili pek de iyimser değerlendirmeler yapılmıyordu. "Paris'te Türk Delegeleri" başlıklı haberde, Türk Heyeti'nin Paris'e varışıyla ilgili Le Journal de Orient gazetesinde geçen ifadeler şu şekilde aktarılıyordu: "Türkler hayalperesttir...Bu defa Türkiye'nin, maksadından vazgeçileceğini düşünmek abestir...Türk milleti istikbal hakkındaki ümitsizliklerinden sıyrılır gibi oldu. Yeniden ümitler, ihtimaller doğdu. Birkaç gün sonra şu doğan ümitlerin ne kadar hayat hakkı olduğu sulh konferansının kararıyla tayin edilecektir."(Hadisat 12 Haziran 1919 No:163)

"Adalet Başlıyor" başlıklı haberde ise İsveç Telgraf Ajansı'ndan alınan bilgilere göre; Wilson prensiplerinin bütün devletler tarafından kabul olunduğu, Osmanlı Devleti hakkında ise Boğazların bütün milletlerin ticaret gemilerine açılacağı, Osmanlı memleketlerinin Türk olan bütün havalisi üzerinde hukukunun muhafaza edileceği ve Osmanlı memleketindeki çeşitli milletlerin serbestçe gelişme ve ilerlemelerinin temin edileceği yönünde görüş birliğinin olduğu ifade edilmekteydi.(Hadisat 15 Haziran 1919 No:166)

Bu arada, Paris Barış Konferansı'na hükümetin görüşlerini anlatmak üzere 6 Haziran

1919'da yola çıkan Damat Ferit başkanlığındaki Sulh Heyeti, 12 Haziran'da Paris'e varmıştı.(Sarıhan, 1993:307) Türk heyetinin Paris'e varmasıyla gazetecilere demeç veren Sadrazam Damat Ferit Paşa, geliş amacını şu cümleyle açıklamıştı: “Buraya, Türkiye'nin layık olduğu adilane bir sulhu Müttefiklerden talep etmek üzere geldik.”(Hadisat 16 Haziran 1919 No:167)

“Heyet-i Murahhasamız” başlığıyla verilen haberde, yine Paris basınında yapılan değerlendirmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Gelen Türk heyeti bir heyet-i mütehassıdır. Sulhun imzasından sonra Türk dostluğunun şiddetle muhafaza ve teminini; Fransa, İtalya ve İngiltere hükümetleri arzu etmektedirler. Şu yeni doğan dostluğu, Türkiye'nin umumi taksimi ve Türklerin İstanbul'dan çıkarılması meselelerinin tamamıyla aleyhine bir netice temin edeceği zannolunmaktadır. Şu üç büyük devletin sulhun imzasından sonra, Türkiye'nin gelişmesi ve ilerlemesi hususunda büyük yardımları olacağı şüphesizdir. Heyet-i mütehassısa karşı açıkça gösterilen samimiyet ve teveccüh bunu ima ediyor.”(Hadisat 17 Haziran 1919 No:168)

Türk heyeti ile ilgili Paris basınından alınan başka bir haberde ise gelişmeler hakkında şunlar söyleniyordu: “Sulh heyetimiz, Onlar Meclisi tarafından dinlenmiş ve Sadrazam Paşa müdafaatta bulunmuştur. Sadrazam Ferit Paşa, beş büyük devletin başvekilleri ile hariciye nazırlarından oluşan Onlar Meclisi'nde, Türkiye'nin hakimiyeti lüzumundan bahsederek bir muhtıra vermiştir. Tevfik Paşa da heyete katılmıştır. Sadrazam Ferit Paşa ayrıca, Osmanlı ahalisinin habden sorumlu olmadığını da müdafaa etmiştir.

Türk heyeti gelecek hafta, tekrar meclis tarafından dinlenecek ve meclis de kendi görüşünü bildirecektir.”(Hadisat 20 Haziran 1919 No:171)

“Murahhaslarımız Nasıl Kabul Edildiler?” başlıklı haberde ise yine Damat Ferit'in konferansta yapmış olduğu konuşmasından bahsediliyor ve şöyle deniliyordu: “Hariciye nezaretinde, Onlar Meclisi; Türk mütehassıs heyetini kabul edip dinlemiştir. Damat Ferit Paşa bir muhtıra okuyarak, Türkiye'nin harbe girişini milletin ve padişahın arzusuyla olmayıp, ittihatçıların Almanya ile gizli bir muahede imza eylemeleriyle ve sırf onların arzusuyla olduğunu söylemiştir.” (Hadisat 21 Haziran 1919 No:172)

Le Matin gazetesinin birinci sayfasında Damat Ferit Paşanın Paris'e gelişi esnasında heyet ile birlikte alınan bir resmi ve bu resmin üzerinde büyük harflerle “Damat Ferit

Paşanın Tebessümü” ünvanıyla bir başlık mevcuttu. Bu resimde Ferit Paşa samimi ve iyimser bir tebessüm ile elini Albay Hanri’ye uzatmış bir şeyler anlatıyor; ihtimal Fransa’ya ayak bastığından dolayı duyduğu memnuniyeti beyan eyliyor, Albay Hanri de pek iltifatkâr bir çehre gösteriyordu.(Hadisat 22 Haziran 1919 No:173) Mustafa Kemal, Damat Ferit’in barış konferansına davet edilmesini, İzmir’in işgal edilmesiyle ulusun gösterdiği şiddetli tepki sonunda oluşan bağımsızlığını korumak hususundaki kesin azim ve kararına bağlıyor.(Öztoprak, 1981:50)

Osmanlı heyeti ve sulh meselesi ile ilgili meseleler, Avrupa basınından alınan haberler doğrultusunda şu şekilde devam etmekteydi: “Türkiye kendisine zorluk çıkarmakta olan Ermenileri imha etmek için batıdan istifade etmeye çalışıyor. Türk hükümeti, bütün mesuliyeti Almanya’nın aleti olan Enver ve Talat şirketine vermekte ve Türklerin daima İngiltere ve Fransa’ya müsait bir vaziyette bulunduğunu temin eylemektedir. Sadrazam Damat Ferit Paşa, sulh konferansındaki ilk muhtırasında; İzmir hadisesinden uzun uzadıya bahs ile Yunan askeri yerine müttefiklerin kuvvetinin bulunmasını talep etmiştir. Sadrazam Paşa bundan sonra azınlıkların tüm hukukunun temin olunacağını beyan eylemiştir. Vokreson’daki parkta arkadaşları ve askeri heyet ile birlikte gezmekte olan Rıza Tevfik Bey genel vaziyet hakkında şöyle demiştir: “Nereye gittiğimizi nasıl bilelim? Fırkamızın vaziyeti hakim olduğu muhakkaktır. Bir gün hükümet kuvvetini kaybedebilir. Çünkü taraftarlarımızdan genç olanlar hemen hemen kamilen öldü. Abartısızca temin edebilirim ki içlerinden binlercesi Alman muhibbi olan vatandaşları tarafından boğazlandılar.” (Hadisat 23 Haziran 1919 No:174)

Sonuçta, Paristeki Türk Heyeti 20 Temmuz 1919 da, hiçbir müspet netice elde edemediği için geri dönmüştür. Özellikle Ferit Paşanın, neyi nasıl müdafaa edeceğini bilemeyeşi, memleket ile ilgisizliğinin bir kere daha ortaya koymuş ve böylece damat Ferit düşmana milletin yüce onurunu tahkir etmesi için çanak tutmuştur. (Ünal, 2001: 653)

1.3.4. İttihatçıların Tasfiyesi

İttihat ve Terakki Partisi, Birinci Dünya Savaşı’nda ülkeyi tek başına yönetmiş ve icraatları ile sadece döneminde değil, günümüzde bile eleştiri ve inceleme konusu olmuştur. Rusya’nın savaştan çekilmesi ve ABD’nin savaşa girişi ile değişen dengeler İttihat ve Terakki Partisi’nin de kaderini değiştirmişti. Savaşın kaybedilişi ve Mondros Mütarekesi’nin imzalanması partinin sonunu hazırlamıştır.

Dünya da hiçbir siyasi organizasyon, kendi varlığına yönelen tehditleri görmezden gelmemiş, varlığının devamı için tedbirler almaya çalışmıştır. Devlet adamlarının görevi idare etmekle yükümlü olduğu devletin devamını sağlamaktır. Birinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren zor şartlarda harp eden Türk askerleri hem karşıdaki düşmanlar hem de cephe gerisindeki iç isyanlar ile uğraşmak zorunda kalmış; karşısındaki düşmana karşı direncini arttırabilmesi için de cephe gerisindeki güvenliği sağlaması gerekmişti. Bu amaçla çıkarılan Tehcir Kanunu ve uygulaması Türkleri sadece savaş zamanı meşgul etmemiş, savaş sonrasında en önemli gündem maddesi olmuştur. Mütarekeyi takip eden ilk günlerdeki yorumlar, tamamen dahili sebepler etrafında yoğunlaşırken zaman geçtikçe harici etkenler de nazar-ı dikkate sunulmaya çalışılmıştır. (Hadisat 5 Mart 1919 No: 70, 2 Nisan 1919 No:92)

İttihat ve Terakki muhalifi olan Damat Ferit'e göre ne ölçüde İttihat ve Terakkinin sırtına yüklenip İttihat ve Terakkiye karşı çıkılırsa o denli İtilaf Devletlerinin gözünde temize çıkmak ve dolayısıyla belki Osmanlı Devleti için hafif barış şartları elde etmek mümkün olacaktı.(Akşin, 1992:195) Damat Ferit Hükümeti, 4 Mart 1919 da iktidara gelir gelmez yavaş giden ve sürüncemede olan harp ve Ermeni tehciri sorumlularının yargılanması için birtakım tedbirlere başvurdu.(Göztepe, 1994:135-139)

Aslında, İttihatçıların tasfiye girişimi 1919 yılının ilk günlerinde başlamıştı. Ocak ayında başlayan tutuklamalar Şubat, Mart aylarına doğru gittikçe artan korkunç bir "insan avı" biçimine dönüşmüştür.(Özkan, 1994: 29)

Eski tutuklanana ilaveten 10 mart 1919 da; Sadrı esbak Said Halim Paşa, Merkez-i Umumi azasından Fazıl Berki Bey, Meclisi Mebusan Reisi sabık Halil Bey, Ayan Başkâtibi Mustafa Bey, esbak Kısm-ı Siyasi Müdürü Reşat Bey Ekmekçiler Şirketi Müdürü İzzet Bey, esbak Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi, esbak Adliye Nazırı İbrahim Bey, sabık İstanbul mebusu Salah Cimcoz, esbak Nafia Nazırı Ali Münif Bey, esbak Dahiliye Nazırı Fethi Bey, sabık Sinop Mebusu Hasan Fehmi Efendi, Sapançalı Hakkı Bey, esbak Maarif Nazırı Şükrü Bey, Vakit gazetesi başyazarı Ahmet Emin Bey, sabık Bolu mebusu Halil Bey, Babîâli Hukuk Müşaviri Osman Bey, Telefon Müdürü Umumisi Fuat Bey, sabık Ankara mebusu Hilmi Bey, Atı gazetesi başyazarı Celal Nuri Bey, esbak Hariciye Nazırı Nesimi Bey, sabık Meclisi Ayan Meclisi Rıza Beyler de tutuklanmıştı. (Hadisat 11 Mart 1919 No:76) Burada dikkat çeken hususlardan biri de

tutuklamalardan bir gün önce Damat Ferit'in, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Webb ile yapmış olduğu görüşmesinde; harb ve Ermeni kıyımından sorumlu olanların tutuklanıp cezalandırılacaklarına dair söz vermiş olmasıdır.(Şimşir, 1995:63-64)

Heyeti Vükelâdan Ali Kemal Bey, tevkifler hakkında basına verdiği beyanatta şöyle diyordu: “Hesap sormaya milletin hakkı yok mu zannediyorsunuz? Hükümet süratle iş görmek istemektedir. Kanlı maziyi temizleyecektir.(Gökbilgin, 1959:55) Dahil olduğum Vükelâ Heyeti intikam ile değil, adaleti ve siyasi kanunlara riayet etmek emelindedir. Kanunsuz muamele ihtiyar edilmeyecektir. Bir divanı harb teşkil edilecek, savcının talebi haricinde hiçbir kimse tevkif olunmayacaktır.” (Hadisat 12 Mart 1919 No:77)

Damat Ferit Hükümeti, harb mesullerinin muhakeme edilmesi husunda oldukça kararlı görünüyordu. Her gün birer ikişer harb mesulu İttihatçı zevat tutuklanıyor ve sorguya çekildikten sonra haklarındaki iddalar kuvvetli ise yargıya sevk ediliyorlardı. Bununla ilgili Dahiliye Nazırı Cemal Bey ile Moniteur Orientel gazetesinin bir muhabiri arasında şu şekilde bir söyleşi yapılmıştı:

_ Beşeri adalete karşı İttihat ve Terakki Cemiyetinin izahat vermek mecburiyetinde bulunduğunu düşünüyor musunuz?

_Tutuklananlar memleketin bugünkü durumundan meshul oldukları için tutuklandılar. İttihatçılar muhakeme edilecektir. Bununla beraber cürumları aşikârdır.

_Eski nazırlar muhakeme edilmek için fevkalade Divan-ı âli huzuruna çıkarılacaklar mı?

_Hayır!.. Said Halim Paşa ve diğer nazırlar Divan-ı Harb-i Mahsus tarafından muhakeme edileceklerdir. Çünkü bu gün ahkamı üzerlerinde tatbik edilecek olan kanunu, bizzat kendileri tanzim etmişlerdir. Çünkü Kanuni Esasi'de nazırların ancak bir Divan-ı âli huzurunda muhakeme edilebilecekleri biliniyor ise de bu kanun lağv edilmiştir.

_Cavid Bey (Maliye eski nazırı) hakkında ne düşünüyorsunuz?

_Cavid Bey de diğerleri gibi suçludur. Firar etmiş olması onu adaletin pençesinden kurtaramayacaktır.

_Firari paşalar hakkında ne yapmayı düşünüyorsunuz?

_Bu hususta İtilaf Devletlerine resmi bir nota ile müracaat ederek firari paşaların tevkifini ve bize verilmesini söyleyeceğiz.

_Bunlar neredeler?

_İhtimal, Almanya'da bulunuyorlar. (Hadisat 15 Mart 1919 No:80)

Hadisat'ın Ermeni ve Rum gazeteleri (Jamanak, Juğuvirni, Turkiyanığ, Bosfor)'nden iktibasla verdiği haberlere göre, hükümetin tutumu ve İttihatçılara yönelik uygulamalar hem işgal kuvvetlerini memnun etmiş hem de azınlıkların beklentilerine uygun icraatlar yapılmıştır. İşgal kuvvetlerini İstanbul yönetimi üzerindeki baskıya İngilizlerin dostluğunu kazanma adına kendi vatandaşlarını yok sayan damat Ferit Paşanın davranışları da eklenince Türklere yönelik ön yargı ve düşmanlıkların önü alınmamıştır. (Hadisat 18 Mart 1919 No:83, 19 Nisan 1919 No:109)

İttihatçılara karşı nefret duyguları ile tanınan Damat Ferit Paşa “cinayet erbabı” diye tanımladığı İttihatçılar hakkında acele karar verilmesini isteyenlerin başında idi. Ayrıca kabine arkadaşlarının da telkini bu yönde olmuştur.(Özkan, 1994:31)

İttihatçılara yönelik başlatılan sindirme politikası aralıksız bir şekilde devam etmekteydi. İtilaf Devletleri güdümündeki Damat Ferit hükümeti, kendilerine muhalif olarak gördükleri tüm İttihatçıları suçlu ya da suçsuz yakalayıp cezalandırma gayesi güderken, kamuoyunda hakim olan temel düşünce ise İttihatçılardan suç işlemiş olanların cezalandırılması gerektiği yönünde idi. Bu hususta özellikle savaş esnasında yapılan hatalardan dolayı ittihatçı ileri gelenlerinde sorumlu tutan kalemlerden biri de S. Nazif idi. S. Nazif, “Adam Yetiştirmek” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, geçmişte İttihat ve Terakki Cemiyetinin düştüğü yanlıgıyı şu cümlelerle anlatıyordu: “Koca Mustafa Kemal, kurşun ve ateş tufanlarına Anafartalar önünde tevkif emri vermişken namı bir kere olsun yad ettirilmedi. Çünkü İttihat ve Terakkinin harekâtına Fethi Bey ile birlikte muhalefet ve itiraz ediyordu!..

“Fert yok cemiyet var” kaidesini, hükümet yok çete var düsturuna kalp ile tatbik edecek gözü ateşli memurlara İttihat ve Terakkinin ihtiyacı vardı...” (Hadisat 5 Nisan 1919 No:95)

Aslında Mustafa Kemal, zamanında ordunu siyasete karışmasını, Enver Paşa ve onun Alman danışmanlarının siyasetlerine karşı çıkmıştı. Ama bu durum yine de ittihak ve terakki cemiyetinin ya da ordunu, sert önlemler almasını engellememiştir.(Zürcher, 1987:123-124)

“Sine-i İzmihlal” başlıklı makalesinde, İzmir’in işgali ile vatan topraklarının tehlikeye düştüğünü ve bu durumun geçmişteki kötü idarelerin tabi bir sonucu olduğunu vurgulayan S. Nazif, bu hususta şunları söylüyordu: “İzmir hadisesi efkâr ve hissiyat-ı umumiye-yi o kadar ye’se düçar etmiş ki vatanın çeşitli kısımlarını hatırlamaya kimse vakit bulamıyor. Halbuki her birini aynı iman ve ehemmiyetle düşünmeye her Osmanlı mecburdur. Şimdi açıktan açığa ayrılmayı talep ediyor ve teşebbüslerde bulunuyorlar.

Umumi harb ilan olunurken ecnebilerin idaresinde bulunan bazı İslam memleketlerine İttihat ve Terakki Cemiyeti, isyan propagandacıları göndermek istemiş ve galiba göndermiş. Rıza Tevfik bey bu maceracuyane teşebbüsü haber aldığı zaman söylediği bir söz cidden dikkate şayandır. Aziz feylesofumuz demiş ki: “Oraların halkını isyan ettirmek istiyorlarsa idare eden hükümetlerine zulm icra ettirsinler. Derhal maksatları hasıl olur.” Beş senelik kötü idare, tabi neticelerini gösteriyor. Ahali idarede filan veya falan fırkanın bulunduğunu bilmez. Onun bildiği hükümettir.

Halbuki sükûn ve asayiş umumi refah içindir ve huzur fikri kalp ise refahın en büyüğüdür.”(Hadisat 20 Mayıs 1919 No:140)

Birinci Dünya Savaşı’nda harbin gidişatı ile İttihat ve Terakki Partisinin kaderi arasında bir paralelliğin olduğunu söylemek fazla abartılı bir ifade olmasa gerektir. Savaşta şartlar aleyhte geliştikçe İttihatçıların işi de zorlaşmıştı. Savaşın kaybedileceği belli olup yenilmiş bir taraf olarak, mütareke ve anlaşma kaçınılmaz bir hale gelince de, durumdan faydalanmak isteyenlerin safları hem kalabalıklaşmış hem de sıklaşmaya başlamıştır. Bir taraftan muhalif Müslüman Türk mebuslar diğer taraftan da gayrimüslim mebuslar seslerini yükseltmişler ve hatta bunlardan özellikle Ermeni mebuslar, yoğun eleştiri ve muhalefetleri ile bir anda ön plana çıkmışlar ve bunlar tehcir olayları ile Ermenilere yapıldığı iddia edilen kötü muameleden dolayı olayların sorumlularının cezalandırılmalarını istemişlerdir.

İlk olarak sadrazam Said Halim Paşa sorgulanmıştır. Ondan sonra da paşanın

kabinesinde görev almış olan üyeler sorgulanmıştır. Harb mesulü olarak, Ermeni tehcir ve taktilinden dolayı beşinci şubede ifade veren kabine üyeleri şunlardır: Şeyhülislam Hayri Efendi, Musa Kâzım Efendi, Çürüksulu Mahmut Paşa, Cavit Bey, Mustafa Şeref Bey, Kara Kemal Bey, Ali Münif Bey, Halil Bey, Ahmet Şükrü Bey, İbrahim Bey, Ahmet Nesimi Bey, İsmail Canbolat ve Haşım Beylerdir. Bazı üyeler heyet karşısına çıkarılıp sorgulanırken bazılarının da yazılı ifade verdikleri anlaşılmaktadır. (Hadisat 1 Nisan 1919 No:91)

İngiliz destekli Damat Ferit kabinesinin İttihatçılara yönelik sindirme ve intikam hareketi, Yozgat tehcirinden sorumlu olduğu gerekçesiyle tutuklanan Boğazlıyan Mutasarrıf Vekili Kemal Beyin 10 Nisan 1919 da Bayezid Meydan'nda asılarak idam edilmesi ile had safhaya ulaşmıştır.(Hadisat 11 Nisan 1919 No:101) Türk milletinin büyük bir ekseriyeti bu karara tepki gösterirken, Damat Ferit hükümeti ve taraftarları, verilen idam kararından dolayı memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Ayrıca siyasi bir tavırla verilen bu cezayı kabullenemeyen halk, cenaze merasiminde büyük protesto gösterilerinde bulunmuştur.(Ata, 2003:144)

Sonuçta Damat Ferit hükümetinin İttihatçıları tasfiye etme girişimi büyük ölçüde başalrı olmuştur. Bu başarıda İngilizlerin Ferit Paşa hükümetine verdiği desteği de göz ardı etmemek gerekir. Zira Ferit Paşa döneminde İttihatçıları tasfiye etme hareketi öyle bir noktaya ulaşmıştı ki, zaman zaman isim benzerliğinden dolayı bile hiçbir suçu olmayan kişilerin tutuklandığı olmuştur. İlk başlarda savaş suçlularına yönelik yapılan tutuklamalar sonraki zamanlarda tam bir İttihatçı kıyımına dönüşmüştür. Hatta kimi zaman doğrudan doğruya bazı vatansever kişilerin bile tutuklandığı olmuştur. Tutuklamaların bu şekilde devam etmesi hem Damat Ferit'in hem de İngilizlerin işine oldukça yaramıştır. Zira bu şekilde Damat Ferit, muhaliflerini sindirirken, İngilizler de menfaatleri için tehlikeli gördükleri nüfûzlu kişileri etkisiz hale getirmiş oluyorlardı.

Tüm bu gelişmelere rağmen, gerek Damat Ferit'in ve gerekse onun gibi düşününlerin gerçek niyetinin ne olduğu pek fazla zaman geçmeden anlaşılacaktır. Zira Ferit Paşa hükümetinin savaş suçluları adı altında İttihatçılara karşı takındığı tutum ve adeta İngiliz menfaatlerine hizmet eden bir politika uygulaması, Türk kamuoyunun dikkatinden kaçmayacaktır. Bu durum aynı zamanda Ferit Paşa hükümetinin kamuoyunun gözünde "işbirlikçi bir hükümet" olarak nitelendirilmesinde önemli bir

etken olmuştur.

1.4. İzmir'in İşgaline Tepki Olarak İstanbul'da Yapılan Mitingler

İzmir'in işgali büyük ölçüde herkesi üzmüş; Yunanlıların İzmir'de yaptıkları taşkınlıklar, azgınlıklar ve işledikleri cinayetler ise, Türk milletinin heyecan ve tepkisini arttırmış, öç alma duygularını kamçılamıştı.(Tansel, 1991:242) İzmir'in işgali üzerine, Anadolu'daki milli teşkilatlar tarafından gerekli hareketlere girişilmiş, Yunan zulmünün artması üzerine, İstanbul basını ve devletlerin siyasi delegeleri sürekli olarak uyarılmaya başlanmıştır.(Özkaya, 2002:62)

İzmir'in işgaline ve işgal sırasında yapılan mezalime karşı tepkiler yalnız protesto telgraflarıyla sınırlı kalmamış, yer yer tertip edilen mitinglerle de Yunan işgal ve mezalimi protesto edilmiştir. Her tarafta mitingler yapılarak, yapılan haksızlıklara karşı itiraz sesleri yükselmeye ve milli birlik arzuları uyanmaya başlamıştır.(Turan, 1999:273)

“Şehrimizde Tezahürat” başlığıyla verilen haberde, İzmir'in işgalinin İstanbul'da oluşturduğu matemli hava şu şekilde aktarılıyordu: “Şehrimiz dün hakikaten matemengiz bir manzara arz ediyordu. İstanbul, Beyoğlu, Beşiktaş, Üsküdar, Kadıköy vesaire yerlerde açık bir Müslüman dükkânına tesadüf edilmemektedir. Baş aşağıda görülüyor ve herkesin çehresinde İzmir'in hazin ziyani okunuyordu. Buna rağmen taşkınlık olmamıştır.”(Hadisat 19 Mayıs 1919 No:139)

İstanbul'daki üzüntü ve heyecan çok büyük olup, en kalabalık ve heyecanlı mitingler, İtilaf Devletlerinin gözü önünde İstanbul'da yapılmıştır.(Arıburnu, 1975:9) 19 Mayıs'ta Fatih'te, 20 Mayıs'ta Üsküdar'da ve 22 Mayıs'ta da Kadıköy'de mitingler yapılmıştır.(Kocatürk, 1973:30-32)

1.4.1. Fatih Mitingi

19 Mayıs 1919'da Fatih'te, Belediye Dairesi'nin önünde 50 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen Fatih Mitingi, İzmir'in işgalinden sonra İstanbul'da işgal karşıtı bazı kıvılcıkların daha somut bir şekle dönüştüğünün bir belirtisi sayılıyordu.(Törenek, 2002:91)

Fatih Mitingi'nin öncesinde ve sonrasındaki gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu:

“ İzmir’in işgali en gencinden yaşlısın kadar; kadın, erkek, büyük, küçük herkese, kalbinde şiddetli bir milli heyecan hissettiriyor. Dört gündür bütün semalarda elemli izler bırakıyor. İki gündür toplantı, isyan ve feryad vardı. Nihayet evvelki akşam kulaktan kulağa “ Yarın saat üçte Fatih’te bir miting yapılacağı” söylendi.

Millet tek bir kitle...

Bu haberin söylenmesinin ardından öğleden sonra İstanbul caddelerinde ciddi etkileyici bir manzara vardı. Esnaf dükkânlarının kepenglerini indirmiş, ahali ile birlikte kaldırımlar üzerinde bekliyordu. Bütün semalarda fevkalade günlere mahsus bir hava hakimdi. Bunca felaketlere rağmen milletin tek bir kitle halinde toplandığına karar verdiği bir gün olmak itibarıyla bir teselli hissi vardı.

Halkın ruhu...

Mitinge yarım saat kala Bayezid’de esnaf olduğu anlaşılan iki kişi arasında geçen konuşma:

Biraz genç: Ahmet Efendi! Fatih’te toplanacaklarmış. Sen gidecek misin?
Biraz İhtiyarca: Gideceğimi ne demek? Böyle günde sen ben gitmezsek kim gidecek? Evelallah!.. Şu ihtiyar vücudumda bir damla kan bırakmayıncaya kadar didinir, bu işin altından kalkarız. Öyle de perişan olduk, böyle de!..

Fatih’e doğru...

Saat 14.30’a doğru İstanbul’un her tarafından grup grup yüzlerce binlerce halk caddelerden Fatih’e doğru akıyor, huzur ve huşu ile yürüyorlardı. Bilimum cemiyetler de... herkes... Bu arada Darülfünun talebelerinin yüzünde ateşli bir mana okunuyordu. Kadınlarımız, sevgili Darülfünunlu hemşirelerimiz çarşaflarının sol tarafına beyaz birer rozet iliştiirmişlerdi. Bu rozetlerde şu kısa fakat pek manidar cümle okunuyordu: “İzmir kalbimizdedir”

Miting meydanında...

Saat 15.00’e doğru Fatih Parkı etrafı ve Belediye Dairesi’nin önü erkek kadın binlerce ahali ile hınca hınç dolmuştu. Belediyenin balkonu üzerine simsiyah bir örtü serilmiş, her iki taraf pencerelerine birere siyah bayrak asılmıştı.

Saat 15.00, 10-15 bin kişiye yakın bir Türk ve Müslüman kitlesi...

Belediye Dairesi'nde...

Herkes ağlıyor. Bilhassa dışarıda bekleyen ahali...Daha nutuklara başlamadan herkes; kadın erkek bütün halk mendilleri çıkarmış, bu tarihi manzaradan müteessir için için ağlıyordu. Kadınlar arasında: "Allahım! Yarabbi! Bizi kurtar!" sesleri duyuluyordu.

Bugün hayatımızın en kara bir gününü yaşıyoruz...

Halide Hanım:

"Türkler ve Müslümanlar, Kardeşlerim!

Bugün hayatımızın en kara bir gününü yaşıyoruz. Sabahı olmayan bir nihayetimiz, karanlık bir gece içerisindeyiz. Fakat bu kadar karanlıklardan sonra inşallah hepimizin üzerinde daha parlak, daha feyizli bir sabah olacaktır.

Türkler ve Müslümanlar!

Mazimizde ve tarihimizde en şanlı ve yüksek günlerimiz olduğu gibi, günahlarımız da var. Fakat, Ey Kardaşlar! Ne olursa ne kadar olursa olsun temiz ve masum bir kan akmıştır. Bu mübarek topraklar için o kadar o kadar kan akmıştır ki, bu kan bütün Türk milletinin günahını ödemeye kâfidir. Biz bugünün felaketine ümitsiz gözyaşları dökmeyeceğiz. Bugün elimizde silahımız yok, fakat hamiyetimiz, imanımız var.(Elbette, Allah sadaları, umumi heyecan) Silahla çalışamayız, fakat hakkımızı isteyeceğiz. Biz bugünün yaralarıyla kalplerimizi kanatırken, pek iyi biliyoruz ki bir yarın var, çocuklarımız var ve hiçbir zaman olmayan ve olmayacak olan mukaddes bir Türk milleti var".(Şiddetli, sürekli alkışlar, hay hay sesleri)

Halide Hanım konuşmasına; "Biz padişahımızdan babalık isteriz" diyerek son vermiştir.

Selahaddin Bey'in nutkundan:

"Muhterem Vatandaşlar!

Harbe isteyerek girmedik. Silah altına çağrılan her fert gibi harbe girmeye mecburduk. Sonuçta, Rusya'ya harb ilanından da millet sorumlu tutulamaz. Wilson'un taahhüdü üzerine silahı terk ettik. Fakat İzmir işgal olundu.

Bu millet ortadan kalkmayacaktır.(Ahali hep bir ağızdan: Kalkmayacaktır!) Madem ki Türk milleti vardır, onda da bir his mevcuttur. O da yaşmalıdır. Türkün çoğunlukta bulunduğu yerlerde, hakimiyeti ellerine vermek, ilân ettikleri hakkın aksini yapmak demektir.

İzmir'den işittiğimiz haberler çok fecidir. Fertler ölecek, fakat millet yaşayacak. Hakkımızı müdafaa edelim. Yaşasın millet!”(Yaşasın feryatları)

Hüseyin Ragıp Bey'in nutkundan:

“Muhterem Vatandaşlar!

İzmir'in Türk olduğunu ispat için zeybeğin şehit olan bedenini görmek yeter...Zeybek, kolay kolay mağlup olur kimseler değildir. Aydın'ın milli asabiyeti öyle keskin bir usturadır ki, yutmak isteyenlerin boğazlarını yarar, parçalar, param parça eder.”

Tahsin Fazıl Bey'in nutkundan:

“Kardaşlar!

...Bütün mukaddesatımız, sevgili İzmir'imiz, hepsi işte bugün yalancı bir hak ve adalet namına zorla elimizden alınıyor, boğazlanıyoruz. Dinimiz, ırzımız, namusumuz çiğneniyor. Yaşamak hakkımız gasbolunuyor.

Ey Türk!

Altı yüz senelik saltanatın kalbine indirilmek istenilen paslı hançer, seni tarihi ve milli vazifeye davet ediyor. Pekâla bilirsin ki, dedelerimizin kanı, imanı, itikadı, kahramanlığıyla yoğrulmuş olan Anadolu'muzun bir beşiği, bir yatağı ve nihayet bir mezarıdır. Bugün İzmirsiz bir Anadolu, ruhsuz bir cesettir. Vatan bugün için senden sükûnet, yarın için hayat ve hareket bekliyor.”

Doktor Sabit Bey'in nutkundan:

“Müslüman Türkler! Müslümanlar!

Bugün hayat hakkımız koparılıyor, tahkîr ediliyor. Mahvedilmek tehlikesi karşısındayız!.. Türklerin sükûnetini bozanlara yüz bin kere lanet olsun! (Bir ağızdan şiddetle: Lanet, lanet sesleri)

Sancağımızı siyaha boyadık, fakat yalnız matem için, matem değil cür'et var, cesaret var, ölüm var. Bu uğurda ölmek, bizim için hiçtir. Türk, İzmir'in sahibidir.(alkışlar)

Bu nutuktan sonra söz alan Darülfünûn şubesinde Meliha Hanım, nutkunun sonunda şöyle diyordu: ...İstikbal için çalışalım ve kutsal bir gaye uğrunda hayatımızı feda edelim. Zorla alınan hak elbette iade edilecektir.”

Mitingin neticesi...

Meliha Hanım'dan sonra nutuklara son verilmiş ve bir karar alınmaya teşebbüs edilmiştir. Nutuklardan önce ağlamaya başlayan halk, artık ateşin hitabelerle coşmuştu. Belediye Dairesi'nin içinde ağlamayan kalmamıştı.

Son karar..

Bu sırada Halide Hanım, miting heyeti tarafından kabul edilen kararı halka hitaben :

“Türkler! Müslümanlar!

...Şimdi bütün milletin arkamızda olduğuna eminiz ve mutlu bir şekilde hareket ediyoruz. Hiçbir şey yapmaktan çekinmiyoruz, çekinmeyeceğiz. Allah muvaffak etsin.

Muhterem Kardeşlerim!

Padişaha bir heyet göndererek bu mitingdeki arzularımızı kendisinden talep ve istirham edeceğiz. Amerika ahalisine, Amerika efkâr-ı umumiyesine beyanname göndereceğiz. Razi oluyor musunuz, istiyor musunuz? (Kuvvetli ve bir ağızdan: hay hay sesleri) O halde rica ederim, içimizden bir hoca efendi gelerek, milletin selameti için dua etsin.”

Hacı Ali Şevki Efendi balkona çıkarak, cidden önemli bir duada bulundu. Bu ateşin duanın her cümlesi binlerce Müslümanın kalbinden fıskıran “amin, amin” avazeleriyle göklere yükselmiş ve miting heyetleri, ahali büyük bir teselli ve gönül rahatlığıyla ağır ağır dağılmışlardır.

Bundan sonra Tertip Heyeti ile bazı münevver kadın ve erkek grupları Darülfünûna gitmişlerdir. Tertip Heyeti tarafından padişaha gönderilmek üzere beş kadın ve beş erkek üye seçilmiştir.

Padişaha arz edilmek üzere yazılan beyannamede: “Altı asırlık şerefli bir tarihi ve

muazzam bir saltanatı olan Türk milletinin, bugün hiçbir hak ve adaleti tanımak istemeyen bir galip hükmüyle vatanı en kıymetdar parçalarından mahrum edilmek istendiği, işgallerin halkı en derin acılara sürüklediği ve Wilson prensiplerine de aykırı olan bu olaylara karşı hakkımıza ve hukukumuza sahip olunması gerektiği” belirtiliyordu.(Hadisat 20 Mayıs 1919 No:140)

Yine Fatih Mitingi Tertip Heyeti tarafından Amiral Bristol’a verilmek üzere hazırlanan muhtıra suretinde ise şu ifadeler yer alıyordu: “...50 bin kişilik mitingin milli heyeti, hakikatin kudsiyetini tanıyan ve bunu kendine milli bir rehber olarak gören Amerika efkâr-ı umumiyesine müracaat ediyor, 2 milyona yakın bir nüfus çoğunluğuna karşı 200 bini geçmeyen Yunanlılara, İzmir’in verilmesini bütün imanımız ve ruhumuzla protesto ediyoruz. Memleketin büyük çoğunluğu Türk olan yerlerin azınlıkta olan milletlere verilmesine karşı son dereceye kadar millet halinde engel olmaya karar verdik...”(Hadisat 22 Mayıs 1919 No:142)

Yunan istilasına karşı gösterilen bu tepki, kuşkusuz uyanmakta olan Türk ulusal bilincinin ve Türk ulusunun, yurtlarını parçalamak isteyen İtilaf devletlerinin planlarını etkisiz bırakmak azminin ilk belirtisidir.(Sonyel, 1995:61)

Fatih Mitingi’nden de anlaşılacağı üzere, vatanını koruma uğrunda birçok cephelerde büyük sıkıntı ve tehlikelere göğüs gererek çarpışan Türk milleti; öz yurdunun istila edildiğini, mal, can ve namusunun tehlikeye düştüğünü görünce, hele işgalcinin Yunanlılar olduğunu anlayınca çılgına dönüp, büyük bir üzüntü duyarak çektiği sıkıntı ve yorgunluğu hiçe sayarak, kutsal saydığı değerleri koruma çarelerini aramaya başlamıştır.

1.4.2. Üsküdar Mitingi

İstanbul’da İzmir’in işgaline karşı tertip edilen ilk miting Fatih’te yapılmıştı. Bu mitingin hemen arkasından üniversite gençlerinin halka dağıttığı bildiriler sonucunda, bu defa, Üsküdar-Doğancılar’da 30 bin kişinin katıldığı büyük bir miting daha yapılmıştır.(Sarıhan, 1993:259) 20 Mayıs 1919’da Üsküdar (Doğancılar)’da yapılan mitingde büyük bir kalabalık vardı. İşin en dikkate değer tarafı da mitingde bulunanların çoğunun ağlaması idi. Fatih Mitingi’nde olduğu gibi burada da yine hak ve adalet isteyen bir millet vardı.(Arıburnu, 1975:21)

“Dün de Üsküdar’da Büyük Bir Miting Yapıldı” başlığıyla verilen haberde,Üsküdar Mitingi ile ilgili gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu:

“Mutasarrıflık Dairesi önünde ve parkın karşısındaki mezarlık, siyah bayraklarla bir matem manzarası arz ediyordu. Kadın erkek bütün Üsküdar halkı beraberce ağlamaya koşmuştu. Üsküdarlı şair muhterem Talat Bey, halka ve hakka şöyle bağırdı:

Dünyada hiçbir hakim kuvvet bakî kalamaz. Daimi olan, ebedi olan haktır.(Allah sesleri) Anadolu’nun kalbgahı olan İzmir’i hiçbir vakit bağışlamayacağız.(Ahalide heyecan)

Bundan sonra söz alan Ferruh Niyazi Bey:

“Camisiyle, medresesiyle, mektebiyle Müslüman memleketi olan İzmir, bugün düşman işgali altındadır. Yaşamayı bildiğimiz kadar ölmesini de biliriz. Yalnız şimdi son defa olarak Avrupa devletlerine hitab etmek isteriz ki, adalet sadece salibe değil, hilale de mahsustur. Hakkımız verilmezse erkeklerimizle kadınlarımızla ölürüz. Şimdi asabiyetimizi, hissiyatımızı terk etmeden sükûnetle hareket etmeyi tavsiye edelim” demiştir.

Asri Kadın Cemiyeti’nden Sabahat Hanım’ın hitabı:

“Ey Muhterem, Mübarek, Talihsiz Ahalimiz!

Dün, muazzez Fatihimizin yüksek ve muhteşem minareleri altında ecdadımız ruhunda yükselen tedbirleri duyarak huşu ve hürmetle toplanan, ağlayan elli bin feryada, bugün de yeni sesler, yeni avazeler karışıyor. Hepimiz gasb olunan bir hakkın zulmü karşısında yaşıyoruz. Fakat, bugün en çok biz, kadınlar, o anneler ve kardaşlar bahtsız memleketimizde sükûn ve istirahatla yaşamak hakkını kazanmak için ailelerimizin kıymetdar vücudlarını birer birer kaybeder iken bile, bu kadar keder duymuyorduk. Çünkü bir ümit için, bu vatani kazanmak için evet, vatanımızın sabaha kavuşması için o muhteşem şehitleri veriyorduk. Fakat şimdi ne oldu? Bütün bu fedakârlıklarla beklenen, istenen hak da görülmüyor. Bunun için dökülen kanlara da hürmet edilmiyor. İşte hayatı, ruhu terk olan İzmir’i bugün Yunanlılar aldılar. Belki yarın da sinemizden bir şefkat, kalbimizden bir hayat koparır gibi birer birer; Konya’mızı, Bursa’mızı, hatta evet bütün güzellikleriyle nazarları celbeden, çok sevgili İstanbul’umuzu da isteyecekler, o

zaman da bu hayatımıza zehirli tırnaklarını takıp, her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu kuvvetlerin kahrı karşısında yine böyle sükûn ve tevekkülle yaşayacak mıyız? Sevgili annelerim, babalarım! Artık bu son zulmün önünde, biz;kadın, erkek, genç hepimiz birleşelim.”

Necati Kemal Bey’in nutku:

“Bahtsız Kardeşlerim, Masum Çocuklar, Cihanda Kahraman Yetiştiren Millet Anaları Arslan Kadınlar!

Nihayet felaketin teranesi bizim de ufuklarımızda duyuldu. İşte her taraf siyah, memleket siyah, dünya siyah, her şey siyah! Ey öksüz! Evet, tamamıyla öksüz evlatlar! Hayır, hayır, hayır! Dünya insanların parmakları üstünde değil, Cenab-ı hakkın idaresinde dönüyor. Minarelerinde daima hak bağırان üç yüz milyonluk İslam beldesi vardır. Bir gün olacak ve gelecek ve belki de pek yakında (inşallah avazeleri) o zaman kalbimizin en derin köşesinde sakladığımız bütün kederleri unutacaksınız. (Allah büyüktür!) Yine bu kırmızı bayrak neşe ile dalgalanacaktır.”

Darülfünûn Tıbbiyat Şubesinde mezun Naciye Hanım’ın nutku:

“Necib Türk ve Müslüman Kardeşlerim!

Biz tarihin belki arzın şahit olmadığı zavallı, karabahtlı yavruları, bedbaht evladlarımız! Medeni insanlar son zorbalarıyla can evimizi paraladılar. Fakat!.. Büyük bir ekseriyet-i hayata sahip olan İslamlar, bu kadar haksızlığın ve bu kadar fenalığın intikamını beşikden mezara kadar taşıyacaklardır.

İzmir! Mülkümüzün tarih hayatından, coğrafyasından silinemez. Ona sahip olmak isteyenler, bu canlı abideyi hakimiyetleri altında yaşatamazlar!..

Siz bu kavgada yalnız değilsiniz. Arkanızda, yanık bağırlarıyla yaşlı kederleriyle koşan, yetişen kadınla, evladlarınız, kardaşlarınız var!..

Yaşasın millet ve bütün İslam âlemi!..”

Tıbbiye talebelerinden Memduh Necdet Bey’in hitabesi:

“İzmir vilayetini, bugün haksız olarak başka bir millete, medeniyet aleminde bizden aşağı ve alçak bir millete veriyorlar.(İsmi söyle feryadları)

Wilson prensiplerinin âleme sulh ve sükûnet va'd eden taahhüdlerine inanarak silahlarımızı teslim ettik. Bizim bu vaziyetimiz karşısında İzmir'i veriyorlar. Fakat bütün bunlara rağmen yine vermeyiz. İzmir bizimdir ve kimsenin olamaz.”

Darülfünûn talebelerinden Hamdi Bey'in sözleri:

“...Bir köylü çocuğuyum. Bugün zannediyor musunuz yalnız İstanbul ayaktadır? Hayır!..Her taraf aynı elemde. Benim aksakallı babam, evladlarının matemini tutarken, şimdi yeni cihad için çarıklarını ıslatıyor. Nişanlısına şarkılar söyleyen kardeşler, sokaklarda kelekler gibi uçan genç kızlar şimdi birer arslan olmuşlar. Şehirlerimizin her tarafında camiler, abideler var. Bugün birkaç bayrak tarihi olan milletlere taç verilirken, böyle abideleri olan bir memlekette taç alınır mı?” (Hayır! Hiçbir vakit feryadları)

Bundan sonra Hoca Şevki Efendi tarafından bir dua okunmuş ve bu dua ahalinin ruhu üzerinde büyük feryadlara neden olmuştur. Duadan sonra üç kere hep bir ağızdan “Padişahım çok yaşa!” diye bağırılmışlar ve ahali büyük bir sükûn ile miting alanından ayrılmaya başlamıştır. Ayrıca, Darülfünûn tarafından İtilaf Devletlerinin mümessillerine verilmek üzere tüm bu haksızlıkları dile getiren ve protesto eden bir muhtıra hazırlanmıştır.(Hadisat 21 Mayıs 1919 No:141)

Sonuçta büyük kalabalık, “Türklerle meskûn bütün yerlerin parçalanmaz bir bütün olduğu hakkında, önceki gün Fatih mitinginde varılmış olan kanaate varılmış ve “En büyük intikamın, zorla alınan bir hakkın geri alınması” zamanında meydana gelebileceğini, basın yolu ile bütün dünyaya duyurmaya karar vermiştir.(Arıburnu, 1975:24)

İzmir'in Yunanlılar tarafından istilasından itibaren, Anadolu'daki İtilaf devletlerinin kontrol memurları, Türklerden tek bir kurşun bile alamamaya başlamışlardır. Çünkü Anadolu'nun her yanında şu parola çınıyordu: “Silah ve mühimmat teslimi yok; Türkiye'nin parçalanmasına karşı ulusal direniş var!”(Sonyel, 1995:19)

1.4.3. Kadıköy Mitingi

Kadıköy Mitingi'nden bir gün önce Darülfünûnlu gençler “seferberlik” istemişler, “ölmek isteriz” diye bağırılmışlardır. O işgali protesto amacıyla okullar kapatılmış “üç

bine yakın muallim ve muallime Darülfünûnda toplanıp and içmişler” di.(Törenek, 2002:93) Tıbbiye öğrencilerinin çağrısına uyan 20 bin kişi 22 Mayıs 1919’da, sürekli yağan yağmur altında Kadıköy Belediye Binası’nın önünde toplanmıştı. Öteki mitinglerde görülen heyecan bu mitingde de aynen görülüyordu.(Sarıhan, 1993:266) Özellikle bir Türk kadınının, çocuğuna vereceği öğüdün ne olacağını bu mitingde bağıra bağıra açıklaması, dinleyicileri cidden coşturmuş ve söylediği sözler Türk kadınının, vatanına karşı beslediği yüksek duygunun yeni bir ifadesi olmuştur.(Tansel, 1991:248)

“Dünkü Kadıköy Mitingi” başlığıyla verilen haberde, Kadıköy’de yağmur altında 20 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen miting ile ilgili gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu:

Dün Kadıköy’de Belediye Dairesi’nin önünde yağan pek şiddetli yağmura rağmen büyük bir içtima akd edilerek, İzmir’e karşı gösterilen haksız tecavüz ile memleketimizin taksim kararlarına karşı büyük bir heyecanla protesto edilmiştir. Halkın elindeki bayrağın siyaha bürünmesi, ne kadar elim bir manzara teşkil ediyordu. Miting Fahri Bey ile başlamış, Fahri Bey; ayaklar altına alınan hukukumuzu büyük bir heyecanla protesto eylemiştir.

Daha sonra söz alan Darülfünûndan Münevver Saime Hanım Nutkunda şunları söylemiştir:

“Yarab!

Ben kardeşlerime değil, evvela sana hitab ediyorum.Vatanın felaketi karşısında bir genç kızın feryadını dinle. Bu ağlayan analar şehitlerin anası, bu yeni büyük genç kadınlar; fedakârın dul zevcesi, Şu hıçkıran yavrular; askerlerin yetimleri değil mi? Böyle necib bir kavme gözyaşı döktürmeye hikmet ne!

Galibler!

Size hitab ediyorum. Eğer müşahedeleriniz insanları mesud etmek için ise, biz de insanız. Geleceklerin ne olacağını tasavvur edebilmek için geçmiş zamanları göz önüne getirmek lazımdır.

Ey tarihlerinin kara günlerini yaşayanlar! Size hitab ediyorum. Milletler için kara günler olabilir. Artık fena bulmak yoktur. Bir millet yok edilemez... Onun semalarını kaplayacak, ancak istiklal havasıdır. Ben kendimi hürriyeti kaybedilmiş bir milletin kızı

tutarak, istiklâlime nasıl yürüyeceğimi söyleyeceğim. Bu beyanatım kollarımızı bağlamak isteyenler için dikkate şayan olmalı.

Oğlum, bana ben neyim? Diye ilk sorduğu gün, ona semalardan haykıran bir melek gibi, “büyük tarihli bir Türksün” diye hitab edeceğim. Bunda, bu ses onun ruhunda ne fırtınalar koparacak. Ninnisini söylerken bu günleri yanık sesle ruhuna söyleyeceğim, ona büyük Türk ırkının şarkılarını terennüm edeceğim; masallarda Fatihleri, Yavuzları anlatacağım. Mendilinde, kitabında, cüzdanında, fesinde hep İzmir görecek. Ölürken, ona babamdan kalan altın fatihali kılıcı, rafta sarılı duran bayrağı bir miras olarak vereceğim ve kulağına bir vasiyet söyleyeceğim. İşte o günden itibaren galiblerin taktığı zincirler çözülmeye mahkûmdur...

Bir millet yok edilemez, sözlerime nihayet vermeden; herkesin, her Müslümanın söylemek istediği fakat, ne için bilmem, yüksek sesle söylemekten çekindiği birkaç sözü ben, kız kardeşlerime, babalarım ve ağabey kardeşlerime açıkça söylemek isterim. Bizim toprak bütünlüğümüzü muhafaza edecekler, fakat hangi hudut dahilinde? Burası düzeltilmedikçe Türkiye’de sulh ve salah mümkün olmayacaktır. Ben bu kanaattayım. Çünkü buna karşı isyan etmeyecek bir Türk kalbi tanımıyorum.”

Tıp Mektebi son sınıfından Kemal Bey’in nutkundan:

“Ey Karabahtlı Müslümanlar! Ey Din ve Namus Uğruna Can Veren Kahramanlar!

Ey Kalbinden Vurulmuş Arslanlar Gibi Kükreyen Kahramanlar!

Türklüğü, Müslümanlığı, Anadolu’nun kalbini parçalamak istiyorlar.

Ey medeniyet! Ey hak ve adalet düsturlarını bütün milletlere vermek emelinde bulunanlar! Size soruyorum: Bizden ne istiyorsunuz?

Ey cihanın mukadderatını tayin etmek isteyenler! Bizden ne istiyorsunuz? Üç yüz milyon Müslümanı ortadan kaldırarak mı isterseniz? O Müslümanlar ki, beş vakitte “Allah, Allah” diye feryad ediyor. Zırlılarımız yok, fakat her şeyden büyük Allah var!..”

Halide Edib’in nutkundan:

“Müslüman ufuklarında dalgalanan bu matem yalnız Türklerin değil, bütün

Müslümanlarıdır. Türkün felaketi yalnız Türkün değil, İslam tarihinin bir sahifesidir. Bugünkü heyecan emin olunuz ki, Müslüman alemini bir dalga gibi sarıyor. Biliniz ki küçük görülen Türkiye ve Türkler, Müslüman dünyasının kalbidir. Bugün aldanmayalım. Hissedilen bir heyecan var. Bunu söndürmek için icad edilen yalan haberlere inanmayalım.(inanmıyoruz sadaları)

Allah'ın adaleti ne zaman olsa tezahür edecektir. Heyecanınızı unutmayınız. Tarihi İzmir'imizde, Türkler haksızlığa, adaletsizliğe karşı topsuz, silahsız mücadele ettiler.Milletler mukadderatına hakim olan adalet, muhakkak bir hava olarak esecektir.”

Halide Hanım'dan sonra pek çok vatandaşlarımız ve hanımlarımız konuşma yapmışlardır. Bilhassa Hayriye Melek, Zeliha Hanım Efendiler ile Necdet Bey çok etkili hitablarda bulunmuşlardır.(Hadisat 23 Mayıs 1919 No:143) Bu konuşmalarda ise, “Ölmeyi bilmeyen yaşamaz, millet sağanaklar altında toplanıyor ve inliyor. Bu mateme âlem şahit olsun” sözleri mitingdeki coşkuyu adeta had safhaya çıkarmıştır.(Sarıhan, 1993:266)

Ayrıca, Anadolu'nun dört bir yanından İstanbul'a gönderilen tel yazılarında da; Yunan istilası lanetleniyor ve istilanın önlenmesi için hükümetten etkin tedbirler alması isteniyordu.(Sonyel, 1995:60) İzmir'in işgali ile memlekette öyle bir hava oluşmuştu ki, milliyetçilik hususunda duyarsız olan Hürriyet İtilaf Fırkası bile sert bir tepki göstermek zorunda kalmıştır.(Tunç, 1999:141)

İşgaller karşısında ciddi anlamda bir şeyler yapma ve harekete geçme zamanının geldiği artık ayan beyan ortadaydı. Bu amaçla Fatih'te, Üsküdar'da, Kadıköy'de on binler ayağa kalkmış ve işgallere bir an önce son verilmesi için feryad figan içinde kükremeye başlamıştı. Zira, Anadolu'nun gözbebeği İzmir, Yunan emellerine feda ediliyordu. Bu durum kabul edilemez ve İzmir'in Yunan askerinin çizmeleri altında çiğnenmesine izin verilemezdi. Türk tarihinin hiçbir döneminde bağımsızlıktan ödün verilmemişti ve verilmeyecekti.

1.4.4. Sultanahmed Mitingleri

23 Mayıs 1919 Cuma günü, Sultanahmed Meydanı'nda yapılan miting, İstanbul'da yapılan mitinglerin en büyüğü ve en tesirlisi idi. Zira bu mitinge 200 bin kişinin katıldığı tahmin ediliyordu.(Sarıhan, 1993:269)

“Tarihin Kaydettiği Bir Gün” başlığıyla verilen haberde, Sultanahmed Mitingi ile ilgili gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Padişahı için can veren bir millet, At Meydanı’nda, ye’s ve elem içinde toplanmışlardı. Sultanahmed Mitingi tarihimizin en büyük mitinglerinden biri olacaktır. Çünkü bütün İstanbul, Müslüman ve Türkler bir kalp halinde ellerini Allaha açtılar, yekvücut olduklarını bütün dünyaya; dostlarına, düşmanlarına ilân ettiler.

Dün öğleden itibaren köprüye doğru akan insan seli görüldü. Sultanahmed caddelerinde bir insan seli görülüyordu. Her Müslüman dükkânını kapatmış, Türk’ün hakkını gasb etmek isteyenlere bağırarak için gidiyordu. Toplananların adedi için binlerle, yüz binlerle kıyas edilemez. Çünkü bütün İstanbul’un; kadın erkek, büyük küçük, bütün Müslüman ve Türk sakinesi, Sultanahmed ve Sultanahmed’e giden caddelerde idi.

Daha saat 13.00’den itibaren Sultanahmed Meydanı dolmaya başlamıştı, namazdan sonra katılanlarla taşıdı. Cami kapısında hatibler için siyah kumaşlara bürünmüş, büyük bir kürsü hazırlanmıştı. Kürsünün ön cephesinde, ise siyah tüllere sarılı bir çerçevede bulunan Wilson’un 12.maddesi asılı duruyordu. Fatih tarafından Bayezid’e Divanyolu güzergâhından gelen on binlerce halk, elinde kocaman bir siyah levhada:

“Yaşamak istiyoruz

Müslümanlar Ölmez ve Öldürülemez

İki Milyon Türk, İki Yüz Yirmi Bin Ruma Feda Edilemez” ibareleri okunuyordu.

İlk sözü milli şair Mehmet Emin (Yurdakul) Bey almış ve hitabesine şöyle başlamıştır:

“Kardaşlar!

Keşke asırların geceleri ve dünyaların mezarları gözlerime dolarak bir alfl olsaydım da, milletimin kulağını parçalayan bu felaket seslerini işitmeseydim ve bu kara günleri görmeseydim. Zira, bugün memleketin uğradığı felaket ve musibetler o kadar acıklı ki!..

İzmir’i, Yunanistan ve Türk’ü Yunanlı yapmak için mi? Hayır!..

Kardaşlar!

İzmir altı asırdan beri Müslüman memleketidir. İzmir, o kadar zamandan beri cesaret ve adaletimize şahit olmuş, azametli dağların Oğuznameler, şehnameler dinlediği bir Türk

toprağıdır ve daha Türk ve İslam kalacaktır.

Türk'e gelince, onun Allah'a secde için eğilen alını hiçbir vakit esaret önünde eğilmedi. O halde böyle bir memleket ve milletin tarihini ve ruhunu bilmiyorum ki, hangi kuvvet değiştirebilecek?

Demir ve ateş, kardaşlar! Ben bunlarla hiçbir vatan ve ırkını öldüğünü işitmedim. İrk ve vatani hatıralara malik olan bir milletin mahvolduğunu tarih göstermiyor. İşte size Almanla, Ruslar ve Avusturyalılar tarafından parçalanmış Lehistan. İşte size Prusya kartalının pençesine düşen Alsas-Loren. Dünün o esir toprakları ki, bugün beyaz kartallı ve üç renkli bayraklarını, yine saraylarının ve ma'bedlerinin üzerinde dalgalandırıyorlar. Zira, Lehistan Slav ve Cermen değildi. Lehliler, milli ruh ve vicdanlarında ölmez bir Polonya'yı yaşatıyorlardı. Zira Alsas-Loren, Almanya olamazdı. Onun Ren Nehri'nin suları, ona (Marşeyiz)'leri terennüm ediyordu. Bu "öldükten sonra dirilme" mucizesini yapan eğer milli ruh ise, Türler de onun nur ve ateş ma'bedinden ilhamını almıştır. Orda ölümlerden kuvvet alacak; vatan ve ma'bedini, hak ve hürriyetini namusuyla, kanıyla, bugünkü çocuklarıyla ve yarınki torunlarıyla kurtaracak ve silahları ellerinde ölmüş mevtalarından başka bir şey görmeyecektir.

Kardaşlar!

Yüreğim heyecanlı ve gözlerim yaşlar içinde olduğu halde batıya doğru dönerek haykırmak ve şunları söylemek istiyorum: "Ey Avrupa! Ey Amerika! Bunun mesuliyeti sizin olacaktır. Biz Türkler düştüğümüz muharebeye ve uğradığımız malubiyete rağmen sizi büyük tanıyorduk ve sizden hak ve adalet bekliyorduk. Sizin o müttefikleriniz ve o şairleriniz vardır ki, bunlar Mesihlerin şakirdleri gibi bir damlacık insan kanında ve göz yaşında; tufanlar, kıyametler görürlerdi, en hakiki insanın ölümünün bir yıldızın düşmesinden daha acıklı bulurlardı. İzdırab çeken, ağlayan, öldürülen, esir olan beşeriyeti kurtarmak ve onun harb yollarından; nura, iyiye, doğruya, eşitliğe, hakka, hakikate götürmek isterlerdi. Biz de onlardan biriydik. Muharebeden sonra sizi karşımızda görünce insaniyet ve hürriyet namına muharebe ettiğinizi işitince, sulhun hak ve adalet temin edeceğine ve artık altın devrin doğacağına inandık. Size uzattığımız ellerle, yükselttiğimiz feryadlarla yalnız vatan ve ma'bedimizde hür yaşamak hakkından başka bir şey istemeden tevekkülle bekledik. Lakin hey hat! Bu gün Türk ve Müslüman İzmir'in Yunanlılara açılması ve bir çok Türk ve Müslüman hukuk ve hürriyetinin iki

yüz bin Ruma feda edilmesi, bizi ümidimizin harebesi karşısında bıraktı.

Yirminci asır Jul Sezarların devri midir? Buna karşı ne diyeceksiniz? Soruyorum sizlere? Değilse Türk'ün hukuku, Türk'ün hürriyeti niçin tanınmıyor? Türk'ün vatani, Türk'ün ma'bedi niçin çiğnetiliyor?

Bununla beraber kardaşlar!

Biz bütün felaket ve musibetlere her şeye karşı memleket ve milletimizin hayat ve kurtuluşundan ümidimizi kesmeyelim. Bilelim ki gökler fırtınasız, baharlar hazansız olmadığı gibi hiçbir vakit insanlar da dertsiz kalmamışlardır.

Kardaşlar!

Yunanlıları İzmir'den çıkarmak eski ve yeni dünyalara hukuk ve hürriyetimizi tanıtmak istiyor musunuz? Öyle ise en önce aramıza girmiş olan nifakı öldürelim, kardaşlığa doğru bir daha geriye çekilmeyecek olan ellerimizi uzatalım, hepimiz alımlarımızda; vatani kurtarmak mefkûresi ve kalblerimizde milleti yaşatmak aşkı olduğu halde ve hakanımızın tahtının etrafında birleşelim. Her birimiz hepimizin ve hepimiz her birimizin olalım ve yalnız ve yalnız iki kuvvete iman edelim: kendimize ve Cenab-ı Hakk'a!...

Türkçe matbuat namına söz alan Fahrettin Hayri Beyin nutku:

Nutkuna başlamadan evvel şu mısrayı söylemiştir:

“Müslümanlar, Vatandaşlar!

Düşman sesi duymak istemezsen

Kardaş sesidir uyan bu sestem

Kalkınca görür ki akşam olmuş

Vaktiyle uyanmayan bu sestem”

Müslümanlar Türkler!

Muazzam mazimiz, medeni milletler beynindeki mevkimiz, medeni Avrupa milletleri tarafından nazar-ı insafa alınması lüzumuna bilhassa şu tarih hengamesinde hepimizin

kalblerinden akan matemli kanlara Őait olduğumuz felaketler ve fecayiler karşısında her vakitten ziyade muhtacız.

Müslümanlar!

Bu gün son söz söylenmemiŐtir. Yekvücut olarak yaşamak ihtiyacında bulunan biz İslam kardaŐlarının arasında nifak tohumları ekmek için her türlü vasıtayı meşru sayan insaniyet ve hak düşmanı milletlerin hallerine, hareketlerine ve sözlerine karşı pek uyanık bulununuz!

Müslümanlar!

Türklüğün kalbgâhı olan İzmir'e tashihinden ümitvar olmak istediğimiz dimağsız bu haksızlık ve her türlü insani kaideleri ve adalet prensiplerini "cak cak" edici bir tarzda Yunanlılar tarafından yapılan tecavüz hakkında bütün teessürlerimize tercüman olmak üzere birkaç söz söyleyeceğim.

Müslümanlar!

Bu gün üç yüz elli milyon Müslümanın muazzam ve mübarek halifesi ve Osmanlıların muazzez padişahı başta olarak, bütün millet, bütün İslamlar, hükümet, matbuat, mukadderatına metanet ve azm ile yekvücut etmişlerdir.

Müslümanlar!

İtilaf Devletlerinden bugünkü matemli tarihimizin siyah sahifelerini adaletin nuru ile nurlandırmaları lüzumunu talep etmeyi en acil vazife sayıyorum. Vazifemizi bilelim. Hak bizimledir”

Halide hanımın nutku:

“Kardeşlerim, Evlatlarım!

Ruhu göklerde olan yedi yüz senelik tarihimiz bu minarelerden bu gün Osmanlı tarihinin faciasını seyrediyor. Bu muazzam bu tarihi meydanda zafer alayları terkip eden ecdadımızın ruhu bizi seyrediyor. Dünyaların öbür ucuna at süren na-malub erlerin evlatları önünde ben baş eğiyor ve yemin ediyorum: ...Bugün kolları kesilmiş olan Türk'ün kalbi eski cesaret Őecaatini kaybememiŐtir. Yemin ediyorum ki Osmanlı sancağına, tarihine hıyanet etmeyeceğim. Allah'a, hakka, milletlerin ilahi hakkına

dayanan Türk milleti bütün Müslüman ve Türk dünyasına ilan ediyorum, davamızı ilân ediyorum.

Asırlardan beri sinsi sinsi devam eden Avrupa'nın istila siyaseti her vakit Türk toprakları üzerinde vicdansız bir şekilde tecelli etmiştir. Türkler ve Türkiye ecdatlarına ve bayraklarına ve milletimizin ebedi ve elzem halkına hıyanet etmeyeceklerdir. Dinleyiniz, sizin iki dostunuz var: Bugünkü Müslüman âlemi öteki millet hakkı için bağırarak medeni milletler. Birini kazandınız, ötekini bugün açtığımız davanın hak ve ulviyeti kazanacaktır.

Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz, kalbinizde isyan kuvvetinizdir.

Böyle muazzam bir günü Osmanlı tarihi, Osmanlı toprağında bir defa daha idrak edemeyecektir. Yedi yüz senenin en asil ve büyük hasletlerimiz olan vakarımızı adalet ve terbiyemizi unutmayacağız. Yedi yüz senenin tarihinin ağlayan minareler altında yemin ediniz: Bayrağımıza, ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz.”

Süleyman Sırrı Beyin nutku:

“Muhterem Necib Vatandaşlar, Valideler, Babalar, Kardeşler, Arkadaşlar!

Bilirsiniz ki felaket günlerinde aralarında nifak olan aile efradı bile birleşir. Bir zelzele bir tufan olduğunda; baba, evlat, dayı kanlı bıçaklı olsalar birbirine sarılırlar. İşte aziz vatandaşlar bu gün öyle bir hicranlı demdeyiz. Felaket umumdur. Bir haftadır devam eden galeyanlı içtimalar hamdolsun halkın damarlarında müşterek bir vatandaş kanı kaynadığını gösteriyor. Vatanımızdan bir parçasının koparılma istenilmesi kalbimizde unutulmaz yaralar açtı.

İzmir'in işgali, buna pek de işgal denemez. Yunanistan'ın İzmir'i istilası bir çok musibet gibi nazil oldu. Bütün Türkler bütün İslam âlemi bu gün kan ağlıyor. Bu felaketi artık katlanamayız. Türk'ü iyi tanımayan veya sevmeyenler: “Türkler sıkıya gelince Avrupalıları katliam ile tehdit ederler” sözlerini söylüyorlar. Bu iftirayı şiddetle reddediyoruz. Hayır Türk'e böyle bir isnad kuru iftiradır. Türk'ün kalbi açıktır. Bulanık suda balık avlanmasını bilmez. Dövüşürse mertçe karşı karşıya dövüşür. Arkadan vurmaz. Emane kılıç çekmez.

Burada toplanan şu iki yüz bin kişilik İslam halkı din kını gütmüyor ve Hristiyanlara

karşı da kin beslemiyor. Biz yalnız yaşamak istiyoruz.

Vakar vatandaşlar! Azim ve gayreti elden bırakmayalım. Haktan ümidi kesmeyelim. Allah bizimle beraberdir.

Mösyö Venizelos senin sahte beyannamelerine inanacak bir Müslüman Türk yoktur. Senin bugün masken açılmıştır. Medeniyet âlemi Yunanlıların nasıl cani olduklarını anlamıştır. Alem biliyor ki İzmir bizde kalacaktır. Namusum üzerine yemin ederim ki İzmir'e canını feda etmeyecek bir Türk tasavvur etmiyorum!..

Bugün sevgili padişahımızın kalbi de milletin kalbi ile beraber titriyor... Arkadaşlar! Hak bizimledir, ürkmeyiniz, korkmayınız. Bu millet mazlumdur fakat şan ve şerefle ölürse milyonlarca İslam âlemi matemini tutacak ve intikamını alacaktır.”

Nutuklardan sonra miting heyeti tarafından kararlar Doktor Sabit Bey tarafından yüksek bir sesle okunmuştur. Doktor Sabit Bey kabul edilen kararları söylemeden önce şu şekilde kısa bir konuşma yapmıştır:

“Vatandaşlar!

Tarihin dönüm yerinde bulunuyoruz. Artık hayal arkasından koşacak kendimizi avutacak zamanda değiliz. Hakikatle pek acı, pek elim ve büyük hakikatle karşı karşıya bulunuyoruz. Tehlike karşımızda değil, aramızda boğazımızda...

Vatandaşlar!

Bu muazzamn ictimamızla bütün cihana gösteriyoruz ki Türk buradadır, burada yaşayacak ve burada ölecektir.

Alınan şu kararların kabulünü oyunuz sunuyorum:

1. Mukaddes vatanımızın işgal olan noktalarının tahliyesine kadar saltanan makamı etrafında demir bir çember gibi hayatı fedaya hazırız.
2. Bizlere asırlardan beri tatbik edilen siyasete göz boyama siyasetine artık kesinlikle itimat etmiyoruz ve bu hal terk edilmedikçe kesinlikle buna inanmayacağız.
3. Küçük büyük hepimiz kalbimizde vatan endişesinden başka hiçbir endişenin yer bulmamasını Samim ruhumuzla, istiyor ve ahd ediyoruz.

4. Yarın padişahın huzuruna çıkacak fevkalade şuramın vatan ve millet için en hayırlı kararlar kabul edilmesine dualar ediyoruz.

5. Kabul ettiğimiz kararlardan uzakta bulunan vatandaşlarımızı, harekâtımızı takip eden nazırları, ancak matbuat vasıtasıyla haberdar etmek azmindeyiz.

Bunlar hepimiz tarafından kabul edilmiş ise sizden kabul cevabı olmak üzere şu sözümü tekrar etmemizi rica edeceğim: “Yaşasın İslam milleti! Varolsun mukaddes halifemiz.”

Kararların kabulünden sonra miting İzmir ve vatanımız için yapılan bir dua ile son bulmuştur.(Hadisat 24 Mayıs 1919 No:144)

Bir hafta sonra aynı yerde ikinci Sultanahmed Mitingi aynı şevk ve heyecanla yapılmış. Türk’ün sesi ve hakkı yükseltilmiş yine ateşli hitabeler dinlenmişti.(Gökbilgin, 1959: 90) 23 Mayıs’ta 200 bin kişinin katıldığı ilk Sultan- ahmed mitinginden sonra hükümetin bütün mitingleri yasaklaması üzerine bu defa halk “dua etmek” bahanesiyle toplanmıştır. (Arıburnu, 1975:53)

“Dünkü İkinci Sultanahmed Mitingi” başlığıyla verilen haberde, mitingin Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin İzmir’in işgalini protesto etmek için aldığı bir karar neticesinde yapıldığından bahsediliyor ve miting ile ilgili gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu:

“Saat 12.00’e doğru ahalinin akın akın geldikleri görülmüyordu. Hitabet kürsüsü Sultanahmed Cami’nin arkasındaki sed üzerine naklediliyordu. Hitabet kürsüsü siyah Osmanlı sancakları ile sarılmıştı. Polis Müdüriyeti tarafından miting için gerekli tertibat alınmıştı. Mitinge kolordu kumandanlarından Abdulkerim Paşa da gelmişti. Bu esnada ahali önlerinde:

“Yaşamak isteriz

Müslümanlar ölmez ve öldürülemez

Hak ve adalet

Osmanlı toprağı Yunanistan olamaz

Hak isteriz. İki milyon Türk iki yüz bin Ruma feda edilemez” ibarelerini bulunduran siyah levhalarla miting mahaline gelmişlerdir. Ahali yüz bin kişilik bir cemaat haline

gelmiştir. Saat 15.30'da Darülfünun müderrislerinden İsmail Hakkı Bey hitap kürsüsüne çıkarak; "mahvedilmek istenen Türklerin asil ve necib ruhundan meziyetinden" bahsetmiş ve "İslam âleminin bu haksızlık karşısında Türk kavminin bütün Müslümanların feryadı ile zaferi elde edeceğini" söylemiştir.

Bundan sonra kürsüye gelen Şükufe Nihal hanım nutkunda şunları söylemiştir:

"Ey sevgili İstanbul, güzel vatanım toprağım!

Seni kaybetmek korkusunun ruhuma yaptığı derin zehirli acıyı bilmem bununla kaçınıcı defa duyuyorum!..

Ve büyük feci ızdırap içinde son ve mukaddes bir ümitle Allahıma yalvarıyorum ki, bu elemeler artık senin için duyduğum acıların en sonuncusu fakat sana ebedi mülkiyetimizin ilk müjdecisi olsun.

Cesaret aldığımız tecrübeler, tarihin acı fakat daima hakikati haykıran tarafsız tecrübeleri bize gösteriyor ki büyük saadetler; fertleri milletleri çoğunlukla sefalete izmihlale sürüklediği gibi büyük felaketler de ihtar, irşad vazifesini görerek daima necate, salâha doğru yükseltmiştir. İşte bir de son felaket dakikalarında bile ruhunda tükenmeyen bir ümit kaynağı ile, Allah'ımdan, bize kurtuluş gününü esirgememesi için dua ediyorum.

Aziz toprak! Biliyorum ki senin en asil çocukların böyle hicranınla ağlarken, bütün âlemde sana haris tamahkâr gözlerini dikmiş, belki asırlardan beri seni bizden ayırmak için uğraşıyorlar. Hiç unutmuyorum, senelerce doktüğüm gözyaşlarından duyduğum hicranlardan sonra bir gün kendimi zamanın en güzel çağında bunca dünya saadetlerinin en yetişilmezine nail oldum zannettim... Senelerden beri seni kaybetmek tehlikeleri karşısında kaçınıcı defadır çırpınıyorum, titriyorum. Evet senelerden beri seni kaybetmek sensiz kalmak ihtimalleri karşısında ürküyorum, titriyorum.

Ey Aziz Vatan!

... Titreyecekler, ürperecekler. Ruhum onların bu zelil idraki karşısında memnun, şad gökle yükselirken Allah'ımdan sevgili çocuklarını yine sana kavuşturmak için dua edeceğim."

Nihal Hanımdan sonra kürsiye gelen Milaslı Doktor İsmail Hakkı Bey ise nutkunda

şunları söylemiştir:

“Yaşadığımız büyük asırlardan sonra memleketimizin yasak ufuklarında uğursuz bir saat çalmaya, kara günler doğmaya başladı. İçinde Tunalar akan, Dicleler, Fıratlar sesler veren, büyük anavatan perişan olduktan sonra bizi Anadolu’umuzda rahat bırakmak istemiyorlar. Biz kendi yaralarımızla kendi acılarımızla kendi kardeşlerimizle yaşamak istiyoruz. Anadolu kaç mazlum halka vatan olmuş bir topraktır. Yakın diyarlarda sürülen, yuvaları dağılan zavallı Tatarlar, Kafkaslardan sürülen zavallı Çerkezler, Rumeli’nin her tarafından yangın önünde, kılınç önünde göç eden zavallı Türkler, Arnavutlar, Boşnaklar...

... Şimdi Anadolu topraklarını Yunanistan çiğniyor. O Yunanistan ki başkalarının yardımı ile doğdu. Galilerin arasında bulunuyor.

Milletdaşlarım, Dindaşlarım!

Aldanmayınız, emin olunuz ki Yunanistan’ın bu hareketinden sonra İstanbul meselesi gelecekte söz konusu olacaktır. Anadoluya ayak basan, şimdiden İstanbul’a göz dikmiştir. Biz zorla göz ettirileceğiz. Biz Yunanistan’ın isgali önünde göç edersek Yunanlılar Aydın’ı alacak ve sonra İstanbul’u alacaktır.

Ey Şehitlerin Anaları, Mazlum Kardeşler!

Allah’a şükürler! Ey siz bin kazadan arta kalmış İstanbul’a gelen kardeşlerim! Toplanalım. Hangi siyasi itikatta olursak olalım; bugün bizim önümüzde İstanbul’umuzun mukadderatı söz konusudur. Bizim için en büyük düşman Yunanistan’dır. Eğer bir azınlığın bizim hükümetimizden bizden şikayet etmesi yeterli oluyorsa, eğer Aydın’daki bir Rum azınlığın arzusu kâfi geliyorsa biz Türk milleti, Aydın’da çoğunluğa sahip olan Türk milletli Avrupa medeniyetlerine hitap ediyor ve diyoruz ki: “Bizim en büyük düşmanımız Yunandır” Makedonya da dindaşlarımızı zorla sürdüler, kahrettiler, mahvettiler. Yeter! Aydında ölmüş olan arkadaşlarımızla beraber bağıyoruz: “Yunanlıları istemiyoruz!”

Evet arkadaşlar, ben Türk’le beraber istiklal istiyorum. Fakir olmaya sefil olmaya bedbaht olmaya razıyız. Başımızda Türk hükümeti bulunsun. Fakat eskiden yapılan zulümler gibi bizi haksızlığa mahkum etmek istiyorlarsa Aydın Yunan kalsın. Bu

arzularımızı bu şikayetlerimizi söyleyelim. Toplanalım. İsterseniz sizin şikayetleriniz benim ağzımda toplansın. Buradaki mümessillere söyleyelim ki Anadolu'muzu Yunan yangını harab etmesin.”

Mitingin sonunda yapılan duadan sonra kabul edilen kararlar iki madde ile ahaliye tebliğ edilmiştir. Buna göre;

1. Türkler Wilson prensiplerinden kendilerine ait olan okikinci maddenin tamamen uygulanmasını talep ederler.
2. Tarihin msiyonun kucağından çıkarılan yeni milletlere istiklal verilirken dokuz yüz elli seneden beri hakimiyet sürmüş, koca bir millet esarete düşüremez. Biz bütün hukumuzu müdafaa için her vasıtaya teşebbüs edeceğiz. İstiklalimize yapılan tecavüzleri lanetleyeceğiz.

Bu kararların tebliğinden sonra ahali sükûnet ve vakar içerisinde dağılmıştır.(Hadisat 31 Mayıs 1919 No: 151)

Bütün bu tezahürler ispat ediyordu ki, Türk milleti yapılan işgalleri ve haksızlıkları asla kabul etmeyecek ve en geniş bir şekilde milli bir hamleyi yaratacaktı.(Gökbilgin, 1959:90) Türk milletinin haksız işgallere karşı mücadele azmini kazanması; ruhen, bedenen milli mücadeleye şevk ve heyecanla hazırlanması bakımından bu mitinglerin yakın tarihimizde önemli bir yeri vardır.(Turan ve diğ., 1994:142)

BÖLÜM 2: ANADOLU'DAKİ GELİŞMELER

2.1. İzmir'in İşgali

2.1.1. İşgal Şekli ve İzmir'deki Vaziyet

I. Dünya Savaşı'nın galipleri sözde daimi barışı sağlayacak konferansın Paris'te toplanmasını kararlaştırmışlardı. 18 Ocak 1919'da ilk toplantısını yapan Paris Konferansının en çok meşgul olduğu meselelerden biri de Osmanlı İmparatorluğu arazisinden Yunanlılara verilecek toprak meselesi idi.(Tansel, 1991:155) İzmir'e Yunan askeri gelmeyeceği konusunda İtilaf Devletleri kesin bir güvence vermişlerdi. Mütarekeden sonra Aydın vilayetinin Yunanistan'a verileceği konusunda yoğun bir propaganda başlamış ve İzmir'deki Rumca gazeteler bunun öncülüğünü üstlenmişlerdi.(Arıkan, 1989:28)

Kurulduğu günden beri büyük devletlerce sürekli desteklenerek durmadan genişlemiş olan Yunanistan'a İngiltere, daha 23 Ocak 1915'te savaşa katılması şartıyla İzmir ve arka bölgesinin kendilerine verilebileceği vaadinde bulunmuştu.(Altuğ, 1980:28) Paris Barış Konferansı'nda Venizelos, İzmir'in işgal kararını aldırmasından hemen sonra, Amiral Calthorpe 14 Mayıs 1919'da İzmir valisi ve kolordu komutanına ikinci notasını vererek İtilaf Devletleri namına İzmir'in Yunanlılar tarafından 15 Mayıs sabahı 07.00'den itibaren işgal edileceğini tebliğ etmiştir.(Aydiner, 1993:31-36)

"İzmir'de Mühim Havadisler" başlığıyla verilen haberde; birkaç gün zarfında İzmir Limanı'na; Fransız, İngiliz, İtalya ve Amerika'nın büyük ve küçük harb gemilerinin geldiği ve gemi kumandanlarının İzmir valisi ile vilayetin iç işleri hakkında görüştükleri belirtiliyordu.(Hadisat 15 Mayıs 1919 No:135)

İzmir'in işgalinin gerçek amaç ve mahiyeti, hükümetçe yayınlanan 16 Mayıs 1919 tarihli resmi tebliğ ile anlaşılmaktaydı. Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi vasıtasıyla yayınlanan bu resmi tebliğ şu şekilde idi:

"Dün sabah onbir raddelerinde Nişantaşı'nda Sadrazam Ferit Paşa hazretlerine konaklarında, Amiral Webb tarafından verilen notada Paris Konferansı kararına atfen İzmir kal'anın kuvâ-yi itilafiye tarafından işgal edileceği bildirildiği gibi, İngiliz Kuvâ-yi Bahriye Kumandanı Amiral Calthorpe cenabları tarafından da Aydın vilayetine dün

sabah tebliğ olunan notada Paris konferansının mukarreratına ve mütarekenamenin yedinci maddesine istinaden İzmir istihkâmlarının işgal edileceği ve ondan sonra verilen ikinci bir notada dahi yine mütarekename ahkâmına müsteniden İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline İtilaf Devletlerince karar verilmiş olduğu bildirilmiştir. Hükümet bu babda devlet ve milletin hukukunun muhafazası için ahd-ı tertib eden vazifeleri ifaya teşebbüs eylemiş ve muhafaza-yı vakar ve sükûnet edilmesi lüzumunun münasib bir lisan ile ahaliye tavsiyesi zannında Dahiliye Nezareti celilesi tarafından Vilayat-ı Osmaniye'ye lazım gelen tebligat ifa kılınmıştır.”

Bu arada ilk hükümetini 4 Mart 1919'da kurmuş olan Damat Ferit, İzmir'in işgali üzerine güç durumda kalınca 16 Mayıs'ta padişaha istifasını vermiş, fakat bu istifanın hemen arkasından Damat Ferit, padişah tarafından tekrar hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.

S.Nazif “İzmirin İşgali” başlığı ile kaleme aldığı makalesinde; İzmir'in ne şekilde işgal edildiğinin hükümetin resmi tebliğinden anlaşıldığını, payitahtımızın bile bir askeri işgal altında bulunduğu bir sırada İzmir'in müstahkem mevkillerinin İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilmesinin aslında o kadar önemli olmadığını telakki ederken, işgalin Yunan taburlarınca yapıldığı gerçeği karşısında istikbalin vehametinin ortaya çıktığını vurguluyordu. (Hadisat 17 Mayıs 1919 No: 137)

Daman Ferit hükümetinin Maarif Nazırı Ali Kemal Bey Fransızca İstanbul gazetesinin muhabiri ile yaptığı bir söyleşide: “Biz şimdiye kadar böyle bir muameleye maruz kalan ilk milletiz” demiş ve muhabirin “İzmir'de ne oldu?” sualini ise şu sözlerle cevaplamıştır: “Bunu tamamıyla bilmiyoruz. Zira telgraf muhaberatı bir müddet için kesildi. Şehir valisinin tevkif ve haps olduğu, memurların ihrac edildiğini haber aldık. Türkiye bir adaletten hariç bırakılamaz. Zira İzmir'in işgali başka bir şey değildir. Bu karar bütün hakikatlerin malum olduğu İslam âleminde müthiş bir infilak husule getirecek, insanlık vicdanında büyük bir gücenme oluşturacaktır.” (Hadisat 18 Mayıs 1919 No:138)

“Nasıl Sevindiler” başlığı ile verilen haberde, İzmir'in işgalini Rum ve Ermeni basını tarafından memnuniyet verici bir gelişme olarak karşılandığı belirtiliyor ve Rönensans namıyla Fransızca olarak neşredilen Ermeni gazetesinin baş makalesinde geçen bazı ifadeler şu şekilde aktarılıyordu: “Türkiye'de siyasi hadiselerin mahiyetini takdir edecek

adam azdır. Türk matbuatı mütarekenin imzalanmasından beri halkı bugünkü hakikate hazırlamak için ne yaptı? Acaba Türk matbuatı bu hakikatlere kendisi vakıf mıdır? Mütareke, Türkiye'nin istikbalinin ne olduğunu gösterdi. Halkı doğru görmeye alıştırmak: İşte Türk vatanperverlerinin zaruri vazifesi budur. Gecikmeden bu vazifeyi yapmalıdırlar.” Rumca gazetelerde ise “işgal sebebi ile eski ve yeni Yunanistan'ın bütün şehirlerinde ahali tarafından pek büyük ve hararetle şenliklerin icra edildiği” belirtilmekteydi. (Hadisat 19 Mayıs 1919 No:139)

Antant gazetesinde ise İzmir'in işgali ile ilgili gelişmeler şu şekilde veriliyordu: “İzmir'in kahraman kadınları bile çocuklarını Yunan süngülerine siper etmekten çekinmemişler ve fiilen Yunan işgaline karşı koymuşlardır. Vilayetin çeşitli kasabalarında olduğu gibi İzmir şehrinde dahi telgraf daireleri ahali tarafından istila edilmiştir. Hükümet ile siyasi fırkalara; İzmir'in işgalinin fevkalade büyük bir şiddetle red edildiğini beyan eden telgrafnameler gönderilmiştir. “Reddi İlhak” namıyla kurulan cemiyet İzmir'in ilhakını protesto ederek memleketlerini Yunan istilasından kurtarmaya ahd etmişlerdir. Bütün vilayet müthiş bir galeyana içindedir. Yunanlılar tarafından pek çok olay meydana getirildiği söyleniyor. İzmir ile doğrudan doğruya iletişim mevcut değildir. Telgraf ve posta işgal edildiği gibi vali dahil olmak üzere bütün memurlar şehir haricine çıkartılmıştır.”

“Suret-i İşgal” başlığı ile verilen haberde ise; Müttefik işgal kuvvetlerinin karaya çıkmasından sonra Yunan müfrezelerinin şehrin çeşitli önemli noktalarına yerleştiklerini son gelen haberlere göre bu yerleşmenin devam ettiği ve vali ile memurların vazifelerine devam ettiği ifade ediliyordu. (Hadisat 18 Mayıs 1919 No:138) Bir başka haberde ise; İzmir'e ayak basan Yunan askeri ve bunlara katılan Rumların tecavüzatı hakkında işgal esnasında pek çok fecainin olduğu ve yüzlerce şehit verildiği, yalnız bu miktar hakkında malumat vermenin şimdilik mümkün olmadığı ifade edilmekteydi. (Hadisat 19 Mayıs 1919 No:139)

Yunanlılar İzmir'e çıktığı gün ortalık kan ve ateşe boğulmuş, işgal Türklüğün onurunu kıran pek çok “facialarla” günlerce devam etmiş ve yerli Rumların desteği ile de geniş bir katliam hareketine dönüşmüştü.(Arıkan, 1989:74)

“Venizelos'un Mektubu” başlıklı haberde Paris'te bulunan Yunan Başvekili Venizelos'un sulh konferansı Reisi Clemenceau'ya gönderdiği bir mektupta; İzmir'in

işgali sırasında meydana gelen olaylarla ilgili bir rapor verdiği bildiriliyordu. 29 Mayıs 1919 tarihli bu rapora göre Venizelos, Clemenceau'ya meydana gelen olayları şu şekilde anlatıyordu: “ İzmir'in işgali esnasında meydana gelen hadiseler hakkında pek çok yanlış ve abartılı haberler anlatıldığı, bu konuda başkumandanlık ile komiserlikten resmen gelen raporları arz ve istihbar etmek istiyorum:

Sulh konferansı tarafından alınan karar mucibince 15 Mayıs tarihine rastlayan Perşembe sabahı Yunan askeri kuvveti İzmir'e çıkarıldı. Şehrin muhtelif noktaları hiçbir hadiseyi mahal verilmeden ve Rum ahalinin nümayişleri arasında işgal edilmiş ise de bir müfreze, İslam mahallesine yaklaştığı vakit gerek kuleden gerek hükümet konağı civarından açılan tüfenk ateşine maruz kalmış ve doğal olarak derhal mukabele eyleneştir. Çarpışma bir saat kadar devam ederek, civarda ahalinin pek çok olması sebebiyle işgal sırasında sivil ve asker 62 Rum 78 Türk 1 Yahudi ve 22 kadar da diğer milletlerden de ölenler olmuştur.

Bu mukavemet ma-teessüf evvelce hazırlanmış idi. Filhakika bir gün evvelden İslam ahaliyi mukavemete davet eden binlerce beyanname dağıtılmış ve kuvvetlerin ihracını mütakip hapisane kapıları açılarak bir çok suçlu sokaklara salınmıştır. Bu hareket Jön Türklere mensup olanlar tarafından idare edilmiş ve bazı propanagdacılar tarafından şiddetle teşvik olunmuştur. Eğer bu, propaganda eseri olmasaydı memlekette şüphesiz hiçbir intizamsızlık meydana gelmezdi.

Bu hadiseler esnasında yağma hareketleri icra edilmiş ise de Yunan kuvvetleri tarafından derhal alınan tedbirler sayesinde asaiş sağlanmış ve ahalinin muhafazası mümkün olmuştur. Yağma hadisesine katılanlar Divan-ı Harb'e gönderilmiş ve ikisi Rum olmak üzere diğerleri muhtelif milletlere mensup 20 kişi idam cezasına çarptırılmıştır. Alınan eşyadan bir kısmı daha şimdiden sahiplerine iade olunmuştur.

Jön Türklerin propagandalarına uyan memurlar memleket dahilinde idari bir anarşi husule getirerek Yunan işgalinin baskıcı göstermek maksadıyla daha başlangıçta görev yerlerini terk etmişlerdir. İlk günü yalnız küçük bir müddet için sarsılan asayiş, ertesi günü akaşama doğru iade edilerek, başta vali olduğu halde memurların vazifeleri başına dönmeleri temin olunmuştur. Bu suretle idari hayat eski nizamını bulmuştur. Yunan askeri kuvvetlerinin bütün milletlere gösterdiği anlayış ve güzel idare neticesi olarak askeri işgal dahile doğru başlamış ve bu hal herkesin memnuniyetine mazhar olmuştur.

İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgali Yunan hükümetine duyulan itimadın ne derecelerde büyük olduğunu tamamıyla ispat eder ümidindeyim.”

İmza

L.K. Venizelos

(Hadisat 13 Haziran 1919 No:164)

“Hakikat” başlıklı haberde ise Venizelos'un söylediklerinin aksine işgal esnasında silahlı Rum ahalisinin kurşunlarına hedef olarak şehit olanların ve yaralananların sayısının pek çok olduğu belirtiliyor ve devamında ise Morning Post'un 27 Mayıs 1919 tarihli nüshasında geçen şu ifadeler yer veriliyordu: “İzmir sergüzeştinin parlak bir şekilde muvaffakiyet etmediğini gizlemek kaidesizdir. Meydana gelen çarpışmalar neticesinde ölenlerin miktarı daha şimdiden dört beş yüze ulaşmıştır.” (Hadisat 17 Haziran 1919 No: 168)

Yunanlıların İzmir'i işgali karşısında Damat Ferit hükümetinin ve hele Dahiliye Nezareti Harbiye Nezareti gibi ilgili merkezlerin davranışları tamamen sinmiş ve pasifti. Zaten Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey işgallerin lehinde ve milli mukavemetin aleyhinde bir tavır sergiliyordu. (Aydemir, 1975:82-83)

Dahiliye Nazırı Vekili Mehmet Ali Bey Pontus gazetesine verdiği bir beyanatta şöyle diyordu: “İzmir'in işgali üç günden beri bir emri vakidir. Vali İzzet Bey görevinin başında ve vilayet dairesinde duruyor. İzmir'de bazı hadiselerin devam ettiğine dair resmi malumat yoktur. Zannederim ki bu rivayetler mübalağadır.” (Hadisat 19 Mayıs 1919 No:139)

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey ise Le Journal de Orient muhabirinin İzmir'in vaziyeti hakkındaki sorduğu soruya cevap olarak şöyle demiştir: “Bugün İzmir'de sükûnet tesis etmiştir. Vali ile telgrafla muhabere ettim. Hükümet-i mahalliye eskisi gibi tesis eylemiştir. Yunanlılar şehrin dahiline kadar ilerlemeye muvaffak olamamışlardır. Mütarekenin yedinci maddesi mucibince İzmir işgal edilmiştir. Fakat henüz sulh konferansının bu meseleye dair hiçbir kararı yoktur.” Oysa “İzmir'de Vaziyet” başlıklı haberde Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin söylediklerinin tam aksine şu ifadeler

geçmekteydi: “Son gelen telgraflara göre bazı yerlerde telgraf muhaberatı kesiktir. İzmir’in daha fena bir hale girdiği, Yunan askerinin şehirden çıkarak Aydın istikametine doğru hareket eylediğine dair bir haber de gelmiştir. Aydın, Manisa, Menteşe ile telgraf muhaberatı cereyan eylememektedir. İzmirililer Yunan kuvvetlerinin dahilde ilerlemesine fiilen karşı koymaya kesin bir şekilde karar vermişlerdir.” (Hadisat 22 Mayıs 1919 No: 142)

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beye kadar olmasa bile işgaller karşısında takınılan iyimser tutumdan vazgeçmek istemeyenlerden biri de İzmir Valisi İzzet Bey idi. İzzet Bey İzmirililere hitaben neşrettiği bir beyannamesinde halka şu telkinlerde bulunuyordu: “İki gün evvel meydana gelen hadiselerle nihayet verilerek gerek memurinden, gerek mahalli efraddan tevkif edilenler tahliye edilmişlerdir. Memurlar vazifelerine davet edilmişlerdir. Yunan işgal askeri kumandanı, Müslümanların milli ve dini hissiyatını rencide edecek olaylara kesinlikle müsaade etmeyeceğine dair bana kesin bir şekilde teminat verdi. İtilaf Devletleri komiserleri de bütün ahalinin; hayat namus ve servetinin muhafazasını gözetceklerini beyan eylemişlerdir. Sonuçta kimsenin korku hissetmesine sebep yoktur. Askeri kanunları riayet ettiğiniz taktirde hayat ve servetiniz güvencede olacağından işiniz ve gücünüzle meşgul olabilirsiniz. Ben sizin valilinizim. Şikâyeti olan varsa gerek bana, gerekse işgal kuvvetleri komutanına müracaat edebilirler. Şikayetlerin derhal dikkate alınacağından emin olabilirsiniz.” (Hadisat 26 Mayıs 1919 No:146)

İzmir Valisi İzzet Bey, sanki Yunan işgal kuvvetleri kumandanı Zafirupolis ile söz birliği etmiş gibi konuşuyordu. Zira Zafirupolis de İzmirilere hitaben neşrettiği bir beyannamesinde “işgalden maksadın mevcut kanunların hüsnü muhafaza ve himayesi suretiyle umum ahalinin refahını temin etmek olduğunu” söylüyordu. (Hadisat 19 Mayıs 1919 No:139)

Jandarma Kumandanı Kemal Bey ise kendisiyle yapılan bir söyleşide; şehirde asaişin tamamen tesis edildiğini, işgalin ertesi günü meydana gelen üzücü hadiselerin ve çarpışmaların artık tekrar etmediğini fakat Müslüman ahalinin teessürünün baki olduğu, bu haksız işgalin Türkleri büyük bir ye’s ve eleme düşürdüğünü Türklerin bu haksızlığa tahammül edemediklerini İzmir’de memurların görevlerinin başında olduklarının yeterli miktarda jandarma olduğunu ve bu hadiselerden dolayı İslam âlemindeki galeyanı

gazetelerden öğrendiğini” söylemekteydi. (Hadisat 30 Mayıs 1919 No:150)

İşgali hemen takip eden günlerde, hükümetin acele olarak almak istediği tedbir, Batı Anadolu’da da, tıpkı Karadeniz sahillerinde olduğu gibi jandarma kadrosunun ikmali olmuştur. Ayrıca İzmir hadisesi hükümet çevrelerinde fazla bir hassasiyet ve endişe yaratmış görünmemekte idi.(Gökbilgin, 1959:91)

Oysa Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi tarafından daha İzmir tam anlamıyla işgal edilmeden önce, bilimum vilayet, sancak, kaza, nahiye, belediye riyasetlerine şöyle bir telgraf çekilmişti: “İzmir ve havalisi Yunana ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı kâmilen ayakta ve heyecanda, İzmir son ve tarihi günlerini yaşıyor. Son imdadımız sizin göstereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingler telgraflarla heryere başvurunuz ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız. Vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incilmemesine itina ve dikkat ediniz.” (Hadisat 19 Mayıs 1919 No:139)

İzmir’in işgali ile başlayan Anadolu’daki Yunan işgali kısa bir sürede geniş bir alana yayılmıştır. Aydın, İzmir, Manisa, Denizli, Kütahya, Bursa, Eskişehir, Afyonkarahisar Balıkesir, Bilecik, İzmit ve Biga Yunan mezaliminden nasibini alan yerler olacaktır.(Turan, 1999:8)

Yunan ilerleyişi hakkında dış basınında geçen haberler “İzmir Meselesi” başlığıyla şu şekilde veriliyordu: “Yunanlılar Manisa’ya doğru ilerlemeye devam ediyorlar. Anadolu’nun bu havalisindeki en ehemmiyetli demiryolları Yunanlıların eline geçmiştir. Türkler geri çekiliyorlar. Bu hareket asayişini temin etmek için Dörtler Meclisi tarafından kararlaştırılmıştır.” İzmir’deki Köylü gazetesinden alınan haberlerde ise “Manisa’nın Yunan askeri tarafından işgal edildiği” bildiriliyor ve “Ramazan hakkında bir emir yok mu? Yunanlılar top atışına müsaade etmiyor” deniliyordu. (Hadisat 31 Mayıs 1919 No:151)

Manisada çıkan Ertuğrul gazetesi muhabirinin Yunan işgal kuvvetleri kumandan vekili konstantin çakalos ile yaptığı söyleşi “Manisa’daki Yunanlılar” başlıklı haber ile şu şekilde aktarılıyordu:

_Kumandan cenabları, mübarek ramazan için şehirdeki müslimanlara ne gibi müsaadelerde bulunacaksınız?

_Bugün Müslümanların gece ikiye kadar kanun ve nizam dairesinde hür ve serbest olduklarını; kahvehane, gazino, kıraathane, sinema, tiyatro gibi toplumsal mahallerin açık bulundurulabileceğini ilan ediyorum.

_Kumandan cenabları şehir haricine çıkan ve şehre giren köylülerin arazi sahiplerinin, amelinin üzerleri niçin aranmaktadır?

_Örfi idare gereğince silah taşımak yasaktır. Silah can, mal ve ırz müdaafası için taşınır. Biz ahalinin can, mal ve namusunun emniyet altında olduğunu ilan ettik. Artık silah taşımaya gerek yoktur.

_Kumandan hazretleri, işgalin dairesi nereye kadar genişleyecektir? İzmir'den itibaren içeriye doğru genişleyen işgal hep mütarekenamenin yedinci maddesi hükmüne uygun olarak mı icra ediliyor?

_Biz, Sulh Konferansı Dörtler Meclisi'nden peyderpey verilen kararların icrasına memuruz. İşgalin ne maksatla meydana geldiğini ve nereye kadar genişleyeceğini bilmek vazifem değildir. Asker ancak icra memurudur. O ancak verilen emri icra eder. Emrin mahiyetini sormak vazifesi değildir. İşgal ettiğimiz yerlerde cins ve mezheb farkı gözetmeksizin ahaliye; hürriyet, huzur ve istirahat temin ediyoruz. İdaresi altında çeşitli milletler bulunan ve üç bin senelik bir kavim olan Yunanistan, çeşitli milletleri mezheb, an'ane ve dinine göre idare etmek maharetine sahiptir." (Hadisat 7 Haziran 1919 No: 158)

İzmir'in işgaliyle beraber yayınlanan Yunan beyannamelerin hepsinde; İzmir'i işgalden maksadın adi bir kontrol görevinden ibaret olduğu ve Osmanlı hakimiyetinin baki olduğu söylenmekte ise de maksadım böyle olmadığı kısa sürede anlaşılacaktır.(Turan, 1999:73)

"Ağlatacak Fecayi" başlığıyla verilen haberde işgalden dolayı İzmirliilerin uğradığı haksızlıklar şu şekilde anlatılıyordu: "On gün zarfında işgalin devam etmesi ve peşi sıra gelen fecailerden dolayı tecavüzlerle millet kan ağlıyor. İşgali müteakib silah arama bahanesi ile kadın erkek İslam ahalisinin üzerleri aranıyor. Bütün hristiyan vatandaşların hiç birisine ilişilmediği halde çiftliğine tarlasına bağ ve bahçesine giden Müslümanların taşıdıkları av tüfekleri ellerinden alındı. İslam köylerine müfrezeler çıkarılarak silahları toplandı, bu meyanda öldürülünceye kadar dövülüp işgal kuvvetleri

karargahında haps edilenler bile mevcuttur. (Hadisat 13 Haziran 1919 No:164)

“İzmir’de” başlığıyla verilen haberde ise hükümet tarafından İzmir’e gönderilecek özel bir heyetten bahsediliyor ve şöyle deniliyordu: “Yunanlıların işgal ettiği arazi üzerinde ahalinin uğradığı haksızlıkları incelemek üzere gönderilecek olan heyet ile ilgili Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin başkanlığında Ayan üyelerinden Rıza Bey ve Harbiye Nezareti Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşalardan oluşan bir komisyonun bir iki güne kadar toplanarak, görüşmelerin başlayacağı haber alınmıştır.” (Hadisat 9 Haziran 1919 No:160)

Bu arada, Yunanlılar İzmir’i işgal ettikten sonra hiç zaman yitirmeden Ege Bölgesi’nin iç kesimlerine doğru ilerleyerek Manisa ve Aydın gibi önemli merkezleri de ele geçirmişlerdi.(Öztoprak, 1981:93) “Mağsub Şehrimizde Vaziyet” başlığıyla verilen haberde, Yunanlılar tarafından işgal edilen bazı yerlerin tahliye edildiği belirtiliyor ve şöyle deniliyordu: “Bugün İzmir’den Türkiye Ajansı’na gelen bir telgrafta; Akhisar ve Ayvalık’tan başka Salihliye Ahmedli’nin de tahliye edildiği bildiriliyor ve Manisa’nın da acilen tahliye edileceği belirtilmektedir. İzmir için henüz kesin bir şekil olmasa da tahliye edileceği tahmin edilmektedir. Venizelos’un mektubunda bütün fecaiyetin sorumluları ahalimiz gösteriliyorsa da hakikati çıkarmak için İngiliz, Fransız, Amerika ve İtalyan delegelerinden oluşan bir heyetin Yunan işgaline maruz kalan ahalimiz için tedkikata memur edilmiş olmasıdır.” Yine 11 Haziran tarihli İzmir’den alınan bir habere göre “Avrupa’dan gelen tetkik heyetinin vari ile temas ettiği ve köylerdeki fecai zarar ve ziyanların bu heyetin incelemeleri sonucu ortaya çıkarılacağı” belirtiliyordu. (Hadisat 13 Haziran 1919 No:164)

Yine İzmir’den gelen bir telgrafta, Manisa ve civarında başlayan tahliye harekâtının açığa çıkması istenilmediğinden Manisa’da Yunan sansürünün yeniden ikâme edildiği belirtiliyor ve Ayvalık’ta meydana gelen gelişmeler hakkında ise şunlar söyleniyordu: “Ayvalık’ta mukavemet eden Türk kuvvetleri kumandanlığı ile Ayvalık’ı işgal eden Yunan kuvvetleri kumandanlığı arasında mütareke akd edilmiştir. Bu mütareke mucibince Yunan kuvvetleri Ayvalık’ı işgal etmeyerek, hariçte bir noktada duracaklar ve Ayvalık’a gelip giden yolcular Türk kuvvetleri kumandanlığı tarafından muayene edilecektir. (Hadisat 17 Haziran 1919 No: 168)

“... Milletın bu haksız darbeler karşısında sessiz ve hareketsiz kalması elbette milletin

lehinde tefsir olunamazdı. Onun için milleti uyandırıp harekete getirmek lazımdı.” (Atatürk, 2000:22) İzmir’de başlayıp dalga dalga içerilere doğru genişleyen Yunan işgalleri ve Yunan mezalimi, yerli Rumların bunlarla tamamen içiçe oluşları artık kuva-yi milliyeyi fikir safhasından eylem safhasına çıkaran en büyük etken olmuştur. (Aydiner, 1993:31) İşgaller gerçekleşikten sonra Yunan mezalimini görenler derin bir infial ve nefret duyarak ne pahasına olursa olsun bunlardan milli intikam alınması gerektiğine inanmışlar ve halkı kuva-yi milliyeye bünyesinde teşkilatlandırmaya çalışmışlardır. (Turan, 1999:255)

Yunanlıların yerli Rumlarla birlikte yaptıkları zulümler ve bu zulümler karşısında medeni oldukları söylenen İtilaf Devletlerinin sessiz kalmaları, hatta yapılan insanlık dışı davranışlara rağmen Yunanlıları desteklemeleri Türk milletinin kendi hak ve istiklalini ancak kendi eliyle ve silaha sarılmak suretiyle kazanabileceği inancını kuvvetlendirilmiştir. Sonuçta İzmir’in işgali milli mücadele bilincinin oluşumuna ve milli mücadele hareketinin başlamasına önemli bir ivme kazandırmıştır.

2.1.2. Yunan İddiaları ve Çarpıtılan Gerçekler

Paris Konferansı’nda Yunan iddialarının orataya atılmasında, üzerinde en çok durulan konu nüfus olmuştur. Venizelos ilhak etmek istediği küçük Asya’da Rum nüfusunu daima abartarak veriyordu.(Aydiner, 1993:25) Ayrıca Venizelos konferansta, Yunanistan’ın Batı Anadolu üzerindeki hak iddialarına değinirken, bu bölgenin nüfusunu gösterecek resmi istatistiklerin olmadığını belirtmiş ve Rum patrikhanesi tarafından hazırlanan rakamların doğru olduğunu iddia etmiştir.(Sonyel, 1995:35)

Yunanistan planlı bir şekilde Aydın vilayetinde ve Anadolu’nun bazı yerlerinde hak iddia ediyordu. Bu konudaki Yunan tezi iki başlıkta mütalaa edilebilir. Birincisi, Anadolu’da yaşayan Rumların Türklerin esaretinde ve onların zulümleri altında ezildikleri, kötü şartlar altında yaşadıkları ve soykırıma tabi tutuldukları; ikincisi ise Aydın vilayetinde Rum nüfusunun bölgenin Yunanistan’a ilhakını sağlayacak bir oranda fazla olduğudur. Yunanistan’ın ileri sürdüğü tezlerin Avrupa kamuoyunda tasvip görmesinde Yunan propagandası etkili bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Yunan propaganda teşkilatı batı kamuoyunu Türkler aleyhinde harekete geçirmeyi başarmıştır.

İşte bu hususda Avrupa basınından Journal des Debats gazetesinde yazılan bir

makalede, Osmanlı devletinin hasta bir adama benzediği ve bu yüzden İzmir'in işgalinin gerekli olduğu belirtildikten sonra şunlar söleniyordu: "Türkler kendi kendilerini ve başkalarını idare etmeye kati surette muktedir değillerdir. Irak, Suriye, Türkiye arasındaki araziye ihtiva eden bir Ermenistan teşkili karargir olmuştur. Yeni Türkiye, idari vekâletini (manda) deruhte edecek olan bir Avrupa hükümetinin kontrolü altına girecek ve Karadeniz, Adalar Denizi, Ermenistan ve diyer bir hiristiyan hükümeti tarafından idare olunacak olan İstanbul hükümeti ile Anadolu yaylasını, Adalar Denizi havalisinden ayıran dağlar arasında tesis olunacaktır. Yunanistan'ın konferans öncesinde talep ettiği İzmir şehri bu havalinin merkezidir. Bu havali Bozcaada sahilinden Yediburun güneyine ve Rodos ile Antalya arasında kolayca teşhis edilebilecek bir coğrafyayı teşkil eder. Bu memleket ya Yunanistan'a terk edilmeli yahut orada Yunan milletinin nüfûzu altında hususi bir hükümet tesis ettirilmelidir."(Hadisat 26 Mayıs 1919 No:146)

İngiltere ve Fransa, İtalya'nın Akdeniz'de kendileri için tehlikeli olabilecek yayılmasını engellemeyi mümkün kılacak vasıtayı Yunanistan'ın Anadolu üzerindeki emellerinde bulmuşlardır. Bu, Yunan emelleri ve "megali ideası" için de büyük bir fırsattı.(Turan, 1999:3)

Yunan Başbakanı Venizelos, Paris Barış Konferansı'nı söz düzenbazlıklarıyla ve sahte nüfus istatistikleriyle aldatarak Batı Anadolu'yu Türkiye'den koparmaya çalışıyor ve bu bölgenin Yunanistan'a ilhakını sağlamak için de her yola başvuracağını gösteriyordu.

Osmanlı devletinde bulunan veya gelecek olan yabancı tahkik ve tetkik heyetlerini yanıltmak için her türlü propaganda faaliyetinde bulunmak; Rum nüfusunun Batı Anadolu ve diğer istek bölgelerinde ekseriyette olduğuna inandırmak için çalışmalar yapmak, Yunan iddialarının hedefe ulaşmasını sağlayacak mihenk taşları idi.(Turan, 1999:11) 3-4 Şubat 1919'da Paris Barış Konferansı'nın huzuruna çıkan Venizelos, Yunan hak iddialarını Wilson prensiplerine özellikle 12. prensibe self-determinasyon hakkına dayandırıyordu.(Sonyel, 1995:35)

Venizelos'un bu iddialarına karşılık, Hadisat gazetesinde büyük başlıklarla "1.239.782 Türk ve Müslüman, 298.373 Rumun ribka-i zulüm ve esaretine mevdu (tevdi edilir) !!!" başlığının altında "Büyük Reis-i cumhurun orataya attığı prensiplerin aksinin mi tatbiki tekarrür etti? Bakınız tepeden tırnağa Türk ve Müslüman olan İzmir'e" alt başlığını

geçmiştir.

Wilson prensiplerinin 12. maddesinin hatırlatıldığı yazıda; İzmir'in ne kadar Türk ve Müslüman olduğunu, ırken, tarihen ve iktisaden ne kadar Anadolu'nun bir mümtaz şehri olduğunu anlamak için bundan bir buçuk ay önce İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından hazırlanarak bütün Avrupalı, Amerika mühim ricallerine tebliğ edilen muhtıra suretini aynen aktararak işgalin hiçbir haklı dayanağının bulunmadığını açık ve net bir şekilde orataya koyuyordu

Aydın ve civarının nüfusuyla ilgili orataya atılan Yunan iddialarına karşın Vitala Quinet'in La Turquie d'Asie adlı eserindeki nüfusa ait istatistiki bilgilerden bahsediliyor ve şöyle deniliyordu: "Bu adetlerin üstünlüğü karşısında fazla izahata ihtiyaç kalmayacağına eminiz. Yunanlıların Türkler ile ilgili iddiaları öteden beri malumdur. Türkler, Hristiyan ve Musevi milletleri katletmemişler ve milli ve dini müesseselerine karşı hürmetkârane ve müsaatkârane muamele etmişlerdir. Bu azınlıkların asırlardan beri aramızdaki varlıkları, bu iddiaya şahit iken bir kaç sene evvel Balkanlarda ve Adalarda Yunanlıların eline terk olunan yüz binlerce İslam ahalisinden kaç kişinin kaldığını ve kalanların mal ve can emniyeti açısından ne halde bulduklarını, medeniyet âleminin dikkatine sunar ve medeni hukuk iddiasında hangi milletin daha salahiyet sahibi olduğunu sorarız." Burada ayrıca Türkiye'nin parçalanması ile Yunanlılara çeşitli yerlerin verilmesinin Türk ırkının imhası anlamına geleceği ve buna müsaade edilmemesi gerektiği de belirtiliyodu.

1308 hicri senesi ve 1891 miladi senesi vilayet istatistiklerine nazaran Menteşe civarının da dahil olduğu halde Aydın Vilayeti dahilinde 1.352.645 genel nüfusundan:

Türk ve İslam	1.118.496
Ortodoks ve Rum	195.431
Latin, Katolik, Protestan	1.179
Ermeni	13.940
Musevi	22.273

Tablo 1

Vitala Quinet'in La Turquie D'Asie adlı eserinde ise Aydın Vilayetinin 1.400.000 genel nüfusundan:

Türk ve İslam	1.100.000
Ortodoks-Rum	210.000
Ermeni	15.000
Musevi	23.273
Teba-i ecnebiye (ekserisi Yunan tebası)	56.000

Tablo 2

(Hadisat 17 Mayıs 1919 No:137)

1892 sayımına dayanan Türk istatistiklerine göre ise Aydın ilinin toplam nüfusu 1.336.477 idi. Bu nüfusun 1.093.334'ünü Müslümanlar, 208.283'ünü ise Rumlar oluşturmaktaydı.(Sonyel, 1995:37)

1908 yılına ait Aydın salnamesinde ise toplam nüfus 1.729.974 olup, bunun 1.313.561'i İslam, geri kalan 379.332'si de Hristiyan olarak görülmektedir.(Aydın, 1993:23)

Paris Barış Konferansı'nda, Aydın ve Bursa illerinde 1.800.000 Rum nüfus bulunduğunu söyleyen Venizelos, Müslüman nüfusun ise 943.000 olduğunu, dolayısıyla bu bölgenin Türk bölgesi olamayacağını ileri sürüyordu.(Sonyel, 1995:35) Venizelos'un bu iddiasına "İzmir Türk'dür ve Türk Kalacaktır" başlığıyla cevap veren Hadisat, Aydın vilayetinde 1.479.105 Türk nüfusa karşılık, 208.283 Rum, Bursa'da ise 1.614.773 Türk'e karşılık, 230.721 Rum ve Karesi sancağında da 368.381 Türk'e karşılık, 112.420 Rum ve gayrimüslimin bulunduğunu belirtmiştir.(Hadisat 25 Mayıs 1919 No:145)

Yunanlıların her bakımdan azınlıkta olduklarını açıklayan Hadisat, 28 Mayıs tarihli nüshasında ise "Venizelos'a Bir Osmanlının Verdiği Cevaplar" başlığını kullanarak,

Venizelos'un Paris Konferansı'nda aktardığı Anadolu'daki Rum istatistiklerini yayınlıyor ve Venizelos'a, niçin Türk ve Müslümanların adedini zikretmediğini soruyordu. Hadisat, diğerleri bir yana "Aydın ve Bursa vilayetlerindeki gayrimüslimlerin tamamı Rum addedilse bile, bu anasının Türklere nisbetinin Aydın'da % 24'ü ve Bursa'da % 14'ü geçmeyeceğini belirterek Venizelos'un nüfusa dair verdiği bilgiyi şu şekilde aktarmaktadır.

Mösyö Venizelos'un iddiasına göre:

	Rumlar	Türkler
Trabzon Vilayeti	353.533	Mösyö Venizelos Türk-Müslüman ahalinin adedini zikretmekten imtina etmiştir.
Adana Vilayeti	70.000	
Aydın Vilayeti	623.810	
Bursa Vilayeti	228.421	
İzmir Sancağı	73.134	
Çanakkale Sancağı	38.830	
Sivas Vilayeti	19.376	
Ankara Vilayeti	45.837	
Konya Vilayeti	87.021	
Kastamonu Vilayeti	24.919	
Toplam	1.564.881	

Tablo 3

Mösyö Vitala Quinet (Vital Kine)'nin istatistikine göre (Asya-i Türki, 1898):

	Türkler	Rumlar
Trabzon Vilayeti	806.700	193.000
Adana Vilayeti	158.000	46.200
Aydın Vilayeti	1.093.334	208.283
Bursa Vilayeti	1.296.593	230.711
İzmir Sancağı	129.715	40.495
Çanakkale Sancağı	106.583	16.413
Sivas Vilayeti	839.514	76.068
Konya Vilayeti	989.200	73.000
Ankara Vilayeti	763.119	34.009
Kastamonu Vilayeti	992.679	21.507
Toplam	7.175.437	939.686

Tablo 4

Bu istatistike göre Rum ahali Türklerin ancak % 15'ini teşkil etmektedir. Bu vilayet ve sancaklarla ilgili olarak Osmanlı hükümeti tarafından umumi harbin ilanından biraz evvel icra edilen nüfus sayımı neticesine göre ise Türk ve Müslüman ahali nüfusunun toplamı 9.347.064 iken, Rum ve gayrimüslimlerin nüfus toplamının 1.782.141 olduğu göze çarpmaktadır. Bu istatistike nazaran da gayrimüslimler Türk ve Müslüman ahalinin % 16'sını teşkil etmektedirler.

Hadisat'ta bu bilgiler verildikten sonra “emperyalistlerin Yunanlılara verdiklere fırsat nedeniyle Türklerin adedi hakkında bir merak bile buyurmadıklarını, İngiltere, Fransa,

İtalya ve Amerika'nın bu hayal mahsulü istatistiklere inanmalarının da hayrete şayan bir durum olduğu" vurgulanmıştır. (Hadisat 28 Mayıs 1919 No:148) Diğer taraftan 21 Ekim 1918 tarihli Köylü gazetesinde yayımlanan bir istatistike göre ise, Aydın vilayetinde 1.201.662 Türk nüfusa karşılık 233.756 Rum nüfusunun bulunduğu anlaşılmaktadır.(Turan, 1999:24)

M. Tayyib Gökbilgin'in verdiği istatistike göre ise, Aydın vilayetinde 1.291.062 Türk nüfusa karşılık 233.914 Rum bulunmaktadır.(Gökbilgin, 1959:5) Salahi R.Sonyel'e göre de, Balıkesir dahil edilerek Batı Anadolu bölgesinde 1.802.698 Türk-Müslüman nüfusa karşılık, 329.653 Rum Ortodoks nüfus bulunmaktadır.(Sonyel, 1995:37)

Batı Anadolu Bölgesi'ndeki Türk-Müslüman nüfusun, Rum nüfusu karşısındaki ezici üstünlüğüne rağmen Paris Sulh Konferansı'nda, Venizelos'un ortaya attığı iddiaların kabul görmesi bilinen bir gerçektir. Böyle olmasının bizce iki sebebi olabilir. Birincisi İngiltere ve Fransa'nın Batı Anadolu'da güçlü bir İtalyan varlığı yerine daha çelimsiz bir devlet olan Yunanistan'ı tercih etmiş olması, diğeri ise batı kamuoyunu ikna edici bir tesire sahip olan Yunan propagandasıdır. Zira işgalden önce ilhakı gerçekleştirmek için ileri sürdüğü gerekçeleri işgal süresince de devam ettiren Yunanistan, iddialarını teyit ettirmek istercesine Türk halkının imhasını bir yol olarak görmüş ve meseleyi hukuki zeminde kabul edilebilir bir hale getirmeye azami derece gayret sarf etmiştir. Yunanistan'ın siyasetinde jeopolitiğin bir gereği olarak Batı Anadolu Bölgesi'nde; Ege Denizi'nde hakimiyeti ele geçirmek, Akdeniz'in sağladığı imkânlardan geniş ölçüde istifade etmek ve buna bağlı olarak "Büyük Yunanistan" hayalini gerçekleştirmek temel ilke olmuştur. İlk başlarda bu hayalin gerçekleşmesine mani olabilecek bir engel veya karşı koyabilecek bir gücün olmadığı zannediliyordu. Oysa Yunanlıların zaferi daha Anadolu'ya ilk ayak bastıkları gün birtakım karanlık ihtimallerle gölgeliydi. Gelecek günler onlar için kimbilir neler hazırlayacaktı. Zira kağıt üstünde taksim edilmiş bir ülkeyi ve o ülkenin milletini ölmüş sanmak bir hataydı. Çünkü bu ülke ve millet henüz ölmemişti ve bağımsız yaşama hususunda oldukça kararlı bir tutum içerisinde olduğunu gösteriyordu.

2.1.3. İzmir'in İşgaline Anadolu'dan Gelen Tepkiler

Kamuoyu Yunanistan'ın İzmir üzerindeki iddiasını ve burayı işgalini yalnız "hak galibindir" düsturuna istinat etmiş bir hadise olarak telakki ediyordu. Fakat müessir ne

olursa olsun eser meydanda idi, İzmir faciası vuku bulmuş ve bu hadise memleketin her tarafında derin ve elim bir tesir yaratmıştı.(Gökbilgin, 1959:87)

İzmir'in işgalin ve işgal sırasında yapılan mezalim Anadolu'nun çeşitli yerlerinde büyük tepkilere yol açmıştı. Başta hükümet olmak üzere çeşitli makamlara, İtilaf Devletleri yetkililerine çekilen telgraflarla işgal olayı protesto edilmiştir. Düzenlenen mitinglerle de işgal ve mezalime tepkiler heyecanla dile getirilmiştir.

Bütün Anadolu ve Rumeli İzmir'in elim hadisesinin pek serzenişli bir lisanla protesto ve Yunanlıların hevesine feda olamayacaklarını ilan ediyorlardı. Redd-i İlhak Cemiyetinin Ödemiş şubesinden, Türkiye Paşaeli Cemiyetinin Ezine şubesinden, Babaeski'den, Beyşehir ve Yenişehir'den ve daha pek çok yerden çekilen imzalı telgraflarda; İzmir'in işgali protesto ediliyor ve işgala bir an önce son verilmesi gerektiği dile getiriliyordu. İzmir'in işgali sebebiyle Hadisat gazetesine yüzlerce ve pek uzun telgraflar geldiği ve bunları bir günlük sayfaya sıkıştırmak mümkün olmadığından ancak sıra ile neşredileceği anlaşılmaktadır.(Hadisat 18 Mayıs 1919 No:138)

Gelen bu telgraflarla ilgili "Gazetemize bir tufan şeklinde Anadolu'nun her köşesinden telgraflar yağmakta, bu telgraflar efkâr-ı umumiyesinden şüphelenenlere ve bizleri adeta ölü zannedenlere karşı vilayetlerimizde nasıl bir tepki olduğunu göstermektedir" deniliyor ve gazetenin 19 Mayıs tarihli nüshasında şu muhim telgraflara yer veriliyordu:

Yüz Bin Kişilik Bir Miting!..

Sivas 17 Mayıs

"İzmir vilayetimizin Yunanlılar tarafından işgal edildiğini ve bunların içerilere doğru yürümekte olduklarını duyduk. Bu tarihi hadiseyi medeniyet âlemi önünde ve İtilaf hükümetleri nezdinde protesto ederiz. Osmanlı vatanı Osmanlılarındır. Bunu her millette olduğu gibi bizim de iddiaya hakkımız vardır ve pek doğrudur. Bunun için yüz bin kişilik bir miting akd ederek Osmanlı tarihinin bir vaka-yi şeref ve şanını yaşayan İzmir vilayetimizin işgalden kurtarılmasını İtilaf hükümetlerinin İstanbul'da bulunan siyasi temsilcilerinden istirhamla, hükümetimizin milleti bu ümitsizlikten kurtaracağından emin olduğumuz teşebbüsün kesin sonucunun olgunluk ve sabırla beklediğimizi arz ederiz."

Sivas Miting Heyeti Reisi Abdulrauf, Aza Mahirbeyzade Emir, Baytarzade Hakkı, Hazinedarzade Zihni, Evliyazede Abdah

Erzincan Hitabı

Erzincan 17 Mayıs

“İtilaf Devletlerinin İstanbul’daki temsilcilerine verilmek üzere gönderilen protesto sureti:

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalini ve bunun ilhak mahiyetinde olduğunu büyük bir teessür ile işittik. Bundan dolayı milli mevcudiyetimizi muhafaza ve temin için bir tek nüfus kalıncaya değin bu yolda ölmeyi mukaddes kitabımız üzerine el basarak ahd ve söz eyledik. Sevgili vatani müdafaa için can ve malımızı fedaya karar verdik. Senelerden beri her türlü mahrumiyet ve sefaletler içinde kalan ve son ümidi namus ve yurt uğrunda ölmekten ibaret bulunan ve gelecekteki heyecan ile toplanan bizler Erzincanlı yüzbin nüfusla adaleti sabırsızlıkla vicdanınızdan bekleriz.”

Müftü Fevzi, Belediye Reisi Halil, Miting Heyeti Reisi Mevlüd, Aza Sami

Safranbolu

16 Mayıs

“Anadolu’muzun gözbebeği İzmir’imizin işgal ve ilhaki haberi kazamız muhitinde duyulur duyulmaz, bütün efkâr-ı umumiye galeyan ederek şiddetli tesirden, halk işlerini güçlerini terk etmiştir. Yarın muazzam bir miting hazırlığı vardır.”

Bursa

16 Mayıs

“İzmir’in Yunanistan tarafından işgali haberi üzerine, bugün Bursa vilayetinin çeşitli camilerinde binlerce ahali toplanarak; Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya devletlerinin İstanbul’da bulunan temsilcilerine telgrafla müracaat ve işgal keyfiyetinden dolayı ızdırab ve teessürlerini beyan etmişlerdir. Amerika Saleb-i Ahmer Cemiyeti ile ortak çalışan komisyon Hürriyet ve İtilaf, Sulh ve Selamet Fırkaları ve çiftçiler, ulema ve belediye eşrafı dahi ayrıca telgraf ile müracaat ve teessürlerini beyan eylemişlerdir.”

İnegöl

16 Mayıs

“Amerika, İtalya, İngiliz, Fransız siyasi temsilcilerine:

İzmir’in Yunan askeri tarafından işgali, İnegöl halkını heyecanlandırmış ve bunu protesto etmek üzere büyük bir miting akd olunmuştur. İtilaf Devletlerinin adalet ve hakkaniyete emin olan halk böyle kabul edilmesi mümkün olmayan bir kararın düzeltilmesini İtilaf Devletleri mümessillerinin insaniyetinden bekliyoruz. Çoğunluk nüfusunun hukukunun teslim edileceği ve korunacağı kanaatindeyiz.”

Belediye Azası Mustafa, İnegöl Belediye Reisi Osman

Demirci

17 Mayıs

“İstanbul’da bulunan İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya, Japonya devletleri siyasilerine:

Galip ve mağlup bütün beşeriyete daimi bir sulh ve adalet va’d eden Wilson prensiplerine muhalif olarak dört gözle beklediği hakiki adalet esaslarını değiştirilmiş olarak, bir buçuk milyonu aşan bir çoğunluk nüfusa haiz olan Türk ve Müslümanların mukadderatı bütün vilayette mevcut üç yüz bin Rum ahali yüzünden Yunan emellerine feda, İzmir ve civarının Yunanistan’a ilhak edilmekte olduğunu kemal-ı teessür ve heyecanla haber alıyoruz. Her taraftan tehdit edilmiş olan Türk milletinin sulh konferansında feryadını duyurmasına ve hukukunu müdafaa etmesine müsaade olunmuyor. Siyasi nüfûzların bir milletin açık hukukunu tahakküm altına alması hiçbir hak ve adaletle açıklanamaz. Bu gün 50 Rum ahaliye karşı 35 bini aşkın İslam ve Türk ahali bulunan Demirci kazası iş bu haksızlığa karşı çıkan feryad ve itirazlarını zatı asillanelerine gönderiyor, haber alınan ilhak doğru ise bu adaletsizliği büyük devletlerin red ve tamir etmesini büyük bir heyecanla beklemekteyiz. İzmir ve havalisinin Yunan işgalini bütün mevcudiyetimizle protesto eder ve verdiğimiz kararın hükümetinize gönderilmesini ve adaletin temin edilmesini istirham eyleriz.”

Lalapaşa

16 Mayıs

“İstanbulda bulunan İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya temsilcilerine :

Mütarekenamenin hükümlerini külliye değiştirilmiş olarak, hükümetinizin son günlerde Osmanlı hükümetine karşı duyulan samimiyete muhalif olarak Osmanlı diyarı bulunan İzmir vilayetimizin Yunan işgaline burakılması hakkındaki kararın, bütün kaza ahalisini fevkalade müteessir eylemiş olduğundan Osmanlılık baki kaldıkça İzmir’i Yunana terk etmektense canımızın dünya haritasından silinmesini tercih eylediğimizi zatı asilanelerinin nazar-ı dikkatine arz ile büyük devletler tarafından her an ilan olunan adalet ve hakkaniyet esaslarına muhalif bu kararı protesto eyleriz.”

Hendek

17 Mayıs

“İstanbul da İtilaf Devletleri temsilcilerine:

Yunanlıların hiçbir hakka dayanmadan asırlardan beri vatanımızın en kıymetdar ve bağımsızlık merkezi hususuyla Anadolu’nun güneşi olan sevgili İzmir’imize, medeniyet kanununa, insaniyete ve devletler hukukuna muhalif olarak müthiş ve elim bir surette yapılan tecavüz vakalarını kemal-ı şiddetle protesto ederiz.”

Ürgüb

16 Mayıs

“İstanbul’da Amerika siyasi temsilcisine, sorunları İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya siyasi temsilcilerine:

İzmir ve havalisinin Yunana ilhak olunduğunu ve işgale başlandığını kemal-ı teesürle haber aldık. İzmir vatanımızın güzide vilayetindedir. Tarihiyle ve çoğunluk nüfusuyla Türk ve İslam olmak itibarıyla bir Türk memleketidir. Yunan ilhaknya kesinlikle razı değiliz. Bu uğurda masum ve mazlum kanların akıtılmasına ise adil heyetinizin razı olmayacağına ümidimiz tamdır. İzmir’imizin Osmanlı hükümeti idaresinde kalmasını 40 bin nüfusu olan ve o gibi bir hale kesinlikle razı bulunmayan ve kemal-ı teesürle müracaat eden kazamızın Türk ve İslam ahali namına sükûnetin tekrar sağlanmasını arz ve istirham eyleriz.”

Harput ve Silifke’den dahi aynı mealde uzun ve vatanperverane telgrafnameler

alınmıştır.(Hadisat 19 Mayıs 1919 No:139)

İzmir'in işgaline karşı bütün yurttaki mitingler ve protestolar devam ediyor, Anadolu'nun dört bir tarafından Wilson ve İtilaf Devletleri temsilcilerine yapılan hatanın düzeltilmesini isteyen telgraflar çekiliyordu.(Sarıhan, 1993:251)

Yine “ Telgraf Tufanı Karşısındayız” diyen Hadisat; Mardin, Konya, Malatya Avac ve Sivas'tan çekilen telgrafları şu şekilde aktarıyordu:

Mardin

19 Mayıs

“20. asır medeniyetinin namus ve haysiyetini hırpalayan umumi harbin entrikaları sulh konferansının emellerine adalet ve insaniyet prensiplerine muhalif tecavüzleri cümlesinden olarak İzmir ve havalisini namerdane işgal ve ilhaka kıyam eyleyen Yunanlıların son harekâtı ile İslamiyeti kalbinden vurmaları alçaklıktır.”

Mardin'de Bitlis eşrafından Hacı Necmeddinzade Şemseddin, Sadıkağazade Şamil, Muş eşrafından Ali İsmail, Saatçizade Osman, Van eşrafından Esad, Resul...

(Hadisat 21 Mayıs 1919 No:141)

Konya

16 Mayıs

“Sizler ki muazzam bir medeni milletin muhterem vekillerisiniz. Milyonlarca evladını İslam ırkı şehit vermiş, altı yüz senedir şefkatin sinesinde, hayatın kucağında muhafaza etmiş vatanımızın evlad-ı müştereki saymıştır. Yunan askerinin İzmir'i işgali ile biz Türk Müslümanları son mertebe ye's ve galeyana gelerek bir kere daha kendimizi medeniyet âleminin himayesine, insaniyetine, adalet taraftarlığı hakkındaki itimadımızın talimat tecellisine ümitle bağlanarak, sulhun adil kararını teslimiyet göstererek bekliyoruz. Mensup olduğunuz hükümetler nezdinde aracılık ve ricallerimizin protestolarını sulh konferansına göndermeye, Yunan askerinin işgalinden İzmir'in tahliyesini talep eder, asırlarca dost bir milletin mazlumane feryadını işiterek yardım buyurmanızı rica ederiz.”

Konya umumi ahali namına Belediye Reisi Hakkı, Meclis-i Umumi Reisi vekili

Mehmed Ali, Çiftçiler Cemiyeti Reisi Kadri, Meram nahiyesi umum ahalisi vekili Bayramzade Mustafa...

(Hadisat 22 Mayıs 1919 No:142)

“Anadolu’nun tuğyanı: Ardı alınamayan telgraflar. Neşr edemeyip masamız üzerinde biriken telgraflar koca bir yığın teşkil ediyor!..”

Malatya

“Adaletsizce ve ani olarak İzmir’in işgali haberinden son derece müteessiriz. Türk milleti istikbale ait mukadderatını Wilson’un beyan ettiği milletler prensiplerinin neticesine muntazır ve milli menfaatleri ile hukukunun muhafaza ve temin edileceğinden ümit varken, adaleti şaibedar kalacak bir suretteki şu işgale bir türlü mana veremiyoruz. Bundan dolayı İzmir Osmanlı vatanının nadide bir vilayeti bulunduğundan her türlü meşru milli vasıtaya müracaatla son dereceye kadar hukuku muhafazaya çalışacağımızı arz ve işgali şiddetle protesto eyleriz.”

Malatya Hürriyet ve İtilaf Merkez Şubesi

Avac (Kastamonu Kazası)

“Binlerce Müslümanın akt ettiği mitingin temsilcileri göz bebeğimiz İzmir’imizin Yunan askeri tarafından işgal edilmesine İtilaf Devletleri tarafından müsaade olunması, kazamız ahalisinde fevkalade teessür ve heyecanla karşılandığından, bir milletin ruh ve kalbini parçalayan böyle bir karardan ötürü medeniyet âleminde şeref ve vatanın hayatı için canımızı feda etmeye bütün ahali azm ettik. Büyük devletlerin İzmir kararını şiddetle ve sabırsızlıkla bekliyoruz.”

Umum Avac ahalisi namına Belediye Reisi Kamil, Aza Mehmed, Aza Halit, Belde Müftüsü

(Hadisat 23 Mayıs 1919 No:143)

“Anadolu Ne Diyor? Milli Galeyardan Birkaç Safha”

Sivas (Padişaha çekilen telgraf)

“İrken, tarihen vatanımızla ve bilhassa vatanımızın güzide bir vilayeti olan İzmir’imizle

bir münasebet ve alakası olmayan Yunanlıların, bu güzel vilayetimizdeki işgallerinin devamı bizi muzdarip etti. Erkek kadın binlerce halkın iştiraki ile ikinci bir ictima akl ettik ve vatan endişesi ile Yörükleri destekleyen bu halkın mukadderatı âtîyesini zat-ı fehimanelerine ve bilvasıta bütün medeniyet âlemine ve insaniyete arz ve göndermeye karar verdik. Medeniyet âlemine ve insaniyete arz ve istirahat edeceğimiz adalet ve medeniyet prensiplerinin, bütün dünyaya vermeye ve temin etmeye hazır olarak çalışan İtilaf hükümetlerinin meşru hukukumuzu medeni adalet ve beşeri şefkat dairesinde muhafaza edeceği hakkındaki kanaat ve itimadımız, o adalet heyetinin gözü önünde Yunanlıların sevgili vatanımıza yaptığı vahşi tecavüz ile altüst oldu. Milletın teessürleri ve heyecanı Yunan işgalinden ve dindaşlarımızın da haksızlıklardan kurtarılması zat-ı şahanelerinin teşşebbüsatıyla mümkün olabilecektir. Bunu vakar ve sükûnetle bekler ve kararımızın medeniyet ve beşeriyet âlemine yol göstermesini ve müsaadenizi istirahat eyleriz.”

Miting Heyeti Reisi Müftü Haydar Rauf, Evliyazade Abdullah, Osmanpaşazade Halit, Baytarzade Hakkı, Hazinedarzade Zihni

(Hadisat 25 Mayıs 1919 No:145)

İzmir’in işgaline ülkenin dört bir tarafından bi çok tepkiler geliyor, uzak köylerde yapılan küçük toplantılardan, büyük vilayetlerde yapılan bir çok mitinglere kadar çeşitli biçimlerde bu tepki açığa vuruluyordu.(Sonyel 1995:60)

“İzmir İçin Bursa’da İctima” başlığıyla verilen haberde, Bursa ve Hüdavendigârın bazı yerlerinde yapılan milli tezahürattan bahsediliyor ve Bursa’daki gelişmeler Mücahide gazetesinden alınan bilgiler doğrultusunda şu şekilde veriliyordu: “Dün Bursa şehri matemengiz bir tezahüre sahne oldu. Sokaklar güzel İzmir’imiz için binlerce vatan evladıyla doldu. Siyah bayraklar, Büyük Osman’ın evlatlarının milli hayatının pek hicranlı dakikalarını yaşadıklarını gösteriyordu. Ezani saat dokuzda miting başladı. Hitabet kürsüsüne geçen Nevres Bey kalpleri matemle dolu halkın, ateşin bir hitabe ile ruhlarını çoşurdu. Bunun müteakip Şeyh Servet Efendi heyecanlı bir nutukta bulundu. Esasen teessür ve heyecanı son haddine vasıl olan halk, İzmir’in anavatandan ayrıldığını görmektense onun enkazı altında kalmayı tercih ettiklerini nalan bir sada ile söylediler ve vatanın müdafası için lazım gelirse icradan geri durmayacaklarını kısımlarla yemin ettiler ve müdafaa emrini tertip heyetinin idaresine bırakarak vakur ve asil bir sükûnetle

yerlerine geri döndüler.

Bu tezahürün bir aynı da Mekteb-i Sultani’de oldu. Mektep binası dahilinde münevverler, talebeler toplanarak; sevgili vatanımızın altı yüz seneden beri mukaddes bir parçası ve ecdadımızın yadigârı olan toprakların müdafaası istirhamını zat-ı şevketmehab şehriyeriye ve yine diğer bir telgrafnameyi de Osmanlı hukukunun muhafazası ve temini için İstanbul’daki İtilaf Devletleri temsilcilerine çekmeye karar verdiler.” (Hadisat 25 Mayıs 1919 No:145)

26 Mayıs’ta Ankara’da yapılan miting ile ilgili gelişmeler ise şu şekilde aktarılıyordu: “İzmir işgalinden dolayı yüz binlerce halkın iştiraki ile bu gün, hükümet binasında olan içtimada pek hararetle nutuklar irad olunmuştur. Muazzez vatanımızın, hayat hakkımızın ve istiklalimizin muhafaza ve idamesi için sevgili padişahımızın taht-ı riyaseti etrafında toplanarak hükümete gönderilecek istirhamnameye samimiyetle karar verilmiştir.”

(Hadisat 28 Mayıs 1919 No:148)

Mustafa Kemal Paşanın da 28 Mayıs 1919 tarihinde, valilere ve müstakil mutasarrıflara gönderdiği şifresinde: “Büyük ve heyecanlı mitingler akdi ile milli tezahüratta bulunulmasını” istemesi mitinglerin, Anadolu’nun dört bir tarafında çığ gibi büyümesinde son derce etkili olmuştur. (Atatürk, 2000:22)

“Edirne’de Büyük Bir İctima” başlığıyla verilen haberde “İzmir’in mütareke hükümlerine uymayan, Wilson prensipleri haricinde işgalinden dolayı Edirne’de büyük bir miting yapılarak protestolamın ilgili makamlara gönderildiği” ifade ediliyordu. (Hadisat 29 Mayıs 1919 No:149)

“Taşrada Tezahurat” başlıklı haberde ise, İzmir’in mütareke hükümlerine uymayan ve Wilson prensiplerine muhalif kanuni olmayan bir şekilde Yunanlılar tarafından işgalini protesto etmek üzere mitingler icra edildiği ve bunula ilgili lise Darende ve Medyan kazalarından Dahiliye Nezareti’ne telgraflar gönderildiği” belirtiliyordu.(Hadisat 2 Haziran 1919 No:153)

Diğer taraftan Sivas, Kula, Safranbolu, Erzurum ve Eskişehir’den çekilen telgraflara da yer veren Hadisat, Anadolu’da başlayan milli galeyanı şu şekilde aktarmaya devam ediyordu:

Sivas

3 Haziran

“Sivas’ın Büyük Camiinde Allah’tan adalet için yardım dileyen binlerce Müslüman kararıyla büyük devletlerin temsilcilerine bir daha gönderdiğimiz telgrafta; son sermayemiz olan iki damla kan ile tekrar istirham ettik. Vatanperverane icraata göre bütün kabiliyet ve mevcudutiyeti ile yardım edeceğinin, Allah huzurunda ahd eden bu cemaatin, vaziyetin açıklığını görememekten dolayı oluşan bir asabiyet ile vaziyetimiz hakkında malumat verilmesini istirham ediyoruz. Ne oluyoruz? Bunu vakit ve zamanıyla bilelim. İcraatımızda geç kalmayalım, adaletimiz kararlaştırılmış ise ölümün ulvi bir şeklini seçmeye vakit bulmak isteriz.”

Evliyazade Abdah, Sivas Müftüsü Abdurakıf, mahirbeyzade Emir, Osmanpaşazade Halit, Hazinederzade Zihni

Kula

2 Haziran

“İstanbul ve bilimum Vilayat-ı Şahane Türk Müslümanlarına ve cihan medeniyetinin dikkat ve insaniyetine!

Size söylenen şu hitap belki son feryad sahifesi ve imdadımız olacaktır. Müslümanların amansız can ve ırz düşmanı olan Yunanlılar, askeri işgal namı altında tecavüzlerine süratle devam ediyorlar. Vilayetin kıymetdar ve tarihi bir sancağı olan Manisa ve civarını dahi işgal altına aldılar... Bugün İslamların asabiyet ve mukaddesatı çiğnenmekte ve parçalanmaktadır... Hiçbir mağluba reva görülmeyen bu adaletsizlik, yalnız bize tatbik olunuyor. Fakat bir kazanın otuz üç bin müslümanın; zulme, şeriata namus ve izamına tecavüz edenlere nefret ve lanetlerle son nefesimize kadar müdafaya azimle yemin beyan ettik. İçimizde ta ki bir tek canlı kalıncaya kadar namus ve iffetimizi müdafaaya hazırlandık...”

Kula kazası İslam ahali namına Müftü Muhammed Rasih, Belediye Reisi Cemalettin

Safranbolu

2 Haziran

“Bugün yine Safranbolu müstesna ve muazzam bir kitle halinde tezahürata devamla İzmir’de Yunan işgalinin devam ettiğini bildiren haberlere bağlı olarak, işgal mevkilerinin boşaltılarak, adilane hareket edecek olan büyük devletlerin temsilcilerine telgraflar göndermeye ve bilimum milletin hukukunun müdafaası için sadarete de telgraflar gönderilmesine karar verilmiştir. (Hadisat 5 Haziran 1919 No:156)

Erzurum İzmir’i Unutmuyor!..

“İzmir’in işgalinden dolayı İtilaf temsilcilerine sadaret makamını protestomuzu bildirmiştik. Bu kere Aydın, Manisa, Karesi sancaklarımızın da işgalini kemal-ı hayretle haber alarak, hemen gayri insani ile gayri hukuki işgalin mümkün olamayacağını bir kere daha İtilaf Devletlerinin temsilcilerine arz eyledik. İtilaf Devletleri ile akt ettiğimiz mütarekename hükümlerinin tatbiki bahanesi bile yapılan bu haksızlığın karşısında memleketimizin efkâr-ı umumiyesi pek haklı olarak son derece heyecana gelmiştir. Fiilen memleketin taksimi ve Osmanlı hakimiyetinin Türk vilayetlerinden ayrılması olan iş bu gayri hukuki işgalin önüne geçmek için efkâr ve hayat-ı umumiyenin pek tercümani olduğumuz memleketimiz ahali, hükümetimizden daha etkili ve kati faaliyet ve hareketin uygulanmasını talep ve bu hususta milletin her türlü fedakârlığa hazır bulunduğunu arz eyleriz.”

Erzurum ahali namına Erzurum Müdafaa-i Hukuk ve Miting Heyeti reisi Raif, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Heyeti İdarisinden Kâzım, Albayrak gazetesi Müdürü Süleyman Necati, ulemeden Muhammed Hilmi, Dava vekili Hüseyin Avni, tüccardan Maksut

(Hadisat 10 Haziran 1919 No:161)

Eskişehir’de Muazzam Bir Miting!..

Eskişehir

7 Haziran

“Bugün İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali münasebeti ile muazzam bir miting icra edilmiş ve 24 saat müddetle milli matem ilan edilerek bütün müesseseler kapanmıştır. Bir çok hatip nutuklar irad ederek milletin teessürüne tercüman olmuştur. 10 bini aşkın vatandaş hükümete, İngiltere Mütareke Kontrol Zabitine giderek 20. asır medeniyetinin

bu haksızlığı hiçbir suretle kabul etmeyeceklerini beyan etmişlerdir. Ahali ve civardaki liva galeyan halindedir. İzmir'in işgalini protesto etmek üzere hazır bulunanlardan onay alan miting heyeti; Lordlar Kamarası'na, Amerika Kongresi'ne, Mösyö Wilson'a çektiği telgrafnamede, siyasi prensipleri ile tamamen tezat teşkil eden bu durumun Türk milli mefkûresince kabul edilmeyeceğini beyan etmiştir.(Hadisat 15 Haziran 1919 No:166)

İzmir'in işgaline tepkilerle başlayan mitingler, daha sonra Maraş ve İstanbulun işgaline tepkilerle devam ederek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sayıları 200'e ulaşmıştır.(Turan ve diğ., 1994:142)

İzmir'in işgaline tepki olarak Anadolu'nun dört bir tarafında yapılan protesto mitingleri ve bu mitingler sonucunda alınan kararların, özellikle İstanbul'daki İtilaf Devletlerinin siyasi temsilcilerine ve yetkili makamlara bildirilmesi ile Türk milleti, vatan topraklarının işgali karşısında kayıtsız kalamayacağını ve bu işgallere asla boyun eğmeyeceğini ve milli bağımsızlığını koruma hususunda her türlü fedakârlığa katlanacağını, hatta gerekirse bu uğurda canını bile seve seve feda edeceğini dost düşman herkese ilan etmiş oluyordu. İzmir'in işgali aynı zamanda Milli Mücadele Hareketi'nin başlamasına önemli bir ivme kazandırmıştır. Zira İzmir'in işgali ile büyük bir hayal kırıklığına uğrayan milletin, İtilaf Devletlerine olan güveni boşa çıkmış ve artık vatan toprakları üzerinde oynan oyunlar millet tarafından gayet açık bir şekilde görülmüş ve anlaşılmıştır. Milli varlığa yönelik bu tehlikeler karşısında önce sarsılan ve hemen arkasından milli birlik ve beraberlik düşüncesi etrafında; ruhen, bedenlen şevkle ve heyecanla uyanan Türk milleti, tek bilek, tek vücut ve tek yürek halinde "vatan bir bütündür parçalanamaz" düsturunu tüm dünyaya bir kez daha ve asla unutulmayacak bir şekilde ispat etmek için harekete geçmiştir.

2.2. Kilikya Meselesi

2.2.1. Adana'nın Tahliyesi ve Adanalıların Feryadı

Çukurova, Fransızların Suriye'de kurdukları manda idaresine dahil etmek istedikleri bölgelerin başında geliyordu. Çünkü burasının ekonomik zenginlikleri onları büyülemişti. Bu nedenle Fransa, Kilikya ve Kuzey Suriye'yi elinde tutmak istiyordu. (Kocabaş, 1990:376) Mondros mütarekesinin imzalanmasıyla beraber Osmanlı

topraklarının İtilaf Devletleri tarafından paylaşılması sırasında, Çukurova, İskenderun'dan Silifke ötelere kadar uzanan ve Toroslar arasında kalan verimli topraklar Fransa'nın hissesine düşmüştü.(Hatipoğlu, 2001:37)

Adana ve havalisi 1918 yılı sonlarına kadar bir yabancı işgali ile karşılaşmamıştı. Hatta tam aksine Doğu Anadolu'daki Rus ve Ermeni zulmünden kaçan Müslüman halkın büyük bir kısmın Çukurova'ya göç etmişti.(Çelik, 1999:27)

Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde Türk milleti, memleketini haksız bir şekilde işgal eden İtilaf Devletlerine karşı mücadele etmeye çalışırken, bir taraftan da içindeki azınlıklarla uğraşmak mecburiyetinde kalmıştı. İşte bu azınlıklardan biri de Ermenilerdi. İtilaf Devletlerinin yardım ve desteklerinden cesaret alan Ermeniler, haksızlığa uğramış insanlar gibi ortaya çıkıp haklarını aramaya çalıştıklarını iddia ediyorlardı.

Nitekim İngiliz Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan 11 Kasım 1918 tarihli bir belgede; Kilikya'da, Kuzey Suriye'de bir Ermeni devletinin kurulması öngörülmekte ve ayrıca bu yerlere Ermeni göçmenlerinin doldurulacağı da belirtilmekteydi.(Özkan, 1994:10)

Avam Kamarası'nın 18 Kasım 1918 tarihli toplantısında, Ermenistan meselesi hakkında görüşmeler yapılırken Lord Robert Cecil, Kilikya'nın derhal işgal edileceğini belirttiikten sonra, Ermenilere Türkler tarafından yapılan mezalimden bahsederek şöyle demiştir: "Maksadımız himayemizi talep edenleri kurtarmak idi. Düşman Osmanlı hükümeti idi. Türkler tarafından yapılan mezalimin, Türk haydutların veyahud mahalli memurların hareketinin neticesi olduğunu zannedirim. Mezalim İstanbul'dan gelen emirler üzerine icra edilmiştir. Bu hiçbir zaman bir mezheb meselesi değildir."(Hadisat 30 Kasım 1918 No:42)

İngiliz ve Fransız devlet adamları daha önceden aralarında yapmış oldukları gizli antlaşmalar gereğince Osmanlı devletinden 24 Kasım 1918 tarihinde Çukurova'nın boşaltılmasını istemişlerdir.(Hatipoğlu, 2001:37) Bununla ilgili gelişmeler "Adana'nın Tahliyesi" başlığıyla şu şekilde aktarılıyordu: "İngilizlerin Filistin Kumandanı General Allenby tarafından Adana'nın tahliyesinin talep olduğu malumdur. İngiliz Amirali Calthorpe ile İtilaf kuvvetleri kumandanı Wilson bu talebe karşı kendilerinin bir şey yapamayacaklarını beyan etmişlerdir. Bu işgalin İngilizler tarafından gerekçesi, mütarekenamenin yedinci maddesi idi. Halbuki memleketimizin her tarafında olduğu

gibi Adana'da da asayiş ve sükûn tam olup tahliye hareketini gerektiren hiçbir olay meydana gelmemiştir. Babıalinin bu tarzdaki müdafaasına General Allebny, askeri durumun zaruriyetinden Adana'nın işgaline karar verilmiş olduğunu söylüyor. Buna karşın Babıali, doğrudan doğruya İngiltere hükümetine müracaatla meselenin bu suretle aydınlatılmasını müteakib lazım gelen karar ve cevabı verecektir.”(Hadisat 26 Kasım 1918 No:38)

Diğer taraftan Türk ordusunun çekilmesini takiben yörenin yabancı güçler tarafından işgal edileceği, bu toprakların anavatandan ayrılacağı söylentileri halkın telaşını büsbütün arttırmıştı.(Çelik, 1999:46)

“Adanalıların Feryadı” başlığıyla verilen haberde, Adana eşraf ve ahalisinden yüzü aşkın zevatın, 11 Aralık 1918'de ilk protesto telgrafının; Sadarete, Ayan Meclisi'ne, Matbuat Cemiyetine, Hariciye ve Dahiliye Nezaretleri ile Milli Ajans'a gönderildiğinden bahs ile bu telgrafın içeriği şu şekilde veriliyordu: “Bin seneyi geçkin bir zamandan beri büyük bir çoğunlukla bu vilayette yaşıyoruz. Yüzyıllarca İslam beldelerinde sınır muhafızlığı yaptıktan sonra, dört yüz küsür sene önce beyimiz Ramazanoğlu ile birlikte Yavuz Sultan Selim'e tabi olarak Osmanlı camiasına katıldık. O günden beri devletimizi her zaman sevdik ve her zaman en sadık tebası olarak yaşadık. Bin senelik tarihi bir hakkın verdiği selahiyetle ve dünyada sulh şartları olarak kabul ve ilan edilen esaslar dairesinde ebediyen Osmanlı kalmak istiyoruz... Hukukumuzun sağlanmasını ve savunulmasını Saltanat makamı ile matbuattan bekliyoruz.”(Hadisat 13 Aralık 1918 No:55)

Aralık 1918 ortalarında, Adana'nın işgalinden bir iki hafta önce ve ordumuzun bu bölgeden çekilmesiyle endişeler ve bunu müteakip protestolar başlamış ve aynı zamanda Adanalıların Türk kalmak istedikleri yolunda deliller, vesikalar da ortaya dökülmüştür.(Gökbilgin, 1959:24)

Adanalıların, 15 Aralık 1918 tarihli Hadisat'ta yayınlanmış olan ikinci protesto yazısı oldukça uzun ve ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır. Bütün yöre ahali adına çekildiği bildirilen bu protesto telgrafında Adana uleması, eşraf, darülfünun mezunları ve tüm ahali adına Adana mebusu Suphi, Belediye Reisi Hüseyin Kadri (Ramazanoğlu) ve Müftü Mehmet Tahir Beylerin imzaları vardı. “Adana Osmanlıdır, Osmanlı Kalmalıdır” başlığıyla verilen haberde, adı geçen telgrafname şu şekilde aktarılıyordu:

“Birkaç gün evvel askerimizin çekilmeye başlamasından bizler endişeye düşmüştük. Bugün gelen haberlerle acı hakikati öğrendik. Türk’ün bu memleketteki çokluğu ihmal mi ediliyor? Nüfus kayıtlarına göre dört yüz binden fazla olan (İslam nüfusu 426 bin, Hristiyan nüfusu 64 bin) Adana vilayeti ahalsinin onda dokuzu Türk olduğu gibi, bunun yarısına yakın bir sayıda göçebe bir halde yaşayan nüfusa geçmemiş Türk aşiretlerini de hesaba katmamız ve bunlardan başka son zamanlarda Adana vilayetine ilhak edilen Antakya, Beylan ve İskenderun havalisinin yüz binlerce halis Türkleriyle hali hazırda Sivas ve Erzurum taraflarından buraya sığınan muhacirleri unutmamamız icab eder. Bu hususta herhangi bir seyyahın tercümanından aldığı bilgiye dayanarak hüküm vermek asla caiz ve doğru olmaz. O halde nüfus ve milliyet bakımından hakkımızın inkârı kabil değildir. Yoksa bu kıtada Türk’ün tarihi hakkı tasdik edilmek istenmiyor mu? Unutulmamalıdır ki Arabi Asya’da Türklüğün en eski bir vatanıdır. Aynı zamanda burada yaşayan unsur içinde en eskisi, şüphesiz ki, Türklerdir. İkinci hicret asrı ortalarında “Uç” adı verilen bu bölgenin muhafazası Ebu Süleyman Ferec Hadimü’t Türki ile birlikte Harezmi, Semerkant, Fergana gibi Türk diyarından gelen mücahitlere tevdi edilmiş ve ta o vakit ırmaklarımıza Seyhan ve Ceyhan isimleri verilmiştir. Bundan sonraki valiler Türk olarak geçer. Tolunoğulları, Ahşitoğulları burada hüküm sürdüler. Haçlılar zamanında, kendi aralarında ihtilaf çıktığı vakit yerli Türklerle ittifak edenler kazanırlardı. Hülâsa, Markizi, Ayni, Vartan gibi tarihçiler Türklerin buradaki hakimiyetlerini söylemekte mütteliklerdir. Keza Haçlılar zamanında burada, Türkler ve Türkmenler daima mevcudiyet ve istikbalini muhafaza etmişlerdir ki, bunlar, Kayı, Yüreğir, Avşar, Salur gibi büyük Oğuzlara mensupturlar. Koşun, Kuştımur, Karaisa, Uzur, Gündüzlü gibi Türkmen boyları asırlarca bu kıtada yaşamışlar, tarih yapmışlardır ve nesilleri hala bakidir. Sonradan Ramazanoğulları bütün bu Türk ve Türkmen aşiretlerini birleştirmiş ve bir Türk hükümeti kurmuşlardı. Hatta miladi 15. asırda buralardan geçen Bertranden de la Broquiere, Adana beyinin ve halkının kâmilan Türkmen olduğunu, bütün bu bölgede Türkçe konuşulduğunu yazar, Antakya’da dahil olduğu halde buralara bilerek ve görerek Türkmenistan adını verir. On altıncı milat asrına ait cerhedilmesi imkânsız bir hüccet kuvvetini taşıyan vesikalar isbat eder ki, o devirde bütün Adana vilayetinde 500-600 tane Hristiyan bulunup geri kalan halk hep Türkmenlerdi. Diğer bütün Garp eserleri burada Türklüğün asırlarca hakiki teşkilat ve seciyelerini muhafaza ettiğini kayd eder. Nasıl ki onlar Adana vilayeti

Türklerinin ve Türkmenlerinin ahlaki vasıf ve faziletlerini sitayişkar bir lisan ile yad ediyorlarsa, bu gün de, 500 sene sonra aynı asaleti muhafaza eylemektedirler. Hülasa bütün tarihi hakikatler ve ırki vaziyetler bu vilayet ahalsinin Türk olduğunu ve burasının bizim öz ve mukaddes yurdumuz bulunduğunugösterir. Dağ, dere, ova, köy vesaire isimleri kamilen Tükçedir. Diğer taraftan Adana’ımızda, İslamiyet ve Türklüğün payidar ve kıymetli medeni eserlerinden olan camiler, medreseler, kütüphaneler, mektebler, imarethaneler, şifahaneler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, çeşmeler ve başka tesisler burada yaşayan ecdadımızın öyle zannedildiği gibi bir bedevilik hayatı geçirmediklerini açık bir surette isbat eder. Binaaleyh her milletin serbeşçe inkişafını tekeffül eden Wilson prensiplerinin Adana Türklerine de tatbiki iktiza eder.

Bütün âleme hitab eyleriz ki, bir milletin hükümran olduğu toprağın hakiki sahibi addedilebilmesi için bunlardan başka bir esasa ihtiyacı var mı? Asırlardan beri hakanlarının arkasından birlikte koşan, uğraşan, birlikte ağlayan ve birlikte gülen, kanlarını bir yere akıtan milli bir kütlenin birbirine olan bağlılık derecesini izaha lüzum var mıdır? Biz Adanalılar, bu kadar sarih ve tarihi olan haklarımıza rağmen memleketimizin kati ve mantıki bir lüzum yok iken ve kendi emniyetlerini tehdit edecek bir hal asla zuhur etmemişken işgal teşebbüsünü derin teessürle karşılar, mütarekenin ilk günlerinde vazgeçilen vilayetimizin sonradan böyle bir işgal felaketine maruz kalmasını devletlerin taahhütleriyle bir tezat telakki eder ve bundan sarf-ı nazar edileceğini de kuvvetle ümit ederiz... Bugün milliyet prensibi hakimdir, vaki müdafaamız ise hakikate istinat eden vesikalarla müeyyittir, hak ise her şeyden yüksektir.”(Hadisat 15 Aralık 1918 No:57)

Yine “Türk İli-Türkmen İli” başlıklı haberde; Miladi 15.asırda Fransız seyyah Bertrandon de la Broquiere tarafından yazılan seyahatname ile ta o tarihlerde Adana vilayeti ve havalisinin milli kimliğinin ispat edildiği ve memlekette o zaman kimlerin oturduğu, hangi dilin konuşulduğunun anlatıldığı ifade ediliyor ve bu haber şu şekilde devam ediyordu: “Yüz sene muharebesi akabindeydi. Avrupa’da muntazam bir hükümet henüz teşkil etmemiş, diğer memleketlerde olduğu gibi Fransa’da da milli birlik tesis eylememişti. Bugün Fransa’ya dahil, fakat o zaman batının oldukça kuvvetli hükümetlerinden biri olan Borgonya Krallığına karşı İngiltere ile müttefikleri harb ediyordu. Borgonya Krallığı bütün batı âlemine hakim olmak istiyor ve Avrupa’yı

tehdit etmekte olan Türk istilasına karşı oluşturulacak ortak bir kuvvete başkanlık etmek istiyordu. “Bir Türk kadar kuvvetli” sözü dillere destan olmuştu. Bunun için Türklüğü ve Türkiye’yi tanımak lüzumu hissedilmiş ve yerinde tedkik etmek lazım gelmişti. Bunun için Borgonya Dükası Müsteşarı olan B. de la Broquiere, Doğu’ya gitmekle görevlendirilmişti. Bu zat mühim bir asker ve devlet adamıdır.”

Adana ve havalisini gezen B.de la Broquiere, seyahatnamesinde bu yöreyi anlatırken şöyle diyordu: “...Adana’ya seyahat ettim... Türkmenlerle pek fazla meskûn olan bir ovada kalıyorum. Bu şehirde Türkler beni himaye ettiler. Türkler bana elbiseler verdiler. Türkler pek zarif ve temiz idiler. Hamamların tepelerinde ışık olurdu.”(Hadisat 14 Nisan 1919 No:104)

“Adana’dan hareketle latif bir ovada seyahat ediyordum. Burada birçok Türkmenler, köy teşkil ederek yaşıyorlardı. Tarsus (yani Türkmen ilinde)’ta Türkçe konuşulur. Bu lisan Türkmen ilinin bir parçası olan Antakya’dan başlar. Türkçe çok güzel ve öğrenilmesi kolay bir dildir. Seyahatimin kuzey taraflarında yine gördüğüm insanlar Türk, köyler de Türkmen köyleridir.

Seyahatim esnasında bir Türkmen anasına rastladım. Ona çocuklarının ismini sordum. Bana “Çiçek, Döndü, Fatma, Kiraz” dedi. Latife yollu “Bibi (hala demek) Hiç erkek yavrunuz yok. Galiba devlet alır diye korkuyorsunuz. Yemen ellerinde kalır” dedim. İçlerinden birisi başını kaldırdı. Muazzam bir maziye sahip şanlı bir milletin ferdi olarak, mağrur ve asil bir eda ile “Efendi! Bu devlete sen ben bakmayıp da kim bakacak? Kim dostun olacak? Öyle bin yavrum olaydı da devlet yoluna kurban olaydı!..” O sözler hala kulağımda. O güzel illerde asırlardan beri bu devlet uğruna sevgili evladını şikayetsiz kurban vermiş.

Ben Türklere dil uzatmak istemem. Zira onları daima temiz yürekli namuslu bildim ve şimdiye kadar icab ettikçe cesaret ve mertlikten geri durmamışlardır.”(Hadisat 15 Nisan 1919 No:105)

Adana ve havalisini işgalinden sonra bölgedeki Osmanlı İdari Düzeni’nin üzerinde bir kontrol mekanizması kuran Fransızlar, Kilikya’da bir Ermeni idaresi kurulması için çalışmaya başlamışlardı.(Turan ve diğ., 1994:157) 26 Şubat 1919’da ise Boghos Nubar ve Aharonian önderliğindeki Ermeniler, Paris Barış Konseyi huzuruna çıkarak, Kilikya

bölgesi de dahil olmak üzere, hemen hemen Doğu Anadolu'nun tamamını kapsayan sınırlar içinde bağımsız bir Ermenistan'ın tanınmasını resmen istemişlerdir.(Sonyel, 1995:22)

Bu konuyla ilgili gelişmeler “Kilikya ve Ermenistan” başlığıyla verilen haberde şu şekilde aktarılıyordu: “Kilikya, Ermeniler için önemli bir yerdir. Kilikya'nın Ermenistan'ın önemli bir parçası olduğu, sulh konferansında dile getirilmiştir. Ayrıca, Amerika Ayan Meclisi'nde takdim edilen bir layihada; Türkiye'den Kilikya'nın, İran ve Rusya'dan da bazı yerlerin Ermenistan'a dahil edilmesi suretiyle büyük bir Ermenistan'ın teşkili teklif edilmiştir.(Hadisat 1 Mart 1919 No:66)

Yine Hadisat'ın 13 Mart 1919 tarihli nüshasında, İngiliz ve Fransız gazetelerinde: “Kilikya Artık Ermenilerindir” ibaresinin bulunduğu belirtiliyor ve gelişmeler şöyle aktarılıyordu: “İngiltere, Irak ile Filistin'den başka Suriye'nin de ahalisinin taleb ettiği taktirde kendisine verilmesini Fransa'dan isteyecek ve Fransa'nın da buna karşı Kilikya'yı istemesiyle meseleyi kendi aralarında hal edeceklerdir. Fakat İngiltere şimdi Suriye'yi kendi nüfuz alanından hariç tutarak, bu mıntıkayı İskenderun'a kadar Fransa'ya havale etmiştir. Sonuçta Kilikya Amerika'nın kontrolü altında olmak üzere Ermenistan'a bağlanıyor ve Amerika da Ermenistan'ın himayesini istiyor. Mesele öyle bir hal almıştır ki, Kilikyasız Ermenistan tasavvur etmek mümkün olmuyor.”(Hadisat 13 Mart 1919 No:78)

Nitekim Batı basınının da desteklediği Ermeniler, gazeteler, dergiler ve broşürler yoluyla giriştikleri geniş bir propaganda kampanyasıyla, dünya kamuoyuna isteklerini duyurmakta hiç güçlük çekmiyorlardı.(Akyüz, 1988:126-129) Ermeniler, Paris Barış Konferansı'nda, bağımsız bir Ermenistan'ın tanınmasını resmen istedikleri andan itibaren, Amerika Başkanı Wilson da onları desteklemeye başlamıştı.(Saral, 1966:11) Fransız kamuoyu ise, özellikle 1919 yılının ilk aylarında, Kilikya'da Fransa'nın oynayacağı “tarihi bir rolü” olduğuna inanıyor ve bu bölgenin Fransa'da kalmasını istiyordu.(Çelik, 1999:23)

16 Mayıs 1919'da Paris Sulh Konferansı'ndaki Dörtler Meclisi'nin Osmanlı Devleti ile ilgili yaptığı görüşmeleri Times gazetesi şu şekilde veriyordu: “Osmanlı hükümeti meselesi ile Dörtler Meclisi, bu son birkaç gün zarfında meşgul olmuş ise de bu görüşmeler Fransız matbuatının söylediği tarzda bir karara bağlanmamıştır. Yalnız

ortaya atılan bir teklifte, İzmir ve Adalar Denizi sahillerinin Rumlarla meskûn olan yerlerinin Yunanistan'a verilmesi göz önünde bulundurulmuştur. Diğer bir tasavvur da, Adana vilayeti ile Mersin sancağı ve Trabzon vilayetinin bir kısmının ilavesiyle teşekkül edecek Ermenistan hükümetine ve bunun idari vekâletinin de Cemiyet-i Akvam tarafından Amerika'ya verilmesidir.”

Tan gazetesinin 18 Mayıs 1919 tarihli nüshasında ise dış basından alınan “Şark'ın Yeniden Teşekkülü” başlıklı yazıda, Fransa'nın Kilikya havalisinden ayrılmasının doğru olmayacağı belirtiliyor ve şöyle deniliyordu: “...Şarkta yaşayan milletlerin Fransa irfanı altında bulunan memleketler ile doğrudan doğruya temasta bulunmakta menfaatleri yok mu? Bu hususta görüşleri sorulmamıştır. Fransa, Adana Ovası'nı, Tarsus dağlarını, Sivas şehrini ihtiva eden Kuzey havzayı kaybediyor. Bu suretle de küçük Ermenistan'dan ve Türk memleketlerinden ayrılmış oluyor. Türkler ve Ermeniler için asırlardan beri tanıdıkları ve sevdikleri Fransa medeniyeti ile alakalarını kesmek acaba kaide-i mucib olur mu?...”(Hadisat 1 Haziran 1919 No:152)

Fransa hükümeti birtakım rical, muharrir ve gazetecilerin Türk hamiliği ve lehtarlığı rolünü takınmaya ve bu yolda propaganda yapmaya sevk etmiş idi. Bu hareket tarzı ile gayeler elde edildikçe Türk lehtarlığı yapanlar bir müddet için susturulur ve lüzum oldukça yeniden ortaya çıkartılırdı.(Bayur, 1995:19)

Ermenilerin Kilikya'daki isteklerini destekleyen Fransa, Adana ve İskenderun bölgeleri üzerinde Ermenilerin tarihi rolleri bulunduğunun kabul edilmesine taraftardı. Fransızlar, Ermeni isteklerini desteklemekle beraber, bu verimli topraklardan ayrılmayı da istemiyorlardı.(Hatipoğlu, 2001:45-46)

Doğu illeriyle beraber Adana ve havalisinin de Türkiye'den koparılmasına karşı çıkan Hadisat, “Adana ve Vilayat-ı Şarkıye” başlıklı haberde şunları söylüyordu: “Burada, Osmanlı memleketleri hudutlarının tayini gibi önemli bir mesele zuhur etmektedir. Bu havalide harbden evvel tanzim edilen istatistiklere müracaat etmek icab eder. Büyük çoğunluğu Türk ve Müslüman olan Anadolu ahalisinden bahs etmeksizin bütün Trakya ile Adana vilayeti (Kilikya namı ile bilinmektedir) Kars, Batum ve Ardahan sancakları Türklerle meskûndur. Bundan başka Musul ve Haleb vilayetlerinin en büyük kısmı dahi kezalik Türk'dür... Osmanlılar, Wilson prensiblerine göre ahalinin reyine müracaattan endişe etmemektedir... Bu keyfiyet yalnız Osmanlı hükümetinin hukukunu muhafaza

için değil, belki Ermenilerin bile menfaatleri açısından önemli görünmektedir...”(Hadisat 15 Haziran 1919 No:166)

Oysa Adana ve havalisinde işgalin başlamasıyla birlikte, asırlardan beri birlikte yaşadığımız Ermeniler, bekledikleri fırsatın doğduğu düşüncesiyle ve işgal güçlerinin de himayesinde, bizi arkadan vurmaya başlamışlardır.(Çelik, 1999:71-72) Fransız-Ermeni zulmüne karşı ilk silahlı karşı koyma, Milli Mukavemet Teşkilatı tarafından 10 Şubat 1919’da başlatılmış ve çatışmalar, Çukurova’nın kurtuluşuna kadar devam etmiştir.(Kocabaş, 1990:378)

Aslında, henüz Adana ve havalisi işgal edilmeden önce buraların işgal edileceğini duyan bölge halkı büyük bir üzüntüye kapılmış ve ne yapabiliriz diyerekten düşünmeye başlamışlardı. İşgal ile yöre halkına karşı yapılan haksız ve keyfi davranışlar halkın ayaklanmasına neden olurken, hele asırlardır birlikte yaşadıkları Ermenilerin, Fransızlarla beraber olup, bağımsız bir devlet kurma hayaline düştüklerini gören Türkler, çareyi silaha sarılmakta bulmuşlardı. Böylece sırf bağımsızlık ülküsüyle birbirinden habersiz ve dağınık milli direnişler kendini göstermeye başlamıştır.

2.2.2. Adana ve Havalisinin Hakiki Nüfusu

Paris Barış Konferansı’na Türkiye Ermenilerinin lideri sıfatıyla katılan Boghos Nubar’ın iddiasına göre Kilikya Bölgesi Ermenilere vaat edilmişti. Bu yüzden Ermeni gönüllüleri, I.Dünya Savaşı’nda, Suriye’de Fransız komutası altında savaşmışlardı.(Sonyel, 1995:22)

Ermeniler, 24 Şubat 1919’da, konferansta Maraş’la birlikte, Çukurova’yı, Altı Doğu Vilayetini Trabzon’u da içine alan Ermeni isteklerini açıklamışlardır. Halbuki bu yerlerde Ermeni nüfusu Müslüman nüfusundan çok azdı.(Turan ve diğ., 1994:176) Fransız kamuoyu dahi bu konuya olumsuz bakıyordu. Le Temps: “Ermeni nüfusunu yoğun bir topluluk oluşturacağı küçük bir vatanı toplamayı” tavsiye ederken, Le Journal ise: “Delegelerinin istedikleri topraklarda Ermenilerin azınlıkta olduğunu” belirtiyordu.(Akyüz, 1988:128)

“Sulh Hakkındaki Nokta-i Nazarımız” büyük başlığı altında “Üçüncü Kitapların Şehadeti-Resmi İstatistikler-Vilayat-ı Arabiye ve Şarkiye Meseleleri” başlıklarıyla verilen haberde; “Fransa hükümeti tarafından (Sarı Kitab 1897-Ermeni Meseleleri

sahife 1-5) ve 1892 senesinde Paris’de (Asya-yı Türkî) ünvanıyla Mösyö Vitala Quinet tarafından neşredilen ve birbirinden pek de o kadar farklı bulunmayan eserlerden bahsediliyor ve resmi istatistiklere göre Adana vilayetinde Müslümanların 443.937 kişi ile nüfusun % 87.9’unu oluşturduğunu, Ermeniler de 58.270 kişi ile nüfusun % 11.2’sini oluşturdukları” belirtiliyordu. Sarı Kitab’ın dışındaki istatistiklere göre ise yine Adana vilayetinde Müslümanlar 2334.450 kişi ile nüfusun % 58’ini oluştururken, Ermeniler de 97.440 kişi ile % 24’ünü oluşturmaktadır. Ayrıca, 1910 senesine ait İngiliz Britanica Ansiklopedisi’nin 1.cildinin 11.bölümünde, sayfa 564’de verilen istatistiki bilgiler ışığında Adana vilayeti de dahil olmak üzere Doğu illerinde nüfusun % 74’ü Müslüman iken, % 15’inin ise Ermenilerden oluştuğu anlaşılmaktadır.(Hadisat 4 Mart 1919 No:69)

“Adana’da Kimler Var?” başlığıyla verilen haberde ise; Sarı Kitab’da, Adana vilayetinde 403.529 nüfus bulunduğu ve bundan 158.000’inin İslam ve 161.089’unun Hristiyan olduğu gösteriliyor. Şu halde Sarı Kitab, bu vilayete aid istatistiki tamamen V.Quinet’ten almıştır... Hristiyan nüfusun hakiki miktarı % 300’den fazla yazılmıştır.” denilmekte ve ayrıca “Anadolu’nun ekseri mahallerine dağılmış olan meşhur Tahtacı yörüklerinden bir kısmının Müslüman nüfus içerisinde sayılmadığı, Mösyö Quinet’nin Adana vilayetindeki Müslümanları ekalliyet (azınlık) bırakmak için değişik mezhebler adı altında yekünden ayırmış olduğu, Türk ve Müslüman olan yörüklere de aynısını yaptığı, Doğu ve batı Hristiyanlarını birleştirdiği ve Müslüman olan İran ve Afganlıları da hristiyan nüfusa ilave ettiği belirtiliyordu.(Hadisat 10 Mart 1919 No:75)

Yine “Adana-Kilikya” büyük başlığıyla ve “Adana’da kimler var, Sarı kitap ve hakiki nüfus” alt başlıklarıyla verilen haberde V.Quinet’nin söylediklerinin aksine Adana ve havalisinin nüfusu hakkında şu mühim bilgiler veriliyordu: “... V.Quinet’nin bahsettiği Adana merkez kazası şimdiki Ceyhan kazasını da içerir. Quinet Adana şehrinde 30.000 nüfusu vardır diyor ve bunun 13.000’ini Müslüman olarak kabul ediyor. Ermenilerin yekûnü de 12.575’dir diyor. Geri kalanını da Rum, Latin vesaireye bırakıyor. Adana şehrindeki İslamlar Ermenilerin iki katından fazla olup Adana ve Ceyhan kazaları dahilinde Ceyhan kazası merkezi olan Ceyhan kasabası da dahil olduğu halde 253 köy vardır. Bunların içinde ahali kâmilen Ermeni olarak yalnız 3 ve ahali kâmilen Rum olarak da yalnız bir köy vardır.

Quinet’nin daha ısrar eylediği Karaisalı ahali umumiyetle İslam ve Türk’tür. 111

köyden müteşekkil olan bu kazada 20.000 nüfus mevcut iken ahalesinin kâmilen Müslüman olması sebebiyle Quinet, bu kazanın yekûnunu 4796'ya indirmiş. Şu taktirde kazanın her köyünde ve misli olarak 43 nüfus bulunması lazım gelirdi ki bu da gülünç bir iddiadır. Halbuki bu kaza dahilindeki köylerden 16 adetten başka yitik nüfus 470'i geçmektedir ki, yalnız bunlar bile Quinet'in rakamlarını düzeltmeye yeter.

Quinet'ye nazaran Tarsus kazasında 350 aile Ermeni, 250 aile Rum vardır. Bir aileyi resmi olarak 5 nüfustan sayarsak 1750 Ermeni, 1000 Rum bulunması lazım gelir. Tarsus kazası dahilinde 64 köy vardır. Tarsus kazası dahilindeki köylerde ahali kâmilen İslamdır. Bunlardan 2139'u Ermeni ve 1561 Rum vardır. Mersin kazasında ise 73 köyün ahali kâmilen İslamdır.

İçel sancağında ise V.Quinet'nin, yine son derece abartılı bir şekilde Rum ve Ermeni nüfusunu göstermesine karşılık Hadisat, "Mızrak çuvala sığmaz" sözü ile cevap veriyor ve şöyle diyordu: "Hülasa Mösyö Quinet 3200 Rumu 32.000'e çıkarmak suretiyle burada % 1000 oranında mübalağa yapmış ve bununla da yetinmeyerek buradaki Yörükleri çingene namı altında Türklükten Müslümanlıktan ayırmıştır.

Yine Quinet'ye nazaran Kozan sancağı dahilinde 32.000 Müslümana karşılık 20.500 Ermeni nüfus vardır. Haçin kazasında ise 3000 Müslüman nüfusa karşılık hemen hemen 1200 civarında Ermeni olduğu anlaşılmaktadır.(Hadisat 12 Mart 1919 No:77)

Gazete kullanmış olduğu nüfus bilgilerinin kaynağını verirken resmi Osmanlı rakamları ile yabancı kaynaklar arasındaki farklılıklar konusunda fazla bir açıklama yapmamaktadır. Bazı art niyetli kişilerin (Özellikle Ermeni gazeteleri kastedilerek) rakamları çarpıttığını da belirtmektedir.

1885'de Adana vilayetinde 341.376 Müslüman nüfusa karşılık 44.799 Ermeni nüfusu bulunurken, 1914'de ise 341.903 Müslümana karşılık 50.139 Ermeni bulunuyordu.(Çelik, 1999:24)

Hadisat yine resmi kaynaklara dayandırarak Adana ve havalisinin nüfusuna ilişkin bilgileri "Ne Kadarız, Ne Kadarsınız?" başlığıyla şu şekilde aktarıyordu: "İddia ediyoruz, İçel sancağı ile beraber Adana vilayeti dahilinde 1277 kasaba ve köy vardır. Bunlardan 1271 adedinin % 92'sinin ahali kâmilen İslamdır. Ahali tamamen Rum olarak yalnız 11 ve Ermeni olarak yalnız 8 köy vardır. 13 köyde Rum ve İslam, 62

köyde İslam ve Ermeni bulunur. Bunun dışında 12 köyde de İslam, Rum, Ermeni ve çeşitli unsurlar bulunur. Ermeni ve Rum köyleri % 1 oranında bile değil. Buna rağmen Adana vilayeti hristiyan memleketi sayılır (imiş)” (Hadisat 20 Mart 1919 No:85)

Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesinin yeni bir istatistikine göre: (1918 Senesi)

	Ahalisi tamamıyla İslam kasaba ve köyler	Ahalisi tamamıyla Ermeni köyler	Ahalisi tamamıyla Rum köyler	Ahalisi Muhtelif Köyler	Toplam
Adana vilayeti	1090	10	8	83	1191
İçel sancağı	329	–	4	5	338

Tablo 5

(Hadisat 5 Nisan 1919 No:95)

Adana ve havalisinin temmuz 1918 yılı itibarıyla Müslüman nüfusu ve bunun da genel nüfusa oranları aşağıdaki gibi tespit edilmiştir. Temmuz 1918 yılı itibarıyla savaş devam etmektedir. En son ve en muteber istatistik olarak yayınlanan bu bilgiler büyük oranla yabancı kaynaklardaki verilere dayanıyor olmalıdır. Zira 1918 yılında Osmanlı devleti için bir nüfus sayımı söz konusu değildir.

1918 Senesi Kilikya’da Müslüman Nüfusu ve Genel Nüfusa Oranları:

Kaza isimleri	Umumi Nüfus	Müslüman Nüfus	Yüzde Nisbeti
Adana Kazası	102.132	78.739	% 77.9
Karaisalı Kazası	29.202	29.173	% 99.9

Ceyhan Kazası	19.676	19.193	% 97.9
Yumurtalık Kazası	8.459	7.859	% 92.9
Mersin Kazası	33.682	29.635	% 87.9
Tarsus Kazası	72.274	66.784	% 92.4
Sis Kazası	28.763	24.395	% 84.1
Kars Kazası	19.726	18.428	% 93.4
Feke Kazası	18.701	13.872	% 74.1
Haçin Kazası	30.756	17.090	% 55.5
Osmaniye Kazası	14.302	13.536	% 94.6
Bahçe Kazası	20.501	16.163	% 78.8
Islahiye Kazası	13.376	12.877	% 96.2
Hasa Kazası	10.095	8.343	% 82.6
Dörtyol Kazası	23.942	16.460	%68.7
Yekûn	455.587	372.547	%83.6

Tablo 6

Bu istatistik pek yeni olmak itibarıyla dikkate şayandır. 372.547 Müslüman nüfus şu anda mevcuttur. Harbdeki kayıplar bu yekünden çıkartılmıştır. Müslüman nüfusun 345.000'i Türk milletine mensuptur.

Adana vilayetinde 1914 senesi istatistiklerine nazaran 1157 köy vardır. Bunun belli başlı dördü Ermeni, ikisi Rum 47'si muhtelif unsurlardan oluşmaktadır. Hükümetin

1905 tarihli köy istatistikinde esas olarak kabul edilen ve içerisinde kalaycılık gibi bir zanaat ile uğraşan 2-3 Hristiyan bulunan köyler bile muhtelif unsurların oluşturduğu köylerden sayılmıştır. Diğer taraftan içlerinden bazı köyler birleşmiş bazıları da şehre göç etmişlerdir.

Geride kalan 1104 Müslüman köyünün 1063'ü Türk'dür.

Kilikya'daki halis Türk köylerinin sayıları ve kazalara göre dağılımı: (1918 Senesi)

Kaza Adı	Köy Sayısı	Kaza Adı	Köy Sayısı
Adana	200	Osmaniye	43
Karaisalı	88	Bahçe	32
Ceyhan	48	Dört Yol	50
Sis	93	Islahiye	55
Feke	82	Hasa	28
Haçin	56	Mersin	81
Kars	53	Tarsus	154

Tablo 7

(Hadisat 18 Nisan 1919 No:108)

Paris Sulh Konferansı'nda Venizelos bile Yunan istekleri arasına Pontus Rumlarının hak iddialarını katmamış iken, Ermeniler tarihte yönetimleri altına hiç girmeyen tek bir Ermeninin bile yaşamadığı bazı bölgelere dahi sahip çıkmak istemişlerdir.(Akyüz, 1988:127) Hatta Ermeni taraftarlarından Auguste Gauvain dahi: "Ermeni istekleri olduğu gibi kabul edilemez. Yaşayabilir devletler kurmalıdır. Ermenilerin her tarafta azınlıkta kalacakları bir Ermeni devleti yaşayamaz" demiştir.(Çelik, 1999:24)

Yine de Paris Sulh Konferansı'nda, Ermeni ileri gelenleri Doğu illeriyle beraber,

Kilikya havalisinden de vazgeçmek istememişler ve bu isteklerini gerçekleştirebilmek için de geniş bir propaganda faaliyetinde bulunmuşlardır. Gerçi Ermeniler sulh konferansında yalnız sayılmazlardı. Bir taraftan Ermeniler doğu illeriyle beraber Adana ve havalisinin de dahil olduğu “Büyük Ermenistan” hayalini kurarken, diğer taraftan Avrupalı devletler ki bunlardan özellikle Fransa bu hayalin gerçekleşmesi için üzerlerine düşen vazifeyi fazlasıyla yerine getiriyorlardı. Bundan cesaret alan Ermeniler hiçbir sağlam esasa dayanmayan birtakım uydurma bilgi ve belgelerle Adana ve havalisinin de Ermeni toprakları olarak tescil edilmesini istemişlerdir. Adana ve havalisinde, Fransız işgalinin başladığı günlerde bu emellerine emin adımlarla yaklaştığını zanneden Ermeniler, ilerleyen günlerde bu planlarını altüst edecek olan küçük bir ayrıntıyı unutmuşlardı ki, o da sulh konferansında Adana ve havalisinde azınlık bir nüfusmuş gibi gösterilen Türklerin sayısının hiç de o kadar az olmadığı, tam aksine neredeyse nüfusun tamamının Türklerden oluştuğu gerçeği idi. Galip devletler ve Ermeniler tarafından görmezlikten gelinen bu gerçek ancak bir milletin akıttığı kanlar ve feda edilen sayısız canları ile ispat edilebilmiştir.

2.3. Vilayat-ı Şarkiye ve Ermeni Meselesi

2.3.1. Büyük Ermenistan Projesine Doğu İllerinin Tepkisi

Avrupa kamuoyunun savaş sonrası düşünceleri tamamıyla Türkler aleyhine idi. Bu şartlar altında Paris Barış Konferansı toplanmıştı. Ermenilerin imzalanmasından çok memnun oldukları mütareke ile, artık İtilaf Devletleri onların isteklerini yerine getirebileceklerdi.(Selvi, 2003:173)

Öte yandan, büyük devletler, tantanalı ilkelerine ve sözlerine rağmen, Büyük Ermenistan ve Ermeni halkıyla içtenlikle ilgilenmiyorlardı. Ermenileri diplomasi oyununda kukla gibi oynatıyor, Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine karışabilmek için kışkırtıyorlardı.(Sonyel, 1995:26) Osmanlı Hükümeti'nin de uzlaşma devletlerinin her istediğini yerine getirme çabası içinde bulunması, İngiltere, Fransa ve A.B.D.'nin Ermenilere ait projelerini rahatlıkla uygulamalarına yardımcı oluyordu.(Metin, 1997:160) Ermeniler ise, asılsız nüfus istatistikleri, hayali vakalar ve yalanlar ile donatılmış eserler neşrediyorlar, isteklerini gerçekleştirmelerinde yardımcı olmaları konusunda Paris ve Londra'ya geniş muhtıralar veriyorlardı.(Turan ve diğ., 1994:93)

“Ne Hacet? Anadolu’yu, Bütün Asya’yı Alınız” başlığıyla verilen haberde; Ermenilerin Paris’te bulunan meşhur temsilcilerinden Boghos Nubar ile Kafkasya’daki Ermeni Cumhuriyeti Reisi A.Aharonian tarafından 12 Şubat 1919’da, sulh konferansına, Ermeni talep ve iddialarını içeren bir muhtıranın verildiğinden bahsediliyor ve bu muhtıranın Ermeni aç gözlülüğünü gösterecek bir nitelikte olduğu belirtiliyordu.

Harbde, herhangi bir milletten çok daha ağır şartlara katlandıklarını dile getiren Ermeniler, bu muhtırada taleplerini şu şekilde sıralıyorlardı:

1. Yedi vilayet ve Kilikya’nın Kafkas Ermeni Cumhuriyeti’ne ilhak suretiyle vücuda gelmiş müstakil bir Ermenistan’ın tanınmasını,
2. Ermeni devletinin İtilaf Devletleri ile Amerika’nın veyahud Cemiyet-i Akvam’ın himayesi altına alınması ve Ermenistan’ın Cemiyet-i Akvam üyesi olarak kabul edilmesini,
3. Paris’teki Ermeni Meclisi’nin de onayını almak suretiyle Ermenistan’ı himaye edecek olan devletin himaye süresinin ancak yirmi sene devam edebilmesini,
4. Ermeni milletinin kıtal, tehcir, yağma ve tahribat yüzünden gördüğü her türlü zarar ziyanın telafisi zımında sulh konferansı tarafından bir miktar tazminat tayin edilmesini talep ederiz.
5. Türkiye, kezalik gasbettiği taşınır ve taşınmaz malların bedelini yasal bir tazminat ile ödemeli ve Ermeni külliye, mekteb, manastır vesaire gibi Ermeni cemaatinden alınan müesseseleri tekrar tesisine zorlanmalıdır.

Muhtırada ayrıca Ermenileri himaye edecek olan devlete, Ermenistan’a intikal eden araziye işgal eden Türkler’i tahliye etmek, ahalinin silahlarını tamamıyla toplamak, asayiş ihlal edenleri memleket haricine çıkarmak gibi vazifeler düştüğü belirtiliyor ve şöyle deniliyordu: “... Ermenistan sahip olduğu meziyetler sayesinde sulh ve sükûn adalet ve hürriyet dairesinde vücuda geldiği takdirde Cemiyet-i Akvam himayesi ve muavin devletin yardımıyla parlak ve gelişmiş bir devlet olmakta gecikmeyecek ve Doğu’da medeniyet ve asayişin en mühim amillerinden birini teşkil eyleyecektir...”

(Hadisat 3 Mayıs 1919 No: 123)

Bu Ermeni taleplerinin büyük devletler tarafından kabul edilip edilmeyeceği

hususundaki soruya Boghos Nubar şu yanıtı vermişti: “Bunda şüphe ve tereddüde düşmek için hiçbir sebep yoktur. Büyük devletlerin bize karşı olan iyi niyet ve itimadlarına büyük bir emniyetimiz vardır.” (Hadisat 17 Mayıs 1919 No:137)

Ermenilerin Türk toprakları üzerindeki hak iddiaları, Türkleri kaygı ve öfkeye sevk ediyordu. Robert Koleji Müdürü Dr. Gates’in İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri T.B.Hohler’e gönderdiği 18 Nisan 1919 tarihli mektupta, bu kin ve kaygı şu şekilde anlatılıyordu.(Sonyel, 1995:26) “Evvla müstakil bir Ermenistan teşekkül ettiğini görmeye hiç kimse benim kadar arzulu değildir... Ermeniler’in bu kadar mezalime müsaade eden bir hükümetin idaresi altında daha ziyade kalmaları imkânsızdır zan ederim.

Mesele, yalnız bu müstakil hükümet ne zaman ve nasıl tesis edebilir? Bunu tayin etmekten ibarettir. Vilayetlerdeki Türklerle Ermeniler arasındaki hissiyat neticesi olarak zannederim ki ve halen müstakil bir Ermenitan teşekkülü münasip değildir. Adana’da bulunan Ermenilerin silahlanmasını Türkler, Ermeniler’in kendilerine karşı silahlanmaları suretinde telakki etti. Paris’te bulunan Ermeni Temsil Heyeti tarafından yapılan açıklamalar Türk kavmini fevkalade öfkelenirdi ve bu kıta dahilinde Türkler’in, Ermeniler’in idaresi altına alınacağı hissini meydana getirdi.

Onların fikirlerinin doğruluğundan bahs etmek istemiyorum.Yalnız ortadaki fikri telakki ediyorum. Netice şudur ki, Türk kavmi son derece silahlanmıştır ve silahını elinden almak için yapılan teşebbüslere rağmen silahına sıkı sıkı sarılmıştır...

Muhtelif mıntıklalarda yersiz yurtsuz kalmış olan Ermeni muhacirlerinin çağrılmalarını ve geri döndürülmelerini tavsiye eder, bu mıntıklarda kendilerine arazi vererek birleştirilmelerini; mekteb açmak, ziraat ve ticareti geliştirmek, yetim ve zavallıları himaye etmek hususlarında onlara yardım edilmesini de isterim. Himaye edecek hükümet tarafından münasip görülecek bir zamana kadar bu mıntıklarda müstakil bir idare tesis etmesi uygun değildir... Zan ediyorum ki, her ırk için sabır ve itidal ve iyi niyet ile çalışmak, herkese düşen bir vazifedir. Zira birarada yaşamak lazımdır...”

(Hadisat 28 Nisan 1919 No: 118)

Paris Barış Konferansı’ndaki Amerika İstihbarat Şubesi memurları da, bağımsız bir Ermenistan kurulması olanaklarıyla ilgili olarak Başkan Wilson’a sundukları 21 Ocak

1919 tarihli raporda, bu sorunun güçlük yarattığını, çünkü her yerde Ermeniler'in azınlıkta olduğunu ileri sürüyorlardı.(Sonyel, 1995 :24)

Yine bu hususta İsveç Telgraf Ajansı'nın verdiği bir haberde, Ermeniler'in Türk topraklarının her tarafında azınlıkta kaldıkları belirtiliyor ve şöyle deniliyordu: "Burada Memalik-i Osmaniye hududunun tayini gibi ehemmiyete haiz bir mesele zuhur etmektedir. Burada harpten evvel tanzim edilen istatistiklere müracaat eylemek muktezidir. Ekseriyeti kahiresi Türk ve Müslüman olan Anadolu ahalisinden bahs etmeksizin bütün Trakya ile Adana vilayeti, Kars, Batum ve Ardahan sancakları Türklerle meskûndur. Bundan başka Musul ve Haleb vilayetlerinin en büyük kısmı dahil kezalik Türk'dür. Aynı istatistiklerde Vilayat-ı Şarkiye'nin her tarafında ahalsinin azami kısmı Türklerle Kürtlerden mürekkeptir ki, bu iki unsur asırlardan beri birbirine benzemiş ve aynı hissi gayeyi takip eylemekte bulunmuşlardır. Ermeniler Vilayat-ı Şarkiye'nin her tarafında azınlıkta bulunuyorlar. Bu konuda en küçük bir şüphe mevcut olsaydı Wilson prensiblerine tevfikeyen oraya, doğrudan doğruya efkâr-ı umumiyyeye müracaat edilecek ve tarafsız bir heyet gönderilebilirdi. Osmanlılar, Wilson prensiblerine göre umumi oylara müracaattan endişe etmemektedirler.

...Birkaç yüz bin Ermeninin 5 veya 6 milyon Müslümanın sakin bulunduğu, o derece büyük bir araziye hakim olacağı bir Ermenistan'ın teşekkülü gayri mümkün görülmektedir.

Tedkikat-ı mutebereye göre Vilayat-ı Şarkiye'de Ermeniler yalnız azınlıkta bulunmayıp, bunlar vilayat-ı mezkûrede dağınık ve Müslüman kitleleriyle karışmış bir halde bulunmaktadırlar. Gerek Türk ve Müslüman ekseriyetin ve gerek Ermeni azınlığın hukunu muhafaza ve bunların serbestçe gelişme ve ilerlemelerinin ve herkese makul bir idare tarzının temini açısından tedkik edilmesi lazım gelir. Bu keyfiyet yalnız Osmanlı hükümetinin hukukunu muhafaza için değil, belki Ermenilerin bile menfaatleri açısından elzem görünmektedir..."(Hadisat 15 Haziran 1919 No:166)

"İkinci Serendib" başlıklı makalesinde ise S.Nazif: "...Vilayat-ı Şarkiye'de nüfus araziye taksim olunursa İslam nüfusunun miktarı % 90'ı geçmektedir. En fazla buldukları yerlerde bile Hristiyanlar % 20'yi geçmezler..." diyordu.(Hadisat 2 Mart 1919 No:67) "Mersin'den Gürcistan'a, Van'dan Sivas'a Kadar Hayali İmparatorluk" başlığıyla verilen haberde ise, Ermenilerin toprak talebine karşı şöyle bir cevap

veriliyordu: “Ermeniler, ecdadının toprakları imiş gibi Mersin’den Gürcistan’a ve Van’dan Sivas’a kadar istiyor. Bugün Vilayat-ı Şarkiye hakkındaki nüfusun çokluğu, efkârı da tamamıyla değişmiştir. Ortaya atılan prensibler ve hakikatler, bu emeli suya düşürmüştür. Buna rağmen yine istekte devam ediyorlar...”(Hadisat 16 Mart 1919 No:81) Bu hususta S. Nazif, “Ermeni İmparatorluğu” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, Ermeni hayalinin imkansızlığından bahsederek şöyle demiştir: “...Görülecektir ki, Adalar Denizi’nden Rusya’ya kadar Ermeniler, hiçbir yerde çoğunluk teşkil edemezler.”(Hadisat 20 Mart 1919 No:85)

Ermenilerin Büyük Ermenistan’la ilgili istekleri öğrenilir öğrenmez, doğu illerinden resmi makamlara protesto mahiyetinde müracaatlar vuku bulmuştur. Bunlardan bir tanesi Şubat sonlarında Malatya’dan 32 imza ile Hariciye Nezareti’ne çekilen telgraftı.(Gökbilgin, 1959:30) Bu protesto telgrafı “Malatya’nın Feryadı” başlığıyla verilen haberde şu şekilde aktarılıyordu: “...Öteden beri istiklal fikri ile meşgul olan Ermeniler, harbin ilanından itibaren Rus ordularına ve İtilaf zümrelerine iltihak ederek büyük bir Ermenistan hükümetinin teşekkülü için, her türlü hakikatten uzak iddialarda sulh konferansına etki etmeye çalışıyorlar. Halbuki en çok Ermeni meskûn olan mıntikalarda bile, hiçbir zaman nüfusları % 3’ü geçmemiştir. İddiaları boşadır...”(Hadisat 16 Mart 1919 No: 81)

“Diğer Bir Feryad Van’dan” başlıklı haberde ise, Van’dan çekilen bir protesto telgrafından bahsediliyor ve bu telgrafta; nüfusun % 90’ı Müslüman olan Van ahalisi tarafından, Ermenistan hududunun, ta Van Gölü’ne kadar genişlemesinin kabul edilemeyeceği belirtiliyordu.(Hadisat 18 Mart 1919 No:83)

Yine bu hususta Bayezid ahalisi namına Hariciye Nezareti vasıtasıyla Wilson’a gönderilen bir telgrafnamede ise şunlar söyleniyordu: “ Ermenistan hükümetine terk edilecek arazi için Van Gölü’nün hudud olarak kabul edileceği anlaşılmaktadır. Bu haberler, harb zamanında Rus istilasına maruz kaldığı halde mübarek topraklarından bir adım bile ayrılmayarak mevcudiyetlerini muhafaza etmiş olan Müslümanları hayal kırıklığına uğratmıştır.

Her zerresi ecdadımızın kanları ile ıslanmış olan vatanımızın elimizden alınarak azınlığı teşkil eden, hatta % 1’i geçmeyen bir milletin ihtirasatını feda edilmesi, ilan edilen milliyet düsturlarıyla örtüşmediğinden bu gibi haberleri ihtiyat kaydıyla telakki

etmekteyiz. İttihad-ı Akvam Cemiyeti'nin bu konuda adil ve hakka müstenid kararına intizar etmekte ve bu kararın pek ekalliyette bulunan bir milletin ihtirasatına karşı hukukumuzu müdafaa ederek haksızlığa meydan vermeyeceğine ümidvar bulunmaktayız. Aksi taktirde cihanda büyük bir haksızlık yapılmış olacağından, bu müracatımız neticesinde Osmanlı hükümeti ile olan dini ve ırki bağlılığımızın haktan ve gaye edileceğine kesb-i kanaat etmek isteriz.”(Hadisat 31 Mart 1919 No: 90)

23 Mart'ta Erzurum'dan çekilen bir telgrafta ise şöyle deniliyordu: “...% 90'ı Türk ve Müslüman çoğunluğa sahip olan topraklarımıza Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinden başka hiçbir nüfûz ve hakimiyeti kabul edemeyeceğimiz gibi vilayetimiz toprağından dahi bir karış arazinin ayrılamsını kesinlikle kabul edemeyeceğimizi beyan eder ve bu kati talebimizin müdafaaasını istirham eyleriz.”

Maden'den 11 Mart'ta çekilen telgrafta da; “Ermeni iddialarına karşı tepkiler dile getiriliyor ve bağlı kalmaya devam edeceği ve ayrılmayacağı” beyan ediliyordu.(Hadisat 31 Mart 1919 No:90)

Doğu illerinden yetkili yerlere ve basına gönderilen protesto telgrafları ile ilgili “ Milli Tezahürat” başlıklı haberde ise gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “ Son zamanlardaki muhtelif emellerden müteessir olan taşra halkımız, hükümet ve matbuata müracaat ederek topraklarının hukukunun payimal edilmemesini talep eylemektedir. Bu cümleden olmak üzere Van'dan, Urfa'dan ve Ermenek'den Sadaret makamına ve Dahiliye Nezareti'ne birçok telgraflar gönderilmiştir.

Doğu illerinin Ermenilere verileceği hakkındaki söylentiler arttıkça, adı geçen illerin resmi makamlara ve matbuata gönderdiği telgraf sayısında da büyük bir artış oluyordu. Bu telgraflarla bölge halkı, haklı olarak tepkisini ortaya koyuyor ve duyduğu endişeyi dile getiriyordu. Yine bu protesto telgraflarından biri de Van'dan gönderilmişti. Van vilayetinden (Adilcevaz, Erciş, Diyarbekir kazalarıyla beraber) matbuata çekilen bu telgraf şu şekilde idi: “ Buraların Ermenistan hududu dahilinde bırakılacağı istihbar edilmiştir. Asırlardan beri ırk, tarih ile bağlı bulunduğumuz Osmanlı hakimiyetinde yaşamış olan vilayetimizde ahaliden azami kısmı Müslüman olup, Ermeniler umumi nüfusun ancak % 10'unu teşkil etmektedir. Bu vaziyet asırlardan beri Avrupa tarafından dahi istatistiklerde tasvib olunmaktadır. Ekseriyeti teşkil eden biz Müslümanların, Ermenilere tabi tutulması adil olmadığı gibi Wilson prensiblerine de aykırıdır.

Vilayetimizin Ermenistan'a ilhakını protesto eder ve lüzumu taktirde, mahallinde tedkikatta bulunarak ifademizin alınması için büyük devletler temsilcilerinden oluşan bir heyetin gönderilmesini temenni ederiz.”(Hadisat 1 Nisan 1919 No:91)

İstanbul'a gönderilen bu protesto telgrafları arasında gayrimüslimlere ait bir telgrafın da olması gerçekten dikkat çekicidir. “Yalnız Müslümanlar Değil, Gayrimüslimler de Tarafdar Değil” başlığıyla verilen haberde, Mardin'deki gayrimüslimleri temsilen matbuata çekilen bir telgraftan bahsediliyor ve şöyle bir değerlendirme yapılıyordu: “Evet!.. Yalnız Müslümanlar değil, boş iddiada bulunan, hiçbir tarihi hakka malik olmayan Ermenilerden başka Vilayat- Şarkiyye'nin nüfusunu teşkil eden bütün milletler; bu güzel şark vilayetlerimize verilmesi düşünülen veya iddia olunan idari şekle tarafdar değildir. Biz bunu öteden beri müdafaa edip duruyorduk.”

Bu büyük his sahipleri arasında; Süryani Patriği İlyas, Keldani temsilcisi İsrail, Süryani temsilcisi Cebrail, Protestan Muallim Mektebi Vekili Corcis Efendilerin telgrafı:

“Diyarbakir'e bağlı olan Mardin livasının 150 bini geçen ve İslam nişanı olmak üzere İslam, Süryani, Keldani, Protestan milletlerden ibaret nüfusu, asırlardan beri birbiriyle kardaşçasına geçindiğimizizin, Osmanlı Develeti'nin hoşgörüsünde emin bir şekilde yaşamakta olacağımızın ve binaaleyh ahali bundan böyle hiçbir devletin gölgesi veya eyaleti halinde idaresine dahil olmayarak, Osmanlı Devleti'ne kati bir şekilde bağlı kalmak arzusunda bulunduğumuzun, her kavmin kendi mukadderatına kendisince tayin etmesi düsturunu tatbik etmek düşüncesinde bulunan düvel-i muazzamaya ulaştırılmasıyla kıymet buyurulmasını umumi ahali namına istida ve istirham eyleriz.”(Hadisat 18 Nisan 1919 No:108)

Bu arada, Paris Sulh Konferansı'nda gerek Ermeni lideri Boghos Nubar tarafından ve gerekse diğer Ermeni ileri gelenleri tarafından Doğu Anadolu Bölgesi ile ilgili ortaya atılan haksız iddialar ve bu bölgeye yönelik talepler, bölge halkının canını iyice sıkıyor ve tepkisinin de her geçen gün biraz daha artmasına neden oluyordu. Bu hususta, 17 Nisan'da Kemah'tan İstanbul'daki matbuata çekilen bir protesto telgrafı, bölge halkının Ermeni iddiaları karşısında ne gibi duygu ve düşünceler içerisinde bulunduğunu anlamamız açısından önem arz etmektedir. Bu telgraf “Kemah'tan Bir Sada” başlıklı haberde şu şekilde veriliyordu: “Boghos Nubar Paşa'nın Times gazetesine yaptığı beyanatı okuduk. Bu harisane ve hayalperestane emeller, üzerimizde elim bir tesir icra

etmiştir. Ermenilerin öteden beri ve özellikle harb esnasında yaptıkları ve hatta hududumuzdan başlayarak buralara kadar yaptıkları fecaiyi anlatmakla bitmez. Rusya'nın malum inkilabıyla beraber Rus askerinin hududumuzdan çekilmesi üzerine Ermeni çetelerinin, tarihin şimdiye kadar kaydetmediği, insanların hatır ve hayallerine gelmeyen; işkenceleri, eziyetleri ve nüfus katli gibi anarşisi hala devam edip duruyor. İslam cesetleriyle dolmuş olan Azerbaycan'ın bilinen yolu bu kadar çalışılmasına rağmen ölümlerden temizlenememiştir. Bugün de işgal ettikleri veya etmek istedikleri Kars havalisinde bu mezalim ve hasmaneyi her defasında uygulamaktan çekinmediklerini Erzurum'da çıkan Albayrak gazetesinin 13 Mart 1919 tarih ve 1 numarolu nüshasında münderiç Kars mektubu, hakiki bir lisan ile ifade ve tercüme ediyor.

İddia ederiz ki, asırlardan beri sahibi bulunduğumuz bu mukaddes vatan toprağında Ermeni nüfusu kadar camiler ve tekkeler mevcuttur. Ermenilerin Wilson prensiblerini muhtelif kalıplara döküp, hayali taleplerde bulunarak menfaat aramaları red olunmuş ve vatanımızda uygulanması mümkün değildir. Ebedi bir sulh emelinde bulunan ve ulvi maksadı teşkil etmiş bulunan sulh konferansı muhterem heyetinin zerre kadar adalete uymayan böyle bir karardan uzak kalacağı, vicdan ve adalete sığmayan, muazzam İslam kitesini birkaç zalimin esiri etmeyi hatırlardan bile geçirmediklerini kesinlikle ümit etmekte ve bu esarete kesinlikle razı olamayacağımızı da arz eyeriz.”

Belediye Reisi Tosun, İdari Meclis Azasından Osman Nuri, Müftü Hacı Şükrü, Belediye Azasından Tahir, Eşraftan Mehmed Celaleddin, Eşraftan Ali Rıza, Eşraftan Hafız Tahir

(Hadisat 21 Nisan 1919 No:111)

Avrupa ve Amerikan kamuoyunu asılsız bilgi ve belgelerle etkilemeye çalışan Ermenilere karşı Doğu illerinin tepkisi adeta çığ gibi büyümekte idi. İşte bu hususta “Diyarbakir'in Feryadı” başlığıyla verilen haberde, Diyarbakir ahalisi namına 22 Nisan'da matbuata çekilen protesto telgrafı şu şekilde aktarılıyordu: “Salgın ihtirasıyla, Çarlığın tahrikat ve telkinatıyla kanlı bir ihtilal fikrine sapan Ermenilerin tasavvuratu, ruhumuzda, doğmayan bazı hayalperestlerin gafleti olan harb esnasında kendini gösterdi ve yüz binlerce masum kardaşlarımızı mezalime kurban eylediği resmi vesikalar ve ecnebi şahitler ile sabit iken, hissizle gibi mazlumları zalim mevkiinde göstermek için

kalmadık. Resmi ve gayriresmi belgeler icad ederek, Avrupa ve Amerika kamuoyunu lehlerine döndürmeye çalışan Ermenilerin, evlad ve ecdad olan mukaddes topraklarımıza kadar hırs temsil etmeleri, bilinmelidir ki, hepimizin hukuku müdafaadaki azmimiz karşısında kırılacaktır.

İnsanlık ve gelecek için sulh ve sükûn temenni eden Avrupa, Amerika kamuoyu emin olsun ki, bir milletin mukaddes hukukunu çiğnemeye sebep olmak, milyonlarca masum insanın; mevcudiyet ve namus uğrunda müdafaa eden insanların günahını yüklenmek demektir. Her milletin kendi tabii hukuk ve hududu dahilinde mukadderatını tayin etmede serbest olduğu, en sarıh ve merd bir ifade ile ilan olunan ve düvel-i muazzama ve cihan tarafından tasdik ve kabul edilmiş bulunan Wilson prensibi mucibince mukadderatını tayin için Vilayat-ı Şarkiye ahalisine umumiyetle müracaat olunmasını arz ve beyan ederiz.”

Belediye Azasından Mehmed Tefvik, Abdulkadir Zeynelabidin, Abdurrahman...

(Hadisat 24 Nisan 1919 No:114)

Bu arada, Ermeniler Doğu Anadolu’da savaş öncesi dönemde nüfusça çoğunlukta olduklarını iddia ediyor ve mütareke ortamından da faydalanarak Anadolu’daki Ermeni nüfusunu arttırmaya çalışıyorlardı.(Selvi, 2003:103) Bu hususta Van ahalisi namına Belediye Reisi Derviş Bey tarafından matbuata çekilen bir telgrafta, bölgedeki İslam nüfusunun ezici bir çoğunluğa sahip olduğu belirtiliyor ve şunlar söyleniyordu:

“Yenigün gazetesinin 107 numarolu nüshasında Van vilayeti İslam nüfusu 179.379 ve gayrimüslim nüfusu 79.762 gösterilmiştir... Son nüfus sayımı 1907’de başlamış ve ikmal edilen kazalarda İslam nüfusu 200.950 ve Ermeni nüfusu 54.000 olarak tescil edilmiş ve bunun dışında kalan mahallerdeki tahmini İslam nüfusu ilave edilirse 300.000’i geçtiği, vilayattan Dahiliye Nezareti’ne gönderilen resmi belge ve en son zamanlarda, incelemelerde bulunan ecnebi eserleriyle tesbit ve tasdik edilmiştir. Bugün ise memleketimizdeki gayrimüslim mevcudu Müslimlerden pek az bir miktardadır. Her ne türlü tasdik edilirse edilsin, hakikat barizdir.

Gazetelerde gösterilen nüfus oranlarının düzeltimesini ve sulh müzakeratında hukukumuzun ona göre müdafaa ve muhafazasını tekrar arz eyleriz...

Van'daki Ermeniler hiçbir vilayette, tehcir başlamazdan evvel, Ruslarla birleşip mezalim ederek İslamları vatanlarından tehcir, teb'id ve bütün hususi imkanlarıyla mukaddesat-ı diniyelerini yakıp tahrib ettiler. 50 bini aşkın ekserisi çocuk ve erkek vatan evladını katl ve genç kadın ve kızlarımızın namuslarını payimal etmekten çekinmediler. Emsali görülmeyen bu tecavüzler ve tahribat bugün değil, bundan elli sene sonraya, gelecek ve tahkik arzu edecekler için gizli kalmayacak derecede büyük ve açıktır. Bunları yaptıran ve ara sıra husumet meydana getiren, bazı ecnebilerin telkinatı ve komitecilerin tazyikatıdır..."(Hadisat 12 Mayıs 1919 No:132)

"Unutulmuyorsunuz" başlıklı haberde ise, Vanlıların bu telgrafı münasebetiyle en son usüllerle istatistikleri hazırlayan Umumi Nüfus Müdürü Rafet Bey'e müracaat edildiğini belirten Hadisat, Van vilayetinin nüfusuna ilişkin Rafet bey tarafından yapılan beyanatu şöyle aktarıyordu: "Yenigün gazetesindeki istatistiklere nazaran, halbuki Van vilayetinde 122 bin sayılmayan İslam nüfusu vardır. Burada yine 34 bin kadar Nasturi vardır. Gerek İslamlar, gerek Nasturiler aşiret halinde bulunduğu için sayım mümkün olamamıştır. Bu vilayetin umumi nüfusu 417.542'dir. Bundan 301.750'si İslam, 67.792'si Ermeni, 42.000'i Nasturi ve geri kalanı da çeşitli unsurlardır. Müslümanlar % 72 ve Ermeniler % 16 nisbetindedir. Yalnız Van'a mahsus değil, Bitlis vilayetinde 92 bin, Elazığ'da 100 bin, Diyarbekir'de 196 bin İslam vardır."(Hadisat 14 Mayıs 1919 No:134)

Van ahalisini temsilen; Van Müftüsü Tayyib, Belediye Reisi Derviş, eşraf ve hazır bulunanlardan 106 kişinin katılımıyla merkez vilayette yapılan toplantı sonucunda şu mühim kararlar alınmıştı:

1. Vilayetimizdeki İslam nüfusunun Ermeni nüfusundan haylice fazla olduğu resmi kayıtlar, ecnebi müellifler ve Fransa devletinin resmi neşriyatıyla isbat ve tayin ve kanaat edilmiş, tarafsız bir ecnebi hayeti vasıtasıyla tahkikini arz etmek istedik.
2. Bu vilayetteki Hristiyan ve Müslümanların huzuru için her iki tarafın efkar-ı umumiyesine müracaat etmek ve bizi parçalamak için vesile arayanların ihtiraslı emellerine meydan verilmemesi gerekmektedir.
3. Bu vilayetteki nüfus ve arazinin % 90'ına malik olan Türk ve Kürdler birbirlerine bağlı olduklarından hiçbir tesirle birbirinden ve asırlardan beri kemal-i sadakatle bağlı

oldukları makam-ı hilafetpenahiden ayrılmayacaklarını büyük bir samimiyetle arz ederler.”

(Hadisat 23 Mayıs 1919 No:143)

Yine bu hususta Pötürge kazasından gelen bir telgrafnamede ise yöre halkının endişesi ve tepkisi şu sözlerle dile getiriliyordu: “Vilayat-ı Şarkiye’nin Ermenistan idaresine terk ve tevdi edileceği hakkında devran eden şayia, her tarafda olduğu gibi kazamız ahalisince de pek fazla heyecanı mucib oluyor. Ümit ve intizar fevkinde ittihaz olunacak böyle bir kararı, evvel ve ahire arz eylediğimiz vecihle bütün Vilayat-ı Şarkiye ahalisiyle dost ve müttelik olarak müdafaamızla redde karar verdik. Binaaleyh, iş bu dereceye gelmeyecek, milli ve örfi hukukumuzun payimal edilmemesi ve aksi taktirde bütün mesuliyetin, sorumlularına aid ve bağlı alacağını arz eyleriz.”(Hadisat 13 Haziran 1919 No:164)

I. Dünya Savaşı öncesinde 18.5 milyonu bulan Osmanlı nüfusunun % 81’den fazlası Müslümandı ve tüm gayrimüslimlerin toplamı ancak % 18’i biraz geçmekteydi.(Shaw, 1983:295) 1914 yılı itibarıyla ise toplam nüfusu 17.536.352 olarak verilen Osmanlı Devleti’nin nüfusu içerisinde Müslümanların sayısı 14.536.142 iken, Ermenilerin nüfusu 1.493.276 kişi idi.(Carthy, 1998:114)

“Vilayat-ı Şarkiyemizde Kaç İslam, Kaç Ermeni Köyü Var?” başlığıyla verilen haberde, Nüfus Müdüriyet-i Umumisi’nin Vilayat-ı Şarkiye’ye ait verdiği yeni bir istatistiki cetvele göre; Erzurum, Adana, Bitlis, Elazığ, Van, Sivas ve Diyarbakır vilayetleriyle beraber Maraş ve İçel sancaklarında bulunan toplam 16.607 köyden 14.055’inin ahalisinin tamamıyla İslam köyleri olduğu, 649’unun ise Ermeni köyü olduğu, 248’inin Rum ve 1655’inin de muhtelif köyler olduğu belirtiliyordu.(Hadisat 5 Nisan 1919 No:95) Doğu Anadolu Bölgesi’nin nüfusuna ait bu bilgiler aynı zamanda, dönemin sadrazamı Tevfik Paşa tarafından İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiserliği’ne sunulmuş ve kabul görmüştür.(Uras, 1987:661)

Ermeniler altı vilayetin, yıllar ve değişik kaynaklar itibarıyla ancak % 20.46’lık bir bölümünü oluşturmaktaydılar. Yine kaynaklar Toplam altı vilayet için Ermeni yoğunluğunu en az % 14.60 ile en çok % 28.20 olarak vermektedirler ki, gerçek rakamlar (yabancılarınki dahil) asılsız, tutarsız Ermeni iddialarını çürütecek

açıklıktadır.(Güler ve Akgül, 2003:124)

I. Dünya Savaşı sonrasındaki yurt edinme mücadelesinde Ermeni iddialarının üç önemli dayanak noktası olmuştur. Birincisi, Doğu Anadolu'daki altı vilayette Ermenilerin Türklerden kalabalık olduğu, ikincisi söz konusu yerlerin Ermenilerin eski yurtları olduğu ve üçüncüsü de Türklerin, harb yıllarında Ermenileri topluca yok etmeye çalıştığı tezidir. İddialar bu noktada yoğunlaşınca Türk tarafının tezi debu iddiaları çürütme üzerine kurulmuştur. Öncelikle Ermenilerin hak iddiasında buldukları bölgelerde yoğun ve Türklerden fazla olmadıkları, buralara tarih boyunca hiçbir dönemde Ermenilerin hakim olmadığı ve son olarak da Türklerin savaş yıllarında Ermenilere karşı planlı bir yok etme girişiminde bulunmadığı, aksine Ermenilerin Türkleri yok etmeye çalıştığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Ermenilerin nüfus konusunda yabancı kamuoyunu yönlendirme amaçlı propaganda çalışmalarının en önemli ayağı, bölgedeki nüfus yapısının kendi lehlerine olduğu düşüncesini anlatmaya çalışmak olmuştur. Bu sebeple Türk tarafı bunun doğru olmadığını ispata yönelmiş, çalışma sonuçları ile kamuoyu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ermeni temsilcileri savaş yıllarında ve savaşı takip eden ilk günlerde herhangi bir katliamdan bahsetmemişlerdir. Anadolu'nun bazı bölgelerinde nüfus yoğunluğunun kendilerinde olduğu propagandasını yapmışlardır. Amaçları, Wilson prensipleri uyarınca hak iddia ettikleri bölgelerin idaresinin kendilerine verilmesini sağlamaktır. Yapılan çalışmalar neticesi tespit edilmiş olan nüfus istatistiklerinin ortaya koyduğu bilgiler gösteriyor ki, Ermeni iddiaları tarihi ve bilimsel temelden ziyade, siyasi maksatlarla ortaya atılmışlardır. Yeni bir umutla silaha sarılan Ermeniler, üzerinde hak iddiasında buldukları Doğu Anadolu Bölgesi'nde yoğun bir saldırı ve sindirme hareketine başlamışlardır. Bu durum karşısında organize olmaya başlayan Türkler bir yandan kendilerini savunurken, diğer taraftan da haklılıklarını dünyaya duyurabilmek için hukuk mücadelesine girişmişlerdir. Ancak işgal kuvvetlerinin hukuk tanımaz tavırları ve Türklerin mağduriyeti karşısındaki duyarsızlıkları, Türkleri bir kez daha silaha sarılmak zorunda bırakmıştır.

2.3.2. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Faaliyeti

Mütarekeden sonraki endişe ve heyecan dolu günlerde, memleketi korumak ve onu türlü ihtiraslara kurban etmemek maksadıyla, İstanbul'da teşekkül eden cemiyetlerin başında

Doğu Vilayetleri Haklarını Savunma Cemiyeti de bulunuyordu.(Gökbilgin, 1959:73) Erzurumlu Raif (Dinç) hocanın İstanbul'da yaptığı teşebbüsler sonucunda Diyarbakırlı Süleyman Nazif ile birlikte cemiyetin merkezini 2 Aralık 1918'de İstanbul'da kurmuşlardır.(Turan ve diğ., 1994:101)

Ermeni faaliyetlerine karşı kurulmuş olan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti yoğun bir çalışma içine girmişti. Bütün milli cemiyetler gibi onlar da, öncelikle hukuki olarak haklı olduklarını ispata çalışıyorlardı. Bu amaçla Doğu Anadolu'nun her bakımdan Tüklüğünün ve İslamlığının müdafaa ve ispat edilmesine ihtiyaç vardı. Bu iş için bir gazete ve gazete vasıtasıyla sesin duyurulması gerekiyordu. İlk etapta S. Nazif ve Cenab Şehabeddin'in çıkarmakta olduğu Hadisat bu iş için en uygun vasıta olarak görülmüştür. Hadisat gazetesi yayını sürdürdüğü yaklaşık sekiz ay boyunca cemiyetin yayın organı gibi çalışmıştır. Yapılan tüm çalışmalar ve araştırma sonuçları gazetede yer almış ve Hadisat, Ermeni tezine karşı Türk tarafının haklarını savunmaya çalışmıştır.

Hadisat, verdiği istatistiki bilgiler ve öne sürdüğü düşünceleri ile, yapılacak barışta ve kurulacak yeni yönetimlerde göz önünde bulundurulması gereken hususları dile getirmeye çalışmıştır. Hadisat'a göre kalıcı barış ve bölgedeki istikrarın temel şartı, sosyal gerçeklere uygun yapılacak düzenlemelerdir.

S. Nazif'in Hadisat'taki ilk makalesi 4 Mart 1917'de Nişantaşı'nda yazmış olduğu fakat sansürden dolayı neşredilemeyen "Sübhaneye Ya Muhavvile'l Ahval" başlıklı makaledir. Mütareke döneminin karanlık günlerinde umumi heyecanı ve milletin ümidini korumada som derece önemli bir yere sahip olan bu makalede S. Nazif, "Ah!..Vatan!.." diyerek duygularını şu sözlerle dile getiriyordu: "Aradan beş asır değil elli bin sene geçse yine bu kadar düşeceğimize ihtimal verilmezdi. Bu beş asır bize çok büyük zararlar verdi... Timurleng Sivas'a sahip olup Sultan Bayezid'i perişan ettikten sonra, Bursa civarında dolaşırken bir çobana rastlayan Sultan Bayezid: "Çal çoban çal! Ne Sivas gibi şehrin yıkıldı, ne Ertuğrul gibi oğlun soldu!.." diyerek ağlamaya başladı. Fakat şimdi bize ne oldu, ne oldu da beldeler değil, şehirler gidiyor da biz yine sessiz, yine miskin ve lakayd duruyoruz, matem tutmuyoruz... Fransa Alsas-Loren için kırk beş sene matem tuttu. Türk kanıyla sulanmış, Türk şehri olan Tuna için bugün kaç tane ağlayanımız var?.. Evladının kalbleri Osmanlı hissiyatı ile çarpan, Basra için matem

tutanlarımız nerede?.. Vatan için ağlayan gözlerimiz nerede?..

Felaket karşısında cansiperane olmak kadar büyük bir fazilet daha vardır ki, o da matemdar bulunmaktır. Ey vatan için can verenler!.. Ey vatan yolunda uzuvlar feda edenler!.. Ey vatanın serhadlerinde ve topraklarında etten ve kemikten siperler yapanlar!.. Ve bunların matemi ve endişesi ile daima muhterem kalınız.”(Hadisat 21 Ekim 1919 No:2)

Süleyman Nazif, Avrupalı devletlerin desteği ile iyice azgınlaşarak müstakil bir devlet kurma gayretine kapılan Ermenilere karşı Doğu illerinin muhafazasını sağlayacak olan Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurulmasına da öncülük etmişti. Bu nedenle S. Nazif, Hadisat'ta Ermeni iddialarına karşı Doğu illerinin Türklüğünü ve İslamlığını savunan birçok makale yazmıştır. İşte bu makalelerden biri olan “Can Noktamız” başlıklı makalesinde S. Nazif, Doğu Anadolu'nun Türk vatanının ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtiyor ve şöyle diyordu: “Erzurum, Bitlis, Diyarbakir, Sivas, Elazığ ve Van'dan ibaret olan altı vilayetin Müslüman nüfusu, halis birer dindaş ve arkadaş suretiyle devletin beş asırlık övgü ve insanlığına her safha ve her dakikasında iştirak ettiler. Rusya'nın iki yüz elli senelik ihtirası bunların göğüsleri ve harmanları üstünde kırıldı... Aileler vardır ki, uzak yakın ferdleri arasında ondan yirmiden fazla şehid vermiştir. Oralarda ne kadar nüfus var bilinmez, çünkü muharebeler oralarda insan namına pek az şey bırakmıştır. Yalnız İslam ahalisinin nüfus, emlak ve arazice gayrimüslimeye yani Ermenilere oranla birkaç kat fazlalığı vardır. Bu durum umumi harbden evvel de böyleydi, bugün de öyle. Müslümanlar çoğunluktadır. Oralarda Ermenilerden başka Süryani, Keldani, Nasturive daha birçok milletler de vardır... Vilayat-ı Sitte Müslümanları Osmanlı ailesine bağlı ve kalmakta ısrar ederler.”(Hadisat 5 Aralık 1918 No:47)

Yine “Bir Tahakkuk” başlıklı makalesinde ise S. Nazif, bu defa, sulh konferansında Ermenilere verilen birtakım sözlerden bahsediyor ve buna cevaben şunları söylüyordu: “Dünkü Salatanat Şurası şu hakikati bir kere daha gösterdi ki, her Müslüman kalbi hilafet ve saltanat tahtı önünde kutsal bir samimiyet ile çarpıyor.

Hükümetin sulh konferansına çağrılmasından sonra Vilayat-ı Şarkıye'deki Ermenilere vasi' surette imtiyaz verileceği va'd ve taahhüdat olunmuş ve bu va'd ve taahhüdatın, o vilayetler ahalesinde büyük bir endişe oluşturduğu, gelen telgrafnamelerden anlaşılması

idi...

Hristiyan ahalinin o vilayetlerdeki miktarı % 6'yı geçmez. Bunlar arasında Süryani, Keldani, Nasturi gibi aslen Ermeni olmayan Hristiyanlar da vardır. Ermeni nüfusu % 4'ü ancak bulabilir. Bu imtiyaz ile ekseriyeti İslam olan nüfusun yanında Hristiyan olan ve Ermenilerden pek ziyade mazlum bulunan birtakım unsur ve cemaatin hukukuna da tecavüz edilmiş olacaktır..."(Hadisat 27 Mayıs 1919 No:147)

Büyük devletlerin Anadolu ile ilgili projeleri Türkler arasında sadece tedirginliğe neden olmamış, aynı zamanda çeşitli tepkilerin de oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Doğu illerinin Ermenilere verileceği söylentisi, bölge halkının büyük tepkisine yol açmıştır.

Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesini kuranlardan biri olan Cevat Dursunoğlu, "Milli Mücadele'de Erzurum" adlı eserinde o günleri şu sözlerle anlatmıştır: "İşte bu sıralarda milli felaketin ağırlığını gören memleketin idrakli evlatları ötede beride toplanıyor, bu imkânsızlığa karşı koyacak tedbirleri arıyorlardı. Gene bu günlerde ben de Süleyman Nazif'in delaletiyle bir "Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"nin kurulduğunu gazetelerde okudum.(Dursunoğlu, 1998:18)

Cemiyetin İstanbul'da yaptığı ilk toplantısında çalışma esasları olarak ilk etapta şu mühim kararlar alınmıştı:

1. Türk ve Kürdlerin hakkını muhafaza.
2. Avrupa heyetleri nezdinde ortak hukukumuzun müdafaası.
3. İstanbul'da Fransızca gazetelerin tesisiyle maksadımızın dünyaya anlatılması.
4. Ermeni meselesinde bazı memurlar ve şahıslar tarafından işlenmiş olan suçların kınanması ile beraber, Ermeni çeteleri tarafından yapılan cinayetleri ve olayları ilan ve duyurma.
5. Büyük dostumuz Piyer Loti'ye hakkımızda gösterdiği çabalardan dolayı teşekkür telgrafi.
6. İtilaf Devletlerinin şehrimizdeki bazı zatları ile görüşme.

(Hadisat 14 Aralık 1918 No:56)

“Doğu vilayetleri tarih itibarıyla bir Müslüman Türk memleketidir. Elli yıldan beri Ermeniler bu bölgede çeşitli siyasi öldürmeler ve komitecilikte Müslümanları kendilerini müdafaa zorunda bırakmışlardır. İlk hareket ve teşebbüs daima onlardan gelmiştir.”(Gökbilgin, 1959:73) Bu esaslar dairesinde çalışmalarına hız veren cemiyet, sulh konferansı ve İstanbul’daki İtilaf devletleri temsilcilerine gönderdiği bir muhtıra ile haklı davasını şu sözlerle anlatıyordu: “Osmanlı Devleti’nin harb sorumluluğuna ilişkin tedkik, tarafsızca takip olunmadıkça milletlerin geleceği sağlam esaslara dayandırılmış olmaz ve insanlığın pek ziyade arzu ettiği sulh da daima olmaz.

En son Balkan Harbi, Avrupa’nın bize karşı tarafsız olmadığını kesinleştirmiştir. Harbe dahil olmak milletın arzusu değildi. Vilayat-ı Şarkıye’de İslam ahalisi mesul tutularak, büyük bir Ermenistan kurulmak istenmesi hakikatleri görmezlikten gelmek demektir. Vilayat-ı Şarkıye’nin çoğunluğunu teşkil eden ve hiçbir günahı olmayan İslamların hukukunu payımal ve bunları Ermeni olaylarından sorumlu tutmak adalet kaidesine terstir. Amerika ve Avrupa kuşkusuz böyle bir adaleti kabul etmeyecektir. Umumi harbden evvel de sonra da Ermenilerin Müslümanlara tecavüzlerini her mahkemede ve her zamanda ispata hazırız.

Biz her şeyden evvel Osmanlı kalmak isteriz. Bu vilayetlerin büyük çoğunluğu, dört asır evvel Osmanlıya dahil olmuştur. Bu bağılılığın bundan böyle devam etmesini arzu ederiz. Wilson’un “ahaliye müracaatla kendi mukadderatlarının belirlenmesi” prensibini kabul ederiz ve bunun tarafsız ve adil bir heyetin başkanlığında yapılmasını talep eyeriz... Ermenilerin en kalabalık olduğu vilayetlerde miktarları % 15’e bile varmadığı muhakkak ve hatta bu oran bazı mahallerde % 8’e bile düşmüştür.”(Hadisat 30 Mart 1919 No:89)

Bu arada memleketin içinde bulunduğu durumu görüşmek üzere 26 Mayıs 1919’da Yıldız Sarayı’nda Padişahın başkanlığında Saltanat Şurası toplanmış, fakat kesin bir karara varılamamış ve mevcut durumda da bir değişiklik olmamıştır.(Sonyel, 1995:72)

Saltanat Şurası’nda yapılan konuşmalarda söz alanlardan biri de S. Nazif idi. Şura’ya Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına katılan S. Nazif, Doğu illerinin geleceğinin tehlikeye atılmaması gerektiğine dikkat çekmiş ve bu hususta

Sadrazam Damat Ferit, S. Nazif'ten kendisine bir muhtıra verilmesini talep etmiştir.(Gökbilgin, 1959:114-117) Daha sonra cemiyet tarafından Damat Ferit'e sunulan bu muhtırada şu mühim açıklamalar yer alıyordu: "...Vilayat-ı Şarkıye nüfusunun % 94'ünü teşkil eden İslam ahalisine rağmen geri kalan nüfustan Ermeni olmayan gayrimüslimler de çıkarıldığı taktirde Ermenilere muhtariyet yolunda va'd ve taahhüde bulunmak, hem makul değildir, hem de icrası mümkün olamaz..."

Vilayat-ı Şarkıye ahalisinin hissiyatına gelince; Wilson'un teklif ve temennileri ilan olunmadan dört asır evvel, Vilayat-ı Şarkıye'nin azami kısmı, fikrini ve arzusunu fiilen izhar etmiş, yani Osmanlı olmuştu. Bugün ise bu durum, dört yüz bu kadar senenin teyid ve takdisiyle arzu şeklinden çıkarak vicdani ve muazzez bir vazifeye dönüşmüştür.

Bin üç yüz senelik İslam ülkesi olan bu kıtada yalnız İslam dini hakim olabilir. Abbasi hilafetinin çöküşünden evvel Diyarbekir, Türk idaresine intikal etmişti. Türk orada aralıksız sekiz yüz seneden beri hakim bulunuyor... Şu anki durum, umumi hissiyatı ihlal ve iğfal etmesin. Biz dört asır Osmanlı idaresinde refah ve saadet gördük. Memleketin hakiki evladı tarafından Osmanlı saltanatı aleyhinde bir fikir beslemek küfür ve günah sayılır...

Bu hafta İstanbul'dan hareket edecek olan temsil heyeti şu hakikatleri Versay Sulh Konferansı'nda bütün cihana ilan etsin.Eğer yakın Doğu için tam bir sulh ve sükun temin edilmek isteniliyorsa her şeyden evvel ekseriyeti kahirenin hissiyatı,mukaddesatına hürmet olunmalıdır.Biz hakkımızdan fazla bir şey istemiyoruz..."(Hadisat 4 Haziran 1919 No :155)

Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin, bir Ermeni gazetesine veridği demeçte, büyük Ermenistan hayalini dile getirmesi ve Erzurum'u sözde Ermenistan'ın başkenti olarak ilan etmesi, Vilayat-ı Şarkıye Müdafaai Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış ve bu tepki 17 Mayıs 1919 tarihli bir beyannameyle şu şekilde dile getirilmiştir: "Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin bir Ermeni gazetesine (İskitanur Doryan?) yaptığı beyanatı nazar-ı teessüfle gördük... Galiba Zaven Efendi pek hararetili olan bu beyanatları sırasında halen Osmanlı vatandaşı bulduklarını ve yine binlerce Osmanlı vatandaşından olan Ermenilerin Teşkilat-ı Diniye reisliğinde bulunabilmenin devletin tasdikine iftiran eylemesi lazım geldiğini unutmuşlar. Beyanatlarının birinci kısmında, hatta Anadolu'da "asayişin katiyen mevcut

olmadığını” iddia ediyor. Biz kendi hesabımıza payitahttan uzak olan Vilayat-ı Şarkiye’imizde, bilhassa Erzurum’umuzda önemli derecede sulh ve sükûnun mevcut ve münferit bulunduğunu, memleketimize gelen İtilaf Devletleri mümessilleri tarafından da böyle görüldüğünü belirtir ve bu hususta fazla bir söz söylemeye lüzum görmeyiz. Diğer Anadolu vilayetlerinde de asayiş berkemaldir.

Ayrıca Patrik, haklarının teslim edildiğini, Doğu Anadolu’dan Akdeniz’e kadar devam eden ırken, tarihen Türk ve İslam olan ve ahalisi % 5’i bile bulmayan bir azınlığın hakimiyeti altına gireceğini murat buyuruyorlar. Fakat biz bu şekilde hakkın çiğnenmeyeceğine eminiz. Artık söz Bogos Nubar Paşa ile arkadaşlarının değil hak ve hakikatın olacaktır. Yani Sulh Konferansı buralara gönderdiği Tahkik Heyeti vasıtasıyla bu memleketin asıl sahiplerinin kimler bulunduğuna tahakkuk ederek hükmünü ona göre verecektir. Binaaleyh hayal kırıklığına uğratılmayacak olan bizler, bu memleketin sahipleriyiz. Patrik Efendi bundan sonra bu hayali imparatorluğun payitahtı, sakinesi, tarihi ve bütün medeniyet eseri ve hatta taşı toprağı ile Türk ve Müslüman olan Erzurum’umuzu intihab buyuruyorlar. Zaven Efendi’yi biz evvelce hayalperest olmaktan ziyade ameli bir derya sahibi bilir ve bu memleketlerin ahvalini iyiden iyiye tanır zannında bulunuyorduk. Buralarda senelerden beri kan ve ateşle çalışmaktan başka Umumi Harb’de kıtaller tertip ederek nüfus vaziyetini kendi lehlerinde değiştirmeye uğraşan Ermeniler buralarda halen önemli ve muazzam bir Türk ekseriyetinin vücudundan emin olabilirler. Biz, işte bu hakkın görülmesi için mütarekenin başlangıcından itibaren “Geliniz, görünüz, sonra kararınızı veriniz” diye Sulh Konferansı ve Avrupa ile Amerika’nın fazl-ı hakikatperest milletlerine hitap ediyorduk. Bugün bunun husulünü ve görerek müsterih oluyoruz.

Patrik Efendi şunu da pekiyi bilirler ki, Erzurum ahalisi istiklal ve milli hayat hakkı uğrunda ölümü daima hiçe saymıştır ve sayacaktır. Bütün bir memletin ölümünü de zannederek isteyecek hiçbir kuvvet olamayacağı gibi buna imkân da yoktur.” (Hadisat 7 Haziran 1919 No:158)

6 Haziran 1919’da Erzurum ahalisi namına yine cemiyetin Erzurum şubesi tarafından sadaret makamına çekilen telgrafnamede ise şunlar söyleniyordu: “Milli birliğimizi ve istiklalimizi ihlal eden Ermenistan muhtariyeti ve düvel-i muazzamadan birinin himayesi gibi talepleri, hayat ve memleketimize pek elim bir tecavüz olarak görmekte

müttefikiz. Sırf hürriyet ve istiklalimiz için dört sene harp ederek bütün varımızı feda ve hayat hakkımızı ve hürriyetimizi kanımızla temin ettik.” (Hadisat 10 Haziran 1919 No:161)

Yine cemiyetin Erzurum şubesi tarafından 30 Mayıs 1919’da çeşitli dernek ileri gelenlerine gönderilen bir mektupta ise: “Doğu illerinin Ermeni yönetimine bırakılacağına dair kesin belirtilerin ortaya çıktığı” bildiriliyor ve “ Ermeni zulmü altında mahvolmamak için birleşmek ve işbirliği yapmak görevinin önemi” dile getiriliyordu.(Sonyel, 1995:73)

Ermeni iddialarına karşı dile getirilen hakikatler ile; Anadolu’da Ermenilerin hiçbir zaman haksızlığa uğratılmadıkları, Anadolu’nun herhangi bir yerinde asla sayısal çoğunluğu oluşturmadıkları, Ermeni iddialarında yer alan (Vilayat-ı Sitte) Doğu’daki altı ilde yapılacak olan incelemelerle buraların büyük çoğunluğunun Türklerden oluştuğu, Wilson prensipleri uyarınca yapılacak olan bir halkoylamasının gerçeği ortaya çıkaracağı, Ermenilerden alınmamış ve tarihin hiçbir döneminde Ermenilere ait olamamış olan bu yerlerin Türk yurdu olduğu, Türk çoğunluğa rağmen bölgenin Ermeni insiyatifine terk edilemeyeceği, cihan harbi esnasında Ermenilerden daha çok Türklerin mağdur olduğu ve acı ve sıkıntını daha fazlasını Türklerin çektiği, bölgenin Müslim ve gayrimüslimi ile Türk devletine ait olduğu ifade edilmiştir.

Giriştikleri tüm mücadeleleri kaybeden Ermeniler son bir kez daha İtilaf Devletlerinin kapısını çalmış iseler de istediklerini alamamışlardır. Zira Wilson ilkelerinin uygulanmasının kendileri açısından taşıyacağı anlamı biliyorlardı. Son çare olarak ABD’nin yardımını alabilmek için uğraştılsa da bunda da başarılı olamamışlardır. San Remo, Londra, Paris ve Washington arasındaki diplomasi trafiği sonucu Sevr’de umutlanmış iseler de Türk milletinin ülkesini savunmada gösterdiği direniş, Sevr’in ölü doğmasına sebep olmuştur.

Sonuçta Ermeniler Türkler ile giriştikleri mücadelenin kaybedilmesi üzerine, anlaşmaktan başka çarelerinin kalmadığını anlamış ve Gümrü Barış’ını imzalamışlardır. Bu anlaşma ile uluslar arası alanda, Türk milletinin haklı davası ve Türk Devletinin milli sınırları Ermeniler tarafından kabul edilmiş ve böylece Ermeniler Doğu Anadolu’daki isteklerinden vazgeçmişlerdir.

2.3.3. Ermenilerin Yaptığı Katliamlardan Birkaçı

Bir Türk-İslam İmparatorluğu olan Osmanlı Devleti'nde, İslam'ın gayrimüslimlere tanıdığı zımmi hukuku gereği, Ermeniler de devletin her türlü güvencesi altında serbestçe yaşıyorlardı.(Lewis, 1988:63) Osmanlı Devleti'ndeki bu dini hoşgörü 19. yüzyıldan itibaren Avrupalılarca istismar edilmiş ve “Türkler idareleri altındaki milletleri iyi yönetemiyorlar ve sıkıntıya sebep oluyorlar” şeklindeki propaganda faaliyetlerine hız verilmişti.(Gürün, 1986:39)

Savaş başlar başlamaz herkes kendince bir hesap içine girmişti. Ermeniler de, Türk hatta Rus ve İran hakimiyetinden kurtularak bağımsız bir Ermenistan kurmak için harekete geçmişlerdi.(Güler ve Akgül, 2003:191) Bu husus Times'ın 27 Şubat 1919 tarihli nüshasında neşredilen, Paris'teki Ermeni Komitesi Reisi Baron Boghos Nubar'ın mektubunda şu şekilde ifade ediliyordu: “Ermenistan'ın ismi sulh konferansında kabul olunan milletler listesine dahil değildir. Bundan dolayı teesüfatımız derindir. Ermeniler müşterek dava uğrunda her şeyi yapmış olduktan sonra konferansa kabul için taleplerinin olacağına doğal olarak intizar ediyorlardı. Harbin başından beri her cephede Ermeniler Müttefiklerle yan yana harp etmişlerdir. Ermeniler Türkiye ile yan yana harp etmeyi nefretle red ettikleri günden beri bilfiil muharip olmuşlardır. Gönüllerimiz Fransız lejyonlarında harp ederek şan ve şeref eylemişlerdir. Fransa'nın Şark ordusunda bunların miktarı beş bini geçmekteydi...

Kafkasya'da Rus ordusunda bulunan yüz elli bin Ermeni'den başka elli bin Ermeni gönüllü İtilaf davası uğrunda dört sene kan döktükleri gibi Rusya'nın izmihlalinden sonra Kafkasya'da Türklerin ilerlemesine mukavemet eden yegâne kuvveti teşkil edip mütareke imzalanıncaya kadar onların hareketini sonuçsuz bırakmışlardır. İşte bu suretle Ermeniler, Almanlar ve Türklerin askerlerini başka tarafa sevk etmelerine mani olarak Irak'taki İngiliz kuvvetlerine yardım etmişlerdir...” (Hadisat 28 Şubat 1919 No:65)

Rusların kontrolünde hareket eden Ermeni çetelerinin mühim bir kısmı bütün güçleriyle Rus ordusuna yardımcı olurken, bir kısmı da Anadolu içlerinde hainane hareketlere girişerek Türkiye ile savaşanlara güya yardımcı olmaya çalışmışlardır.(Saray, 1998:167) Birinci Dünya Savaşı başlar başlamaz Ermeniler büyük bir orduya yetecek kadar cephaneleri ve binlerce kişilik kuvvetleriyle Van, Bitlis, Muş, Erzurum, Elazığ ve daha

birçok yerleşim bölgelerinde savunmasız Müslümanları öldürerek toplu katliama girişmişlerdi. Bununla ilgili Hadisat'ta "Vakayi ve Vesaik" başlığı altında, Kars ve Iğdır civarında, Ermeniler tarafından yapılan katliamlara ilişkin şu bilgiler veriliyordu:

"Resmi bir rapordan alınmıştır

Kars'tan çekilen Ermeniler, Subatan köyüne gelerek bu köyde bulunan Rumların delaletiyle 22.04.1919 tarihinde İslam ahalisini katl ve meskenlerini yakmışlardır. 670 nüfustan ibaret olan bu köyden ancak yüzü firar suretiyle kurtulabilmiştir. Askeri firkanın Subatan'a ulaşmasıyla cenazeler toplattırılarak defnedilmiştir. Yaralı olarak kalanlar da tedavi altına alınmıştır. Digor, Aküzüm (Ağüzüm), Kinace, Bilali, Nekteli ve Kaler köylerinde de Subatan'da olduğu gibi firar eden çok az bir kısmı müstesna olmak üzere ahalisi vahşiyane katledilmiş ve Kars'ın doğusunda bulunan yirmiyi aşkın köylerdeki İslam ahalinin bir kısmı kılıçtan geçirilmiştir. Bu fecayi askeri kıtanın gelişine kadar devam etmiştir.

Yine resmi bir rapordan

Iğdır civarı İslamlarını, Ermeniler ekseriyetle öldürmüşlerdir. Kurtulabilenler Kağızman ve civarına gelmişlerdir. Sıçanlı civarındaki Koçan ahalisi hemen kâmilan katledilmişler ve içlerinden kurtulan üç beş kişi bu civara gelmişlerdir. Eleşgird civarındaki Türkmenlerin pek çokları Ermeniler tarafından itlaf edilmiş ve kurtulabilenler, Kağızman'ın batısındaki Aladağ içlerine dağılmıştır..." (Hadisat 22 Nisan 1919 No:112)

Türkiye, 1917 yılının başına kadar Doğu Anadolu'daki, Erzurum, Erzincan, Van gibi mühim şehirleri Rusya'ya terk etmek zorunda kalmıştı.(Şahin, 2005:25) 1917'den itibaren ise Türk ordusunun bu şehirlere gelmesiyle beraber Ermeniler tarafından yapılan mezalimin ne kadar dehşet verici olduğu bir bir anlaşılıyordu.

Erzincan'ı kurtaran Türk birlikleri Erzurum'a yaklaştıkça Ermeniler katliamlarını arttırmışlardır. Öyleki Ermeni eşkiyası 11 Mart 1918'de Erzurum'u terk ederken arkalarında 9.500 ölü ve bir tek ağaç bile bırakmadan kaçmışlardı.(Selvi, 2003:89-90)

Yine "Vakayi ve Vesaik" başlığı altında Erzurum civarındaki katliamlar, yüzlerce şahide müstenit resmi bir vesikaya dayandırılarak şu şekilde aktarılıyordu: "Erzurum ve

Azerbaycan'ın dñcar olduğu ahval ile Müslümanların uğradıkları sefalet mukayese edilecek kıymete haizdir.

Erzurum'dan Arpaçayı'na kadar giden mntıkada birkaç Rum köyü müstesna, bütün köyler yakılmış ve bomboş bırakılmıştır. Bilhassa yakılan ve yıkılan İslam köyleri ve mahvedilen İslam ahalidir. Çetelerden kurtulup dağlarda, ordunun yardımına muhtaç bir vaziyette kalmış olan İslam ahalisi, kardaşlarını görür görmez yanlarına koşa koşa gelirler. Ermenilerin bin türlü gazap ve işkenceleriyle yuvarlandıkları sefaletten ve yoksulluktan hamilen kurtulmazlarsa biçareler büsbütün mahv ve yok olacaklardır. Nereye varılsa hemen karşımıza solgun, dikili taşların üstünde evvelki varlıklarının refahı okunan birkaç asil zavallı dikiliyor. Askerler kendilerini daima güçlü gördüklerinden dağlarda, illaki yardıma muhtaç ailelerine ekmek götürmek üzere seve seve koştuklarını yana yakıla anlatıyorlar. Sağlam kalmış köylerde iskân edilmek ve ele geçen fazla mevcuttan vermek, doktor ve ilaç göndermek suretiyle ikmalin müsaadesi nispetinde bu yurtsuzlara ve bu yoksullara karşı insani vazifeyi ikmal etmek herkese düşerdi.

Bütün bu feci haller gösteriyorki Ermeniler İslam ahalisinin imhaya vakit bulabilmişler ve bu suretle uzun müddet için kapanması müşkil bir boşluk açmışlardır..." (Hadisat 23 Nisan 1919 No:113)

Erzurum şehri bir enkaz yığını olmuştu. Savaştan önce seksen bin nüfusu oldukça refahla besleyen bu gösterişli sınır kentinden kocaman bir köy harabesi ortada kalmıştı. On bin kadar Erzurumluyu Ermeniler çekilirken öldürmüşler ve şehirde kılıç artığı olarak üç dört bin kişi kalmıştı. (Dursunoğlu, 1998:24)

Erzincan ve Bayburt civarındaki katliamlar ise yine "Vakayi ve Vesaik" başlığı altında bu defa, Doğu illerini baştan başa dolaşmış pek muteber bir şahsın (büyük ihtimalle bir Türk subayı) anlatımıyla şu şekilde veriliyordu: "Bütün fecayiinin mahv, şekil ve miktarının yazacak olursam gazetenizin bütün sütunlarının birkaç ay müddetle benim yazılarıma tahsis edilmesi lazım gelir.

İlk facia

12 Şubat 1918 sabahı Erzincan-Kemah yolu civarında Amir köyünde görüldü. Burada 11 İslam iplerle birbirine bağlanarak kazma ve balta ile beyinleri yarılmış ve köyün

mevdanlığına atılmıştı. Birinci Kafkas Kolordu Kumandanı Mirliya Kazım Paşa ile 36. Fırka Kumandanı Kaymakam Cavid Bey ve aynı fırkaya mensup 108. Alay Zabitanının bir kısmı faciaya şahit olmuşlardır. Kolordunun 3. Orduya verdiği raporun sureti de mezkûr kolordunun 12 Şubat tarihli vesaik dosyalarında mevcuttur.

Erzincan fecayii

Nüfusu kasabada öldürülenlerin miktarı 300'ü geçmektedir. Bu fecayii Osmanlı ordusunun Erzincan'ı geri alışından yani 12 Şubat 1918 tarihinden, takriben on gün evvel başlamıştır. Öldürülenlerin azami kısmı ihtiyarlar da dahil olduğu halde erkek, ancak bir kısmı kadın ve çocuktur. Bunlardan bir kısmı kilise meydanındaki kuyulara atılarak boğulmuş, bir kısmı balta ile beyinleri parçalanarak şehir kenarındaki hendeklere atılmış, bir kısmı kurşunla telef edilmiş, bir kısmının da süngü ile karınları deşilmiştir. Hemen hemen katl için ne gibi vesait mümkün ise, ne kadar fena şekiller tasavvur edilirse, cümlesi katliamda tatbik edilmiştir. Telef edilenlerin üzerlerindeki elbise ve çamaşırlar da alınmış ve cesetleri çırılçıplak; sokaklara, bahçelere atılmış idi. Bunlardan bir arabaya toplanabilenlerin fotoğrafları, Birinci Kafkas Topçu Mülazimlerinden Salih Efendi tarafından alınmış ve Kolordu vasıtasıyla 3.Orduya gönderilmiştir. Bu fecayii hakkındaki resmi vesaik de Kolordunun 15 ve 16 Şubat 1918 tarihli dosyalarında mevcuttur.

Bayburd'da

Bayburd cihetinde bulunmadım. Maheza çete reisi Antranik'in Bayburd kasabası ile ovası ve Karasu vadisinin güneyindeki İslam köylerinden seksen kadar köylerde akla gelmeyecek, vicdanı tedhiş edecek binlerce zalimlik ve feci cinayetler icra ve umumi kıtal tertip ettiğini ve dağlarda firar edebilen beş on köylüden başka tamamının feci bir surette katledildikerini, gören arkadaşlarımdan işittim. İkinci Kafkas Kolordusunun Şubat 1918 dosyaları, kâmilen bu fecayii ile dolu olduğu gibi Birinci Kafkas Fırkası zabitanının büyük bir kısmı dahil bu fecayiye bizzat şahit olmuşlardır.”

N.S.

(Hadisat 26 Nisan 1919 No:116)

Tutuklanan Erzincanlı Papazyan Dikran adındaki şahıs, “Üç beş gün daha geçmiş

olsaydı, komitelerin Erzincan'ı bütünüyle ateşler içinde bırakacaklarını, yakıp yıkacaklarını, fakat hükümetin uyanık davranması nedeniyle bu girişimin başarılı olmadığını" açıklamıştır. (Anadol, 1982:309)

26 Şubat 1918'de Türk ordusu Erzincan'a girdiği zaman, birçok Türk'ün Ermeniler tarafından kuyulara atılıp boğulduğunu, kilise meydanına toplanarak topluca öldürüldüğünü, bir kısmının da evleriyle birlikte yakıldığını görmüştü.(Turan ve diğ., 1994:174) 1914-1919 yılları arasında Doğu Anadolu'da, Ermeniler tarafından Van, Bitlis, Muş, Trabzon, Erzurum, Sarıkamış ve Kars çevresinde toplam 363.141 kişinin öldürüldüğü Osmanlı Devleti yetkililerince tespit edilmiştir.(Selvi, 2003:94)

İnsanlık için ne hazindir ki, Ermenilerin bu hareketlerini ve onları himaye edip kışkırtanları kınayan hiçbir medeni ülke çıkmadığı gibi, Fransa başta olmak üzere bir kısım Avrupa devletleri de güya Ermeni haklarının müdafii olarak aslında ise kendi emperyalist emellerini tatmin için Rusya ile İngiltere cephesine katılmışlardır.

Ermenilerin, Türk vatanında ve Türk düşmanları lehinde giriştikleri bu faaliyetleri son derece tehlikeli bulan o devrin Türk hükümeti, çoğunluğu Doğu Anadolu'dan olmak üzere bu Ermenileri, gerekli hukuki ve emniyet tedbirlerinin aldıktan sonra Türkiye hudutları dışına çıkarmıştır.(Saray, 1998:167)

9 Haziran 1915'ten 8 Şubat 1919'a kadar Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden 438.758 Ermeni sevk edilmiş ve sevk esnasında bunlardan 10.000'e yakını saldırılar sonucu, 30 bine yakını ise çeşitli hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmiştir.(Selvi, 2003:74)

Bugün tehcir olayı diye bilinen ve harp halindeki pek çok milletin aldığı bu tip tedbirler, dünya kamuoyuna; Ermeni ileri gelenleri tarafından büyük bir haksızlık ve soykırım olarak anlatılmıştır. Bu iddianın gülünçlüğü yetmiyormuş gibi birde 1.5 milyona yakın Ermeninin öldürüldüğü yalanının yayılması ve buna büyük devletler tarafından destek verilmesi bugün medeni olduklarını iddia eden bu devletler için hiç de iyi bir imaj oluşturmamıştır.

"Allah Söyletiyor" başlıklı makalesinde S.Nazif, "Ermeni katliamıyla bir fecayi meselesinin olmadığını belirterek şöyle demiştir: "...Halbuki 5-10 ferdin harekâtından 5-10 milyon halkı mesul tutmak hiçbir kanunun ve hiçbir vicdanın kabul etmeyeceği ve kabul etmemek şöyle dursun red edeceği bir olaydır... Osmanlı Devleti'nin Vilayat-ı

Şarkiyesinde; kadın, erkek, çoluk çocuk ve birçok Müslümanı işkencelerle katl ve ihrak etmeye cesaret etmiş olan Ermenilerin adedi yüz binden pek ziyade olması lazım gelir...” (Hadisat 1 Mart 1919 No:66)

Tehcir meselesi savaş bittikten sonra Batılı devletler, özellikle İngiltere tarafından dönemin Osmanlı hükümetlerine karşı siyasi bir baskı aracı olarak da kullanılmıştı. Tehcir esnasında meydana gelen bazı ufak tefek suistimaller ve saldırılar o kadar çok abartılmıştır ki, bu durum adeta “Türkler Ermeni katilleridir” şeklindeki sözlerle de Batı kamuoyunda, bütün bir Türk milleti potansiyel suçlu konumuna getirilmeye çalışılmıştır.

Ermeni tehciri esnasında meydana gelen bazı olaylardan, o dönem işbaşında olan İttihat ve Terakki ileri gelenlerinden bazılarının kusuru bulunabileceğini ama kesinlikle bu durumdan bütün bir milletin sorumlu tutulmasının doğru olmayacağını belirten Hadisat, birçok defalar sütunlarında neşrettiği çeşitli yazılarla Ermenilerle ilgili olayların iç yüzünün açığa çıkmasını sağlamaya çalışmıştır. İşte bu hususta “Cinayet Failleri” başlıklı makalesinde Doktor Fahreddin Mustafa şunları söylüyordu: “Geçen dört sene sonsuz bir cereyanla akıp giden zamanın içine kandan bir ırmak gibi döküldü. Her giden gün karanlık bir gece ile geri dönmüş. Şüphesiz harp insanları büsbütün değiştirdi ki, uzun süre kafatasımızın altında beyin değil, kanla dolu bir şişkinlik taşıdık...”

Türklerin büyük vefakar dostu Piyer Loti’ye ;

Bizim gibi dört senedir boğuşan batı,daha yüzünde ve ellerindeki kanı kurulamadan ayağa kalkarak gözlerini bize çeviriyor ve bize “Türkler Ermeni katilleridir” diyor.

Zavallı Türk!.. Susan, ağlayan başlarla, bulutlanmış gözlerinde ihtiras ve isyan şimşeklerinden başını yükseltmeyen zavallı Türk... Koca varlığındaki saf çocukluk, her ele yapışan, arkasından emin ve mütebessüm koşardı... Seni içine düşürmek için açtıkları çukuru yine sana kazdırdılar. Son ızdırıp en acısı, en son geçen tırnak çok kanlı. Bu defa seni öldüren evladındı, evlatlarındı... Kesilmiş ellerin, koparılmış bacaklarıyla seni terk ettiler ve kaçtılar!

...Ermeni mazlumlarının şikayetleri sanki soğumuş cesetler için çalınan bir matem çanıdır. Ah zavallı Türk! Sen Rumeli’de ve Van’da o kadar parçalandın, kesildin ki, senin facialarına ait bir tanıyanın, dostun itirafı koca bir asrın ızdırabından daha uzun

sürer. Fakat Arab'ın bilmesi ve itiraf etmesi lazımdır ki, şu feci olayı hazırlayan Türk değil. Türk'ü dört uzun yıl harbe sürükleyen bir iki günahkar şahıstır. O şahıslar ki, Ermenilerin yalnız bıçakla fakat her halde Türk'ü barut, ateş ve açlıktan idam ettiler... En insafsız bir Ermeni bile itiraf eder ki, Van'da ilk ölen tek değil çiftti: Bir Türk ve bir Ermeni... Hristiyan mezarlıklarında haçlar çoğalırken Türk kabristanlarında taş sütunlar köpürmeye ve taşmaya başlamıştı...

Anadolu'yu yanık yanık söyletiniz: Size bir Ermeni naaşı üstüne on Türk naaşının nasıl yığıldığını anlatsın... Ah gidiniz, unutulmuş bir çöl kadar ıssız, kimsesiz kalan diyarı dolaşınız, kapanmış bir Ermeni kapısının yanında yığılmış yüz Türk evi bulacaksınız... Ah! Gidiniz..." (Hadisat 14 Kasım 1919 No:26)

Yine "Manidar Bir Hikâye" başlıklı makalesinde F.Mustafa, asırlar boyunca Türklüğe karşı yapılan haksızlıklara sitem ediyor ve şöyle diyordu: "...Bilmem neden bizim için kurulan adalet terazisinde netice daima sıfır çıkıyor. Zavallı Türk! Bütün beşeriyetin günahını üzerine alarak tarih sahnesine çıkacak. Müdafaan bir kabahat,c esaretin bir cinayet, faziletin bir fenalık oluyor. Okşasak vurduk, sarılsak boğduk, öpsek ısırдық diyorlar..."(Hadisat 9 Aralık 1918 No:51)

Amerikalı araştırmacı ve nüfus bilimci Prof. Dr. Justin Mc Carthy, 1821-1922 Milli Mücadele'nin sonuna kadar yüzyıl içinde toplam 5.060.000 Müslüman Türk'ün öldürüldüğünü, bunlardan 1.190.000'inin 1914-1921 arasında Doğu Anadolu'da; 410.000'inin de aynı yıllarda Kafkasya'da katledildiğini belirtmiştir.(Carthy,1998:374)

Ermeni meselesi ile ilgili olaylar tarafsız bir bakış açısıyla, sağlıklı bir zeminde tüm gerçekliğiyle incelendiğinde, anlaşılacak olan en önemli husus şudur ki, bazı münferit hadiseler bir tarafa bırakılacak olursa, ne Osmanlı Devleti ne de Türk milleti tarafından tarihin hiçbir devrinde Ermeniler soykırımı tabi tutulmamışlar, bunun tam aksine katledilenler, yerlerinden yurtlarından edilenler, çoluk çocuk, genç yaşlı demeden imha edilmek istenenler hep Anadolu Türkleri olmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda, Doğu Anadolu'nun çeşitli köy, kasaba ve şehirlerinde Ermeniler tarafından Türk nüfusuna yönelik yapılan katliamlar hatırlandıkça, gerçekte hak araması gereken tarafın kimler olduğu sorusunun yanıtını bulmak pek de o kadar güç olmasa gerektir.

BÖLÜM 3 : TEHCİR VE TAKTİL DAVALARI

3.1. Yozgat Tehcir ve Taktili Davası

Yozgat vilayetinden tehcire tabi tutulanların sevkleri sırasında görevlerini kötüye kullandıkları edilen maznunlar, Aralık 1918 yılı ortalarından itibaren tutuklanmaya başlanmışlardı.(Esüntimur, 2001:61) 16 Aralık 1918'den beri beklenen ve basın tarafından tarihi bir gün olarak nitelendirilen bu davayı izlemek üzere halktan da birçok kişi erken saatlerden itibaren adliye nezareti önünde beklemeye başlamışlardı.(Ata, 2003:127) Emekli Tuğgeneral (Ferik) Mahmut Hayret Paşa'nın reisliğindeki mahkemenin sekizi asil , ikisi yedek olmak üzere 10 üyesi vardı. Bu üyelere dört tanesi ise gayrimüslim idi. Hatta Sina Akşin Yahudilerce de kullanılan, Sami adından yola çıkarak gayrimüslim üye sayısının daha fazla olabileceği düşüncesindedir.(Bilgi, 1999:97)

Yozgat tehciri davası, 5 Şubat 1919 Çarşamba günü Adliye Nezareti'ndeki Cinayet Mahkemesi Salonu'nda görülmeye başlanmıştır. Maznunlar arasında Yozgat eski mutasarrıfı ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey, Çorum Jandarma Kumandanı Binbaşı Tevfik Bey, Yozgat Evkaf memuru Feyyaz Ali Bey ve üç polis memuru bulunuyordu.

Mahkeme Reisi M. Hayret Paşa'nın açılış konuşmasını müteakiben sanıkların kimlikleri ve kendilerine isnat edilen suçlarla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Buna göre askeri cihet tarafından görülen lüzum üzerine bazı vilayetlerdeki Ermenilerin tehcir edildikleri, Yozgat çevresindeki olayların oluşumunda M. Kemal Bey ve çevresindekilerin kurdukları çeteler vasıtasıyla “nüfusun katli ve mallarının gasbı” konusunda yargılanacakları şeklindeki savcılık iddianamesi okunmuştur.

Mahkeme Reisi M. Hayret Paşa, savcılık iddianamesi, iddia sahipleri tarafından verilen şahit listesinin okunması ve dava vekillerinin usulsüz yapılan uygulamalara itirazlarından sonra, M. Kemal Bey'den hakkındaki iddialara karşı ne diyeceğini sormuştur. Bunun üzerine söz alan M. Kemal Bey, savunmaya geçmeden önce, bu Divan-ı Harb-i Örfi'nin kendisini yargılamaya yetkili olmadığını ileri sürmüştür. Kendisine isnat edilen suçların mahallinin Yozgat olduğunu, delil ve şahitlerin de orada bulunduğunu ifade ile, kendisinin Yozgat Adliye Mahkemesi'nde yargılanması

gerektiğini söylemiştir.

Aynı şekilde savunma avukatlarından Selahaddin Bey de, mahkemenin bu davada yetkisiz olduğunu dile getirerek, Ceza Muhakemeleri Usulüne göre; bir suçun faili, ya suçun işlendiği yerde, ya yakalandığı yerde, ya da ikâmet mahallinde yargılanabileceğini, halbuki bu meselede, bu üç noktaya da temas eden bir yönün olmadığını, dolayısıyla sanıkların yargılanmaları Yozgat'a sevk edilmeleriyle meselenin açıklığa kavuşacağını ifade etmiştir.

Ayrıca savunma avukatları, M. Kemal Bey'in daha önce Yozgat İstinaf Mahkemesi'nde yargılandığını ve berat ettiğini, dolayısıyla tekrar yargılanamayacağını söylemişlerdir. Savcı ise buna itiraz ederek, Kemal Bey'in Yozgat'ta cinayetten yargılanmadığını belirtmiştir. Bu tartışmalar üzerine tehcir sonrasında Boğazlıyan'a müfettiş olarak gitmiş olan Nedim Bey'in raporu okunmuş ve raporda Kemal Bey'in cinayetten değil, tehcir esnasındaki suiistimallerden yargılandığı belirtilmiştir.

Mahkeme Reisi, Kemal Bey'e; Yozgat'ta yargılanıp yargılanmadığı sormuş ve o da mal yağmacılığı ve adam öldürme meselesinden yargılandığı cevabını vermiştir. Kemal Bey'in Yozgat'ta tutuksuz yargılandığını da öğrenen reis Hayret Paşa; hiçbir suçlunun tutuksuz yargılanamayacağını, dolayısıyla Yozgat'taki yargılanmanın öldürme olayı ile ilgili olamayacağını söylemek suretiyle, daha yargılama yapılmadan Kemal Bey'in suçluluğu konusunda kararını vermiştir. Mahkeme başkanının bu kanaatinin, herhangi bir maddi delile bir şahidin ifadesine göre değil, tamamen Ermeni Leon Remzi Efendi'nin verdiği ifadelerle göre oluştuğu anlaşılmaktadır.

Netice itibarıyla mahkeme heyeti, ne Kemal Bey'in itirazını ne de savunma avukatlarının itirazını dikkate almamış ve Divan-ı Harb-i Örfi'nin bu davada yetkili olduğu kararını vermiştir.

Bu karardan sonra savunma için söz alan Kemal Bey: "Asırlardan beri Osmanlı himayesinde yaşamış muhtelif unsurlar arasında kötülük olmamışken, Meşrutiyet kaideleri gereği kardeş olan milletler Ermeniler, kurdukları özel teşkilatlarıyla Osmanlı vilayetlerinin en tehlikeli bölgelerinde bazı hareket ve tertibat içinde buldukları, bununla da ordunun hareket hattını ihlal ettikleri ve hükümetin askeri tedbirlerini zora soktukları tespit edildi. Bu hal ve hareket karşısında kalan hükümet, tedbir olarak 1915

senesi Mayısında Ermenilerin, Osmanlı mülkü dahilindeki bazı mahallere tehcir olunmaları kararlaştırmıştır” dedikten sonra, kendisinin de nezaretten gelen emri uygulamaktan başka bir şey yapmadığını ve herhangi bir suiistimal olmaması için de gayret sarf ettiğini ifade etmiştir.

Savcının tehcir olayını gayet vahim ve tedbir-i sağim olarak niteleyip, bu kararın servet mamuriyetine zarar verdiği, kötü niyetli kişilerin hükümete güvenerek suiistimler yaptığı, haksız mallar edindiği şeklindeki iddiaları üzerine de Kemal Bey, kurulan komisyon tarafından tespit edilen mallarla ilgili raporların ilgili makamlara ulaştırıldığını belirtmiştir.

Yozgat Ermenilerinin avukatı olarak davaya katılan Leon Remzi ise; Yozgat tehcir ve taktik işlerini Vali Atıf Bey ile İttihat ve Terakki Murahhası Necati Bey’in tertiplelediğini, Yozgat Mutasarrıfı Cemal Bey’in kabul etmemesi üzerine Kemal Bey’i görevlendirdiklerini, tehcir esnasında eşraftan 1.5 milyon liralık malın gasp edildiğini kendisinin 8-10 amcası ile bunların 115 çocuklarının tehcir edildiğini ve beraber yola çıkardıkları 150 kişiden sadece kendisinin hayatta kaldığını iddia etmiş ve mahkemeye ölenlerle ilgili bir liste vermiştir.

Savunma avukatlarından Sadeddin Ferid Bey, bu iddialara itiraz ederek şöyle demiştir: “Meslektaşım öldürüldüğü iddia ettiği kişileri savunmak istiyorsa önce Kadı’dan veraset ilamı almalıdır. Bu kişilerin ölüp ölmediği tespit edilmelidir. Leon Efendi bir müştekidir. Kendisini savcı yerine koyamaz.”

Daha sonra Mülkiye Müfettişlerinden Nedim, mebus Şakir, Mutasarrıf Cemal Bey ile Pangaltı’da terzi Rıfat’ın şahadetlerine başvurulmuş ve bunların hiçbirisinin ifadelerinin kesin suç unsuru içermediği görülmüştür.(Hadisat 6 Şubat 1919 No:60)

Duruşmalarda, Kemal Bey ve diğer sanıklara yeterince savunma fırsatı verilmediği halde, aleyhlerinde olmak üzere neredeyse her celsede farklı şahitler ortaya çıkmıştır. Verilen ifadelerin şüpheli ve uydurma olduğuna hem savcı, hem de diğer mahkeme heyeti şahit olmuştur.(Ata, 2003:133)

Davanın 11.celsesine şahit olarak katılan Yozgat eski Mutasarrıfı Cemal Bey’in ifadesi şu şekilde idi: “Burada maznun olarak bulunan her üç zatı da tanırım. Ben o sırada Yozgat’ta idim. 10 Temmuz’da Sivas ve Tokat tehciri başladı. Ahali için gerekli

tedbirler alındı. Maden kazasıyla civarında bazı Ermeni çetelerinin birtakım harekâta bulduklarını haber aldığım için bir fırka ile bizzat takibe gittim. Herkes silaha sarılmıştı. Ermeni çetelerinin şehri basıp katliam yapacakları söyleniyordu. Ben kasabada gençleri topladım, tedbirleri aldım.”(Hadisat 6 Mart 1919 No:71)

Mahkeme reisi soru sorarken, salonda bulunan iddia sahipleri de araya girip sorular sormuşlar, Kemal Bey’in Keller Köyü’ne gelip, at üstünde öldürülen Ermenileri seyrettiğini, kendisinin bizzat üç kişiyi öldürdüğünü, bir Ermeninin parmağındaki yüzüğü alabilmek için parmağını kestirdiğini iddia etmişlerdir.

Şahitlerin ifadelerindeki tutarsızlıklar nedeniyle itirazda bulunan Kemal Bey, mahkeme reisine hitaben: “Paşa hazretleri! Şahitlerin söyledikleri hep uydurmadır ve bunlar uydurma şahitlerdir. Ermeniler azimkârane hareket ediyorlar. Hatta son defa Feyyaz Bey’in ne suretle ve tuhaf bir şekilde tevkif edildiği de malumdur. Adaletin yerini bulması için bu şahitlerin güzelce tahkiki ile müdafaa şahitlerinin çağrılmasını ve dinlenmesini rica ederim” demiştir.

Bunun üzerine savcı Hıralombos Efendi (Sami Bey’in yerine görevlendirilen yeni savcı), bunlara lüzum olmadığını beyan etmiştir. Savunma avukatı Hami Efendi ise: “Eğer siz şahitleri dinlemezsensiz masumlar hakkında fena bir hüküm vermek ihtimali de olur. Paşa hazretleri! Bin suçlunun cezalandırılmasına nazaran bir masumun cezalandırılması daha feci ve kötüdür” demiştir.(Hadisat 30 Mart 1919 No:89)

Mahkeme heyeti ifadelerdeki çelişkiye rağmen, aleyhte ifade veren onlarca şahit dinlerken, sanıkların gösterdiği lehteki şahitlerin dinlenmesi konusunda aynı tutarlılığı göstermemiştir. Nitekim, Kemal Bey ve arkadaşlarının bu amaçla verdikleri isimlerden sadece İstanbul’da bulunan birkaçının dinlenmesi cihetine gidilmiştir.

Davanın 31 Mart 1919 tarihli celsesinde sanıklardan Tevfik Bey’in müdafaa şahidi Bahri Efendi ise ifadesinde; şahit gözüyle bir şey görmediğini fakat sevk edilen Ermeni kabilelerinin yolda kesildiklerini işittiğini ve bu kabilelerin bazen hususi memurlar bazen de jandarma vasıtasıyla sevk edildiklerini ve Feyyaz Bey’in; yüzüğü müzayede ile aldığını ve tehcir ile alakası bulunmadığını ve esasen müdahale edecek bir kabiliyette de olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine mahkeme heyeti Yozgat Evkaf memuru Feyyaz Bey’in, daha önceki şahitlerin de verdiği ifadeleri göz önünde bulundurup mahkemeden

ihracına karar vermiştir.

Bundan sonra söz alan savunma avukatları, Kemal Bey'in taktik esnasında Ermeni şahitlerinin ifadelerine nazaran müteaddid yerlerde görüldüğünü, halbuki Kemal Bey'in o esnada merkez livadan ayrıldığını ispat edecek telgraf ve muharebat dosyalarının mahallinden celbini istirham ve bu hususta ısrar etmişlerdir.(Hadisat 1 Nisan 1919 No:91)

Yozgat tehciri ve taktiki davasında, 5 Şubat 1919 Çarşamba günü yapılan ilk celseden, 7 Nisan 1919 Pazartesi günü yapılan son celseye kadar 18 duruşma yapılmıştır. Savcılık iddiası ve şahit ifadelerindeki büyük tutarsızlıklar, savunma tarafından dile getirilmişse de dikkate alınmamıştır.

Davanın son celsesinde savcı Hiralombos Efendi'nin Ceza Kanunu'nu 56. maddesine istinaden sanıklar hakkında idam talebinde bulunması üzerine, savunma avukatları; "Ceza Kanunu'nun 56. maddesinin siyasi bir içerik taşıdığını, maddede yer alan "Her kim memleket ahalisinin bir kısmını diğerinin aleyhine silahlandırıp fesada sebep olursa idamla cezalandırılır" hükmünün müvekkilleri için uygulanamayacağını, müvekkillerinin devlet memuru olmaları hasebiyle kendilerine verilen emri uyguladıklarını, bu kararın alınma sebebinin savunmasız ve silahsız halka saldıran Ermeniler olduğunu, 56.maddeye istinaden yargılanması gerekenlerin de Ermeniler olması gerektiğini" ifade etmişlerdir. Devamında ise "56.madde iyi okunduğu zaman görülecektir ki, bu madde siyasi olmanın yanında devlete karşı işlenen ferdi suçları ihtiva etmektedir" şeklindeki savunma karşısında şahitlerden Artin ve Mıgırdiç: "Kemal Bey isteseydi bu olayları önleyebilirdi!" iddiasında bulunmuşlardır.

Savunma avukatı Selahaddin Bey; devlet memuru sıfatı taşıyan müvekkillerinin devletin varlığına yönelik tehditler karşısında merkezi hükümetlerce alınan tedbirlerin uygulandığını, harb zamanı işlenen suçların olağanüstü mahkemelerde görülmesi gerektiğini, emre itaatın fesad olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiş ve Doktor Karabet, Aznif ve Lui'nin ifadelerindeki tutarsızlıkları anlatmıştır. Selahaddin Bey konuşmasını şu şekilde devam ettirmiştir: "Ayrıca Kastamonu'dan yola çıkarılan Ermenilerin de Boğazlıyan'da katledildikleri iddia edilmişti, halbuki yapılan tahkikat ile görüldü ki, iddia sahibi şahit söz konusu tarihlere hapistedir. Şahitlerin çoğu milletleri adına yalan söyleyerek adaleti yanıltmaya çalışmaktadırlar. Mahkemenin görevi

adaletin tecellisini sağlamaktır. Üstelik de yabancı gözlemcilerce yapılan tetkikler göstermiştir ki, tehcirden önce Ermenilerin yaptığı mezalim sabittir. Ermenilerin öldürülmesi olayının failleri bulunamadı diye eldeki kişileri suçlayamazsınız. Müvekkillerimizin olaylar ile alakası memur olmaksızın müftü ve müfettiş de aynı yerde memurdurlar. Niçin onları da getirmiyorsunuz? Üstelik Darülfünun'dan gelen bir zat, hükümeti tehcire mecbur eden sebepleri ve Ermenilerce yapılan mezalimi tespit ettiğini, Türklerin nefsi müdafaaya girdiğini söylemiştir. Burada Türklerin Ermenilere yaptıklarını araştıranların, Ermenilerin Türklere yönelik yaptıklarını da mahkemeye çıkartması gerekir.”

Sanıklardan Tevfik Bey'in Savunma avukatı Hami Bey ise şunları söylemiştir: “Ermenilerin, halbuki İslamlardan daha iyi yaşadıkları, hatta lisan ve tabiyetlerini kaybetmedikleri de sabittir. Fena ki kafalarına istiklal sokuldu, işte o vakit rahatını bozdu. Tarih bunları ebette meydana çıkaracaktır.

Paşa hazretleri! Anadolu'nun en ufak köyüne kadar tüfengini, bombasını, silahını hazırlayıp hücum eden bir milleti terbiye etmek zulm müdür? Birçok zamandan beri kestikleri Müslümanların olduğunu “hükümet 1 milyon diyor” ben kendi şahsıma bunun fazlasını iddia edebilirim. Sopasından başka bir şeyi olmayan zavallı Türk köylüsüne mukabil Ermenilerin en son harb silahları mevcut idi.

Nihayet orduyu arkasından kesmek fikriyle çalışan Ermenilerin bu hareketinden dolayı, hükümetin tehcire mecbur olduğu da görülmüyor mu? Bu hükümetin meşru bir hakkıdır. Yalnız tatbik esnasında yapılan bazı yolsuzluklarda imha maksadının olduğu hakikat değildir. Vilayat-ı Şarkiye'de bir Ermeninin eline düşüp de hayatını, namusunu kurtarana tesadüf edildi mi?

İşte bunlar gösteriyor ki, hükümet imha politikası takip etmemiştir. Binaaleyh adaleti temin için iki taraftan da faillerin meydana çıkarılması lazımdır.

Müvekkilim hakkında İttihat ve Terakkiye mensup olduğu söyleniyor. Halbuki değildir. O cemiyetin mağdurudur. Üsküdar Jandarma Kumandanlığı'ndan Trabzon'a, Yozgat'a gönderilmesi de bunun şahidi ve delilidir. Müvekkilim hiçbir surette cereyan eden olaylarla alakadar ve suçlu değildir.” Ayrıca müvekkili Tevfik Bey'in, Ermenilerin isyan hareketini bastırmakla görevlendirildiğini belirten Hami Bey, o bölgedeki çetelerin

halen mevcut olduğunu dile getirmiş ve beratını talep etmiştir.

Savunma makamından sonra iddia makamı, sanıklar hakkındaki talep ettiği cezayı ve gerekçelerini okumuştur.

Bundan sonra söz olarak savunmasını okuyan Kemal Bey özetle: “Asırlardan beri Osmanlı himayesinde yaşayan Ermeniler, büyük servet sahibi olmuşlardır. Kendilerine adaletle hükmedilmiştir. Türkler hiçbir zaman hiçbir olayda müsebbip ya da zalim olmamışlardır. Ancak son zamanlarda bağımsızlık kazanmak isteyen Ermeniler, yüz binlerce masum Türkü katletmiş, bu da savaşın acılarını çekmiş olan Müslüman halkın kinini tahrik etmiştir. Bazı asker kaçaklarını tehcir kabilelerine saldırdıklarını ve bazı memurların da görevini suiistimal ettiğini duydum ve tahkikat yaptırıp kendilerini Kayseri’ye mahkemeye sevk ettim. Savaşın galibi olan devletlerin merhametini celb etmek vechiyle kurbanlar vermek yanlış olacaktır. Hayatım boyunca doğruluktan ayrılmadım, padişahın iradesi ve kanunların dışına çıkmadım, memuriyetim gereği olan görevimi yaptım. Herhangi bir suça iştirakim söz konusu değildir. Adalet istiyorum!” diyerek savunmasını tamamlamıştır.

Kemal Bey’den sonra savunma yapan Tefvik Bey de, hayatının her safhasında insanlık hisleri ile hizmet ettiğini ve gittiği her yerde amirlerinin teveccühünü kazandığını belirtmiş ve mahkemeye gelen şahitlerin hepsinin yalancı olduğunu söylemiştir.

Mahkeme Reisi Mustafa Nazım Paşa, Kemal ve Tefvik Beylere hitaben; mahkemenin hiçbir dış etkiye ve başkalarının hislerine kapılmaksızın tamamen vicdani bir hüküm vereceğini, kararın da sonra açıklanacağını belirterek mahkemenin sona erdiğini duyurmuştur.

Hadisat, “Son Celse: Kemal ve Tefvik Beylerin Muhakemesi Bitti” başlığıyla verdiği haberde; Kemal Bey’in genelde metanetle bazen de hisli ve titrek bir sesle okuduğu ayrıntılı savunmasının salonda bulunan herkesi duygulandırdığını, hatta bazılarını ise ağlattığını ifade etmiştir.(Hadisat 8 Nisan 1919 No:98)

Yozgat tehciri davası, 8 Nisan 1919 tarihinde açıklanan karar ile son bulmuştur. Mustafa Nazım Paşa’nın başkanlığındaki Divan-ı Harb-i Örfi kararında; Boğazlıyan Kaymakamı ve Yozgat Mutasarrıf vekili Kemal Bey’in ve Yozgat livası Jandarma Kumandanı Binbaşı Mehmet Tefvik Bey’in tehcir eylemini, verilen emirler

doğrultusunda yapmadıkları, şahsi menfaatleri için Ermenilerin hukuklarına riayet etmedikleri ifade edilmiştir. Ayrıca sanıkların, kötü emellerini gerçekleştirmek için tehcir kafilelerinin başına sorumsuz kişileri tayin ettikleri zikredilen kararda, sanıkların suçlu olduklarının, şahitlerin mahkemede verdikleri ifadelerden anlaşıldığı belirtilmiştir.

Sonuçta, Kemal ve Tevfik Beyler, Mülkiye Ceza Kanunu'nun 45. maddesi gereğince suçlu kabul edilmiştir. Ancak Kemal Bey'i, sancağın en büyük mülki amiri olması ve meydana gelen öldürme ve yağma olaylarının düzenleyicisi olması sebebiyle asıl suçlu, Tevfik Bey'in de işlenen suçlara ortak olduğu kabul edilmiştir. Böylece mahkeme, Askeri Ceza Kanunu'nun 171. ve Mülkiye Ceza Kanunu'nun 170. maddelerine göre Kemal Bey'i idama, ikinci derecede suçlu kabul edilen Tevfik Bey'in ise Ceza Kanunu'nun 45. maddesinin ikinci fıkrası gereğince 15 yıl kürek cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. (Hadisat 14 Nisan 1919 No:104)

Kararın sonlarına yaklaşıldığı günlerde "Bugünkü Muhakeme" başlığıyla kaleme aldığı makalesinde S. Nazif, şahitlerin beyanlarının çürüklüğü ve ahlaklarının mahkemece de sabit olduğunu, Divan-ı Harb-i Örfi Heyeti kararını verirken, elbette bunları dikkate alacağına olan inancını dile getirmiştir. (Hadisat 2 Nisan 1919 No:92)

Fakat durum hiç de öyle olmamış, şahitlerin iddialarının araştırılması cihetine gidilmesi bir tarafa, bilakis tamamen ifadeler doğrultusunda bir karar verilmiştir. Yine "Bir Cevab" başlıklı makalesinde S. Nazif, bu mesele ile ilgili şunları söylemiştir: "Tehcir başka, taktik başkadır ve yine iddia ederim ki, "devlet" ve "hükümet" gibi mukaddesatımız o mezalimi yapmaktan uzak kaldı... Ben İttihatçı değil, Ermenilere karşı dinimi, ırkımı, devlet ve milletimi müdafaa etmek istiyorum... Yüz binlerce Ermeni'yi kim öldürdü? sualine ben diyeceğim ki: Van'da, Bitlis'te, Erzurum'da, İran'da, Azerbaycan'da yüz binlerce Müslümanı kim öldürdü?.."

Hadisat "Kemal Bey İdam Edildi" başlığıyla verdiği haberde; "Yozgat Mutasarrıf Vekili Kemal Bey'in dün akşam saat 6.30-7.00 raddelerinde Bayezid Meydanı'nda asılarak idam edildiğini" kamuoyuna duyurmuştur. (Hadisat 11 Nisan 1919 No:101) Bayezid Meydanı'ndaki manzarayı H. Ertürk şöyle anlatır: "Meydanı dolduran insan kalabalığını on binlerin üstünde buluyordum... Yollar, meydanlar, damlar mahşeri bir kalabalık halinde dolmuştu..." (Ertürk, 1996:282)

Acele bir biçimde ve sabaha kadar bile bekletilmeden idam edilen Kemal Bey'in cenazesi 11 Nisan 1919 Cuma günü, Türk bayrağına sarılarak, kalabalık bir cemaatin katıldığı merasimle Kadıköy- Kuşdili civarındaki mezarlığa defnedilmiştir.(Bayar, 1967:1523) Bu cenaze merasimini Calthorpe raporunda şöyle belirtir: “Kemal'in idamı sempati doğurdu. Bunda İttihatçıların tesiri görülüyor. Aynı şiddetin geniş mikyasta ve yüksek mevkide bulunan suçlulara tatbiki ve cesaret gösterilmesi için düşünmek gerekir...”(Kocahanoğlu, 1998:40) E. La Fontain adlı İngiliz istihbarat yüzbaşısı da : “Böyle bir gösteri yapılacağı Emniyet makamlarınca bilindiği halde, bunu önlemek için hiçbir şey yapılmadığı bildiriliyor. Törenin bugünkü hükümete karşı düşmanca bir gösteri oıldığı açıktır” demiştir.(Şimşir, 1995:79)

Aslında ne Kemal Bey'in ne de Tefik Bey'in ceza kanunları kapsamına giren bir suç işledikleri ispat edilebilmiş değildir. Kararın gerekçesinde sayılan hususlara bakıldığında, söz konusu suçların işlenip işlenmediği tartışmaya açık bir meseledir. Çünkü mahkeme heyetinin kanaati önemli ölçüde dinlenen şahitlere göre oluşmuştur. Oysa bu şahitlerin ifadelerinin ne kadar şüpheli ve düzmece olduğuna, mahkeme heyeti de şahit olmuştu. Bu durum kamuoyu tarafından da bilindiğinden, karar verilirken şahitlerin bu durumlarının göz önüne alınması beklenmişti. Fakat böyle bir beklentinin gerçekleşmemiş olması, bunun tam aksine Kemal Bey'in idamına karar verilmesi ve idam edilmesi, Türk kamuoyunun büyük tepkisine yol açmıştır. Özellikle İngiliz güdümündeki Damat Ferit'in siyasi nüfûzuyla böyle bir kararın verilmiş olması, Türk milletinin kalbinde onarılması güç bir yara açmıştır. Bu nedenle bundan sonraki tehcir davalarında daha dikkatli bir şekilde hareket edilmeye çalışılmıştır.

3.2. Trabzon Tehcir ve Taktili Davası

Diğer vilayetlerde olduğu gibi, Trabzon ve çevresinde de Ermenilerin Ruslarla işbirliği yapmak suretiyle bölgede bulunan Müslüman halka zarar vermeleri, hükümeti tedbir almaya zorlamıştı.(Tüfekçi, 2001:99) Mütarekeyi müteakiben bu sevk esnasında suiistimal yaptıkları iddia olunan bazı görevlilerin yargılanmalarına karar verilince, Ocak 1919 yılı başından itibaren söz konusu kişiler tutuklanmaya başlanmıştı.(Mehmetefendioğlu, 1993:86-88) Böylece Divan-ı Harb-i Örfi'de ikinci dava olarak kabul edeceğimiz Trabzon tehciri davasının soruşturması 27 Şubat 1919 tarihinde bitirilebilmiş ve yargılamaya ise ancak 26 Mart'ta başlanabilmektedir.(Ata,

2003:147)

Trabzon eski Valisi Cemal Azmi Bey, İttihat ve Terakki temsilcisi Nail Bey ve bazı arkadaşlarının gıyaben yargılanacakları davada vicahen yargılanacak olanlar ise; Acente Mustafa Efendi, Rüsumat Müdürü Mehmet Ali Bey, Otelci Niyazi Bey, Merkez-i Umumi azasından topçu binbaşılıktan emekli Yusuf Rıza Bey, Trabzon Polis Müdürü Nuri Jandarma Müfettişi Muavini kaymakam Talat Bey ve Vilayet Sıhhiye Müdürü Ali Saib Beylerdir.

Bu dava da Yozgat davasında olduğu gibi “Nemrut Mustafa” olarak bilinen Mustafa Nazım Paşa başkanlığındaki aynı heyet tarafından yürütülmüştür. İddia makamında; Rum Hıralombos Efendi, Cevat Bey, Reşat, Kudretullah, Talat ve Feridun Beyler bulunurken, savunma avukatları olarak da Osman, Kuddusi, Şefkati, Selahaddin ve İbrahim Beyler görev almışlardır.

Davanın ilk bölümlerinde sanıkların birbirlerini tanıyıp tanımadıklarını ve aralarındaki ilişkilerin boyutları tespit edilmeye çalışılmış, iddia edilen suçların işlenip işlenmedikleri istikametinde sorular yöneltmiştir. Sanıklardan bazılarının birbirini sadece ismen tanıdıkları ve aralarında geçmişe dayalı bir hukukun bulunmadığı görülmüştür.

Sanıklar tehcir kararının uygulanışı ve bu esnada meydana geldiği iddia olunan suiistimler, bazı Ermenilerin zehirlenerek öldürülmesi, denize atılması ve mallarının alınması gibi suçlamalardan dolayı yargılanmışlardır.

Şahitlerin ifadeleri içinde en dikkat çeken kendisi de Bekirağa Bölüğü’nde yatmakta olan Üçüncü Ordu Komutanı Vehip Paşa’nın verdiği yazılı ifadedir. Vehip Paşa bu ifadesinde; Trabzon ve civarındaki Ermeniler sevk edilirken, bazı sorumsuz kişilerin kabilelere saldırıp mallarını aldıklarını, ancak kendisinin bu kişilerin divanı harbi örfide ibret olsun diye cezalandırdığını belirtmiş, ayrıca İslam ahali ile ordunun her zaman namusunu koruduğuna işaret eden Vehip Paşa, Ermeniler tarafından kendilerine yapılan onca zulme rağmen, halkın o elim dakikalarda bile sabır ve sükûnetini bozmadığını ifade etmiştir. Sanıklardan Rıza Bey ise: “İttihat ve Terakki kimsenin malına canına göz dikmemiştir. Bahaeddin Şakir Bey şahsı itibarıyla faaliyet gösterebilir. Fakat Umumi Merkez namına değil. Bendeniz Ağustos başlangıcında

buradaydım” dedikten sonra; Bursa tehciri sırasında Ermenilerden ev alan bir murahhasın cezalandırıldığını, ayrıca tehcir esnasında bütün murahhaslara verilen bir genelgeyi okumuş ve bunda cemiyetin lekelenmemesi için Ermenilerin can mal ve ırzına katiyen ilişilmemesi konusundaki hususi emri izah etmiştir. (Hadisat 30 Mart 1919 No:89)

Şahitlerden Madam Arabyan ifadesinde; 1915 senesinde yapılan tehcir esnasında çocuklarının ahali tarafından evlere hizmetçi alındığını ve büyüklerin ise İslam edildiğini ve kendisini de ziya efendi namında birinin aldığını, Samsun-Çarşamba’da oturduğunu, kendisine iyi baktıklarını ve olayları validesinin daha iyi bildiğini, yetimhanedeki çocukların bir kısmının zehirlendiğini, bir kısmının ise denize atıldığını söylemiştir. Başka bir şahidin (Sofya veledi Onik?) ifadesi üzerine sanıklardan Acente Mustafa Bey: “Paşam, yolda Ermeni muhacirlerine tesadüf ettiğini söylüyor. Halbuki oradan Ermeni muhacirlerinin geçtiğini söylediği tarihte, Ermeni tehciri son bulmuştu” diyerek itirazda bulunmuş ve reisin şahide: “ Öyle mi?” diyerek sualde bulunması üzerine şahit: “Efendim, ben muhacirleri görmedim. Yalnız, kalan bir kısmına tesadüf ettim. Efendim bana hepsi (Vali Rıza Bey...) çeteci yazılmam için ayrı ayrı teklifte bulundu” yanıtını vermiştir.

Şahitlerden Legofit veledi Bogos ise ifadesinde; kafilenin Mülazim Agah Bey ve elli jandarma ile gönderildiğini, yürüyemeyenlerin dereye atıldığını, Gümüşhane’de tesadüf ettiği bir İslam’ın haline ağladığını, bu İslamın yardımıyla kurtularak Malatya’ya geldiğini ve gözünün önünde bir çok kimselerinin parçalandığını iddia etmiştir.

Sanıklardan Doktor Ali Saib Bey ise kendisine yöneltilen suçlamalara cevaben: “Benim tehcir sırasında iki türlü görevim vardı: Bir gideceklerin muayenesi ve gidemeyeceklerin de muayenesi ile bırakılması ki, bir çoğunu ben bırakmıştım. Bu kalanlar “babalık” namına ayrılan evlerde alıkonuluyordu. Çoğalınca köylere teslim edildiler. Şahit onun için benim gönderdiğimi söylüyor. Bir şey daha Paşa hazretleri! Acaba hastanede kaç kişiyi zehirlemişim?” demesi üzerine reis: “ üç kişiyi” diyerek cevap vermiştir.

Davanın ikinci celsesinde şahitlerden Siranüş; mektepte olduğu için sevk edilmediğini, sevk edilenlere fena muameleler yapıldığını, yolda kayıkçının birer birer arkadaşlarını denize attığını, yalnız kendisini tanıdığı için sahile çıkardığını iddia etmesi üzerine reis

“30-40 kişinin nasıl olup da kayıkçıya hücum etmediklerini” sormuş, Siranüş de cevaben “o vakit pek çocuk olduğunu” söylemiş ve bunun üzerine tekrar reis “daha önce sorduğumda o vakit nasıl olup da tüm bunları hatırladığını sorduğumda, sen bana büyük bir kızdım dememişmiydin. Şimdi niye aksini söylüyorsun?” demiştir. (Hadisat 2 Nisan 1919 No:92)

Davanın 3 Nisan tarihli birinci celsesinde yine şahitlerden Siranüş; 12 kişilik hükümet encümeni içinde bulunan Mustafa Bey’in daima: “Bir tek Ermeni bırakmayacağız” dediğini, sevk esnasında üzerindeki 100 liranın alındığını, bir çok ailelerinde ırzına tasallut edildiğini, en sonunda yolda tesadüf ettiklerini bir müfrezenin bunları ateş altına aldığını ve bu müfrezeye Ayan Reisi sabık Ahmet Rıza Bey’in akrabasından Esad Bey’in kumanda ettiğini iddia etmiş, bunun üzerine sanıklardan Mustafa ve Talat Beyler bu iddiayı red etmişlerdir. Savunma avukatı Osman Bey de bu ifadelerin hepsinin yalan olduğunu söylemiştir.

Şahit Dikranof ise; sevk esnasında sevk edilenlerin yolda kurşuna dizildiklerini, çocuklarında değirmen deresine atıldıklarını, bunların hiçbirisine şahit olmayıp sadece işittiğini beyan etmiştir. Bu ifade de yine Musa Bey tarafından red edilmiştir.

Davanın ikinci celsesinde şahitlerden Abdulkadir Efendi ifadesinde; tehcir esnasında Trabzon Hilal-ı Ahmer Hastahanesi’nde asker olarak bulunduğunu, hastanede Ermeni kadın ve çocuklarının tedavi edildiğini, bunlara yardım edildiğini, bunların tıpkı diğer hatsala gibi muamele gördüklerini, ilaçların hastane eczanesinden yapıldığını, eczacıların Ermeni ve Rum olduğunu, Ali Saib Bey’in ara sıra geldiğini, kimsenin zehirlendiğini işitmediğini ve hastanenin vali beyin hanımının başkanlığındaki hanımlar tarafından idare edildiğini söylemiştir.

Yine şahitlerden Miralay Vasıf Bey ise; tehcir sırasında Trabzon Erkan-ı Harb Reisliğinde bulunduğunu, yolda yalnız iki kabile gördüğünü, bunlarında düzenli olarak gitmekte olduklarını, şayia kabilinden Erzurum’da bazı şeyler işittiğini, sonra ileri harekâta başlandığını, yollarda kimseyi görmediğini, ahalinin kâmilin Ermeni çetelerinin önünde firar ettiğini, Trabzon’da olduğu esnada bütün idarenin, askeri harekât şeklini bile idare edenin vali olduğunu ifade etmiş ve “Eğer Türklere ait şeyler sorarsanız gözümle gördüğüm olayları arz ederim” demiştir. Ayrıca Vasıf Bey’in; Ermenilerin tehcirden önce Trabzon civarındaki köyleri ne suretle ateşle yakıp isyana

kalkıştıklarını anlatması üzerine, Reis Paşa, “Onları da icap ettiği zaman sizi yine çağırırız, onları da dinleriz” demiş ve daha sonra celseye son vermiştir. (Hadisat 4 Nisan 1919 No:94)

Şarkî Karahisar’dan şahit olarak katılan 90 yaşındaki bir Türk’ün ifadesinde; Ermeni çetelerinin köylerde savunmasız kalan Türk ve Müslüman ahaliye çok büyük zulüm yaptıkları, kollarını bacaklarını kestikleri, çocukları Aşut deresi denilen bölgeye götürerek boğdukları ve annelerine de işkenceler yaparak öldürdükleri anlaşılmaktadır.

Şahitlerden Askerlik Şubesi Reisi Necmettin Bey ise: “ Merkezden gelen emir üzerine tehcir uygulaması başlatıldı. Uygulamaya müdahale etmememiz bildirildi. Şubenin tehcir olayı ile bir alakası yoktur. Kafilelerin yola çıkarılmasından bir müddet sonra öldürülmelere dair şayialar duydum, ancak hiçbir şey görmüş değilim” şeklinde ifade vermiştir.

Şahit Tahtacıyan ise: “Buradakilerden sadece Doktor Ali Saib Bey’i tanıyorum, hayatımı ona borçluyum. Trabzon’dan İzmit’e gönderildim. Sonra Akşehir’e ve Konya’ya gönderildik. Rahatsızlandım. Ali Saib Bey’i orada gördüm. Beni kontrol etti ve bana 20 guruş da para verdi. Ben de bazı şayialar duydum, ancak hiçbir şey görmedim” demiştir.(Hadisat 6 Nisan 1919 No:96)

Davanın 7 Nisan tarihli birinci celsesinde ifade veren şahit Dağıstanlı Abdullah Efendi; Madam Arslanyan’ı tanımadığını, kendi hanesinde diğer daha birkaç Ermeni çocuklarıyla beraber bir müddet muhafaza ettiğini ve bir gün valinin emri ile iki polisin gelip madamı aldıklarını ve sonra denize atıldığını işittiğini, Doktor Saib Bey ile Acente Mustafa Bey’in Madam ile hiçbir münasebeti olmadığını söylemiştir.

Şahit Vitali ise; tehcir esnasında Vartan isminde birisinin Saib Bey tarafından zehirlendiğini işittiğini, Rüştü Efendi namında birisinin Madamı bir müddet muhafaza ettiğini, sonra denize atıldığını ve paraları da Saib Bey’den alamayarak senet verdiğini iddia etmesi üzerine Saib Bey; şahidin gazetede aleyhinde yazdığını, bir de kendisinin valiye gidip madamın komiteci olduğu hakkındaki öteberi söylediğini ve bu ciheti izah etmesini talep etmiştir. Bunun üzerine şahit; hakikaten Saib Bey’in zavallıyı bu sözlerle zehirlediğini, Trabzon’dan tehcir ve imha edilen Ermenilerin 17-18 bin civarında olduğunu ve erkeklerden hiçbirisinin kurtulamadığını iddia etmiştir.

Bir sonraki şahit Pedros ise; tehcir esnasında Trabzon'da bulunduğunu, Bursa'da iken Saib Bey'in pek büyük iyiliğini gördüğünü, başka bir şey görmediğini beyan etmiştir.

Davanın öğleden sonraki ikinci oturumunda ise reisin, sanıklardan Niyazi Bey'e: "Sefirlikten sonra senin dehşetli servet sahibi olduğunu söylüyorlar" demesi üzerine Niyazi Bey: "Ben de istiyorum Paşam. 200-300 bin lira servetim olduğu söyleniyor. Halbuki 20 bin lira param çıkarsa 10 bin lirasını çıkararak kimseye vereceğim, alenen söylüyorum" sözleriyle mukabelede bulunmuştur.

Bundan sonra sanıklardan Acente Mustafa Efendi gelerek; tehcirden sonra satılan eşyadan bir şey almadığını, nasıl satıldığını da bilmediğini, vali ile olan münasebatından dolayı para aldığı ve emirleri bu para mukabilinde icra ettiği hakkındaki sözleri red etmiştir.

Daha sonra çağrılan Polis Müdürü İbrahim Bey ise ifadesinde; emval-ı metruke komisyonunda aza sıfatıyla bulunduğunu, kayık ve deniz ulaşımı hakkında kendisine bir şikâyet yapılmadığını ve polislerin tehcir esnasında fenalığının görülmediğini beyan etmiştir.(Hadisat 8 Nisan 1919 No:98)

8 Nisan tarihli celsede şahit olarak katılan Papa'nın İstanbul vekili Rahip Loran, Celaleddin Arif Bey'in tercümanlığı vasıtasıyla verdiği ifadesinde; kendisinin vaka esnasında bir köyde olduğunu ve bu zamanda tehcir emrinin geldiğini işittiğini, geri dönüşünde birçok hazırlıklar gördüğünü, Ermenilerin mahalle mahalle toplanıp sevk edildiğini, bundan başka bir şey görmediğini lakin şehir haricinde neleri varsa alınıp kendilerinin katledildiklerini işittiğini, hastahanelerde kimsenin zehirlendiğini işitmediğini, bu lafların sonradan çıktığı, bu meyanda bir adamın denizden kurtulup sahile çıktığını işittiğini fakat böyle bir şey görmediğini, sanıklardan Acente Mustafa Efendi'yi harbden evvel bildiğini, Talat Bey'i de tanıdığını ve daima görüştüğünü beyan etmiş ve devamında ise: "Mustafa Efendi'yi tanırım. Mesela kiliselerin kapatılması için emir verildiği halde Mustafa Efendi yardım edip bizi valiye götürdü. Manastırlarımızı ve bizi orada serbest bıraktı. Onu daima limanda görürdüm, hatta bir gün görüşürken bana "Pederim! Bu kadar fecayiiden sonra biz artık Avrupa'ya nasıl gidebiliriz." demesine nazaran bu işlere maruz kaldığı anladım" demiştir. Diğer bir şahit Lütfü Bey'in; komisyonlarda yolsuzluk yapıldığını anlatması ve Niyazi Bey'in bazı hareketlerine maruz kaldığını söylemesi üzerine savunma avukatı Selahaddin Bey:

“Halbuki o komisyon kendilerinin riyaseti tahtında değil mi idi? Binaaleyh ya sözlerini ispat etsin veya geri alsınlar” diyerek mukabelede bulunmuştur. Bunun üzerine şahit Lütfü Bey birkaç söz söylemek istemişse de sanıklardan Jandarma Kumandanı Talat Bey ayağa kalkarak: “Ben de tekâlif-i harbiye komisyonunda bulundum. Eğer bir şahıs çıkıp Talat Bey şöyle yapmıştır, böyle yapmıştır diyecek olursa, ben bütün şahsi ve askeri namusumu inkâr etmiş olayım” Daha sonra söz alan Lütfü Bey, bütün sözlerinin Reis Paşa’nın sualine matuf bulunduğunu ifade etmiştir.(Hadisat 9 Nisan 1919 No:99)

Daha sonraki duruşmada Lütfü Bey’in: “Niyazi Bey, kendisi bugün 40-50 bin liralık bir adamdır. Hatta son zamanlarda müzayede ile satılan 3-4 bin liralık malzemeler de kendisinde kalmıştır. Kendisi birçok mal aldığı gibi birçok da sevkiyat yapmıştır” demesi üzerine Niyazi Bey: “Ben yapmış olduğum vatani hizmet dolayısıyla vali beyin teveccühünü kazanmış idim. Kendileri inkâr ettikleri mücevherat komisyonunun reisi idiler. Almış oldukları mücevheratı ne yapmışlar? Kimler almış ise söylesinler. Esasen vali bir tarafa gittiği zaman kendisine vali vekâlet ediyordu. Çünkü valinin hususi mensubiyetinde idi. Lütfü bey, İslamları ne sever ne de görüşür idi. Madem ki ben Trabzon ahalisini korkutmuşum, kendileri vali vekili oldukları zaman bana niçin bir şey söylemediler” demiş ve buna mukabil Lütfü Bey; mücevherat komisyonunda bulunmadığını, valiye vekâlet etmediğini ve Niyazi Bey’in yalan söylediğini ifade etmiştir.

Bu arada Ali Saib Bey ayağa kalkarak; Lütfü Bey’in valinin göz bebeği olduğunu, kendisinin oturduğu evin ve eşyalarının bile Ermenilere ait olduğunu söylemiş ve bunlara cevap vermesini istemiştir. Lütfü Bey ise yine bu söylenenlere itirazda bulunarak doğru olmadıklarını beyan etmiştir.(Hadisat 10 Nisan 1919 No:100)

Davanın bir sonraki duruşmasında sanıklardan Trabzon Polis Müdürü Nuri Bey, Reis Paşa’nın sualine cevaben; herhangi bir Ermeninin eşyasını gasp etmediğini, emval-ı metrukeden herkes istifade ederken kendisinin on para almadığı, İstanbul’a bir kayık ile getirilen eşyanın vali beye ait olduğunu ve İstanbul’a iki Ermeni kızını getirmediklerini söylemiştir.

İkinci celsede şahit olarak dinlenen Lazistan Erkan-ı Harbiyesi’nden Muhtar Bey ise; tehirden sonra Erkan-ı Harbiye Riyaseti’ne tayin olunduğunu ve tehirdedeki yolsuzluklarla ilgili bir evrak görmediğini, sanıklardan Saib, Mustafa ve Vali beyi

tanıdığını, Saib Bey'in gayet vicdanlı ve vali ile iyi geçinemeyen bir zat olduğu, diğer sanıkların da tehcir meselesinde müdahildar olduklarına dair bir şey işitmediğini ve Mustafa Bey'den gayet memnun olduğunu beyan etmiştir.(Hadisat 11 Nisan 1919 No:101)

12 Nisan tarihinde devam eden davaya şahit olarak katılan Jandarma Mülazimi Metin'in; birçok Ermeninin kesildiğini haber aldığını, sanıklar hakkında hiçbir malumatının olmadığını, Acente Mustafa Efendi'nin 300-400 bin liralık mücevheratı İsviçre'ye götürerek sattırıldığını işittiğini ve bütün tehciri Jandarma Kumandanı Tevfik Bey'in idare ettiğini, Mustafa Efendi'nin Trabzon'da ikinci bir vali olduğunu, bazı kadınların hastahane de zehirlendiğini işittiğini ifade etmesi üzerine gerek Mustafa Efendi, gerekse savunma avukatı şefkati Bey; şahidin muhtedi bir kıza fiili olarak fenalık yapmasından, mahkûm ve eşya meselelerinden dolayı memuriyetten azledildiğini ve bu cihetin Rüsumat Müdüriyet-i Umumiyesi'nden sorulması lazım geldiğini söylemişler ve bunun üzerine şahit; üzerinden dört sene geçtiği halde hatırlayamayacağını söylemiştir.(Hadisat 13 Nisan 1919 No:103)

Şahit Nikolani Hiralombidi ise ifadesinde; Acente Mustafa Efendi'nin namuslu bir adam olduğunu, hatta bunu Trabzon'dan gelen Ermenilerden bile işittiğini ve bazı fenalıklar yaptığı zannetmediğini belirtmiş, diğer bir şahit Hakkı Bey de; Mustafa Efendi'yi namuslu ve vicdanlı bir zat olarak tanıdığını beyan etmiştir. Niyazi Efendi'nin müdafaa şahidi Motorcu Emrullah Efendi ise ifadesinde; eğer Niyazi Efendi çok zengin ise dünyada fakara olmadığını söylemiştir.

Daha sonra Reis Paşa'nın, sanıklara, mücevherat komisyonunda yapılan yolsuzluklara ilişkin haklarındaki iddialara ne diyeceklerini sorması üzerine, sanıklar tarafından bu iddiaların yalan olduğu beyan edilmiş ve ayrıca Acente Mustafa; mücevherat komisyonunun kayıdıyla her şeyin malum olduğunu ifade etmiştir.(Hadisat 15 Nisan 1919 No:105) Bundan sonraki duruşmada şahit Cemal Bey; Ermenilerin Trabzon'dan çıkarıldığını ve bazen yolsuzluklar olduğunu işittiğini, Acente Mustafa Efendi'nin namuslu bir adam olduğunu ve suiistimali olacağını zannetmediğini ifade etmiş, diğer bir şahit Reşad Efendi ise; tehcirden sonra Ermeni hanelerinin tahliye olunduğunu ve kalanlardan bir kısmının evladlık olarak alıkonulduğunu ve sanıklardan hiçbirisinin bu edebisizliklere ellerinin bulaşmış olduğuna dair hiçbir şey duymadığını ve Vali Cemal

Azmi Bey'in asabi bir adam olduğunu beyan etmiştir.(Hadisat 17 Nisan 1919 No:107)

20 Nisan tarihli duruşmada şahit sıfatıyla bulunan Sıhhiye Müfettişi Vasfi Bey; tehcirin birkaç gün zarfında olduğunu, kalan çocukların Amerikan Mektebi'ne yerleştirildiğini bir kısmının da evladlık olarak verildiğini ifade etmiş ve Reis Paşa'nın, "Tehcirde mezalim oldu mu?" sorusuna cevaben: "Bendeniz görmedim efendim. Herkes bir türlü söylüyordu" demiştir.

Daha sonra şahitlerden Lütfü Bey'in zevcesi Virjini Hanım'ın (?); tehcir esnasında çocukların küfelere konularak denize atıldığını ve bunda Saib Bey'in rolünün olduğunu iddia etmesi üzerine, Saib Bey: "Bu çocukları mektebe giderek aldığımı söylüyor. Bir kere bendeniz, böyle işlerle iştiğal etmiyordum. Bendeniz her gün çocukları teftiş ediyordum. Sonra bunları köylere dağıttılar. Acaba bu sevk keyfiyetini bendenizden mi biliyorlar ki, aleyhimde böyle suçlamalarda bulunuyorlar. Zat-ı devletlerini temin ederim paşa hazretleri! Bu muhakeme böyle uzayacak olursa günde iki şahitten ayda altmış şahit zuhur edecektir" diyerekten mukabelede bulunmuştur.(Hadisat 21 Nisan 1919 No:111)

Diğer bir duruşmada şahit sıfatıyla davaya katılan Liman Reisi Halim Efendi ifadesinde; taktilleri işittiğini, valinin liman hususatını bile bizzat idare ettiğini, hatta kayıklara bile karıştığını, kendisinin müteaddid şikâyet hatta istifa ettiği halde kabul edilmediğini söylemiş, Reis Paşa'nın; hangi kayıklara ve ne surette istihdam ettiğine dair sorusuna, "Kendi gibi adamları istihdam ederdi" demiş, tekrar reisin, "Ne için bu işlere karışıp gizli gizli meselenin iç yüzünü sormazdın?" sorusuna ise "Paşa hazretleri! Korkudan ağzınızı açamazdınız, öyle canavar bir vali idi" demiş ve de Acente Mustafa Bey'i pek namuslu bir adam olarak tanıdığını ilave etmiştir.(Hadisat 27 Nisan 1919 No:117)

Davanın 30 Nisan tarihli duruşmasında şahit olarak dinlenen Van eski Valisi Nazım Bey; sanıklardan sadece Acente Mustafa Bey'i tanıdığını, Trabzon'da denizde boğulanları işittiğini fakat ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmediğini, valinin aleyhinde de söylemek istemediğini çünkü emval-ı metruke dolayısıyla aralarının açık olduğunu ifade etmiş, diğer bir şahit Trabzon İstinaf Reisi Hilmi Bey ise ifadesinde; depolardan birçok şeyler alındığını işittiğini, fakat gözleriyle görmediğini, başlarında heykel gibi bir valinin olduğunu, her şeyin onun elinde olduğu ve eğer vali istemiş olsaydı hiçbir fenalık olmayacağını, mücevherat komisyonundaki işlerin valinin emriyle

ve korkusuyla yapıldığını ve suiistimal olmadığını, Hilal-ı Ahmer Hastahanesi'nde yapıldığı rivayet edilen şeylerin aslı astarı olmadığını söylemiştir.(Hadisat 1 Mayıs 1919 No:121)

5 Mayıs'ta devam eden davaya şahit olarak gelen Rüşumat Müfettişlerinden Besim Bey ise ifadesinde; tekalif-i harbiyenin adeta bir gasb-ı müsadere şeklinde yapıldığını, Ermeni mallarının bu suretle yağma olunduğunu, Teşkilat-ı Mahsusa'nın yaptığı fenalığı ve taktili katiyen görmediğini, sanıkların hepsini tanıdığını, Mehmet Ali Bey hakkında mükerreren azlini yazdığını, Saib Bey'in münevver bir fikirli ve namuslu bir zat olduğunu beyan etmiş ve bunun üzerine Talat Bey'in kıyamla; Besim Bey'in tekalif-i harbiye hakkındaki malumatının neye müstenit olduğunu ve ispat edemezse bu yaşından sonra yalancı olacağını söylemesi üzerine bir müddet münakaşa olmuş ve Besim Bey; Talat bey aleyhinde bir şey bilmediğini ve Talat Bey'i genç olduğu için Harb meydanında görmeyi istediğini ve Trabzon tahliyesi esnasında orayı müdafaa edeceği yerde piyano ve limon saksılarını alarak Samsun'a kaçmasının ayıp olduğunu söylemiştir.

Diğer bir şahit Bahriye Nazırı Avni Paşa ise; Ermeni tehcirinde Trabzon'da Lazistan havalisi kumandanı olduğunu, Ali Saib ve Talat Beylerin tehcire katiyen iştirak etmediklerini, Vali Cemal Azmi Bey'in suiistimalatından onların alakadar olamayacağına vicdanen inandığını, tekalif-i harbiye hakkında birçok suiistimalat olduğunu işittiğini, Teşkilat-ı Mahsusa'nın harb cephesinde bulunduğunu lakin bir tane de Cemal Azmi Bey'in fedaisi olan bir çeteden mürekkep tehcir ve taktile bakan ayrıca bir Teşkilat-ı Mahsusa çetesi olduğunu, Rıza Bey'in de tehcir ve taktile iştiraki olmadığını, Rusya'dan hicret eden Müslim ahaliden arzu edenlerden bazılarının Teşkilat-ı Mahsusa'ya dahil olduklarını, bunlara resmi ve gayri resmi; İttihat ve Terakkice para verildiğini işitmediğini beyan etmiştir.(Hadisat 6 Mayıs 1919 No:126)

10 Mayıs'ta ise şahitlerden Adliye Müfettişi Kemal Bey beyanatında; Trabzon tehciri esnasında asker bulunduğunu, Cemal Azmi Bey tarafından birçok kimselerin kayıklarda boğdurulduğunu o zaman işittiğini, valinin kendisini kanundan izale bir kimse olarak tanıttığını ve tehcir işlerinde de alakası olduğuna inandığını ifade etmiştir.(Hadisat 11 Mayıs 1919 No:131) 13 Mayıs tarihli duruşmada ise şahitlerden Harun Bey ifadesinde şunları söylemiştir: "Trabzon tehcirinde Lazistan Müfreze Kumandanının tercümanı ve

yaveri idim. İstinaki(?) Bey ile Ardahan vesair memleketleri dolaştıktan sonra soğuktan ayaklarım donmuştu. Bir ay hastahane de kaldım. Tehcir esnasında birçok Ermeninin denizde boğulduklarını, hastahanelerde zehirlendiklerini işittim. Sonra Trabzon' a gelirken arabacı lardan da bu vakayı duydum. Jandarma kıyafetli birtakım adamların taktilde istihdam edildiklerini duydum. Hilal-ı Ahmer Hastahanesi'nde yatmıştım. Hastahane de Ermeni hasta bakıcıları ve hademeleri vardı. Bunlar himaye ediliyordu. Beni bir Rum doktor tedavi etti. Fakat hastahane den çıktıktan sonra kendisine hiç tesadüf etmedim. Başka doktorlar da vardı. Fakat hatırlamıyorum. Rıza Bey birtakım gayri muntazam müfrezeleri kumanda ediyordu ve bütün bunlar İstinaki Bey'in kumandası altındaydı. İstinaki Bey 18 Ekim 1918 tarihine kadar orduda bulundu. Sonra Lazistan ve havalisi kumandanlığına Avni Paşa getirildi. İstinaki Bey de onun emri altına girmişti. Sonra biz oradan çıktık. Çete ferdleri İstinaki Bey tarafından asker edilmiştir. Orada Teşkilat-ı Mahsusa namı yoktu, çete derlerdi. Hususat için Rıza Bey, Bahaeddin Şakir Bey'e malumat verir, Şakir Bey de bize söylerdi.”(Hadisat 14 Mayıs 1919 No:134)

Trabzon davasında yargılamaların sonuna gelindiği zaman Savcı Feridun Bey, sanıklar hakkında hazırladığı iddianameyi okumuştur. Bu iddianamede; Trabzon vilayeti ile merkezlerinde tehcir işlemi uygulanırken Ermeni erkek, kadın ve çocuklarının Değirmendere civarında öldürüldüğünü, çocuk ve kadınların kayıklara bindirilerek denize atıldıklarını, bazılarının Hilal-ı Ahmer Hastahanesi'nde zehirlendiklerini ve bazılarının da kıymetli mallarının çalındığını iddia etmiştir.

Bu iddiaya göre savcı; Vali Cemal Azmi ve murahhas Nail Beylerin İttihat ve Terakki denilen haydut çetesinin Trabzon temsilcileri olarak, adı geçen fiillerin işlenmesinde asıl suçlu olduklarını ve bu iki şahsın idamını talep etmiştir. Niyazi, Mustafa, Nuri ve Mehmed Ali Beylerin de işlenen suçlara yardımcı olmaları sebebiyle bunların da cezalandırılmalarını istemiştir. Ayrıca savcı, sanıklardan Doktor Saib Bey'in doktor olması hasebiyle herhangi bir kişiyi öldürmek için zehirlemesine gerek olmadığını, böyle bir şey isterse, gereğinden fazla vereceği ilaçla veya yanlış bir teşhisle de bunu yapabileceğine dikkat çekerek beratını talep etmiştir. Sanıklardan Kaymakam Talat Bey hakkında ise savcı, tekalif-i harbiye komisyonunda aza bulunduğunu, ancak tehcir, taktıl veya başka bir suiistimali olduğunu düşünmediğini zikrederek onun da beratını talep

etmiştir.(Hadisat 16 Mayıs 1919 No:136)

Savcının sanıklar hakkındaki iddianamesinden iki gün sonra, yani 17 Mayıs'taki celsede söz alan savunma avukatları; Osman, Şefkati, Selahaddin, Kuddusi ve Galip Beyler müvekkillerini savunarak beratlarını talep etmişlerdir. Savunma avukatları genel olarak, müvekkillerinin kendilerine isnat edilen suçları işlemediklerini, iddiaların tamamen asılsız olduğunu ve şahitlerin ifadelerinin birbirini tutmadığını dile getirmişlerdir.(Hadisat 18 Mayıs 1919 No:138)

Trabzon tehciri davasında; Trabzon eski Valisi Cemal Azmi Bey'in gizli emirler yayımlamak, Trabzon İttihat ve Terakki Kâtib-i Mesulü Nail Bey'in de aldığı bu gizli emirlere uyararak; görünürde tehcir kanununu uygulamak, ancak gerçekte gizli emirler gereğince Ermenileri öldürmek üzere birtakım tertibat almaktan suçlu bulunmuş ve her ikisi hakkında, Askeri Ceza Kanunnamesi'nin 171. ve Mülkiye Ceza Kanunnamesi'nin 170. maddeleri gereğince gıyaben idamlarına karar verilmiştir.

Sanıklardan Rüsumat Müdürü Mehmed Ali Bey; Vali Azmi Bey'in suçlarına ortak olmaktan ve yolsuzluklarına hizmet etmekten dolayı suçlu bulunmuş ve 10 sene müddetle kürek cezasına çaptırılmıştır. Polis Müdürü Nuri Bey ise; şehrin asayiş ile görevli olmasına rağmen, Ermenilerin mallarını ve kendilerini yeterince koruyamamasından dolayı bir sene hapis ve iki sene memuriyetten men cezasına çaptırılmıştır. Acente Mustafa Bey'e de; vali ile sıkı işbirliğinde bulunup nakliye vasıtasını, gasp ettikleri malları taşımakta kullanmasından dolayı bir sene hapis ve iki sene memuriyetten men cezası verilmiş ve Kaymakam Talat Bey ile Niyazi Efendi'nin ise beratlarına karar verilmiştir. Sıhhiye Müdürü Doktor Ali Saib Bey hakkındaki davanın ise mahkemedен ayrılarak devamına karar verilmiştir.(Hadisat 2 Haziran 1919 No:153)

Davası ayrılan Doktor A. Saib Bey'in mahkemesi aylarca sürmüş, neticede 22 Aralık 1919'da Saib Bey berat etmiştir. Nuri ve Acente Mustafa Beylerin cezası ise 27 Aralık 1919'da affedilmiş fakat memuriyetten men cezası bu affın dışında kalmıştır.(Ata, 2003:154) Davada gıyaben idam cezasına çaptırılan Trabzon Valisi Cemal Azmi ise, firarda bulunduğu Berlin'de iki Ermeni tarafından düzenlenen suikast sonucu 17 Nisan 1922'de hayatını kaybetmiştir.(Tüfekçi, 2001:156) Trabzon tehcir ve taktili davası; sanıkları, soruşturması ve mahkemenin seyri itibarıyla farklılıklara sahne olmuştur.

Soruşturma tutanakları ve iddialar okunduğunda dikkati çeken en önemli husus, anlatılan olaylar ve kişiler arasında pek de sağlıklı bir bağlantının kurulamayışıdır. Özellikle davada, çok sayıda lehte ve aleyhte şahitlerin dinlenmiş olması ve bu şahitlerin anlattıklarının birbiriyle örtüşmemesi, bu davanın açık bir şekilde anlaşılmasını güçleştirmiştir. Ama gayet iyi bir şekilde anlaşılabilir bir yargı söz konusudur ki, o da, aleyhte şahitlikte bulunanların hemen hemen hepsinin; ellerinde mahkeme heyetine gösterecek somut bir kanıt olmamasına rağmen, anlattıkları olayların sonunda “işittik” sözcüğünü sık sık kullanmış olmalarıdır. Bu nedenle sanıklar hakkında verilen cezanın adil olup olmadığı tartışmaya açık bir mesele olarak göze çarpmaktadır.

3.3. Musul Merkez Kumandanı Nevzad Bey’in Davası

Trabzon tehciri davasının görüşüldüğü günlerde, Divan-ı Harb-i Örfi’de ele alınan bir diğer dava da Musul eski Merkez Kumandanı Yüzbaşı Nevzad Bey’in davası idi. Nevzad Bey’in davasına 9 Nisan 1919 günü saat 15.30’da mahkeme reisi tarafından okunan bir raporla başlanmıştır. Bu raporda; Nevzad Bey’in Musul’da Merkez Kumandanı olarak bulunduğu esnada birçok Ermeniye katl ve mahalli eşraftan bir kısmını tevkif ederek işkence ile ellerinden birçok para aldığı, efraddan da aynı surette para aldığı, Bedirhanilerden de Abdurrezzak Efendi’nin vefatına sebebiyet verdiği iddia edilmiştir.

Bu rapordan sonra söz alan Savcı Reşad Bey ise okuduğu iddianamesinde; on seneden beri memleketin başına en büyük felaketleri getiren İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kötü idaresi yüzünden mühim mevkilerde bulunan birtakım memurların görevlerini suiistimal ettiklerini, bu vahşi çete tarafından Ahmet Samim ve Zeki Beyler gibi memleketin medar-ı iftihar olan zevatın katledildiğini, bu her iki katl ile beraber Babıali baskınında Nevzad Bey’in büyük bir amil olduğunu, bilhassa son zamanlarda Musul’da sebepsiz yere ahaliye son derece gaddarane muamele yaptığını, ezcümle Abdurrezzak Efendi’yi bizzat fena ettiğini ve şahitlerin bunu İspat edeceğini söylemiştir.

Bundan sonra mahkeme reisi, Nevzad Bey’e dönerek; Musul’daki Ermenilerin miktarını sormuş, Nevzad Bey bilmediğini söylemiştir. Bunun üzerine reisin; kendisinin bu Ermenilerden bin kadarını ayırıp aldığını iddia ettiklerini bildirmesi üzerine Nevzad Bey; hepsinin yalan olduğunu, kendisinin mahalli hizmet işlerine karışmayıp ancak

askere karıştığını, kendisi zamanında hiç Ermeni gelmediğini anlatmıştır. Bundan sonra Nevzad Bey'e, Bedirhani Abdurrezzak Bey'in vefatını bilip bilmediği sorulmuş, Nevzad Bey; gerek vefatını, gerekse kendisinin Bedirhani olduğunu geldikten sonra öğrendiğini ifade etmiştir. Reisin tekrar, "Bedirhani Abdurrezzak olduğunu nereden biliyorsun?" sualine Nevzad Bey, "tahkik ettim" sözleriyle cevap vermiştir.(Hadisat 10 Nisan 1919 No:100)

Davanın 10 Nisan tarihli duruşmasında reisin Nevzad Bey'e; İttihat ve Terakki ileri gelenlerinden Yakup Cemil Bey'i tanıyıp tanımadığı sorması üzerine Nevzad Bey cevaben; Yakup Cemil Bey'i evvelce tanıdığını ve Yakup Bey'in kendisine devletin umumi siyasetine ait bazı şeyler anlattığını fakat teklifini kabul etmediğini söylemiş, bunun üzerine reisin, "Neden kabul etmedin?" sualine ise Nevzad Bey, "Meseleyi tamamıyla anlayamamıştım ve harb içinde Yakup Bey'in o suretle hareket etmesini doğru bulmuyordum" şeklinde cevap vermiştir.

Bundan sonra reisten müsaade isteyen savcı, Nevzad Bey hakkında şunları söylemiştir: "Yakup Cemil Bey İttihat Terakki erkanından idi. Hatta Babıali baskınında Kâzım Paşa'yı bizzat katlettiğini arkadaşlarına daima söylemiş. Nevzad Bey de bu meselede ortaktır. Bilahire Nevzad Bey, Yakup Cemil meselesinden dolayı Musul'a sürgün edilmiştir." Sonra reisin, "Musul'da siz Bedirhani Abdurrezzak Bey'in ölümüne sebebiyet vermişsiniz" demesi üzerine Nevzad Bey, "Yalandır paşa hazretleri!" demiş ve tekrar reisin "Abdurrezzak Bey yanınıza geldiği zaman sapaşğlam imiş" sözlerine ise Nevzad Bey, "Kabul etmem, paşa hazretleri!" diyerekten hakkındaki bu iddiaya itirazda bulunmuştur.(Hadisat 11 Nisan 1919 No:101)

Davanın diğer bir safhasında şahit olarak ifadesine başvurulmuş İkinci Sınıf Tahri memurlarından Şerif Efendi'nin; çavuş olarak Musul'da bulunduğunu, merkez kumandanlığının tercümanı olduğunu, Nevzad Bey'in hapisanede bulunanların üzerlerindeki altın paraları alarak nakit paraya çevirdiğini ve bir Arap askerine yapmış olduğu işkence yüzünden askerinin vefat ettiğini, sivil ahaliye ve tüccarlara işkence ederek dövdüğünü ve kendilerinden türlü türlü bahanelerle para aldığını söylemesi üzerine Nevzad Bey, şahidin bu isnatlarının tamamen yalan olduğunu beyan etmiştir.

Bundan sonra yine şahit sıfatıyla mahkemede ifadesine başvurulmuş Musul Belediye Müşaviri Bekir Bey ise Nevzad Bey hakkında; Nevzad Bey'in Musul'da bulunduğu

sırada birçok askeri işkence ile imha ettiğini ve katiyen askerlik vazifesine uygun hareket etmediğini, bir Bağdatlıyı Musul'da idam ettirdiğini, yalnız Ermenilere değil herkese işkence ettiğini, Musul'da yaptığı tahribat neticesi olarak Musul Belediyesi'ne binlerce liralık tazminat verdiğinden başka daha binlerce liralık tazminatı da borçlu bıraktığını söylemiştir. Şahidin bu iddialarına itirazda bulunan Nevzad Bey, bu şahidin dahi kendisine iftira attığını, yalan söylediğini ifade etmiştir.

Daha sonra reisin, "Sen Musul'da imaratta bulundun mu?" sualine cevaben Nevzad Bey, "Evet Paşa hazretleri. Orduya ait olmak üzere gayet güzel bir bahçe yaptırdım. Hiçbir hane yıktırmadım" demiştir.(Hadisat 13 Nisan 1919 No:103)

Davanın bir sonraki duruşmasında ise şahitlerden Musul mebusu Fazıl Efendi, reisin kendisine sorduğu suallere cevaben; Musul'da o sıralarda harbdan dolayı istiklali tehdit altında olduğu için pek çok şey olduğunu, Nevzad Bey'in kumandanlığı esnasında Musul'da bazı Hristiyanların hadım edildiği fakat bunun Nevzad Bey tarafından yapıp yapılmadığını bilmediğini, eşraftan celb edilen iki şahsı valiye şikayet ederek kurtardığını, merkezdeki firari askerlere işkence yapılmadığını beyan etmiş, ayrıca reisin, "Ermenilerden bazıları sevk olunmak bahanesiyle imha edilmiş" iddiasına şahit Fazıl Efendi: "Zaho taraflarında çalıştırılmak üzere gönderilmişlerdi. İmha olundular mı, olunmadılar mı bilmiyorum. Yalnız birisi için muhabere olunduğu ve sonra o adamın hayat ve mematından kimsenin haberdar olmadığını söylemişlerdi." diyerekten cevap vermiştir. Savcı Reşad Bey'in, "Neden o vakit hükümete, Mebusana müracaat etmediniz?" sualine ise Fazıl Efendi: "Efendim! Ben İttihat ve Terakki aleyhtarım. Hatta idamım bile kesinleşmişken Hicaz Vakası üzerine kurtuldum ve o zamandan itibaren her türlü mücadeleden vazgeçtim" sözleriyle cevap vermiştir.

Diğer bir şahit muamelat-ı zatiyeden Basri Bey ise ifadesinde; Ahz-ı Asker Muamelat-ı Teftişîye memuru olarak Musul'da bir ay kadar bulunduğunu ve bu esnada Nevzad Bey'e ait herhangi bir şikayet işitmediğini, yalnız Nevzad Bey'in mevkiinden fazla bir nüfûza sahip olduğunun söylendiğini, hadım edilenlerden bazılarını gördüğünü fakat kimin yaptırdığını bilmediğini söylemiştir.

Nevzad Bey'in müdafaa şahidi olarak mahkemeye gelen Bağdatlı Binbaşı Ferid Bey ise ifadesinde; Nevzad Bey'i tanıdığını ve kendisine minnettar olduğunu, İttihat ve Terakki merkez kumandanlığında tutuklu iken kendisini himaye ettiğini ve bunu karşılıksız

yaptığını ve böylece kendisini işkenceden, dayaktan kurtardığını dile getirmiştir.

Bir diğer şahit Altıncı Ordu Muamelat-ı Zatiye Müdür Vekili Şevket Bey de; Nevzad Bey'i ciddi, faal ve vazifesini bilen bir zabıt olarak tanıdığını ifade etmiştir.(Hadisat 15 Nisan 1919 No:105)

Davanın bir diğer safhasında şahit olarak ifadesine başvuru Süleyman Nazif, reisin kendisine yönelttiği suallere cevaben; tehcirden evvel Musul valiliğinde bulunduğunu, Bedirhani Abdurrezzak Bey'i tanıdığını ve kendisine Rusya'dan dönüşünden sonra Galata'da tesadüf ettiğini, Musul'a gitmemesi konusunda Abdurrezzak Bey'e bazı ihtarlarda bulunduğunu ve Eskişehir veya Bursa taraflarına yerleşmesinin daha isabetli olacağını söylediğini, İstanbul'da doğmuş ve Avrupa'da yetmiş böyle münevver ve medeni bir adamın o bedevi civarlarda ikâmet etmesinin kendi hayatına zararı olacağı açısından böyle söylediğini, bundan sonra Abdurrezzak Bey'i hiç görmediğini, bir müddet sonra Musul'a gittiğini işittiğini ve vefatını ise gazetelerde gördüğünü söylemiştir.

Bundan sonra mahkeme reisinin, “Abdurrezzak Bey'in vefatı hakkında ne biliyorsunuz?” sualine cevap veren şahit Üsteğmen Namık Bey, “Bazıları eceliyle öldü diyorlar, bazıları öldürüldü diyorlar” demiş, reisin “Kanaat-ı zatieniz nedir?” sualineyse “Sağlam bir adam iki günde ölemez” diye cevap vermiş ve tekrar reisin “Öldürüldü demek” ifadesini şahit “Öyle olacak” sözüyle onaylamıştır. Davanın devamı şahit Üsteğmen Namık Bey'in de ifadeleriyle şu şekilde devam etmiştir:

Reis- Mehmet oğlu Tahir isminde bir nefer biliyor musunuz?

Şahit- Hayır efendim.

Reis- İyi düşününüz!..

Şahit- Şimdi hatırladım. Vakayı nakledeyim efendim: Bu nefer tevkif edilmişti. Tutuklu iken her nasılsa üzerinden silahını almamışlar, gece esnasında dışarı çıkmak iktiza etmiş. Fakat nöbetçi mani olmuş, nefer nöbetçiyi dinlemediğinden başka, üzerine de iki el silah atmış. Divan-ı Harbe verdiler. Muhakeme ettik, savcı idamını talep etti, biz müzakere ettiğimiz esnada idamın icra olunduğunu haber aldık ve biz de mecburen idam kararı verdik.

Reis- Neden idamını tasvip etiniz?

Şahit- Nezaket-i ahval ve icab-ı zaman idamına müsait değildi efendim.

Reis- Esir Teğmen Selahaddin'in ailesini Nevzat Bey umumihaneeye sevk etmiş, buna dair ne biliyorsunuz?

Şahit- Böyle bir şey olmuştur, fakat sevk olunmadan bıraktılar efendim.

Bunun üzerine söz alan Nevzad Bey: "Paşa hazretleri! Bendeniz izah edeyim: Ordu emriyle bu kabilden kadınları umumihanelere sevk etmek icap ediyordu. Çünkü zabitan arasında hastalık çoktu. Bu kadını da sehven merkeze getirmişlerdi. Tahkikat yaptırınca yanlış olduğu belli oldu. Hem kadını bıraktım hem de müsebbiblerini Divan-ı harbe verdim.

Reis- Nevzat Bey'in Musul'da beş Yahudiye idam ettirdiğini biliyor musunuz?

Şahit- Böyle bir şey olduğunu bana söylediler. Tahkikat yapacağımız sırada maznunlardan biri firar etti. Mesele de öylece kaldı.

Nevzad Bey- Paşa hazretleri! Bendeniz bir merkez kumandanı idim. Nasıl adam idam edebilirim. Benim vazifemdeki ciddiyeti çekemeyenler hep böyle iftira ediyorlar. Göğsüm imanla doludur. Onun içindir ki, bu genç yanında yüzbaşı üniformasını taşıyorum. Şahit efendiye de sorunuz.

Şahit- Nevzad Bey namuslu ve ciddi bir askerdir Paşa hazretleri.

Reis- Nevzad Bey fakir mi idi?

Şahit- Bilmiyorum efendim.

Reis- Geçen gün bir şahit fakir olduğundan ve hatta Halil Paşa tarafından merhameten evinde yatırıldığından bahsetti.

Şahit- Zan etmem. Musul'da vaziyeti iyi idi.

Reis- Namık Bey sana bazı sualler soracağız. Allah için cevap ver. Nevzad Bey Musul'da Ermenileri harice sevk ederek öldürmüş, bu doğru mu?
Şahit (Namık Bey)- Köylere bazı Ermeniler sevk olundu. Öldürüldüğünü bilmiyorum. Avdet eden ölmedi ki, ne muameleye uğradıklarını sorul edeyim.

Reis- Musul'da ahali açlıktan ölürlen, Nevzad Bey herkesin elindeki erzakı cebren toplamış.

Şahit- Erzak topladı efendim, fakat buna polis de karıştı, jandarma da.

Nevzad Bey- Paşa hazretleri! Bendeniz bu erzak meselesiyle iştigal ettim. Esasen vazifem başımdan aşmıştı. Namusla yaptığım halde teessüfle görüyorum ki, tamamıyla namussuzlar içinde kalmışım.

Reis- Nevzad Bey ile Halil Paşa'nın arası nasıldı?

Şahit- İyi idi.

Reis- Vali Memduh Bey ile nasıl idi?

Şahit- Bilmiyorum efendim.

Reis- Abdurrezzak Bey'in merkez kumandanlığında bir kaydı olduğunu zan eder misiniz?

Şahit- Merkez kumandanlığında askerler kayıt edilirdi efendim.

Nevzad Bey- Efendim! Malumı alileri merkez kumandanlığı askerlerle iştigal eder. Abdurrezzak Bey sivil olduğu için katiyen bizde kayıt olamaz efendim.

(Hadisat 20 Nisan 1919 No:110)

Aynı gün öğleden sonra 13.30'da başlayan davanın ikinci celsesi ise şu şekilde cereyan etmiştir:

Reis- Nevzad Bey'i biliyor musunuz?

Şahit (Albay Sabri Bey)- Evvelki hayatını bilmiyorum. Musul'da merkez kumandanı iken olan hayatını biliyorum.

Reis- Merkez kumandanlığında yolsuzluklar olmuş, işkenceler edilmiş, buna dair ne biliyorsunuz?

Şahit- Bu meselelere dair ordunun malumatı yoktu, yalnız bir nefer şikâyet etmişti. Hapishaneler teftiş ettirildi. Bir nefer de merkezde parası alındığından şikâyet etti ve tetkikat yapıldı.

Reis- Musul'a tehcir olunan Ermeniler başka yerlere sevk olunmuş!..

Şahit- Tehcir olunmadılar. Yalnız ordu,vaziyeti icabı üç yol yaptırmak mecburiyetinde idi. Bu yolları ciheti mülkiye yapacaktı. İşte bu yollarda bunlardan bazıları çalıştırıldı.

Reis- Bedirhani Abdurrezzak Bey geldiği zaman siz orada mı idiniz?

Şahit- Geldiğini işittim.

Reis- Vefatından haberdar mısınız?

Şahit- Hayır Paşa.Bu muhakeme dolasıyla haber aldım.

Reis- Askeri erzak satılmış?

Şahit- Kafilerden birçok efradın erzakı sakladıkları için mahkum olduklarını işittim Paşa hazretleri.

Reis- Hariçten gelen erzak müsadere edilmiş?

Şahit- 1914 senesinde Musul'da yağmur yağmaması dolayısıyla büyük bir kıtlık olacağı anlaşıldı. Bazı tüccar ihtikar yapmaya başladılar. Binaaleyh orduyu aç bırakmamak üzere erzakın müsaderesine karar verildi.

Bundan sonra diğer şahit Kilisli Doktor Rafet Bey'in ifadesine başvuruldu:

Reis- Nevzad Bey'i tanıyor musunuz?

Şahit- Hayır efendim.

Reis- Abdurrezzak Bey'i tanıyor musunuz?

Şahit- Eşimin dayısıdır.

Reis- Musul'a sürgün etmişler...

Şahit- Sürgün değil efendim.Orada kendisine arazi vereceklerdi.

Reis- Vefatından haberdar mısınız?

Şahit- Musul'da dizanteriden vefat ettiğine dair iade olunan bir telgraf gördüm ve ailesi bu telgrafla haberdar oldu.

Bir sonraki şahit Musul Muhacirin Müdür-i Sabık Celal Bey'in ifadesi:

Reis- Nevzad Bey'i tanıyor musunuz?

Şahit- Evet efendim.

Reis- Nevzad Bey'in yolsuz hareketi varmış. Buna dair ne biliyorsunuz? Söyleyiniz!

Şahit- Müsaade buyurursanız hatırlamaya çalışayım.

Reis- Abdurrezzak Bey hakkında ne biliyorsunuz?

Şahit- Musul'a gelmişti. Kendisiyle görüştim. Vali ile anlaşmış. İki gün sonra beni görecekti. O gün vefat ettiğini haber aldım.

Reis- Öldüğüne dair bir rivayet var mıydı?

Şahit- Evet.

Reis- Albay Ruşen Bey'i çağırınız.

Reis- Nevzad Bey size bağlı imiş. Kendisini biliyor musunuz?

Şahit (Albay Ruşen Bey)- Bazı hususlarda bize, bazı hususlarda da orduya bağlı idi.

Reis- Abdurrezzak Bey isminde biri Musul'a gelmiş. Malumatınız var mı?

Şahit- Hayır efendim.

Reis- Nevzad Bey'in yolsuzluklarını gördünüz mü?

Şahit- Ben bu arkadaşımın memnundum Paşa hazretleri. Eğer kendisinin yolsuz bir hareketini göreceğim olsaydım derhal cezalandırırdım.

Reis- Erzak meselesinde suiistimalatı sabit olmuştur...

Şahit- Sabit olanlar Divan-ı harbe verildi.

Daha sonra Reis, şahit Ruşen Bey'e, yollarda çalışan işçilere ve firarilerin suret-i sevkine dair sorular sormuş ve arkasından diğer bir şahit İsmail Efendi'nin çağrılmasını istemiştir. İsmail Efendi de; Abdurrezzak Bey'in ölümüyle ilgili bazı şeyler işittiğini, merkezde tutuklu bulunanların madeni paralarının alındığına dair bir şey işitmediğini

söylemiştir.(Hadisat 21 Nisan 1919 No:111)

22 Nisan tarihinde devam eden davaya şahit sıfatıyla katılan Cemaleddin Efendi ifadesinde; Nevzad Bey'in pek haşin bir adam olduğunu, jandarma eri Tahir'i bir gün içinde idam ettirdiğini, Bedirhani Abdurrezzak Bey'i ise boğdurduğunu iddia etmesi üzerine mukabelede bulunan Nevzad Bey; şahit sıfatıyla buraya getirilen Cemaleddin Efendi Musul'da iken bazı suistimalatından dolayı cezalandırdığını ve iddialarının eski bir şahsi garezden dolayı olduğunu beyan etmiştir.

Şahitlerden Altıncı Ordu Kumandanı Halil Paşa ise ifadesinde; Nevzad Bey'in mahalli eşrafı istihdam ettiğini işitmediğini, Nevzad Bey'in bazı zabitan ile birleşip erzak sattıkları iddiasının katiyen yalan olduğunu anlatmış ve Reis'in, "Abdurrezzak Bey alelaide bir adam olmadığından sureti vefatını herhalde işitmeniz lazım gelmez mi idi?" sualine ise Halil Bey, " Ben İran hareketini yaparken Urumiye'de Abdurrezzak Bey'in Rus generalleri ve Ermeni çeteleriyle beraber hareket ettiğini ve sonra sığınmaya mecbur kalıp Musul'a gönderildiğini ve orada kendiliğinden vefat ettiğini işittim. Fakat sureti vefatını bilmiyorum" demiştir.

Halil Bey ayrıca; Nevzad Bey hakkında fena bir şey işitmediğini, yalnız biraz sert fakat iyi bir asker olduğunu ve Abdurrezzak Bey olayında kimsenin şikâyette bulunmadığını söylemiştir.(Hadisat 23 Nisan 1919 No :113)

Davanın 26 Nisan tarihli celsesinde şahitlerden Üçüncü Ordu Levazım Reisi Hüsnü Bey'e, Musul'da bulunduğu esnada Nevzad Bey hakkında ne bildiğinin sorulması üzerine Hüsnü Bey; iddia edilen şeyler hakkında hiçbir şey işitmediğini, hatta bir teftiş heyeti gönderdiği halde kazanın pek muntazam bulunduğu, a dam öldürmek, dövme gibi hususlara dair bir şey bilmediğini ve görmediğini, yalnız bir neferin Divan-ı harb tarafından idama mahkum edilip kurşuna dizildiğini ifade etmiştir.

Diğer bir şahit Musul İnzibat memuru Haşim Efendi ise ifadesinde; katli söylenen nefer (Seydahmed)'in Bağdat cihetinde firara teşebbüs ettiğinden dolayı kurşuna dizildiğini arkadaşlarından duyduğunu, idam, taciz ve darp gibi hususlara dair bir şey bilmediğini beyan etmiştir.(Hadisat 27 Nisan 1919 No:117)

Davanın bir sonraki celsesine şahit sıfatıyla katılan Bartınlı Ziya Efendi; bir nöbetçi neferini katlettiğinden dolayı bir jandarmanın idam edildiğini, Abdurrezzak Bey'i

kaybettiğini, insan olan olmayan birçok kimselerin yol inşaatında istihdam edildiğini söylemesi üzerine ayağa kalkan Nevzad Bey; Bağdat'a gittiği zaman Ziya Efendi'yi bollukta bulduğunu, Bağdat'ı terk edinceye kadar güzel hizmet ettiğini ve cezalandırdığı adamların şimdi burada aleyhinde şهادette bulduklarını söylemiştir.

Davanın ikinci celsesinde ifadesine başvuruşan şahitlerden Maliye Müfettişı Mehran Boyacıyan ise; birtakım yolsuzluklar olduğunu, herkeşten 10 liradan 150 liraya kadar para alındığını, sokaklarda bir kısım halkın açlıktan bağıra bağıra öldüğünü, Nevzad Bey'in Abdurrezzak Bey'in katlinde müdahildar olduğunu işittiğini, birçok kimselere yol inşaatında istihdam ve katletmek suretiyle pek çok işkenceler yapıldığını söylemiş ve buna itirazda bulunan Nevzad Bey yine ayağa kalkarak; hiç bir şeyle katiyen alakası olmadığını, jandarma, vilayet, ordu varken kendisinin vaki olsa bile bu işlerle alakadar olamayacağını ve yalnız on beş bin firariyi derdest ettiğini belirtmiştir.

Daha sonra Yüzbaşı Ferid Bey çağırılmış ve kendisine; demincek Abdurrezzak Bey'in akıbetinden haberi olmadığını söylediği halde şimdi Babıali Komiser muavinlerinden Abdulkadir Efendi'nin ifadesine göre; odanın bizzat kendisi tarafından açıldığı söylenmiş ve bunun üzerine Ferid Bey; inkârda bulunmamış, yalnız Nevzad Bey'in odayı mühürlediğini hatırına gelmediğini, esasen Abdurrezzak Efendi'nin nerede oturduğundan malumatı olmadığını ifade etmiş ve kendisi hakkındaki bu iddiayı kamilen ret etmek istemiştir. Bundan dolayı Mahkeme Ferid Bey hakkında yapılacak tahkikatın tamamlanmasından sonra davanın devam edeceğini kararlaştırmıştır.(Hadisat 4 Mayıs 1919 No:124)

Davada sona yaklaşıldığı günlerde, Nevzad Bey'in de aralarında bulunduğu birçok İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin İngilizler tarafından Malta'ya sürülmesiyle Nevzad Bey'in muhakemesi, mahkeme heyeti tarafından tehir edilmiş, ancak mahkeme daha önceden hakkında tahkikat yapılmasını istediği Musul Merkez Kumandanlığında görevli sabık Yüzbaşı Ferid Bey ile bir müddet daha devam etmiştir.

Davaya şahit sıfatıyla katılan, fakat hakkında yapılan tahkikattan sonra sanık durumuna düşen Yüzbaşı Ferid Bey, davanın 2 Haziran tarihli duruşmasında savunmasında şunları söylemiştir: "Nevzad Bey Musul'da merkez kumandanı iken mahiyetinde 8 ay 26 gün buldum. Bu zamanın üç ayı tebdil-i havale ile geçmiştir. Bendeniz evvelce Abdurrezzak Efendi'nin ikâmet ettiği hanede oturuyordum.

1917 senesi Şubat sonlarına doğru Nevzad Bey, evin askeri cihete lazım olduğundan bahs ile bendenizi evden çıkardı. Abdurrezzak Bey'in oturduğu zaman o eve hiç gitmedim. Yalnız vefatından sonra defter niyeti için bir defa gittim.”

Bundan sonra şahit olarak dinlenen Edirne Defterdarı (Dönemin Musul Defterdarı) Kâzım Bey ise kendisine yöneltilen suallere cevaben şunları söylemiştir: “Ferid Efendi’yi az tanırım. Nevzad Bey merkez kumandanı iken, Abdurrezzak Bey İstanbul’dan Musul’a geldi. Abdurrezzak Bey ile eskiden beri görüşürüm. Bendeniz Van’da Defterdar ve vali iken Van’a gelmişti. O zamandan tanırım. Vefatından bir gün evvel benimle görüşürken, kendisinde dizanteri hastalığı olduğunu söylemişler, halbuki kendisi yalnız başının ağrıdığından bahsetmiştir. Ertesi günü dizanteri hastalığından vefat ettiğini duydum. Doğrusu şüphelendim. Vicdan-ı kanaatimce zehirlediler.

Nevzad Bey’in yolsuzlukları çoktur.(Burada cebinden bir kağıt çıkararak okudu) Asker olarak yalnız 60 bin kişi açlıktan öldü. Koca memleket harab oldu. Ne şehir kaldı ne köy. Bunun için lazım gelen tedbirleri nezarete mektupla bildirdim. Orada teşebbüsatta bulunamazdım. Çünkü Halil Paşa’nın yanına gitmenin imkanı yoktu. Valiye söyledim. Beni şikayet ve tehdit ettiler. Nihayet Halep’e gönderildim.

Muhacirleri, ihtiyar adamları yol inşaatında kullandılar. Halil Paşa, Memduh Bey, Basri Bey, Nevzad Bey, Naim Cevad Bey, Nuri Bey, Ruşen Bey bu kadar halkın ölmesinden mesuldürler. Bir jandarma çavuşunun idam edildiğini duydum, fakat bir neferi vurduğu için onu kurşuna dizmişlerdi. Muhakeme edilip edilmediğini bilmiyorum... Suiistimalat doğrudur ve pek çoktur.”

Bunu müteakip Ferid Bey ayağa kalkarak, “Bu isnatlar yalan dolandır paşa hazretleri. Taştan çıkmadık. Yar var ağyar var” diyerek itiraz etmiştir.

Bundan sonra şahit sıfatıyla ifadesine başvurulmuş Musul Sulh Hakimi Mustafa Efendi ise; Nevzad Bey’i tanıdığını, Abdurrezzak ve Ferid Efendileri tanımadığını, ve sadece Abdurrezzak Bey’in vefatını duyduğunu beyan etmiştir.(Hadisat 3 Haziran 1919 No:154)

Bir sonraki duruşmaya şahit sıfatıyla katılan Musul Jandarma Alayı’nda görevli zabıt Yusuf İzzettin Bey ise ifadesinde; Nevzad Bey zamanında Ferid Bey’in inzibat bölümü kumandanı olduğunu, Nevzad Bey’in bazı zabitanaya fena muamelede bulunmasından

dolayı umumun gücenmesine neden olduğunu ve Abdurrezzak Bey'in dizanteriden vefat ettiğini işittiğini söylemiştir.(Hadisat 10 Haziran 1919 No:161)

Yine şahitlerin dinlendiği davanın diğer bir celsesinde, şahit Topçu Miralaylığı'ndan Fevzi Bey ifadesinde; Nevzad ve Ferid Beylerin yaptığı fecayi hakkında bir şey bilmediğini, yalnız Nevzad Bey'in her nedense umumi teveccühü kazanamamış olduğunu, Abdurrezzak Bey'in sapa sağlam olduğuna dair haber aldığını ve kendisini tanımadığını beyan etmiştir. Bundan sonra okunan Halil Bey'in mazbut ifadesinde ise; Ferid ve Zekâi Beylerin Abdurrezzak Bey'e çay içirdikten sonra Abdurrezzak Bey'in vefat ettiği zikredilmiş ve bu ifadeye Ferid Bey red ile cevap vermiştir. Bunu müteakip ifadesi okunan şahidin ne vakit geleceği belirlendikten sonra muhakemeye son verilmiştir.(Hadisat 15 Haziran 1919 No:166)

Sonuçta, Nevzad Bey'in İngilizler tarafından Maltaya sürülmesi ile farklı bir mecraya kayan dava Ferid Bey ile devam etmiş, fakat bundan da bir netice alınamadığı görülmüştür. Bu davada Nevzad bey, her ne kadar yaptığı iddia edilen; yolsuzluk mal ve para gasbı, tehcir edilen Ermenilere zulmetme gibi suçlarla yargılanmış olsa da mahkemenin özellikle üzerinde durduğu en önemli mesele Bedirhani aşiretinin ileri gelenlerinden biri olan Abdurrezzak Bey'in ölümü olayı olmuş ve mahkemenin genel seyrine baktığınızda; elde somut bir kanıt olmadığı halde daha baştan itibaren Nevzad Bey, bu olayın faili olarak gösterilmeye çalışılmıştır.

Oysa Nevzad Bey tarafından öldürüldüğü iddia edilen Abdurrezzak beyin; Ruslardan ayda 37 altın maaş alarak 1914'te Tiflis'te "Ermeni-Kürt Anlaşma Cemiyeti" kurduğu ve Ermeniler ile Kürt çetelerini ülkemiz aleyhine birlikte harekete geçirmekle görevlendirildiği 8 Nisan 1914 tarihli belge ile sabittir.(Bayur, 1991:220-221) Yine 12 Kasım 1913 tarihli bir vesikada ise Bedirhanlardan Abdurrezzak'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda meskûn bütün Kürtlere bir layiha kaleme aldığı ve bununla aşiretleri ayaklandırmayı amaçladığı kaydedilmektedir.(Öke, 1995:24-25)

Yozgat ve Trabzon tehciri davalarında olduğu gibi bu davada da sanık sandalyesinde bulunan Nevzad Bey'in, İttihat ve Terakki kökenli bir asker olması, Damat Ferit döneminde suçlu oldukları iddia edilen kişiler için kurulan adalet terazisinin, sadece İttihatçılar için mi işlediği konusunda akıllarda birtakım şüpheler uyandırmaktadır. Bu şekilde suçlu olsun ya da olmasın, galip devletlerin istediği kurbanlar birer ikişer

verilirken; bir taraftan devlet aleyhinde zararlı faaliyetlerde bulunan gayrimüslim unsurlar tatmin edilmiş, diğer taraftan rakip olarak görülen milliyetçi İttihatçılar da tasfiye edilmiş oluyordu.

3.4. Büyükdere Tehciri Davası

Büyükdere tehciri davası 23 Nisan 1919'da, Divan-ı Harb-i Örfi'de Mustafa Nazım Paşa'nın başkanlığında saat 14.00'de görülmeye başlanmıştır. Aynı zamanda Trabzon tehciri davasının da devam ettiği bu günlerde Büyükdere tehciri davasında sanık olarak; Büyükdere merkez memuru Kerim Bey, Büyükdere Muhtarı Laz Celal Efendi, Büyükdere'de oturan eşraftan Selanikli Refik Hıfzı Bey ve Hafız Mahmud Efendiler bulunuyordu. Ayrıca, savcılık makamında Feridun bey bulunurken, sanıkların savunmasını ise Hüsnü, Haşmet ve Mustafa Adil Beyler üstlenmişlerdi.

Dava mahkeme reisinin, sanıkların ismi ve hüviyetleri ile ilgili bilgi almasıyla beraber başlamış ve arkasından Savcı Feridun Bey'in, sanıklar hakkındaki tahkik heyetinin raporu doğrultusunda hazırlamış olduğu iddianamesi okunmuştur. Bu iddianamede; harbin ilanı üzerine Büyükdere ve civarında yapılan tehcir esnasında gasp ve hırsızlık maksadıyla sanıkların bazı hareketlerde bulduklarının anlaşıldığı ve bu cürumun bir cinayet mahiyetine haiz olması sebebiyle de muhakemelerine lüzum görüldüğü beyan edilmiştir.

Daha sonra reisin sanık Kerim Bey'e hitaben, "Büyükdere tehcirinde siz ne vaziyette idiniz?" sualine Kerim Bey, cevaben şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur: "Müsaade buyurursanız Paşa hazretleri, şunu tashih ederim ki, İstanbul tehciri namıyla bir şey yoktur. Kanun sahihtir. Yalnız Mevkii Müstahkem Kumandanlığı, Rus donanmasının bombardımanı üzerine oralarını harb mıntıkası ilan etti ve nakilhane olundu. Hatta bir gün polis müdürü bey bana telefon etti. Ertesi gün resmi elbiseyle kendisi geldi. Bir motorla geldi. Beni aldı, nereye gideceğimi bilmiyordum. Mevki-i Müstahkem Kumandanı Albay Şevki Bey ile yanına gittik. Onlar görüştiler ve bana o civardaki gayrimüslimlerin üç güne kadar oradan çıkarılmasını emrettiler. Bende itiraz ettim. Nihayet bu müddet bir haftaya çıkarıldı. Merkeze geldi. Tabi bir emir belgesi olmayınca böyle bir şey yapamazdım. Ertesi gün emir geldi. Derhal mahalle muhtarını çağırdım, kendilerine tebliğ ettim. Nakil esnasında bende bir polis neferi gibi çalıştım; araba tuttum, vapur getirttim. Onlara bütün muamelemde hizmet ve yardım ettim. Nihayet bir

haftada taşınılamayacağını gördüğüm için bir hafta daha izin alarak müddeti on beş güne çıkardım. Bundan başka da gayri resmi olarak bir çok kişi benim merhametimden bilaistifade gelmişler ve eşyalarını da taşıtmışlardır. Ben bunların hep yanında bulundum. Hiç kimseye dokundurtmadım. Bunların ispatı pek kolaydır. Gerek müdüriyeti umumiye de gerek divan-ı harblerdeki evrak-ı tahkikiyemizle bir çok şeyler oldu. Bütün bu müşkilata rağmen, ben yine faaliyetimde devam ediyordum. Nitekim Rusya Sefarethanesi hırsızlığı meselesinde bir hırsız yakaladım. Bunu sorgularken “Sana hakikati söyleyeyim, lakin bu işi sen meydana çıkarsan bile bir şey yapamazsın” diyerek kendisinin bir nefer refakatinde Sırataş Batarya Kumandanı Kadri Bey tarafından gönderildiğini ve onun hesabına bu işi yaptıklarını söyledi. Ertesi gün hırsızla beraber Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı’na gittim. Kaymakam Fuad Bey, bir zabıt daha refakatime verdiler. Mahalline gittik; koltuk, iskemle, kanepeler, şampanya şişeleri yani iki arabaya yakın eşyayı alıp sefarethaneye teslim ettim. Evrakını da tanzim edip ait olduğu merciye gönderdim.”

Kerim Bey bir iki vaka daha anlattıktan sonra, “İşte paşa hazretleri, bütün memuriyetim müddetince böyle didinmekle çırpınan benim için “emvali yağma etmiştir” denmesine bütün mevcudiyetimle isyan ederim” demiş, reis “Bunları nakil etmeden evvel, bir bir tedarik edilmesi lazım değil mi idi?” sualine ise Kerim Bey: “Bu benim vazifem değildi. Ben üçüncü derecede küçük bir memurum. Benden evvel Üsküdar Mutasarrıfı, ondan evvel polis müdürü, ondan evvel İstanbul valisi vardı. Bunları düşünmek zannederim ki, bana aid olamazdı” şeklinde cevap vermiştir. Devamında Kerim Bey, reis tarafından kendisine yöneltilen suallere şu şekilde cevap vermiştir: Reis- İskinazi (?) Efendi’nin evindeki bekçiyi anahtar teslim etmediğinden dolayı dövmüşsünüz...

Kerim Bey- Anahtar teslim etmedi de ne demektir paşam! Ben oranın bir zabitan memuru iken ver deyince vermemezlik edebilir mi? Bu kabil midir? Dövmeye ne lüzum var, bi-husus öyle bir zamanda.

Reis- Bir de iki gözden âmâ birini dövmüşsünüz...

Kerim Bey- Fakat sebep gösterilmiyor paşam. Bir âmâyı dövmekten ne zevk alınır? Bi-husus ben o kadar sert değilim.

Reis- Bir fırını bir başkasının üzerine devretmişsiniz. Delalette olsun bulunmadınız mı?

Kerim Bey- Bu elzem idi. Çünkü o sırada fırından ekmek çıkmıyor, zavallı çoluk çocuk Tarabya'ya kadar ekmek almaya gidiyordu. Bir idare memuru sıfatıyla bunun önüne geçmek vazifem idi. Ona bile vakit bulamadım. Zira benim tavsiyemden evvel o fırını icar etmişlerdi.

Reis- Sonra birtakım da avize gibi kıymetdar şeyleri alıp gömmüş ve saklamışsınız...

Kerim Bey- Paşa hazretleri! Bunu yapmış isem, yani bu kıymetdar avizeyi alıp herhalde istifade için almış olacağım değil mi? Neden götürüp saklayayım? Sonra taşımış isem bunların sahipleri uzak yerde değil, İstanbul'da. Böyle kıymetdar bir şey satılır da, kendi malları olduğu kulaklarına gitmez mi?

Reis- Döktürüp farklı bir şekilde satabilirsiniz...

Kerim Bey- Kırılınca hiçbir kıymeti kalmaz. Halbuki İstanbul'da bunu, değil farklı bir şekle getirecek ne fabrika ne de imalathane mevcuttur.

Kerim Bey'den sonra dava diğer bir sanık Celal Efendi ile devam etmiş ve Celal Efendi savunmasında; asıl vazifesinin ticaret olduğunu, kendisinin hiçbir suretle müdahalesinin olmadığını, mühür işine karışmadığını, çalınan kazan ile ilgili iddiaların yalan olduğunu zira kazanda Harbiye Nezareti'ne ait bir damganın bulunduğunu ifade etmiştir.

Sanıklardan Refik Hıfzı Bey ise ifadesinde; hiçbir şeye karışmadığını ve bu işlerle alakadar olmadığını, kâfi miktarda servet sahibi olduğunu, bu nedenle eşya aşırarak bir vaziyetinin bulunmadığını beyan etmiştir.

Bundan sonra reisin tekrar Kerim Bey'e, "Neden yalnız Hristiyan İhtiyar Heyeti'ne ihbar-ı malumat ettiniz de, Müslümanlara haber vermediniz?" sualine Kerim Bey, "Çünkü bu nakil keyfiyeti yalnız gayrimüslimlere tatbik edilecekti" demiş, reisin "Peki bunların, İslamlarda, İslamların da bunlarda alacağı vereceği yok mu idi? Bu cihetten haberdar olmaları lazım gelmez mi idi?" sualine ise Kerim Bey: "Paşam! Bunlar Büyükdere'den İstanbul'a nakil ediliyor. Bi-husus bir köyde beş gün böyle bir iş olur da, ahali haber almaz mı? Böyle havadisler pek çabuk yayılır idi" demiş ve son olarak reisin, "Böyle havadisler her vakit çıkabilir, doğru olduğunu nereden bilecekler?" sualine ise Kerim Bey, "Dairem Büyükdere dahilinde idi. Karakola uğrayıp sorabilirler, böyle bir havadisi hakikatte müşkil görmüyorum, bendeniz." cevabını vermiştir.

(Hadisat 24 Nisan 1919 No:114)

Davanın 24 Nisan'daki celsesine şahit sıfatıyla katılan İhtiyar Heyeti'nden Sami Bey ifadesinde; nakil esnasında bazı yolsuzluklar olduğuna dair haberler duyduğunu beyan etmiştir. Diğer bir şahit eşraftan Refik Bey ise; sanıkların hepsini tanıdığı ve Kerim Bey'in istediği taktirde orada hiçbir suiistimalata meydan vermeyecek kadar nüfûz sahibi olduğunu söylemiş, bunun üzerine Kerim Bey mukabelede bulunarak Refik Bey'den; herhalde bir cürum, gözleriyle gördükleri bir vakayı anlatmalarını talep etmiştir. Refik bey de kendisinin nakilhane edeceği esnada muhtar tarafından tehdit edildiğini ve elinden cebren bir senet alındığını ifade etmiştir.

Bundan sonra aşırılan kazan ile ilgili beyanatta bulunana Kerim Bey, bu hususta şunları söylemiştir: “Bir de paşa hazretleri! Bütün şahitler terk edilen eşyadan bahsederken yalnız bir kazan göstermişler ve bunun ağırlığı dolayısıyla nakil edilemeyip Umurtepesi'nde kaldığını iddia etmişlerdir. Allah aşkına insaf buyurunuz. Polis müdüriyetinin, harbiye nezaretinin , mevkii müstahkem kumandanlığının yerinden kaldıramadığı bir kazanı ben deniz nasıl olur da Umurtepesi'ne götürürüm. Yemin ederim ki o tepe sarp bir kayalıktır. Onu nasıl kazar da orada saklarım.” (Hadisat 25 Nisan 1919 No: 115)

Davanın bir sonraki celsesinde şahit Vasiliyadis Efendi verdiği beyanatında; biri camiye, diğeri kiliseye ait olmak üzere iki kayığın tehcir zamanında kayıkhaneye çekildiğini ve sonra bulunamadığını, Kerim Bey ile Celal Efendi'nin caminin kayığını Hafız Mahmud Efendi'ye 100 liraya sattıklarını iddia etmiştir. Bunun üzerine Mahmud Efendi, kayığın kendisine 130 liraya satıldığını ve merkez memurunun talebi üzerine teslimine karar verdiğini fakat istemediklerini ifade etmiştir. Celal Efendi ise, kilisenin kayığının Tarabya'ya çekildiğini, caminin kayığının da çürüme tehlikesine karşı İhtiyar Heyeti tarafından satılmasına karar verildiğini belirtmiştir. Daha sonra reisin şahit Vasiliyadis'ten, sanık Refik Hıfzı Bey hakkında malumat istemesi üzerine Vasiliyadis, içini çekerek “Ah! Efendim!” diyerekten şöyle bir beyanatta bulunmuştur: “Tehcirden evvel Refik Bey ile Kerim Bey'in araları iyi idi. Talat hazretleri Refik Bey'in evine gelirdi. Müzakere ile uyuştular. Nakilhane için bize 15 gün izin verdikleri halde daha altıncı günü Kerim Bey ile iki polis, iki çavuş sefirhaneye geldiler. “Sen ne duruyorsun” diye beni şiddetle evimden çıkardılar. İki ay

sonra haber aldım ki, ormanda 25 bin çeki odunumu, çalılarımı, evimden arabalarla eşyalarımı alıyorlar. Adliyeye bir dilekçe yazdım. Polis Müdüriyeti'ne oradan da Kerim Bey'e havale ettiler. Kerim Bey "Yalandır! Böyle şeyler olmamıştır" diye yazmış. İki ay sonra Arif Hikmet Bey'in himmetiyle içeriye girmeye bırakmadılar. Kerim Bey ile Celal Efendi ortaktır. Refik Bey ile sonra bir kadın meselesinden dolayı araları açılmıştır."

Hakkındaki bu iddialara itiraz eden Refik Bey, Vasiliyadis Efendi'nin sözlerinin iftiraldan ibaret olduğunu ve hasta olduğundan muayene ettirilmesini istemiştir. Buna cevap veren Vasiliyadis ise, muayeneye gerek olmadığını ve Refik Bey'in herkese bu sözleri sarf ettiğini söylemiştir.(Hadisat 11 Mayıs 1919 No:131)

Davanın 13 Mayıs'taki celsesine şahit olarak katılan Muhtar Niyazi Bey ise şu şekilde bir beyanatta bulunmuştur: "1916 Mayıs'ından itibaren muhtar oldum. Kayıkhane, Harbiye Nezareti vasıtasıyla donanma tarafından işgal olundu. Kayıkhane buluna cami kayığını denize attılar. Kayık deniz içinde çürüyor idi, köy namına 130 liraya sattık. Kayık köy ahalisi naminadır. Geliri köyün fakara ahalisine ve caminin tamiratına sarf edildi. İkinci Pazar kayığından malumatım yok. Tehcirden bir sene sonra ikinci defa muhtar oldum. O vakit yalnız cami kayığı vardı. İşittiğime göre tehcir esnasında beraberlerinde alıp götürmüşler."

Bunu müteakip İhtiyar Heyeti azalarından Süleyman Kaptan ve Mustafa Efendiler de gelerek şahit sıfatıyla aynı ifadelerde bulunmuşlardır. Reis şahitlere, Niyazi Bey'e sormuş olduğu sualleri tekrar sormuş, şahitler de Niyazi Bey'in verdiği cevapların aynısını tekrarlamışlardır.(Hadisat 14 Mayıs 1919 No:134)

Davanın son celsesinde Savcı Feridun Bey, sanıkların cümlésinin beratını talep etmiştir. Son defa olarak sanıkların da ifadeleri dinlenmiş ve iddia müdafaatı tetkik edildikten sonra, verilen kararın mühim olduğu belirtilerek muhakemeye son verilmiştir.(Hadisat 20 Mayıs 1919 No:140)

Mahkeme heyeti tarafından 24 Mayıs'ta açıklanan kararda; Kerim Bey ve Refik Beyler aleyhindeki iddiaların pek de ciddiye alınmadığı anlaşılmaktadır. Zira mahkeme heyeti, Kerim ve Refik Beyler aleyhinde iddia olunan hırsızlık ve yağmacılık gibi suçların yapıldığına dair bir delil bulunamadığı beyan edilmiş ve kanaatlerin de bu yönde olduğu

belirtilmiştir. Bunun yanında sanıklardan Kerim Bey'e, şahsen işlemiş olduğu bir suçtan değil, meydana gelen bazı hırsızlık olaylarında gerekli tedbiri alıp engel olamadığı için ve vazifesini suiistimal etmek suçundan bir sene hapis ve bir sene de memuriyetten men cezası verilmiştir. Refik Bey ise, Alko isminde birisinin dalyanını zorla ucuz fiyata kiralaması, şiddet sebebi kabul edilerek, iki sene hapis cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca diğer sanıklar Celal ve Hafız Mahmud Efendilerin de, suçları sabit görülmediğinden beratlarına karar verilmiştir.(Hadisat 26 Mayıs 1919 No:146)

Mütareke döneminde yapılan tehcir davalarına genel olarak baktığımızda, Büyükdere tehciri davasının diğer davalardan ayrı bir nitelik taşıdığını görmekteyiz. Zira bu davada haksızlığa uğradıklarını iddia eden taraf Ermeniler değil, Rumlar olmuşlardır. Sadece savaş yüzünden evlerinin değiştirilmesini ve bu esnada bazı eşyaların çalındığını, mütareke ortamının verdiği fırsatla istismar etmek isteyen Rumlar, amaçlarına büyük ölçüde ulaşamamışlardır. Ayrıca davanın genel seyrine baktığımızda; Rumlara ait ciddi bir kaybın söz konusu olmadığı, sanıkların sadece kendilerine verilen görevi yaptıkları ve herhangi bir yolsuzluğa karıştıklarına dair bir delil bulunmadığı anlaşılmaktadır. Sonuçta, diğer tehcir davalarında olduğu gibi Büyükdere tehciri davasının da, Damat Ferit tarafından ve İngilizlerin de desteğiyle hazırlanmış olan, İttihatçıları tasfiye etme planının bir parçası olduğu görülmektedir.

3.5. İttihat ve Terakki İleri Gelenlerinin Davası

9-10 Mart ve daha sonraki tarihlerde tutuklanan İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin Divan-ı Harb-i Örfi'deki ilk sorguları 28 Nisan 1919'da başlamıştır.(Sarıhan, 1993:217) Bu davaya hem Türk kamuoyu, hem de İtilaf devletleri büyük bir önem veriyordu. Fakat Kemal Bey'in cenazesinde meydana gelen tepkilere bakılarak, İngiltere'nin bu davadan pek de umutlu olmadığı anlaşılmaktadır.(Şimşir, 1995:79) Hatta İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb, Damat Ferit Paşa'ya yargılamalar sonucundan ümitsiz olduğunu söyleyince, Paşa "Şimdi güvendiğim yeni bir mahkeme kurdurdum" demiştir.(Kocahanoğlu, 1998:41)

Başkanlığını Emekli Korgeneral Mustafa Nazım Paşa, yardımcılığını Reşat Bey'in yaptığı mahkemenin azaları ise Tuğgeneral Zeki, Mustafa, Ali Nazım Paşalar ile Albay Receb Ferdi Bey idi. Savcılık makamında ise Mustafa Nazmi Bey vardı. Savcılık makamında ilerleyen zamanlarda Reşad, Feridun ve Cemil Beyler görev almışlardır.

Davanın sanıkları ise Şu kişilerden oluşmaktaydı: Eski Sadrazam Said Halim Paşa, Hariciye Nazırı ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey, Adliye Nazırı İbrahim Bey, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi azalarından Talat Bey, Rıza Bey, Midhat Şükrü Bey, Ziya Gökalp Bey, Atıf Bey, İaşe Nazırı Kemal Bey, Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey ve Merkez Kumandanı Cevad Bey.

Sanıkların savunma avukatlığının ise Celaleddin Arif, Saadeddin Ferid, Esad Muhlis, Celal Molla, Mahmud Raif, İsmail Münir, Hüsnü Sadri, Emin Ali, Kadri, Ramiz Şefkati, Haydar Rafet, Tahsin, Kazım ve Mehmet Mahir Beyler üstlenmiŐlerdir.

Son derece kalabalık olan mahkeme salonunda, sanıkların kimlik tespiti yapıldıktan sonra ilk duruşma başlamış ve sanıklardan Talat, Enver ve Cemal Paşalar ile Doktor Bahaeddin Şakir, Nazım, Rusuhi ve Aziz Efendilerin gıyaben yargılanacakları belirtilmiştir. Firarda olan bu paşalar daha evvel askerlikten çıkarılmıŐ oldukları için, kararnamede, “Enver Bey, Cemal Bey” diye zikredilmiş ve her türlü medeni haklardan mahrum oldukları, mallarının hacedileceği ve nerede ele geçirilirse tüm adli memurların onları yakalamakla yükümlü oldukları bildirilmiştir.

Bundan sonra Tahkik Heyeti tarafından ayrıntılı bir Şekilde hazırlanmış olan rapor okunmuş ve bu raporda; İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, biri programa ve iç nizama dayanan açık ve resmi, diğerisi ise sözlü ve gizli olarak uygulanan bir politikasının olduğu vurgulanmış ve ayrıca gizli amaçlarını kurmuş oldukları Teşkilat-ı Mahsusa ile gerçekteŐirdikleri belirtilmiş ve de Bahaeddin Şakir gibi bazı liderlerinin; diğer bölgelerin İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin mensupları ile işbirliği yaptığı ve büyük meblağda paraları harcadıkları iddia edilmiştir.

Yine bu raporun devamında ise; tahkikatın konusu olan Ermeni tehciri meselesinin münferit bir olay olmadığı veya münferit bir Şahıs tarafından gerçekteŐirilmediđi, meydana gelen olayların söz konusu kişiler tarafından özel olarak kurulmuş gizli bir teşkilat ve emirlerle yapıldığı, Teşkilat-ı Mahsusa adı altında kurulan gizli teşkilatın özel olarak yazdığı veya sözlü olarak bildirdiği emirlerin vilayetlere tebliğiyle tehcirin imha amacına yönelik yapıldığı ve bazı resmi görevlilerin Talat Bey’in kendilerine bu yönde emirler gönderdiği, Erzurum, Elazığ, Diyarbakır, Samsun, Trabzon ve Kastamonu gibi bölgelerde Teşkilat-ı Mahsusa’nın faal olarak çalıştığı, Ermenilerin sevk edilmesinde ve onlara suiistimallerin tatbikinde bu çetelerin önemli rolü olduğu ve

bu uygulamalardan Enver, Talat ve Cemal Paşaların da haberleri olduğu iddia edilmiştir.

Raporun geri kalan kısmında ise; nazırlık görevinde bulunanların, sorgulama sırasına kendilerinin Divan-ı Harb-i Örfi’de değil, Divan-ı âli’de yargılanmaları gerektiği şeklindeki ifadelerine de değinilerek, bu talebin geçersiz olduğu, nazırların iddialarına delil olarak gösterdikleri Kanun-i Esasi hükümlerinin ancak memuriyetlerinden dolayı doğmuş suçların Divan-ı âli’de bakılabileceğini öngördüğü, oysa suçların şahsen veya fer’an zimedhal olarak işlendiği, dolayısıyla bu kişilerin sıradan kişilerden bir farkları kalmadığı ve bu yüzden de herhangi bir istisnai muamelenin uygulanmasının söz konusu olamayacağı zikredilmiş ve böylece kendilerini yargılayacak olan mahkemenin Divan-ı Ali değil, Divan-ı Harb-i Örfi olduğu açıklanmıştır.

Tahkik Heyeti’nin raporunun okunmasından sonra söz alan Savcı Mustafa Nazmi Bey iddiasına, firarda olan sanıklarla, mahkemede bulunan sanıklara isnat edilen suçların, okunan raporda yer verildiğini ve tüm bu suçların delilleri ile birlikte dosyalarda mevcut olduğunu belirterek başlamıştır.

Savcı, iddianamesinin devamında; Osmanlının çeşitli unsurlarının birbirlerine düşürülmek suretiyle Osmanlı tarihine kanlı bir leke vurulduğunu ve bu suçları işleyenlerin Osmanlı hukukunun affetmeyeceğini, İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte İslam ve Hristiyan tüm Osmanlı halkının birbiriyle kaynaştığını, ancak bir müddet sonra öldürme, gasp ve vurgunculuk gibi olayların başladığını, tüm bu fenalıkların sorumluluğunun ise İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Merkez-i Umumisi’ne ve Teşkilat-ı Mahsusa’ya ait olduğunu söylemiştir.

Savcı Mustafa Nazmi Bey, söz konusu suçları işleyen nazırların Divan-ı Harb-i Örfi’ye nazır sıfatıyla değil, İttihat ve Terakki Cemiyeti erkanı ve merkez-i umumi azaları olmaları dolayısıyla sevk edildiğini, bu suçları işleyen Müslüman-Hristiyan kim olursa olsun hakkında takibat yapılacağını, savcılığın sadece tek bir tarafın değil, tüm Osmanlı vatandaşlarının hukukunu korumaya çalıştığını ve zarar görmüş her kim olursa olsun gelip gelip şikayetlerini anlatabileceklerini belirtmiştir. Savcı ayrıca, mahkeme heyetinin her türlü intikam hissinden ve siyasi etkilerden uzak olduğunu, hiçbir devlet ve hiçbir milletin, Osmanlı Hükümeti’nden ve Osmanlı mahkemesinden kimsenin cezalandırılmasını istemediğini ve istemeyeceklerini ileri sürmüştür.

Bundan sonra söz alan savunma avukatı Celaleddin Arif Bey konuşmasına, mahkeme heyetine verilecek olan kararın adil olması gerektiği hususunda bir uyarı ile başlamış ve devamında ise, Tehcir Kanunu'nun, Meclis-i Vükelâ kararıyla düzenlenip padişahın iradesiyle yürürlüğe girdiğini, eğer bu kanunun tatbikinde bir kusur ve ihmal varsa, müvekkillerinin Kanun-i Esasi'nin 31. maddesine göre, vükelânın Divan-ı Harb'de değil, Divan-ı âli'de yargılanabileceğini belirtmiştir.

Celaleddin Arif Bey ayrıca, müvekkillerine isnat edilen fiillerin memuriyetlerinden hariç tutulup şahsen işlemiş oldukları suç olarak kabul etmenin mümkün olamayacağını, müvekkillerinden bir kısmının vükelâ olması hasebiyle, Kanun-i Esasi hükmü gereğince icraatlarından dolayı ancak Divan-ı âli huzurunda yargılanabileceklerini çünkü Meclis-i Ayan'ın da memurlardan tehcir suçu işleyenlerin Divan-ı âli huzurunda yargılanacakları kararını verdiğini hatırlatmış ve Divan-ı harbin söz konusu kişileri yargılama yetkisi olmadığını beyan etmiştir.

Celaleddin Arif Bey'den sonra söz alan diğer savunma avukatı Sadeddin Bey de, benzer bir ifadeyle müvekkillerini sorgulama ve yargılama yetkisinin Meclis-i Mebusan tarafından oluşturulacak Divan-ı âli'ye ait olduğunu yinelemiş ve bu konuda Kanun-i Esasi'nin ilgili maddelerine atıfta bulunarak, yapılacak olan yargılamanın kanunsuzluğuna dikkat çekmiştir. Sadeddin Bey ayrıca, bütün mukaddesatın manevi huzurunda tarihin yüce heyetlerine yüklediği en ağır adalet görevini yerine getirmelerini isteyerek, mahkemeyi bu davada yetkisizlik kararı vermeye çağırmıştır.

Bundan sonra Savcı Mustafa Nazmi Bey, işlenen suçların şahsen işlenmiş suçlar olmasından dolayı mahkemenin söz konusu bu davaya bakmakla yetkili olduğunu ifade etmiştir.(Hadisat 29 Nisan 1919 No:119)

Diğer savunma avukatları da redd-i hakim ve mahkeme heyetinin görevlerini bırakmalarını talep etmişler, fakat savunma avukatları tarafından itiraz edilen hususlar mahkeme heyeti tarafından dikkate alınmamış ve Divan-ı Harb-i Örfi'nin İttihat ve Terakki mensuplarını yargılayabileceği hükmü verilmiştir.(Hadisat 9 Mayıs 1919 No:129)

Davanın 4 Mayıs'taki celsesinde merkez-i umumi azlarının ayrı ayrı sorgulanıp ifadelerine başvurulduğu görülmektedir. Sorgulamaya ilk olarak sanıklardan Midhat

Şükrü Bey ile başlanmıştır. Midhat Şükrü Bey ifadesinde; cemiyete dahil olduğu zaman bir vazifesinin olmadığını, daha sonra merkez-i umumi azalığına geldiğini, Meşrutiyetten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin teşkilat-ı hafiyesinin olmadığını ve harbden sonra da böyle bir teşkilatın kurulmadığını, merkezi azadan bazılarının vatana hizmet için taşralara gittiklerini bildiğini fakat bu zevatın taşrada durdukları müddetçe merkez-i umumiye ile muhaberatta bulunmadıklarından ne yaptıklarından malumatının olmadığını, yalnız buralara merkez-i umumiyece nakden yardım edildiğini ve merkez-i umumiyenin şifresinin olmadığını beyan etmiştir.

M.Şükrü Bey'den sonra ifade veren Ziya Gökalp Bey ise şu şekilde bir beyanatta bulunmuştur: "Bendeniz Meşrutiyetin ilanını müteakip İttihat ve Terakki Fırkası'na katıldım. O zaman memuriyetim yoktu. Fırkada da bir vazife sahibi değildim. 1910'da İstanbul'a gelerek kongrede hazır bulundum ve merkez-i umumi azalığına seçilerek Selanik'e gittim... Biz evrakı kongreye devrettik, kongre serbest kaldı. Fırkanın ismi değiştirildi. Sonra Doktor Nazım Bey'in kendisine ve cemiyete ait evrak-ı mühimmeyi kaçırdığını haber aldım. Siyasetle iştiğal etmek istemediğimden "Teceddüd" Fırkası'na dahil olmadım." Z. Gökalp ayrıca, merkez-i umumiyenin şifresinin olmadığını da belirtmiştir.

Z. Gökalp Bey'den sonra ifade veren Talat Bey ise, önceki ifadelere benzer tarzda cevaplar vermiş, Doktor Nazım Bey'in merkez-i umumiyeye ait bazı evrakı beraberlerinde götürdüğünü işittiğini fakat görmediğini ve taşrada bulunan şubelerin Teceddüd Fırkası'na dönüşüp dönüşmediğini bilmediğini söylemiştir. Diğer bir sanık eski Merkez Kumandanı Cevad Bey'in beyanati ise şu şekilde olmuştur: "İttihat ve Terakki Fırkası'na 1908'de Erzincan'da bulunurken katıldım, fakat hiçbir vazifem yoktu. Merkez-i umumi ile münasebatım yoktur. İttihat ve Terakki Fırkası'nın hafi teşkilatı ile hiç alakadar değildim. Erzincan'dan sonra Edirne'ye gittim, o vakit alakam kalmadı. Sonra Avrupa'ya gittim. Avrupa'da iken Merkez kumandanı tayin olundum.

Makama geldiğim zaman Teşkilat-ı Mahsusa hakkında selefim Halil Bey'den biraz malumat aldım. Teşkilat-ı Mahsusa birtakım şubelerden oluşurdu. Şubelerin bir kısmı Kafkas Harekatı'na, diğer kısmı da Makedonya Harekatı'na bakardı... Teşkilat-ı Mahsusa'da hem zabitan hem de askeri sıfatı bulunmayan kimseler bulunurdu.

Vazifeler hakkında Harbiye Nezareti, bizim vasıtamızla buraya malumat vermezdi. Teşkilat-ı Mahsusa müfrezelerinin İttihat ve Terakki merkez-i umumi azalarından bazılarının elinin altında olup olmadığını bilmiyorum. O vakit Avrupa'da idim. Bendenizden evvel Teşkilat-ı Mahsusa'da Halil Bey bulunuyordu. Merkez-i umumiye teşkilatla yardımda bulunmadı.

21 Ocak 1918 tarihinde Ordu Dairesi imzasıyla gelen bir yazı ile çete teşkilatına nihayet verildi. Çetelerde süvari yoktu. Silahları ordu dairesi vermekteydi. Çete kumandanları, ordu kumandanlarına müracaat ederlerdi. Bazı müstesna kumandanların ne suretle hareket ettiklerini hatırlayamıyorum.”

Cevad Bey'den sonra ifade veren Atif Bey ise; 1907'de İttihat ve Terakki Fırkası'na katıldığını, Teşkilat-ı Mahsusa'da kendisinin de olduğunu ve vazifesinin; Rusya , Türkiye ve Trablusgarb faaliyetinden ibaret olduğunu, çetelerin bazı yerlerde ordunun aksamıyla kısmen karışık olduğunu fakat hiçbir zaman valilerin emrine verilmediklerini ifade etmiştir.(Hadisat 5 Mayıs 1919 No:125)

Bir sonraki celsede mahkeme heyeti tarafından sorulan sorulara cevap veren M. Şükrü Bey; İttihat ve Terakki Fırkası'nın Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile irtibatının bulunmadığını, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Balkan Harbi esnasında vatana hizmet etmek maksadıyla kurulduğunu, ticaretle iştigal etmediğini, Teşkilat-ı Mahsusa'nın merkezi umumi ile hiçbir alakasının olmadığını ve merkezi umuminin tehcir meselesine muhalif olduğunu söylemiştir.

Z. Gökalp Bey ise; Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin merkezi umumi tarafından himaye edilmediğini ve bu cemiyette merkez-i umumiyeye mensup azanın bulunmadığını, taktik hakkında merkezi umuminin pek geç ve eksik olarak malumat aldığını ve Dahiliye Nezareti'nin tahkik heyetleri gönderdiğini beyan etmiştir.

Bundan sonra ifade veren Talat ve Atif Beyler de M. Şükrü ve Z. Gökalp Beylerin vermiş oldukları ifadelerine benzer tarzda ifadelerde bulunmuşlardır.(Hadisat 7 Mayıs 1919 No:127)

Sonraki celsede mahkeme reisi tarafından sorulan suallere cevaben Z.Gökalp; arkadaşlarından Atif Bey'in Ankara'ya giderek tehcire karıştığını, Bahaeddin Şakir Bey'in hususi şifresi olup olmadığını bilmediğini, ticaret cemiyetleriyle İttihat

Fırkası'nın hiç münasebatının olmadığını ve bu cemiyetlerin fırka tarafından himaye edilmediğini beyan etmiştir.

M. Şükrü Bey ise ifadesinde; merkez-i umuminin kasasında bulunan paraların suiistimal edilmeyeceğini, çünkü her senenin kongresinde bir hesap heyetinin hesapları tetkik ederek devraldığını, Atıf Bey'in Teşkilat-ı Mahsusa için Anakara'ya gittiği zaman merkezde aza olmadığını ve birtakım murahhasların Ankara, Kastamonu, Erzincan, Yozgat, Trabzon ve Sivas taraflarına giderek tehcire dair talimat verildiğine ilişkin merkez-i umuminin hiçbir malumatı olmadığını söylemiştir.

M.Şükrü Bey'den sonra ifade veren Atıf Bey ise; ittihat ve Terakki Fırkası ile Teşkilat-ı Mahsusa'nın irtibatı bulunmadığını, Ankara'ya memuren gittiğini, Teşkilat-ı Mahsusa'nın memleket dahilinde hiçbir suretle işi olmadığını ve bütün vazifesinin cephelerde düşman memleketlerine yayılmak olduğunu, tetkik buyurulduğu takdirde dosyaların ve imzaların mevcut olduğunu beyan etmiştir.

Bundan sonraki ifadelerde, sanıklardan Talat Bey; Atıf Bey'in Ankara'ya gittiği zaman merkez-i umumi azası olmadığını ve Kemal Bey'in de İttihat ve Terakki namına değil kendi namına hareket ettiğini ifade etmiştir. Cevad Bey ise, İttihat ve Terakki'nin taşra şubelerinin Teşkilat-ı Mahsusa'ya hizmet ettiklerini söylemiştir.(Hadisat 9 Mayıs 1919 No:129)

Sanıklardan Cevad, M. Şükrü, Z. Gökalp, Atıf, Rıza ve Talat Beylerin sorgulamalarının devam ettiği 12 Mayıs'taki birinci celsede, mahkeme heyetinin daha çok merkezi umuminin Teşkilat-ı Mahsusa ile alakadar olup olmadığı ve ekmek kârları ile ilgili meseleler üzerinde durduğunu ve mahkemede özellikle bu meselelere ilişkin zabıt katibi tarafından geçmiş döneme ait bazı telgrafların okunduğunu görmekteyiz. Okunan bu telgraflardan sonra mahkeme reisinin Cevad Bey'e hitaben: "Selefiniz Halil Paşa, telgraflarıyla Teşkilat-ı Mahsusa'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti ile alakadar olduğunu anlatıyor. Okunan telgraflardan sizin de münasebetinizin olduğu anlaşılıyor" demesi üzerine Cevad Bey: "Rica ederim. O sırad inzibat ve asayiş meselesi vardı. Çanakkale bombardıman ediliyordu. İstanbul'un sekiz saat sonra ne olacağı belli değildi. Hükümetin nakli düşünülüyordu. O zaman evrakı usulü dairesinde imza ettim" demiştir. Cevad Bey'den sonra salona alınan M. Şükrü Bey, sorulan suallere cevaben şunları söylemiştir: "Şubelerimizden birçok şikâyetler aldığımız doğrudur. Biz bu şikâyetleri

dikkate alınmak üzere ilgili makamlara takdim ederdik. İcraat hükümetin elinde idi. Bahaeddin Şakir Bey vatan hizmetinde bulunmak için gitmiştir. Biz Ermenilerle daima temasta idik. Kafkasya’da teşkilata gelince; o zaman hükümet sefer vaziyetinde idi. İlerde harb olmak ihtimaline karşı ihtiyatlı hareket ediyordu.”

Daha sonra zabıt katibi tarafından M. Şükrü Bey’in Bahaeddin Şarki Bey’e yazmış olduğu bir telgraf okunmuş ve reisin, “Bu telgraflarda merkezi umuminin Teşkilat-ı Mahsusa ile alakadar olduğu görülüyor. Ne dersiniz?” sualine M. Şükrü Bey, “Merkezi umumi yalnız vilayette bulunabilir. Böyle şeylerde vatana fenalık olacağını tasavvur etmedim” diyerek cevap vermiştir.

Bundan sonra Z. Göklap Bey; merkezi umumi azasının harb aleyhinde bulunduğunu, harb esnasında Diyarbakir’de olduğunu ve Teşkilat-ı Mahsusa’nın cemiyetle alakadar olmadığı ifade etmiştir.

Davanın ikinci celsesinde ise sanıklardan Atıf, Rıza ve Talat Beyler; harbden evvel ekmekten kalan paranın kongre kararıyla vakfedildiğini ve Teşkilat-ı Mahsusa’nın merkezi umumi ile alakasının bulunmadığını söylemişlerdir. Yalnız Talat Bey; Kemal Bey’in insancıl olduğunu ve daimi suretle 150 bin kızın karnını doyurduğunu ve bunlardan 40-50 bin kadarının gayrimüslim olduğunu ilave etmiştir.(Hadisat 13 Mayıs 1919 No:133)

Harbin ilanı ve Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili sorgulamaların devam ettiği davada sorulan suallere yalnız olarak cevap veren M. Şükrü Bey ifadesinde şunları söylemiştir: “Taktik ve tehcir işlerine karışan murahhas ve katibi mesullerimizi cemiyetçe azledip cezalandırırız. Fakat Kastamonu ve Ankara valilerinin azli vaki olsa bile katibi mesullerimizin ısrarına rağmen, tehcir ve taktile karışmadıklarından dolayı değildir. Herhalde başka bir sebep vardı. Kastamonu Valisi Reşid Paşa’nın namusundan tam manasıyla emin olduğumuzdan, merkez-i umumiyenin böyle bir azle hiçbir zaman vasıta olamayacağına bağlıdır.

Esnaf cemiyetleri Şehremine bağlı idi. Kemal Bey onlara yardım etmiştir. Merkezi umumi, binasının haricindeki katiyen meşgul olmamıştır. Kemal Bey namusuna emin olduğu kimseleri seçmiştir. Kemal Bey’e bunları idare etmesi konusunda Dahiliye Nezareti’nden kati surette emir verilmiştir. Ekmek işi için Şehreminiden para alındığını

bilmiyorum.”

Bu arada zabıt katibi tarafından Balıkesir Müfettişi Musa Bey’in 20 Ocak 1914’de M. Şükrü Bey’e göndermiş olduğu bir mektup okunmuştur. Bu mektupta; Dahiliye Nezareti tarafından Mutasarrıflığa gelen bir tebliğ ile Çerkezlerden, mahkumlardan vesaireden müteşekkil, Kafkasya’da çetecilik yapabilecek 200 nefer istenildiği, bu yolda teşebbüse başlanıldığı ve adamların tedarik edilmeye çalışıldığının yazılı olduğu belirtilmiştir.

Bu mektuba cevaben M. Şükrü Bey: “Merkez-i umumi harb esnasında aracılık etmişti. Teşkilatı Mahsusa’dan bu cihetle istifade edilmiştir. Dahiliye Nezareti belki başka türlü adamlar istemiştir. Bu, muharebe zamanı takdire şayan bir vazife olması lazım gelir, zannediyorum” demiştir.

M. Şükrü Bey’den sonra ifade veren Atıf Bey sorulan sualleri şu sözlerle cevap vermiştir: “Murahas ve mesullerin ihbarıyla vali ve mutasarrıfların azlediklerinden malumatım yok. Ankara valisi Mazhar Bey’in azl sebebini bilmiyorum. Teşkilat-ı Mahsusa çalıştığı zaman merkez-i umumi muavenet etmiştir. O zaman her suretle milli kuvvetlerden istifade etmek mecburiyetindeydik.

Suçluları çıkarmadık, zannederim. Kanuni bir suretle daha sonra çıkartıldılar. Teşkilat-ı Mahsusa’nın hareketi hakkında bir malumat verilmezdi. Gönüller harbden sonra harekete başladı. Rıza Bey, bizim malumatımız dahilinde hareket ederdi. Teşkilat-ı Mahsusa’dan istediğimiz kuvveti elde edemedik. Sebebini bilmiyorum. Bütün şanslar hicran içinde bulunan düşman memleketlerine sevk olunurdu. Bu harekattan ordu kumandanlığına malumat verilmişti.”

Bundan sonra ifade veren Rıza Bey; Teşkilat-ı Mahsusa müfrezelerinin harbin başlamasından sonra oluşturulduğunu, düşman memleketlerine giden şahısların silahsız olarak sevk ettiklerini, merkezi umumi azasının her kongrede değiştiğini, bazı valilerin kendilerine önerilen teklifi kabul etmediklerinde ben derhal azledildiklerini ve cephede bulunduğu sırada Trabzon valisi ile muhabere etmesindeki amacın sırf iaşe ve mühimmat için olduğunu söylemiş ve salondan çıkmıştır.

Rıza Bey’den sonra ifade veren Talat Bey ise; Ankara Valisi Mazhar Bey’in azlinin vazifesini suiistimalden ileri geldiğini zannettiğini, İttihat ve Terakkinin her müessese gibi teşkilatı mahsusa ile de muhabere de bulunabildiğini ve bu suretle ittihat fırkasının

iştirak eden zevatın işlerinden hiçbir mesuliyet kabul etmeyeceğini, Said Halim Paşa'nın yalısında toplanıldığı zaman Ruslar tarafından donanmaya tecavüz edildiği yönünde bir kanaatin olduğunu, Said Halim Paşa'dan bu suretle izahat istediğini ve yeni bir tedbirle önüne geçeceğini söylediğini beyan etmiştir.

Bundan sonra Z. Gökalp Bey şu şekilde bir açıklama yapmıştır: “Valilerin azlini dahiliye nezareti daha iyi bilir. Said Halim Paşa'nın yalısındaki toplantıda hazır idim. Muharebeye girmenin Rus donanmasının bir tecavüzü üzerine bir emrivaki olduğu anlaşıldı. İttihat ve Terakkinin Teşkilat-ı Mahsusa ile alakası yoktur. Harb zamanında, harbe yardım için Teşkilat-ı Mahsusa teşekkül etmiştir. Bazı aza, şahısları itibarıyla bu teşkilata hizmet etmişlerdir. Bu, harbe yardımdır. Harbe yardım ise bir vazifedir. Harbin husule getirdiği fevkalade hal var. Bunun için azadan biri içtihadına göre böyle bir mani görmüş ve böyle bir muamele bulunabilir.”

Son olarak sanık Cevad Bey de; Teşkilat-ı Mahsusa için para ve levazımın Harbiye Nezareti'nden alındığını, paranın örtülü ödenekten alındığını ve lazım gelen yerlere sarf edildiğini ve Teşkilatı Mahsusa'ya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin yardım ettiğini söylemiştir. (Hadisat 15 Mayıs 1919 No:135)

Davanın 17 Mayıs'taki celsesinde yine ifade veren M. Şükrü Bey; Kâmil Paşa kabinesi zamanında Avrupa'da bulunduğunu, Teşkilat-ı Mahsusa'yı Bahaeddin Şakir, Nazım, Nail, Ziya ve Rusuhi Beylerin amir sıfatıyla idare etmelerinin merkezi umumiye ile alakasını ispat edemeyeceğini söylemiş ve Vehip Paşa'nın da mahkemeye açıklama yapması lazım geldiğini belirtmiştir. Aynı meseleler hakkında Z. Gökalp, Talat Beyler de benzer ifadeler vermişlerdir. (Hadisat 18 Mayıs 1919 No:138)

Davanın ilerleyen günlerinde, mahkemeyi etkileyen beklenmedik bir olay meydana gelmiştir. Bu beklenmedik gelişme İngiliz Kumandanlığınca görevlendirilen bir binbaşı tarafından Bekirağa Bölüğü'nde bulunan İttihatçı tutukluların teslim alınıp götürülmesidir. Sabah altı civarında, yük otomobilleriyle hapishaneye gelmiş olan üç İngiliz zabiti, adları yazılı iki listeyi Hapishane Müdürü kaymakam Ali Bey'e vermişlerdir. İstanbul Muhafızı Seyid Paşa'nın da hazır bulunduğu bu esnada, teslimi istenen söz konusu kişiler önce saf tutulmuşlar sonra devletin en üst kademelerinde görev almış olan bu önemli şahsiyetler, Fransız ve İngiliz askerleri eşliğinde beş adet yük otomobiline on altışar kişi olarak bindirilmişler ve oturma imkânı olmadığı için de

ayakta olarak önce Arapyan Hanı'na ve oradan da bir tüccar gemisiyle Malta adasına sürülmüşlerdir. Bunların sayıları, Harbiye Nezareti Müsteşarı Fevzi Paşa'ya verdikleri listede ilk önce 20 kişi olarak belirtilmiş iken, sonradan verdikleri ikinci bir listeye atmış yedi kişi olarak belirtilmiştir.

Mahkeme, İttihatçı nazırları hemen yargılamak için hapis haneye celpname hazırlayıp göndermişti, ancak İngilizler bu celpnamenin gelmesini beklememişlerdir. Bu mühim gelişmelere rağmen mahkeme geride kalan İttihatçı tutuklularla davanın devam edeceği yönünde karar almıştır. (Hadisat 30 Mayıs 1919 No:150)

Esasında İngilizlerin, Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan İttihatçıları Malta'ya götürmesinde, İttihatçıların Bekirağa Bölüğü'nü basarak buradaki ittihatçıları serbest bırakacakları şayiasının etkili olduğu görülmüştür.(Şimşir, 1995:98-100) Zira Damat Ferit'in, Amiral Calthorpe' a yazdığı gizli bir yazı ile söz konusu haberin doğruluğuna inandığı ve bu nedenle Bekirağa Bölüğü'ndeki İttihatçıların İstanbul'dan uzaklaştırılması talebinde bulunduğu, aynı kaygıyı paylaşan İngilizlerin de bu teklifi derhal kabul ettikleri anlaşılmaktadır.(Cavid Bey, 2000:193)

Bu gelişmelerden sonra mahkeme 3 Haziran 1919'da geride kalan İttihatçılardan; eski Ayan Reisi Rıfat Bey, eski Posta Telgraf ve Telefon Nazırı Hüseyin Haşim Bey ve Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi ile sorgulamalara devam etmiştir. Davanın ilk celsesinde bu kişiler hakkında, tahkik heyetinin hazırladığı rapor ve mahkemenin kararı okunmuştur.

Kararnamede; İttihat ve Terakki Cemiyetinin hükümet işlerine büyük ölçüde müdahale ettiği ve alınan kararların kâtip ve murahhasların oluşturduğu ve hiçbir resmi sıfatı bulunmayan merkez-i umumi azalarının da katıldığı meclis-i umumide verildiği, tehcir ve taktik suçlarının İttihat ve Terakki kâtipi mesulleri ve murahhasları vasıtasıyla yapıldığı ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın da cemiyet mensuplarınca oluşturulduğu, böylece hükümeti oluşturan kişilerin cemiyetin ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın yaptığı suiistimalleri desteklediği ve suçlara ortak olduğu iddia edilmiş ve davanın bu sebeplerden dolayı yapılacağı belirtilmiştir.

Daha sonra Savcı Feridun Bey de; firarda bulunan Enver Talat ve Cemal Efendilerle beraber, davada sanık olarak bulunan Rıfat ve Haşim Beylerle Musa Kâzım Efendi'nin,

idari teşkilatların dışında birtakım teşkilat ve makamlar oluşturduklarını, devletin üç önemli kuvveti olan Meclis-i Ayan, Meclis-i Mebusan ve İcra Kuvveti dışında dördüncü bir kuvvet meydana getirdiklerini iddia etmiştir.

Bundan sonra mahkeme reisinin sanıklara savunma avukatlarının olup olmadığını sormuş, M. Kâzım ve Haşim Beyler vekil tayin ettiklerini söylemişler, yalnız Rıfat Bey kıyam ederek: “Vekile ihtiyacım yok. Vekilim Allah’ımdır. Eğer kanunen ihtiyaç varsa vekil tayin ederim” demiştir. Daha sonra M. Kâzım Efendi yalnız olarak verdiği ifadesinde; meşrutiyet için, müsavat için ve adalet için çalıştığını, şeyhülislamlık makamında taraftar ve muhalif olan memurlara aynı nazarla baktığını dile getirmiş ve salondan çıkmıştır.

Rıfat Bey ise; vükelanın Meclis-i umumi azası tabiiyetinde olduğunu bilmediğini, nezaretten istifa sebebinin de rahatsızlığı dolayısıyla olduğunu ifade etmiştir.

Haşim Bey de ifadesinde; Kemal Bey’in İaşe Nezareti’ne geldiği zaman vükela heyetinden olduğunu ve o zaman sadrazamın Kemal Bey hakkında bir şey söylemediği beyan etmiştir. (Hadisat 4 Haziran 1919 No:155)

Geride kalan İttihatçı sanıkların davasına 5 Haziran’da devam edilmiş ve bu celsede M. Kâzım Efendi de Haşim Bey’in savunma avukatı Ali Haydar Bey, mahkemenin vazife ve yetki icabı müvekkillerini yargılayamayacağını belirterek davanın iptalinin istemiş fakat mahkeme heyeti tarafından bu itiraz kabul edilmeyerek davanın devamına karar verilmiştir. Bu karardan sonra kendisine yöneltilen sorulara Haşim Bey şu sözlerle cevap vermiştir: “Berlin’de bulunduğum sırada bana nazırlık teklifi geldi, fakat kabul etmek istemedim. Daha sonra nezaret makamına gittikten sonra birkaç defa resmen istifa ettim, kabul olunmadı. Nezaretin esnasında Karargâh-ı umumi tarafından askeri muhaberata ait telgrafların imha edilmesi bildirilmişti. Bunun üzerine bütün askeri hususata ait telgrafları yaktırdım. İaşeden pek çok kimseler istifade ediyordu. İaşe muamelatı fena cereyan etmiştir.

İttihat ve Terakki siyasetini iktidar mevkiinden çekildikten sonra gördüm. Eğer evvelden haber alsaydım yüz bin kere lanet eder çıkardım. Allah şahit olsun. İnanın, isterseniz bana ahmak deyin. Daha sonra kıtalleri gayri resmi olarak işittim. Güya Ermeniler Müslümanları katlediyorlarmış, bu suretle oralar iki ateş arasında kalmış,

onun için hükümet tehcire lüzum görmüş...

Meşrutiyet çıktığı zaman herkes alkışlamıştı. Bizde alkışladık. İttihat ve Terakkiye isnat olunan fenalıklara ihtimal vermiyorduk. Paşa hazretleri Ermeniler hakkındaki muamelatı da başka suretle işittik. Şam, Musul, Bağdat cihetlerinde adamlar asılıyormuş, daha bazı şeyler yapılıyormuş diye haber aldım. Sadrazam Said Halim Paşa'ya söyledim. "haberim yok" cevabında bulundu." (Hadisat 6 Haziran 1919 No:157)

Davanın 9 Haziran tarihli celsesinde ise Rıfat Bey, İttihat ve Terakkiye mensup olmadığını belirtmiş ve şöyle demiştir: "Yalnız arz edeyim. Bendeniz reis iken Divan-ı Muhesebatın karşısındaki bir eve birtakım hastalar girdiler. Bu bi-çareler yağmurun altında terk edilmişti. Kendim zavallılara baktım ve eve haber yollayarak ne kadar yatak varsa getirttim. İşte bunu zahir hali görüp de böyle düşündüm ve elimden geldiği kadar çalıştım."

Daha sonra sırayla salona alınan M. Kâzım ve Haşım Beyler de; görevleri esnasında icap eden şekilde çalıştıklarını ve başka bir şeyle iştil etmediklerini beyan etmişlerdir. (Hadisat 10 Haziran 1919 No:161)

Mahkemenin bir sonraki safhasında; hükümet içinde hükümet vazifesini iktisab ederek devleti kendi arzu ve emelleri doğrultusunda sevke mecbur etmek, hükümetin resmi kuvvetleri haricinde gayri resmi kuvvetler oluşturarak kanunları ihlal etmek gibi suçlardan dolayı dönemin Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa ve Maliye Nazırı Cavid Bey ile Şeyhülislam Esad Efendi de sanık olarak davaya dahil edilmişlerdir.

Ayrıca yine denemin devlet idaricilerinden Osman Nizami ve Ahmet İzzet Paşaların davaya dahil edilmelerine ilişkin talep, bu paşaların İttihat ve Terakki Cemiyeti ile alakaları ve cemiyetin icraatına iştirakleri anlaşılmamış ve mahkemeye sevkleri için kâfi derecede deliller bulunamamış olmasından dolayı red edilmiştir. (Hadisat 13 Haziran 1919 No:164)

Davanın sonunda mahkeme heyeti suçlu oldukları gerekçesinde giyaben yargılanan Talat, Cemal, Enver ve Doktor Nazım Beylerin idamlarını karar verilmiş ve yine giyaben yargılanan Cavit, Mustafa, Şeref Beyler ile vicahen yargılanan Musa Kâzım Efendi'yi de 15 sene müddetle kürek cezasını mahkûm etmiştir. Diğer sanıklar ise berat

etmişlerdir.(Ata, 2003:186-187) Ayrıca Musa Kâzım Efendiye verilen 15 sene müddetle kürek cezası, kamuoyunda tartışmalara neden olmuş ve bunun üzerine sultan vahdettin kendi yetkisini kullanarak bu cezayı geçici sürgün cezasını çevirmiştir.(Cavid Bey, 2000:224)

Neticede siyasi otoritenin gölgesine giren adalet, sırf batılı devletlerin tepkisini azaltabilmek ve onları memnun edebilmek için doğru dürüst tahkikat bile yaptırmadan bir çok memuru mahkemelere sevk ederek cezalandırmıştır.(Değirmenci, 2003: 100)

Aslında mütareke döneminde yapılan tehcir ve taktik davalarının görüşüldüğü mahkemeler, gerçek anlamda suçluları yargılamaktan ziyade hem Damat Ferit hem İtilaf Devletleri, hem de devlet içinde zararlı faaliyetleri olan azınlıkların, kendilerine rakip olarak gördükleri İttihatçıları yok etmeye çalıştıkları bir mekanizma olarak kullanılmıştır. Buna en büyük delil olarak da davalarda sanık sandalyesinde bulunan insanların istisnasız İttihatçı veya geçici bir dönem İttihat ve Terakki Cemiyetinin mensubu olmalarını gösterebiliriz. Bununla beraber tehcir ve taktik davalarındaki yargılamaların ne kadar adil olduğu ise tartışılması gereken bir başka konu olarak göze çarpmaktadır. Zira davaların genel seyrine baktığımızda, gerek mahkemede şahit olarak dinlenenlerin ifadelerinde ve gerekse haksızlığa uğradıklarını iddia eden ve kendilerini “mazlum” olarak göstermeye çalışan kişilerin iddialarında, sanıkların suçlu olduklarını ispatlayacak somut bir kanıt bulunamadığını görmekteyiz.

Ayrıca haksızlığa uğradığını veya zulm gördüğünü iddia edenler adına özellikle Ermenileri haklı çıkarmak için bir çok dava ele alınırken, gerek savaş öncesi gerekse savaş esnasında kendi öz vatanında akla hayale gelmeyen insanlık dışı zulümlerle adeta yok edilmek istenmiş olan bir millet için, tek bir davanın dahi görüşülmemiş olması ise gerçekten son derece üzücü ve bir o kadar da düşündürücü bir olaydır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu gelişmelerin bir devamı olarak dünya kamuoyunda Türkler zalim, Ermeniler ise mazlum olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu gayretlerin arkasında birtakım hesapların da olduğunu unutmamak gerekir. Unutulmaması gereken bir gerçek daha vardır ki, o da geçmişte Türk milletinin mukadderatına yönelik hazırlanmış olan planlar nasıl başarısız olduysa, günümüzde de bu planların tekrar başarısız olacağı muhakkak şüphe götürmez bir gerçektir.

BÖLÜM 4: HARİCİ GELİŞMELER

4.1. Avrupa'daki Sulh Hazırlıkları

28 Haziran 1914 günü Avusturya-Macaristan veliahtı Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi, Avrupa'yı bir hafta içinde dünya çapında bir savaşa sürüklemiştir.(Armaoğlu, 1998:100) Dört sene boyunca Avrupa, pek ağır bir bilanço ile milyonlarca genç insanını yitirmiş, yakılıp yıkılmış ve parçalanmıştır. Sadece Almanya'nın ölü sayısı 1.827.000 idi. Bu rakam galiplerden Fransa için 1.400.000 iken, İngiltere için de 744.000 idi. (Tanilli, 2003:38) Dört yıl boyunca günde ortalama 5.000 kişi ölmüştü; ölümlerin çoğunun nedeni, top mermilerinin açtığı yaralardı. Avrupa'nın görünüşte uğruna savaşa girdiği Sırbistan 1914'deki nüfusunun dörtte birini kaybetmişti. Bu savaşan ülkeler arasında en yüksek kayıp oranıydı.(Roberts, 2003:229-230)

Henüz savaş bitmeden 1917'de, dövüşen askerler bitkin duruma düşmüş, bütün ülkelerde cephe gerisinde perişanlık görüntüleri belirmişti. Kamuoyunda, bu çilenin daha ne kadar süreceği sorusu gündemi meşgul ediyordu.(Renouvin, 2004:530).

Cephelerde silahların susturulmasıyla beraber kamuoyunun sulh konusunda çektiği özlemi, C. Şehabeddin "Münferid Sulh" adlı makalesinde şu sözlerle anlatıyordu: "Şu yaklaşan sulhta medeni devletlerin, meseleleri çözmek için baş vuracakları yol Reis Wilson'un tespit ettiği hak, uluslararası kuvvetli adaletin gerçekten kaymakamı olabilecek mi? Tehdit yerine insaf görecek miyiz? İki kavim arasındaki ihtilaf artık harb ve kuvvetle çözülmeyecek, öyle mi? demek. Şimdiden sonra gençler yığın yığın top ve tüfeng ağzına, bomba ve şarapnel altına atılmaktan kurtuldular! demek. Uzun ve çılgın harplerin nüfusta ve arazide açtığı mahvedici yaralar, bundan sonra "hukuka hürmet" le bir daha açılmamak üzere kapanacak...

Acaba medeniyet âlemi bunu ispatlayacağına kalben ve fikren inandı mı? Amerika Reiscumhurunun belirttiği hukuk etrafında yine süngüler takılmayacak mı? Bu hak ve adalet, sakın şu dört beş senelik savaşın yorgunluğundan dolayı ortaya atılsın, çıksın olmasın. Wilson'un düşüncelerinden şüphe duyuyorum. Amerika eski reiscumhuru (Rozvelis)'nin "The American İdeal" unvanlı eserinde: "Harbin temin ettiği büyük başarıyı sulh hiçbir zaman temin edemez" diyor.

Wilson'un prensipleri fikriyattan fiiliyata geçerken ne dereceye kadar korunabilecek... Bunun cevabını bize teklif edilecek sulhun şartları verecek... Ümit ederim ki, Wilson insani değerlerden kalbini ayırmasın ve Avrupa dengesinde kuvvetli bir Türkiye'nin de ne kadar lazım olduğunu unutmasın".(Hadisat 23 Ekim 1918 No:4)

Yine savaşı korkunç bir kâbus olarak niteleyen C. Şehabeddin, "Hatime-i Kâbus" başlıklı makalesinde ise savaşın insanlığa yüklediği ağır faturayı şu sözlerle ifade ediyordu: "Tam dört senedir devam eden kâbus-ı menhusdan işte derilerimiz kemiklerimize yapışık kurumuş ve küçülmüş, fakir ve müstahkir, bi-mecal ve pür matem çıkıyoruz. Artık kan kesildi. Yalnız gözyaşları akacak... Yılları takip eden asabi haftalar başladı. Tarih düne kadar yazılara "vur" diyordu, bugün "dur" dedi. Bu saatte tepelerde ölüm ve ateş tatil devrine girmiştir..." (Hadisat 2 Kasım 1918 No:14)

Geçirilen savaş hükümetlerin değil ulusların savaşı olmuştu. Zira dünyanın en büyük ulusları bütün yaşamsal enerjilerini harcayarak, öfke ve nefret içinde birbirlerine saldırmışlar, birbirlerini boğazlamaya uğraşmışlardı.(Churchill, 2004:15) Savaşın tarafların barış için öne sürdükleri tezler arasında kapatılması imkânsız bir engel vardı. İttifak Devletleri ilkin masaya oturulmasını ve sonra barış koşullarının belirlenmesini teklif ediyorlardı. İtilaf Devletleri ise bunun tam tersini savunuyordu.(Burak, 2004:183-184) Bu husus Stokholm'daki burjuvazi matbuatında şu sözlerle izah ediliyordu: "Sulhun şu veya bu suretle geleceği muhakkaktır. Fakat insanlığın sonsuz saadetine hizmet edecek bir şekilde geleceği muhakkak değildir. Yalnız bir tarafın idaresinde kuvvet değişikliğinin kâfi olmadığı, aynı zamanda diğer tarafta da böyle bir kuvvet değişikliğinin lazım olduğu söylenebilir. Harb adamlarının eli o kadar kana bulanmıştır ki bunların barış içinde bir sulh binası vücuda getirmeye hakikaten meyilli oldukları şüphelidir." (Hadisat 20 Ekim 1918 No:1)

Cenevre basınında ise sulh meselesine ilişkin; her milletin kendi mukadderatına hakim olması, sulh konferansında görüşülecek meselelerin milletler hukukuna uygun olarak halledilmesi ve milletlerin hukuku ile bunların tatbiki, arazi ve meşru kanunlardaki değişikliklerde; birleşik bir milletler heyetinin himayesi altında kati bir surette uluslar arası hukuk açısından lazım gelen kanunların neşr ve ilan olunması gerektiği ifade ediliyordu.

"Fransız Sosyalistleri Sulh İstiyor" başlığıyla verilen haberde Fransız sosyalistlerinin

sulh konusundaki düşünceleri şu sözlerle aktarıyordu: “Sulh eğer şimdi yapılmazsa, harb senelerce devam eder. Almanların sözde mağlup edildiğine dair çok laf dinledik. Almanlar daha çok zaman mukavemet edebilir. Binaaleyh biz sosyalistler için çabuk hareket etmek lazımdır. Aksi taktirde bütün dünya kan deryasında boğulacaktır.”

Tarafsız memleketlerde devam eden şayialara nazaran eğer İtilaf Devletleri; Wilson’un on dört maddelik prensiplerine uygun olarak Avrupa’daki merkezi devletler ile sulh imzalamaktan vazgeçerse, Amerika münferit bir sulh yaparak Fransa’da bulunan kuvvetlerini geri alacaktır.

İtalyan basınında yazılmış olan bir makaleye göre; İtalya hükümeti, Alsas-Loren, Avusturya ve Macaristan, Polonya ve Türkiye meselelerini halletmek üzere siyasi bir meclis toplanmasını talep etmiştir. Yine İtalyan gazeteleri İtalya devletinin arazi hakkındaki düşüncesine mani olan Wilson’un programına karşı neşriyatta bulunuyor ve arazi meselesinin sulh görüşmeleri başlamadan evvel çözülmesi gerektiğini belirtiyordu. Fransız başbakanı Clemenceau, Fransa meclisinden sulh ile ilgili bir karar vermesini talep ederken, Fransız Dışişleri Bakanı M. Pichone ise basına verdiği bir beyanatta; devletlerin henüz sulhun esasları konusunda ortak bir görüşe sahip olmadıklarını ifade etmiştir.(Hadisat 22 Ekim 1918 No:3)

Berlin basınına göre de: “İtilaf Devletlerinin ortak bir sulh programı düzenledikleri şimdiye kadar ortaya çıkmamıştır. Bunun da sebebi İngiltere ve Fransa’nın militarizm talebine Wilson’un izlediği yol ve harekettir.” (Hadisat 23 Ekim 1918 No:4)

Açık barış antlaşmaları ve gelecekte de açık diplomasi toprak sınırlarının milliyetler ilkesine göre düzenlenmesi ve milletler arası bir barış teşkilatının kurulması gibi temel prensipler kamuoyunda Wilson ilkeleri olarak bilinen ilkelerin özünü oluşturmaktaydı.(Ülman, 1973:243-244)

Avrupa, Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson’un belirlediği temel ilkeler doğrultusunda bir barış yapmak için emin adımlarla ilerliyordu. Barışın yapılacağına dair kamuoyunda kuvvetli bir inanış vardı. Bir barışın olacağı kesindi, fakat bu barışın Wilson’un belirlediği prensipler dahilinde mi olacaktı, yoksa galip devletlerin istedikleri şartlar dahilinde mi? İşte bu hususta kamuoyunda bir takım şüpheler vardı. Herkesin barışın yapılacağına dair inanışı tamdı, fakat hangi şartlar dahilinde yapılacağı tam bir netlik

kazanmamıştı. Bu noktada Avrupa kamuoyunu meşgul eden en önemli mesele Alman sulhunun hangi şartlar dahilinde yapılacak olmasıydı.

Elli iki aylık bir dönemi dolduran serüvenlerden ve can çekişmelerden sonra Alman ittifakı, yenenlerden aman dilemek durumuna düşmüştü. Almanya'nın geleceği; yenenlerin irade ve kararına bağlı görünüyordu. Zaten Almanların kendileri de, çekilen sıkıntı ve acıların baskısı altında sarsılmış bulunuyorlardı.(Churchill, 2004:15)

Bu hususta “ Vaziyet-i Umumiye-i Siyasiye” başlıklı haberde; kamuoyunu meşgul eden en önemli düşüncenin sulh meselesi olduğu, Almanya ile Amerika arasındaki notaların sürüncemede bırakıldığı, Amerikan basınına göre Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasını sağlayana kadar harbe devam edilmesi gerektiği, Alman devlet adamlarının propagandalarının sulhun şimdiye kadar neticelenmemesinde etkili olduğu, Macaristan'ın ise Almanya ile münasebetlerini kesmeye başladığı ve istiklali konusunda hareket ettiği ve daha önce sulh teklifinde bulunmayan Avusturya'nın da şimdi Habsburg Hanedanlığı tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı söyleniyordu.(Hadisat 26 Ekim 1918 No:7)

“Sulh Meselesini Kim İdare Edecek?” başlığıyla verilen haberde ise; İngiltere'nin sulh müzakeratının idaresinin, Wilson'da olmasını red ettiği ve bu konuda İngiltere tarafından karma bir komisyon tayin edildiği belirtiliyordu.(Hadisat 27 Ekim 1918 No:8)

Sulh hazırlıkları ile ilgili gelişmeler şu şekilde devam ediyordu:

“Savaşı başlatan Almanya'nın barışa yanaşması halinden en fazla memnun olan Wilson'dur. Almanya, Avusturya ve Rusya arasında paylaşılan Lehistan'ın, 1795 senesinde evvel var olup tekrar kurulma hakkına sahip olduğu ve ayrıca Almanya tarafında savaştan önce alınan yerlerin iadesi talebi vardır. Londra ve Paris'in de Avusturya'da bir federasyon kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Lemaş'ın öteden beri itilaf ve sulh taraftarı olduğu dikkate alınırca Avusturya'nın ve itilaf dostu Karoli'in sebebiyle Macaristan'ın yakın zamanda münferit sulh girişiminde bulunacakları kuvvetle muhtemeldir.Bu takdirde Almanya'nın yapayalnız kalacağı kesindir.”(Hadisat 30 Ekim 1918 No.11)

“Almanya teslim olmasa harp bu senede gelecek senede devam edecektir. Yalnız İtilaf

Devletleri, Almanya'nın tek başına tüm dünyaya karşı koyamayacağına farkındalar. Paris'e gelmekte olan sulh murahhasları kabul edilmeye başlanmıştır. Sulh komisyonu kurulmuştur. Beşeriyetin yuvarlanmakta olduğu bu günlerin bitmesi pek uzak değildir.” (Hadisat 1 Kasım 1918 No:13)

Bir Alman doktoru Cenevre basınından bir gazeteye verdiği beyanatta şu itiraflarda bulunmuştu: “Açık şehirleri bombalayanlar, çoluk çocuğu öldürenler, tarafsızların nakliye ve ticaret gemilerini batıranlar, insan hakları tecavüzünü uzatanlar hep biziz! Amerika'nın silah ve mühimmat imal etmesi harb için hakkıdır... Bizim için Wilson'un fikirleri bakîdir ve buna uymaktan başka çare yoktur. Bizden hiçbir şey alan yok halbuki biz Fransa'nın , Lehistan'ın, Sırbistan'ın bazı kısımlarını, Rusya'nın bazı parçalarını, Letonya'yı, Estonya'yı, Finlandiya'yı zapt ettik. Bunu bırakmadıkça müzakerata girişmek mümkün olmayacaktır.” (Hadisat 4 Kasım 1918 No:16)

“Sulh Hazırlıkları” başlığıyla verilen haberde; İngiltere namına Lord Curzon'un ve İtalya namına Sonnino'nun sulh meselesine dair Clemenceau ve Pichhon ile görüşmek üzere Paris'e gittikleri burada sulh ile ilgili usullerin tetkik edileceği ve teklif olunacak şartların kararlaştırılacağı ifade ediliyor ve sulh görüşmelerinin büyük ihtimalle Paris'te olacağı belirtiliyordu.(Hadisat 20 Kasım 1918 No:32)

Avrupa basınından alınan bilgilere göre; Wilson yakında Paris'te olacaktır. Poincare, Belçika kralı ve kraliçesi davet edilmiş olduğu gibi, İtalya, Sırbistan, Romanya, Yunan kralı, Japon veliahdı ve Portekiz, Çin, Kuzey Amerika cumhuriyetleri murahhaslarının dahi Paris'e geldikleri söylenmektedir.(Hadisat 24 Kasım 1918 No:36)

Yine sulh hazırlıklarına ilişkin “Paris'te Hazırlıklar” başlığıyla verilen haberde şöyle deniliyordu: “Fransa'nın başkenti İtilaf Devletleri için hazırlanıyor. Misafirlerin başlıcaları; Wilson, İngiltere kral ve kraliçesi, Yunan, Sırbistan, Romanya kralları ile Güney Amerika Cumhuriyetleri, Japon vesair hükümetlerinin murahhaslarıdır. Bunlar, İtilafın zafer nümâyişlerine iştirakle beraber umumi sulh esaslarının hazırlıkları için Paris'te icra edilecek müzakeratta hazır bulunacaklardır. Wilson, sulhta bizzat bulunarak sulh ve salahiyet hakkındaki nazariyatını sahnelemek fırsatına nail olacaktır.(Hadisat 25 Kasım 1918 No:37)

“Sulh Konferansı Tertibatı” başlıklı haberde ise; sulh konferansı tertibatının hayli

ilerlediği ve Ocak ayının ikinci haftasından itibaren Paris'te müzakerelerin başlayacağını tahmin edildiği belirtiliyordu.(Hadisat 2 Aralık 1918 No:44)

İngiltere Kralı Corcık'ın Paris'e gelişi onuruna Elize Sarayı'nda verilen ziyafette bir konuşma yapan Poincare; habden birkaç sene evvel medeniyet ve terakki için Fransa'nın Büyük Britanya ile birleştiğini, Fransa ve İngiltere'nin harbe meydan vermemek için her türlü tedbire başvurduktan sonra cihan hürriyeti uğrunda müştereken harbe girdiklerini söylemiştir. İngiltere kralı ise; Fransa Sarayı ve ordusunun yardımı sayesinde muzaffer olduklarını tebrik ile medeniyet ve hak için buldukları mücadelede Fransız ve İngiliz milletlerinin müşterek bir gayenin elde edilmesi esnasında birbirlerini takdir etmeyi öğrendiklerini ve bunun sulhun ve medeniyetin inkişafını mühim surette etkileyeceğine olan ümidini beyan etmiştir.(Hadisat 1 Aralık 1918 No:43)

Lloyd George, sulh konferansı hakkında basına verdiği bir beyanatta: "Sulhta adilane hareket edilmelidir. Haklarını tanımak mecburiyetinde bulunduğumuz milletler hakkında adil esaslar ile hareket etmemiz gerekmektedir. Şehirlerdeki hasarat tazmin edilmelidir. Harb esnasında takip edilen hat ve hareketi tamamen ispat ile cezaları temin etmek mümkündür" demiş ve mağlup edilen Almanya'nın Fransa'ya yaptığı haksızlığı telafi etmesinin lazım geldiğini ifade etmiştir.

İtalyan Başbakanı Orlando ise Milli Meclis'te yaptığı bir konuşmasında; müşterek arazi tesisi için daha fazla çalışmanın gerekli olduğunu ve köylülere doğrudan doğruya arazi dağıtmak için bir kanunun hazırlanması gerektiğini dile getirmiş ve ayrıca; İtalyan hükümetinin Wilson'un prensiplerine uygun bir şekilde hareket edeceğini, geri alınan eyaletlerden yükselen Alman seslerine hükümetin ilgisiz kalamayacağını ve ahaliye yardım edileceğini söylemiştir.(Hadisat 2 Aralık 1918 No:44)

Yine İtalya Meclis-i Mebusan'ında bir konuşma yapan Maliye Nazırı ise; İtalya mümessillerinin sulh konferansında milletlerin hürriyeti ile demokrasi esaslarını müdafaa edeceklerini beyan etmiştir.

İtilaf ile aynı düşüncede olan Çin cumhurbaşkanı da bir beyanatında; İtilafın sulh konusundaki hareketine iştirak ettiklerini ve artık sulhun temin olunacağından emin olduklarını ifade etmiştir.(Hadisat 5 Aralık 1918 No:47)

Bir kere diplomasi harekete geçmişti. Silah gücünün azalmaya başladığı, yenme kararlılığının sarsıldığı bu karışıklık döneminde Avrupa’da bir uzlaşma barışı düşüncesi gittikçe yayılıyordu.(Renouvin, 2004:557)

Diğer taraftan savaşın getirdiği büyük acılar, “savaş vurguncuları”nın birden yükselen zenginliklerin yarattığı tablo, derinleşen sosyal eşitsizliğin yol açtığı duygular, sonunda, bütün savaşan ülkelerde ağır bir siyasal ve sosyal bunalıma neden olmuştur.(Tanilli, 2003:28) Bununla ilgili “Sulh Neden Tehir Ediliyor?” başlıklı haberde gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Avrupa haritasını baştan başa değiştirecek olan bir konferans henüz toplanmadığı gibi tarihi de belli değildir. İtilaf Devletleri konferansta hangi hükümetlerle müzakere edeceklerini henüz tayin edemediler. Almanya, Avusturya ve Rusya’daki bilinen dahili hicranların etkisinden dolayı İtilafın bu husustaki tereddüdü haklıdır.”(Hadisat 5 Aralık 1918 No:47)

Sulh için yapılan teşebbüsler, artık olumlu sonuçlar vermeye başlamıştı. Bunun için umumi bir sulh konferansının yapılacağı Paris’te gerekli hazırlıklar yapılıyordu. Zaten Avrupa liderleri de Paris’e varmak üzere harekete geçmişlerdi. Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson 12 Aralık’ta Paris’te olacaktı. Belçika kralı ve kraliçesi ile Fransa Başbakanı Clemenceau ise Paris’e gelmişlerdi bile. Daha konferans başlamadan, konferansa katılacak olan Avrupalı liderler ve delegeler tarafından basına, zaman zaman çeşitli demeçler veriliyordu. Mesela İtalyan delegeleri verdikleri bir beyanatta; konferansta demokrasi ve milletlerin serbestliği esaslarını savunacaklarını belirtmişler ve ayrıca siyasi ve iktisadi sebeplerden dolayı İtalyan emellerinin devam ettiğini ve bu emellerden vazgeçilmediğini ifade etmişlerdir.(Hadisat 7 Aralık 1918 No:49)

Amerika Cumhurbaşkanı Wilson ise Avrupa’ya hareketinden evvel, basına verdiği bir beyanatta şöyle demiştir: “Savaş sona erdi. Silahla muzaffer olmak, ancak geçici bir muvaffakiyettir. Fakat cihan hürriyetinin itibarını kazanarak mağlup etmek ebedi bir muzafferiyettir.”(Hadisat 14 Aralık 1918 No:56)

Papa da yayınladığı bir bildiride; mütarekenin akdinden dolayı memnuniyetini dile getirmiş ve pek yakında milletlerin konferansa katılarak sulhu imzalayacaklarını beyan etmiştir. Papa ayrıca bu bildirisinde; yapılacak olan sulhun Hristiyanlığın adalet düsturları esasına bağlı, hakiki bir sulh olması için dua edilmesini de tavsiye etmiştir. Sulh konferansı ile ilgili gelişmelerin aktarıldığı başka bir haberde; kati bir sulh için ayrı

ayrı üç konferansın yapılacağı, buna göre birinci Versay'da İtilafçılar arasında, İtilaf Devletleri ile düşman devletleri arasında yapılacak olanın ise Mart veya Nisan'da toplanacağı ve üçüncü sulh konferansının da daha sonra kararlaştırılacağı belirtilmiştir.(Hadisat 9 Aralık 1918 No:51)

Yine dış basından edinilen bilgilere göre; Wilson'un İngiltere'de Lloyd George ile görüşükten sonra Fransa'ya hareket edeceği ve 12 Aralık'ta Fransa'da olacağı tahmin edilen Wilson'un burada sekiz gün kalacağı ve bu sırada sulhun esasları hakkında bir muahede imzalanacağı, sulh müzakerelerinin üç ay kadar süreceği ve sulha iştirak edecek olan delege sayısının ise bine yakın olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, her milletin ve memleketin taleplerini kongreye arz etmek için fevkalade bir faaliyet içerisinde oldukları da anlaşılmaktadır.(Hadisat 9 Aralık 1918 No:51)

Alman İmparatoru Kayzer II.Wilhelm'in muhakemesi, yapılan mezalimden mesul olanların cezalandırılması, Almanya'dan azami tazminat talebi, harb dolayısıyla zor durumda olanlara tazminat verilmesi, umumi saadet ve hayat gibi görüşler her ne kadar İngiliz Başbakanı Lloyd George'un seçim için ilan ettiği programında yer alan önemli maddeler olsa da, aynı zamanda bu maddeler, İngiltere'nin dolayısıyla onunla birlikte hareket edecek olan galip devletleri, barış masasında hangi şartları öne süreceklerine dair önemli ipuçları olarak görülebilir.(Hadisat 13 Aralık 1918 No:55)

Sulh konusunda Avrupa'nın büyük devletlerini endişelendiren önemli bir mesele vardı ki, o da Almanya idi, daha doğrusu Almanya ile yapılacak olan barış antlaşmasının şartları idi. Almanya ile öyle bir antlaşma yapılmalıydı ki, Almanya'nın yeniden saldırgan ve militarist bir devlet olarak sivrilmesi önlenbilsin.(Sander, 1997:291) Bu nedenle 1919 senesinin Ocak ayında Paris'te başlayan sulh konferansı içi halledilmesi gereken en önemli mesele, Alman sulhu meselesi olacaktır.

Aslında Paris'te sadece Almanya'nın değil, diğer yenilen devletlerin durumu da görüşülerek bir karara bağlanacaktır. Almanya'nın dışındaki diğer yenilen devletlerin delegeleri ile yapılan görüşmelerde ciddi anlamda bir sorun çıkmazken, en önemli sorun Alman delegeleri ile yapılan görüşmelerde ortaya çıkacaktır. Zira bu görüşmelerde zaman uzadıkça uzayacak; günler haftaları, haftalar ayları kovalayacak ve hatta bir ara görüşmelerden bir sonuç alınamayacağı ihtimali belirecektir. Bunun nedeni ise dünya barışını tekrar tesis etmek için kollarını sıvamış olan galip devletlerin, yenilen

devletlerin talepleri doğrultusunda değil de, sadece kendi görüş ve beklentileri doğrultusunda şartlar ortaya koymuş olmalarıdır. Bu durum, aynı zamanda dünyaya kalıcı bir barışı getirmekten ziyade tekrar bir dünya savaşının çıkmasının da temel sebebi olacaktır.

4.2. Alman Sulhu

4.2.1. Mütareke ve Almanya'daki Vaziyet

Alman genelkurmayının savaşı kazanmak olasılığı bulunmadığını bildirmesi üzerine, Alman hükümeti, 1918 senesi Ekim başlarında, Başkan Wilson'a başvurarak, Almanya'nın çarpışmayı kesip Wilson'un 14 ilkesi çerçevesinde bir barış imzalamaya hazır olduğunu açıklamıştı.(Ülman, 1973:254) Diğer taraftan muzaffer müttefikler Almanya'nın son sınırına kadar baskı altında tutularak suyunun çıkarılacağını söylüyorlardı. Bu durum, yenen ülkelerin halkını yanlış yollara yöneltiyor, Alman ulusunu ise karamsarlık ve ümitsizliğe düşürüyordu.(Churchill, 2004:21)

“Demokrasinin İflasına mı Hüküm Etmeli” diyen Stokholm'daki burjuvazi matbuatı, yaşanan hayal kırıklığını şu sözlerle anlatıyordu: “Stokholm'daki burjuvazi matbuatı Wilson'un cevabından dolayı hayal kırıklığına uğramıştır. Wilson'un ilk sualleri üzerine herkes sulh meselesinin süratle inkişaf edeceğini zan eylemiş idi. Wilson'un son cevabı İtilafçıların tahrikçi neşriyatına karşı müsaade göstermek olmuştur. Eğer İtilaf zümresi şu anda Almanya'dan kayıtsız şartsız teslim olmasını talep ediyor ise dünya demokrasisinin iflasına hüküm etmeliğimiz icap eder.” Bunları söyleyen Almanya'daki burjuvazi matbuatı aynı zamanda, sosyal demokratlara ve amele sınıfına da ihtarlar da bulunuyor ve onlara, Bolşevikliği misal olarak gösteriyordu.

Sulh konusunda Alman Sosyal Demokrat Fırkası ise neşrettiği bir beyannamede şunları söylüyordu: “Vaziyet vahimdir, fakat fırka Almanya'nın hayati menfaatlerini ihlal edecek bir sulha razı olmayacaktır. Batı cephesinde İtilaf ordu kitleleri müthiş bir gayret ile ilerliyorlar. Almanya ve Alman milleti, İngiliz ve Fransız istila politikacılarının kurbanı olmak tehlikesi karşısında bulunuyor. Alman milleti kendini cebr ve kahr altında bulunduracak, hissiyatını zedeleyecek ve hayati menfaatlerini ihlal edecek bir sulha asla razı olmayacaktır.(Hadisat 20 Ekim 1918 No:1) Alman hükümetinin muhalefet kanadı ise; Almanya'nın Wilson'a vereceği cevabi notasında, İtilafın

mütarekeyi ne gibi şartlar dahilinde yapacağını belirtmesini istemiş, Müstakil Sosyal Demokratlar da, müstakil sosyal demokrasinin Alman milleti arasındaki birliği göstermesi açısından cevabi nota için yapılacak müzakerata iştirak etme arzusunda olduklarını söylemişlerdir.

Ayrıca Berlin’de neşredilen bir Alman gazetesi; İtilaf Devletlerinin takındıkları tavır ile ortaya koydukları taleplerinin, Almanya’da milliyetperverliğin oluşumuna sebep olabilecek bir ehemmiyete sahip olduğunu belirterek, İtilaf devletlerinin bu hususa dikkat etmeleri ve bundan sakınmalarını tavsiye etmiştir.(Hadisat 22 Ekim 1918 No:3)

Almanya’nın Wilson’a verdiği cevabi notada ise; Almanya’nın Wilson’a teslim olduğu, tahribat yapılmaması için ordu kumandanlarına emir verildiği, yeni hükümetin milli hakimiyet esasına göre kurulduğu ve Müttefiklerin onunla müzakere edecekleri belirtiliyor ve ayrıca Almanya; işgal altındaki arazilerin boşaltılmasını kabul etmekle beraber tahliyenin askeri memurlar tarafından uygulanacağı ve bunun için zaman verilmesini istiyor, Alman hükümeti bu işlerin teferruatına çare bulmayı Wilson’a bırakıyor, sulhun adilane ve hakkane olacağına emin olmak istiyor, Alman ordusuna isnat edilen olayların tarafsız bir komisyon tarafından değerlendirilmesini teklif ediyor ve Alman milletinin çoğunlukla ıslahata taraftar olduğunu belirtiyordu.

Almanya’nın bu durumu ile ilgili ise İtalyan basınında şunlar söylenmekteydi: “Almanya tamamıyla mağlup olmuştur. Bunun da delili, Almanya’nın sulh yolunda verdiği tekliftir. Bir galip bir de mağlup vardır. Biri emredecek diğeri itaat edecektir.”(Hadisat 23 Ekim 1918 No:4) Oysa Rotterdam basınında; Alman ordusunun verdiği kayıplara rağmen yine de pek kuvvetli olduğu, Almanya’nın harbe devam edeceği ve inkara lüzum olmadığı ifade edilmiştir.(Hadisat 24 Ekim 1918 No:5)

Bu hususta “Alman ordusu Hakkında Beyanat” başlığıyla verilen haberde ise şöyle deniliyordu: “Alman ordusu hala harb etmeye muktedirdir. İtilaf ordusunun tüm gayretlerine rağmen Alman ordusu cephenin yarılmasına izin vermemiştir. Alman ordusunun geri çekilmeye mecbur olduğu doğrudur. Fakat Alman ordusu hala salim bir surette bulunuyor. Bulduğu cephe uzun müddet mukavemet edebiliyor.”(Hadisat 25 Ekim 1918 No:6) Aslında Almanya’nın Batı cephesindeki durumu 1918 senesinin Eylül ayına kadar iyiydi. Fakat bu, başarılar sonucunu etkileyecek nitelikte değildi. Zira, Almanya 3 Ekim’den itibaren Müttefikler nezdinde barış teşebbüsünde

bulunmuştur.(Armaoğlu, 1998:143)

Bu günlerde Almanya'yı meşgul eden en önemli mesele sulh meselesi idi. Alman Başbakanı Max de Bade, Reichstag (Alman Meclisi)'da yaptığı bir konuşmasında sulha ilişkin düşüncelerini şu sözlerle dile getiriyordu: “Bütün memleketlerde bir fikir mücadelesi cereyan etmektedir. Bu durum memleketimizde de geçerlidir. Wilson'un yeni notası, ihtimal ki, Alman milletinin hususuna göre olacaktır. Sulha kadar her iki ihtimale karşı da hazırlanmak gereklidir. Alman milletinin konferans masasına körü körüne sevk edilmemesi lazımdır. Yoksa milletimizin istikbali için verilecek karar ne olacak? Hak meselesinin, Alman milletinin aleyhinde çözülmemesi, Wilson programının esasıdır. Kendi milli idaremizle dahi diğer milletlerin hakkını ve saadetini kabul etmeliyiz.”(Hadisat 25 Ekim 1918 No:6)

Amerikan Başbakanı Wilson ise Amerikan Kongresi'nde, Alman mütarekesine ve sulha ilişkin yapmış olduğu konuşmasında; kanun ve kurallara uygun bir şekilde mütarekenin olacağını, esas meselenin devam etmekte olan harb olduğunu, Prusya kralının imparatorluk siyasetinin yok olma ihtimaliyle karşı karşıya kaldığını, dünya milletlerinin artık Alman siyasetine inanmakta tereddüt ettiğini, ancak Alman milleti mümessilleri ile müzakerelere girişebileceğini ve Almanya'nın öncelikle sulh için değil, mütareke için teslim talebinde bulunması gerektiğini ifade etmiştir.(Hadisat 28 Ekim 1918 No:9)

Bu düşünceler içerisinde olan Wilson, Alman notasına verdiği cevapta ise şunları söylüyordu: “Alman milleti, Reichstag Meclisi'nin de genel arzusu ile sulh istemektedir. Askeri militarizmin Almanya'yı yönetenlerin üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Dünya milletleri şimdiye kadar Alman siyasetine hakim olanlara karşı emniyet ve itimadın olamayacağını beyan etmeyi vazife sayar. Sulh akdi esnasında harbin suçlarını ve haksızlıklarını unutturmak cihetinde bulunduğu taktirde, Amerika hükümetinin ancak Almanya'nı hakiki hakimleri sıfatıyla yasal düsturları hakkında teminat ve söz verecek Alman mümessilleriyle müzakerelere girişebileceğini bir defa daha kaydeder. Aksi taktirde Almanya teslim olmalıdır.”

Wilson'un bu cevabını, Alman başbakanı Max de Bade, Reichstag Meclisi'nde yaptığı bir konuşma ile şu şekilde değerlendirmiştir: “Wilson'un mukabil cevabı geldi. Bütün Alman milleti, hükümet sulh teşebbüsü konusunda, içinde bulunduğu durumu tahmin

edebiliyordu. Wilson'un cevabı tüm memleketlerde olduğu gibi bizde de bir fikir mücadelesi başlatmıştır. Harb ahalinin şahsi hürriyetini tehdit etmiştir. Sulh bu hürriyeti tamamen iade edecektir. Harb devam ettikçe mümkün olmayacaktır. Ahali haksızlıklardan, zorbalık ve şiddetten bu suretle kurtulacaktır. Yeni hürriyet ile bir kat daha şahsi menfaatimiz için vatanımızın hukukunu korumalıyız. Düşman kapılarımızdadır. Askerlerimizin bugünkü görevleri oldukça zordur. Bir taraftan vatani, diğer taraftan sulhu düşünerek harb ediyorlar. Bu nedenle kendilerine şükran ve güvenimi sunarım. Bunlara karşı demeliyiz ki: "Vatan sizi terk etmemiştir. Tüm ihtiyaçlarınıza cevap verecektir." Wilson'un Almanya'ya verdiği cevap Times'ta; Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasını istediği şeklinde değerlendirilmiştir.(Hadisat 26 Ekim 1918 No:7) Berlin basını ise; bu nota ile bütün müşkilatın aşıldığını ve sulha doğru büyük bir adım atıldığını belirtmiş ve şimdi İtilafın mütarekeyi kabul için ne gibi şartlar buyuracağını görmek gerektiğine dikkat çekmiştir.(Hadisat 27 Ekim 1918 No:8)

"Vaziyet-i Siyasiye-i Umumiye" başlıklı haberde ise, gündemdeki en önemli konunun mütareke olduğundan bahsediliyor ve şöyle deniliyordu: "Wilson'un Almanlara verdiği cevap, Almanları memnun edecek bir mahiyette değildir. Çünkü bu suretle İtilafın gerçek maksadının neden meydana geldiği anlaşılıyor. Wilson, Almanya'nın istediği şartları kabul etmiyor. Kayzer, fedakârlıkta bulunacak mıdır? Bunun cevabını şüphesiz yakın bir gelecek verecektir."(Hadisat 28 Ekim 1918 No:9)

Mütareke için harekete geçen Almanya, Wilson'a verdiği cevabi notasında; Wilson ilkelerini kabul ettiğini, görüşmelerin milli bir hükümet tarafından icra edileceğini ve mütareke için sunulacak tekliflere önem vereceğini beyan etmiştir.(Hadisat 29 Ekim 1918 No:10)

Yine "Vaziyet-i Siyasiye-i Umumiye" başlığıyla verilen haberde, Avusturya'nın mütareke teklifinden sonra Almanya'nın yalnız kalacağından bahsediliyor ve şöyle deniliyordu: "Avusturya bu suretle mütareke yapmada başarılı olursa büsbütün yalnız başına kalan Almanya ne yapacak? Ya mütareke için düşman orduları başkumandanına müracaat edecek, ya da İtilaf devletlerinden intizar etmekte olduğu mütareke şartlarının kabulünü bekleyecek. Bu konu Alman Kayzer'i II.Wilhelm başkanlığındaki Saltanat Meclisi'nde görüşülmüştür. İki şıktan hangisinin seçileceğini yakında öğreneceğiz."

Haberin devamında ise; İtilaf orduları başkumandanının taarruzdan vazgeçmek istemediği, harbin şiddetle devam ettiğini, İtilaf ordularının bazı hatlarda ilerledikleri, Alman denizathlılarının hala birkaç İtilaf gemisinin batırıldığı ve ayrıca bir Alman piskoposu olan Hertman'ın Papa nezdinde sulha dair teşebbüsatta bulunduğu ifade edilmiştir.(Hadisat 3 Kasım 1918 No:15)

Almanya'nın mütareke şartlarını kabul ettiğini belirten bir haberde ise gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “İtilaf ordularının Avusturya arazisinden geçerek Saksonya ve Bavyera sınırına doğru ilerlemekte oldukları anlaşılıyor. Bu keşmekeş arasında acaba Habsburg hanedanının durumu ne olacaktır? Acaba idaresi devam edecek midir? Almanya bu baskı karşısında mütareke şartlarını kabul etmiştir. Mütarekenin bazı şartları; Alman donanmasının teslimi, Strasburg ve Miç şehirlerinin Fransa'ya iadesi, Krupp fabrikalarının İtilaf Devletlerine verilmesi ve müstahkem Helfuland adasının İtilafa terki tarzında olmuştur.”(Hadisat 5 Kasım 1918 No:17)

1918 yılının Ekim sonuyla Kasım başlarında,Almanya tam bir perişanlık manzarası göstermekteydi. 3 Kasım'da Kiel'de donanma erlerinin ayaklanmasıyla başlayan ihtilal hareketi kısa bir zamanda diğer Alman şehirlerine de sıçramıştı.(Renouvin, 2004:708-711)

Almanya'nın dahili ve askeri vaziyetine ilişkin gelişmelerin aktarıldığı bir haberde ise şu bilgiler veriliyordu: “Almanlar bir adamın hatırı için savaşı sürdüremezler. Buna ve ağır ithamlara maruz kalan Almanya imparatorunun resmi hayatının sona ereceğini söylemek büyük bir kehanet olmasa gerek. Almanya'nın dahili vaziyeti gibi askeri vaziyeti de günden güne vahim bir hal alıyor. İtilafın hudutlardan yaptığı baskı ile birlikte birde Almanlar, şimdi Rusya'nın hücumundan endişe ediyorlar. Bunun için Beyaz Ruslarla meskun arazi ile Ukrayna'yı terk ediyorlar. Odesa'da bazı düşmanca hareketlere maruz kalan Almanlar, Romanya'dan dahi aynı muameleyi görüyorlar. Bilmiyoruz, tarih sayfalarında böyle her taraftan saldırıya uğrayan bir millet var mıdır?”(Hadisat 7 Kasım 1918 No:19)

9 Kasım günü Alman Başbakanı Max de Bade, İmparator'a danışmadan, II.Wilhem'in tahttan çekildiğini ilan eder ve başbakanlığı sosyalistlerden Ebert'e bırakır. Aynı günün akşamı Ebert, Reichstag'da Alman Cumhuriyet'ini ilan eder ve ikinci Reich tarihi bu şekilde kapanmış olur. (Armaoğlu, 1998:143) Diğer taraftan mütareke ile ilgili

gelişmelerin aktarıldığı bir haberde; Avusturya'dan sonra Almanya'nın da mütareke şartlarını kabul ettiği, İmparator Wilhem'in tahtını terk ettiği, Alman orduları başkumandanının İtilaf kuvvetleri başkumandanı General Foch'a müracaatla mütareke müzakeresine girişmeyi teklif ettiği bildiriliyor ve ayrıca Almanya'nın; donanmasının teslimi, Helfuland'ın İngilizler tarafından işgali, Miç ve Strazburg kal'alarının Fransızlar tarafından işgali, Don Nehri köprübaşlarının Amerikan askerlerine terki ve teslimi, Krupp fabrikalarının İtilaf Devletlerinin kontrolüne verilmesi, işgal altındaki Fransa ve Belçika arazisinin tahliyesi ve mütarekenin Brüksel'de gerçekleşmesi şartlarını kabul ettiği ifade ediliyordu.(Hadisat 9 Kasım 1918 No:21)

“Alman İmparatoru İstifa Etti” başlığıyla verilen haberde ise; Alman İmparatoru ve Prusya Kralı II. Wilhem'in saltanat tahtından feragat ettiği ve başvekilin müstakil bir Alman meclisi için bir kanun tasarısı teklif etme düşüncesinde olduğu beyan ediliyordu. İstifa eden Alman İmparatoru II.Wilhem, basına verdiği bir demeçte şöyle diyordu: “Dağ bizden yüz çevirdi. Harp cihanşümul olmakla beraber bizim aleyhimize dönüşmüştür. Almanya artık şark rüyalarından vazgeçmelidir. Balkanlar bizim müdahalemiz olmaksızın ıslah olacaktır. Türkiye’de de oyunumuzu kaybettik.” (Hadisat 11 Kasım 1918 No:23)

Ayrıca başka bir haberde de; tahtını ve tacını bırakarak firara mecbur olan Alman İmparatoru'nun, kendisine halef olarak kimseyi göstermediği ve bu durumda Alman devletinin gelecekteki hükümet şekli meselesinin hallinin Alman milletine bırakıldığı belirtilmiştir.(Hadisat 13 Kasım 1918 No:25)

Bu arada Almanya'ya daha önceden tebliğ edilen mütareke şartlarının kabulü için İtilafın verdiği 72 saatlik mühlet dolmuş ve 11 Kasım 1918'de mütareke şartlarının Almanlar tarafından kabul edildiği, resmen General Foch'a bildirilmiştir. Buna göre Almanya ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan mütareke şu maddelerden oluşmaktaydı:

1. Belçika, Alsas-Loren ve Lüksemburg'un tahliyesi.
2. Otuz gün zarfında Ren nehri civarındaki arazinin tahliyesi ve nehrin İtilaf askerleri tarafından işgali.
3. Alsas-Loren'deki yeni hududun İtilafa teslimi ve Alsas-Loren'in Fransa tarafından

işgali.

4. Rusya, Romanya vesair yerlerde bulunan Alman askerlerinin geri çekilmesi.
5. Almanya'da bulunan İtilaf ve Amerikan esirlerinin iadesi, Alman esirleri iade olunmayacaktır.
6. Bükreş ve Brest-Litowsk muahedelerinin feshi.
7. Kara ve denizlerdeki düşmanlığa hemen son verilmesi.
8. Bütün savaş gemilerinin ve denizatlılarının İtilafa ve Amerika'ya teslimi.
9. 2.500'ü büyük çaplı, diğerleri ve sahra topu olmak üzere 5 bin top ile 50 bin mitralyözün teslimi.
10. 5 bin lokomotif ve 50 bin vagonun mükemmel bir halde olduğu gibi itilafa teslimi.
11. Almanya'da bulunan bütün sivil esirlerin memleketlerine dönüşüne izin verilmesi.
12. Baltık Denizi'nden serbestçe geçiş hakkının sağlanması.
13. Mütareke müddeti elli gündür.
14. İtilaf Devletleri bütün Alman limanlarını, Alman Boğazı'ndaki bütün istihkâmları işgal etmek ve torpilleri kaldırmak yetkisine sahiptir.

İtilaf ile Almanya arasında imzalanan mütarekeden sonra tüm cephelerde 11 Kasım akşam saat altıdan itibaren çarpışmalar sona ermiştir. Mütarekeden sonra Fransız Meclisi Mebusanı'nda bir konuşma yapan Meclis Başkanı: "Bir müddet sonra Fransa'nın toprağında hiçbir Alman neferi bulunmayacaktır. Bir müddet sonra Belçika topraklarında tek bir Alman neferi bile kalmayacaktır. Bir müddet sonra Alsas-Loren'de Alman askerlerinden eser bile kalmayacaktır" diyerek antlaşmadan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.(Hadisat 12,13,14 Kasım 1918 No:24,25,26)

Hadisat'ta Alman mütarekesine ilişkin şöyle bir değerlendirme yapılmıştır: "Almanya ile diğer devletlerinin mütareke şartları karşılaştırılırsa Almanya'nınkinin kat kat daha ağır olduğu anlaşılır. İtilaf Devletlerinin maksadı; Almanya'nın bir daha tehlikeli oyunlara girişmesine meydan vermemek ve Alman fesadını kırmaktır. (Hadisat 15 Kasım 1918 No:27)

Mütareke şartlarının son derece ağır olmasından dolayı Wilson'a başvuran Alman Hariciye Nazırı; mütareke şartlarının ağır olduğunu, ablukadan dolayı milyonlara ulaşan erkek, kadın, çoluk çocuğun açlığa mahkum olacaklarını, Almanya'nın mütareke şartlarını kabul etmek zorunda kaldığını, şartların ağır olmasının Almanlarda acı bir tesir oluşturacağını ve birtakım hisleri uyandıracığını arz etmiş ve Wilson'dan bu şartların İtilaf Devletleri nezdinde hafifletilerek değiştirilmesi için ricada bulunmuştur.(Hadisat 18 Kasım 1918 No:30)

Daha sonra Alman Hariciye Nazırı'na cevap veren Amerika Hariciye Nazırı Lansing; Almanya'nın sulh konusunda yalnız Amerika'ya değil, diğer İtilaf Devletlerine de müracaat etmesinin gerekli olduğunu söylemiştir.(Hadisat 20 Kasım 1918 No:32)

“Almanya'da Halk Mütarekeyi Kabul Etmiyor” başlıklı haberde ise şöyle deniliyordu: “Dün Almanya'da bir kısım ahali, mütareke şartlarını kabul etmeyerek harbe devam lehinde büyük nümayişler yapmışlardır. Bunu ordu ve donanmaya da sirayet ettirmek istemişler, fakat ordu ve donanma kabul etmemiştir.”(Hadisat 19 Kasım 1918 No:31)

Almanya mütareke gününden itibaren, iç siyasal ve ekonomik durumu itibarıyla, her gün biraz daha çöküntüye doğru gitmekteydi. Almanya'da ayaklanmalar gittikçe arttı ve Almanya içerde tam bir keşmekeşe uğradı. Rusya'daki Bolşevik rejiminin de kışkırtmasıyla komünistler bu karışıklıklarda aktif bir rol oynuyordu.(Armaoğlu, 1998:155)

“Almanya'da İhtilal” başlığıyla verilen haberde; Berlin vilayetinde büyük bir ihtilalin olduğu, Bolşeviklerin harekâtını andıran bu ihtilal esnasında Alman imparatorunun ve bütün haneden heykellerinin parçalandığı, ahali tarafından birçok tahribatın icra olduğu bildirilmekteydi.(Hadisat 13 Kasım 1918 No:25)

“Almanya'daki Vakayı” başlıklı haberde ise şöyle deniliyordu: “Almanya'da birkaç gün ara ile ihtilal oluyor. Almanya'daki kanlı ihtilalin ve Berlin'deki Bolşevik hükümetinin aslı esası vardır. Alman imparatorluk monarşisinin yerine, demokratik bir yönetim şekli için büyük bir inkılap meydana gelmiştir. Bu inkılap karmaşasında Berlin Sarayı yağmalanmıştır. Çoğunluk kabinesinin durumunu koruduğu ve Almanya'nın müstakbel idare şeklinin Prens Max de Abade'nin belirttiği milli meclis tarafından tayin edileceği kesindir. Yeni ittifadın bunlar tarafından kurulacağı kanaati vardır. Birçok Alman

hükümdarlarının, Bavyera ve Saksonya krallarının istifa ettikleri bildiriliyor.” (Hadisat 21 Kasım 1918 No:33)

Bu arada Almanya’da, Bolşevizm günden güne şiddetini arttırmaktaydı. Şehirdeki ihtilal Alman ordusuna da sirayet etmişti. Askerler zabitlerini öldürüyor, geçen sene Rusya’da meydana gelen feci sahneler yaşanıyordu.(Hadisat 17 Kasım 1918 No:29) Diğer taraftan mütareke hükümlerince İngiliz süvarisi Alman hududuna doğru ilerlerken, Fransızlar da İsviçre hududuna kadar Ren Nehri’ne doğru yaklaşmıştı. İtilaf kuvvetleri kumandanı Mareşal Foch’un ise Strazburg’u işgal etmesi an meselesiydi. Ayrıca Alman arazisinin işgal edecek olan, 250 bin kişiden oluşan Amerikan Üçüncü Ordusunun adı da işgal ordusuna dönüştürülmüştü.(Hadisat 24 Kasım 1918 No:36)

Mütarekenin ağır şartlarını peyderpey yerine getiren Almanya, aynı zamanda harb gemilerini İngiltere’ye teslim ediyordu. Bir taraftan Amerikan Üçüncü Ordusu Ren Nehri civarındaki Alman arazisini işgal ederken, diğer taraftan Fransızlar 1871 senesinden beri bıraktıkları Alsas-Loren’i geri alıyorlardı. Tüm bunları zaten mütareke ile kabullenmiş olan Almanya ise ileride yapılacak olan barış antlaşmasından azami derecede istifade edebilmek için kendisini açlıktan perişan olmuş bir mazlum gibi göstermeye çalışıyordu.(Hadisat 25 Kasım 1918 No:37) Bu hususta “Alman Ahvali” başlıklı haberde Almanya’nın vaziyeti şu sözlerle anlatılıyordu: “Güney Almanya’da özellikle Bavyera’da Berlin Sosyalist hükümeti idaresine karşı gittikçe artan bir husumet kendini göstermektedir.Berlin’in itilaf yanlısı siyasetinin, Bavyera ile beraber bütün güney ve batı Almanya’yı tamamen kuzey Almanya’dan ayrılmaya sevk edeceği kuvvetle muhtemeldir.

Almanya’daki ihtilal devam etmekte, hatta ilerlemektedir. Bolşevizm’in Almanya’nın her tarafına yayılmasından endişe duyuluyor. Bavyera hükümeti, meclisi derhal toplanmaya davet ederek Almanya’nın güneyinde bulunan diğer devletlerle beraber cumhuriyet ilan edeceğini Berlin’e bildirmiştir. Bavyera’nın merkezi olan Münih şehrindeki gazeteler “Artık Prusya tahakkümü istemeyiz” diyorlar ve oradaki köylüler şehirleri boykot ediyorlar.

Batı Almanya’dan dönen bir Fransız muhabiri; Almanların harbde mağlup olmalarıyla beraber İngiltere’ye karşı çok şiddetli bir kin ve düşmanlık beslediklerini ve çocuklara varıncaya kadar Almanya’daki herkesin İngiltere’den intikam alma fikrini ve hissini

beslemekte olduklarını,Almanların ne unutkan nede affeden bir millet olmadıklarını söylemiştir.”(Hadisat 27 Kasım 1918 No:39)

Yine mütarekenin uygulanışı ve Almanya’daki vaziyete ilişkin haberler şu şekilde aktarılıyordu:

“Almanya’da Hicran” : Almanya’da Bolşeviklik tamamıyla yerleştirmiştir. Generaller ve kumandanlar acınacak bir halde bulunuyorlar.(Hadisat 28 Kasım 1918 No:40)

“Almanya Ahvalı” : İtilaf Devletleri Flemek’ten Wilhem’in iadesini talep edecektir. Çünkü İmparator Wilhem pervasız açıklamalar yapmakta ve Alman muhibbi olan bazı yerlerin de dikkatini çekecek birtakım beyanatta bulunmaktadır. Kayzer Wilhem’in Almanya ile hem hudut olan bir memlekette ikameti, sulh ve salâh için bir tehlike olarak görülmektedir.

“Son haberler” : İngiliz donanması Alman limanlarını işgal ediyor. (Hadisat 29 Kasım 1918 No:41)

“Fransız ordusu Lüksemburg’u geçerek Alsas hududu önüne gelmiştir.İngiliz kuvvetleri de Alman hududunun önünde bulunuyorlar.” (Hadisat 30 Kasım 1918 No:42)

“Belçika Alman kuvvetlerinden arındırıldı... İngiliz ve Fransızlar, Alman toprağında ilerliyorlar... 20 Alman harb gemisi dün İngilizlere teslim edildi... Wilson, sulh için Avrupa’ya geldiğinde Alman şehirlerini ve limanlarını gezmesi için davet edilmiştir.”

“Alman Bolşevizm hareketleri Rusya’dakine göre daha itidalli olmuştur. Çünkü isyancılar emlak ve emval-ı hususiyeye dokunmamışlardır. Bilhassa buna teşebbüs edenlerin idam edileceği bildirilmiştir.” (Hadisat 1 Aralık 1918 No:43)

“Yeni Almanya”: Almanya hükümeti, Almanya’nın hakiki vaziyeti ve kabul edilmesi icap eden mesleği idrakten ne kadar uzak bulunduğunu gösteriyor.

“Üçüncü Amerikan ordusu Alman hududunu geçerek Almanya’ya girmiştir.” (Hadisat 3 Aralık 1918 No:45) “Alman ahalisi namına Alman federasyon meclisinde yapılan görüşmelerde; Alman birliği ve demokrasisinin esaslarının korunması ve meydana gelebilecek olan cereyanların önlenmesinde karar birliğine varılmıştır.”(Hadisat 6 Aralık 1918 No:48) İtilaf ordularının Ren bölgesindeki ilerleyişi devam etmektedir.

İtilaf kuvvetlerine bağılı Sekizinci Ordu Kumandanı General Jerar, birliğıyle beraber Alman hududunu aşıp Ren bölgesine girdiğı esnada, Alman ahalisine hitaben; ahalinin her türlü haksızlıklara karşı askeri memurlara müracaat edebileceklerini, yalnız Fransa'nın istiklal şerefini ihlal edecek teşebbüslere müsamaha edilmeyeceğini söylemiştir.” (Hadisat 7 Aralık 1918 No:49)

“Almanya'ya Ültimatom”: Mareşal Foch, en iyi ve en kuvvetli Alman lokomotiflerinin teslimi için dermiyan ettikleri talebi tekrar etmiştir. Mühlet yarın saat onda sona erecek, netice meçhuldür.”

“Berlin'de Bolşevik çatışması devam etmekte ve yollarda birçok ölü görölmektedir. Bolşevizm cereyanı Berlin'i terk ile Ren şehrine doğru ilerlemektedir.” (Hadisat 8 Aralık 1918 No:50)

“Almanya'da serbest bırakılan esirlerin durumu, hem İngiltere hem de Fransa kamuoyunun fevkalade tepkisine neden olmuştur... Alman hariciye nezareti; hükümetin bütün vesikalari tetkik ettikten sonra harbin sorumlularını muhakeme etme hususunda karar vereceğini açıklamıştır.” (Hadisat 10 Aralık 1918 No:52)

“Almanya'nın, Wilson'u Almanya'ya davet etmesi üzerine Wilson, bu davete: “Almanya'nın yaptığı cinayetleri affettirmesi için uzun nedamet seneleri ve samimiyetine deliller lazımdır. Hiçbir hakiki Amerikalı, her kim olursa olsun, bir resmi görevi olmadan Almanya'ya gitmek istemez” diyerekten ret cevabı vermiştir.”

“Alsas'ın Fransa'ya teslim edilmesi kararından sonra Strazburg şehrinde balkondan halka hitab eden Fransa Başbakanı Poincare: “Bütün Alsas halkı Fransa'ya karşı muhabbet ve sadakat nişaneleri ithaf eylemişlerdir. Almanya türlü türlü yollara başvurmuş, oğullarınızı kışlalarda Fransa'ya karşı kin ve garz ile yetiştirmeye çalışmıştır. Başarılı olamayınca da tehcire başlamışlardır. Alsaslılar bugün kurtulmuşlardır, yarın tekrar Fransızlığa kavuşacaklardır” demiştir. (Hadisat 12 Aralık 1918 No:54) “İngiliz süvarileri Bon'a girmişlerdir ve Ren nehri üzerindeki köprüyü işgal etmişlerdir. İngiliz, Fransız ve Belçika askeri komisyonları 9 Aralık'ta Berlin'e vasil olmuşlardır. Amerikan işgal kuvvetlerinin bir kısmı Ren nehrine doğru ilerleyecektir. Sivil ahali Amerikan askerlerine karşı pek hararetle bir kabul göstermektedir. Ayrıca bütün Alman müstemlekeleri İngiliz bayrağı altında yaşamak

arzusundadırlar.” (Hadisat 15 Aralık 1918 No:57)

Tüm bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere, Birinci Dünya Savaşı öncesinde dünyaya dehşet saçan bir imparatorluk yani Alman İmparatorluğu, artık tarih sayfalarından siliniyordu. Yapılan ateşkes antlaşması ile Almanya'nın kaderi artık galip devletlerin eline bırakılmıştı. Bir taraftan mütareke, diğer taraftan bir çok şehirde çıkan Bolşevik kökenli sosyalist ayaklanmalar, ilerde Almanya'yı daha da kötü günlerin beklediğinin habercisi olacaktır. Bunlardan da önemlisi, Alman varlığı için asıl tehlike; galip devletlerle yapılacak olan bir barış antlaşması idi. Zira galip devletler ile Almanya arasında imzalanan mütareke, ilerde yapılacak olan barış antlaşmasının daha da ağır hükümler taşıyacağına bir göstergesi olmuştur.

4.2.2. Alman Sulhunun Şartları

Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri, cephelerde silahlar sustuktan sonra Paris'te toplanarak dünya düzenini yeniden şekillendirmek için görüşmelere başlamışlardı. Birinci derecede onları uğraştıran problemler, savaş sonunda tasfiye edilen imparatorlukların mirasları, yeni doğan ve mevcut fırsatlardan faydalanarak genişleme çabası içerisinde olan bazı devletlerin çeşitli isteklerinin karşılanması ile ilgili idi. En önemli mesele ise Almanya'yı, bir daha Avrupa'yı tehdit edebilecek bir ülke olmaktan çıkaracak bir barış antlaşması yapabilmektir.

Ağustos başında kimse 1918 savaşının bir zaferle sonuçlanacağını ummuyordu. Eylül sonunda bile İtilaf kuvvetleri başkumandanı Foch, 1919 savaşının hazırlıklarına başlamayı düşünüyordu. Oysa Almanların ateşkes talebi birden beklenmedik ufuklar açtı.(Renouvin, 2004:726)

18 Ocak 1919'da, yani Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunun yıldönümü günü başlayan Paris Barış Konferansı'nda, Alman sulhu öncelikli olarak halledilmesi gereken en önemli mesele idi. Almanya'yı bir kere daha başını kaldıramayacak derecede ezmek ve Almanya'nın yine Avrupa dengesini bozmasını önleyecek tedbirler almak, İngiltere ve Fransa için hayati bir öneme sahipti.(Armaoğlu, 1998:145-146) Aslında Paris Barış Konferansı, yeni bir dünya savaşının çıkmasını önleyecek gerekli tedbirleri almak amacıyla düzenlenmiş, fakat başladığı günden itibaren konferansta yapılan müzakereler galiplerle mağluplar arasında değil, sadece galipler arasında cereyan etmiş ve

pazarlıklar da onların arasında yapılmıştır.(Gürün, 1986:98)

Konferansın yapıldığı günlerde, bir taraftan galip devletlerin liderleri dünya kamuoyuna barış nutukları atarken, diğer taraftan yine aynı devletler tarafından konferansta, çeşitli meseleleri halletmek amacıyla kurulan meclisler; Alman sulhunu peyderpey tamamlayan kararlar alıyorlardı. Mesela Harb Meclisi'nin Alman sulhu hakkında Meclis-i âli'ye sunulmak üzere hazırladığı bir raporda; Almanların bütün ticaret filosunu Müttefiklere teslim etmesi gerektiği, ne gibi bir vasıta ile olursa olsun Almanya'ya, Avrupa'nın herhangi bir yerine yapılan yardımlar gibi ve yardım edilemeyeceği ve Müttefiklerin mağlup bir düşmanına karşı kendisini taahhüdüden muaf tuttuğu ifade ediliyordu.(Hadisat 11 Mart 1919 No:76)

Yine Harb Meclisi'nde, Alman silahlarının terkine ilişkin şu mühim kararlar alınmıştı:

1. Almanların silah terkinde görev yapacak komitede Müttefik devletlerden bir sivil ve bir de askeri memur bulunacaktır.
2. Alman ordusu zabitanadan dahil olduğu halde birkaç yüz bin kişiden ibaret olacaktır.
3. Topçu kuvveti için 150 mm'yi geçen toplar ve tanklar kullanılmak amacıyla alınacak ve ordunun ihtiyacından fazla olan mevcut silahlar tahrip edilecektir.
4. Mevcut şartların ve askeri şartların şiddetle tatbiki hususu, Müttefik komisyonları tarafından mütemadiyen gözetim altında bulundurulacaktır. (Hadisat 13 Mart 1919 No:78)

Bu hususta Müttefik Kuvvetleri Başkumandanı Mareşal Foch, Almanya ile ilgili askeri raporun kabul edildiğini belirten bir haberden dolayı Avrupa basınına: "Almanya'nın mevcut kuvvetinin yüz bini geçmeyeceğini ve bir Müttefik komisyonunun nezaretinde; Alman silah, mühimmat vesaire harp adet ve edevatının toplanacağını belirtiyordu. Ayrıca harp meclisi tarafından Almanya'ya yeni askeri nizamnameye uygun bir şekilde hareket etmesi için iki ay mühlet verilmesi kararlaştırılmıştır.(Hadisat 14 Mart 1919 No:79) Eğer Almanya müttefiklerin ticaret ve donanma konusundaki kararlarını uygulamaya başlarsa 300+700 bin ton yardım alacak ve bunun karşılığında ise müttefiklere kömür verecektir. Bu arada İngiltere Başbakanı Lloyd George, basına verdiği bir beyanatta; bir haftaya kadar sulh muahedesinin hazır olacağını ve Wilson

tarafından da görülecek olan bu muahedenin kayıtsız şartsız kabul edilmek üzere Almanlara tebliğ edileceğini ifade etmiştir.(Hadisat 15 Mart 1919 No:80)

“Alman Ordusu Ne İle İtham Olunuyor?” başlıklı haberde mesuliyet-i harbiye komisyonunun Alman ordusu hakkında dermiyan ettiği suçlamalardan bahsediliyordu. Buna göre; Alman ordusunun savaş esnasında katliam yaptığı, rehin olarak alıkonuların idam edildiği, işgal edilen memleket ahalisinin cebren askere alındığı, açlığa mahkum edildiği ve ahaliye işkence yapıldığı, açık şehirlerin ve hastahanelerin bombalandığı, genç kızların ve kadınların işgal edildiği ifade edilmekteydi.(Hadisat 19 Mart 1919 No:84)

“Alman Ordu ve Donanması Ne Hale Geliyor?” başlığıyla verilen haberde ise yine Harb Meclisinin Alman ordu ve donanması hakkında aldığı kararlardan bahsediliyor ve şöyle deniliyordu: “Müttefiklerin uluslararası kitabet komisyonu tarafından, Almanya’ya kabul ettirilecek olan harbiye, bahriye ve havaiye şartları tetkik edilmiş ve silah terkiine ait bütün şartlar kabul edilmiştir. Almanya bu şartları kabul ettiği tarihten itibaren iki ay zarfında, askeri teşkilatını Müttefikler tarafından uygun görülen şartlar dahilinde tanzim edecek kanunları neşre ilan edecektir.” Haberin devamında ise; Alman ordusunun 100 bin kişilik daimi bir ordu olacağı, 12 sene boyunca Almanya’nın gönüllü asker alacağı, silah ve harp aleti fabrikalarının donanmanın, askeri uçakların lağvedileceği ve bunlara ait kontrol işlerinin de hususi bir heyet tarafından icra edileceği belirtiliyordu.(Hadisat 20 Mart 1919 No:85)

Aynı zamanda Müttefikler, Almanya’nın tüm ahaliden oluşturacağı bir orduya mani olmak için son derece müteyakkız bulunacaklardır. Ayrıca Almanya denizaltı gemisi yapamayacak ve Alman donanması da 6 harp gemisi, 6 hafif kruvazör ve 12 torpido muhribiyle 12 torpidodan ibaret olacaktır.(Hadisat 22 Mart 1919 No:87)

Bu arada, Almanlar tarafından Paris’teki konferansa iletmek üzere çeşitli mahallerden toplanan 4 milyon imzalı bir arzuhal düzenlenmiştir.(Hadisat 3 Nisan 1919 No:93)

“Sar Havzası Fransa’ya Terk Edilecek mi?” başlıklı haberde Alman sulhunun esaslarına ilişkin gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Sar Havzası dünyanın en büyük kömür ocaklarını ihtiva etmektedir. Bu ocaklarda takriben 55-60 bin madenci çalışmakta ve 16 milyon tona yakın kömür çıkarılmaktadır. Bu ocaklar umumiyetle Almanlar tarafından

idare olunuyordu. Bir iki Fransız şirketi de bulunmaktaydı.

Fransızlar bu ocakların kendileri tarafından idare edilmesini konferanstan talep ediyorlar, fakat henüz karar belli değildir. Şimdilik dörtler meclisi, Almanya tarafından yapılan hasarın toplam miktarını tayin ile meşgul oluyor. Bu iyice tetkik edildikten sonra Fransa'ya verilecek tazminata karşılık Sar Havzası ocaklarının Fransa tarafından işletilmesi kararlaştırılacaktır. Ayrıca, Ren nehrinin sol sahilinin Fransız birlikleri tarafından işgaline şimdiden kesin nazarıyla bakılıyor. Sar'ında Fransa'ya verileceği zannediliyor. İngiltere ise Ren nehri civarındaki mevcut kuvvetlerini geri alacaktır.”(Hadisat 5 Nisan 1919 No:95)

Dörtler meclisinde tamirat meselesine ilişkin yapılan müzakerelerin sonucuna göre; Almanya'dan şimdilik 20-25 milyar talep edilecek, bu para Müttefikler arasında taksim olunacak ve Berlin hükümeti geri kalan borcunu taksitlerle ödeyecektir.

“Amerika'ya 84 Alman Vapuru Veriliyor” başlıklı haberde ise şöyle deniliyordu: “Alman ticaret gemilerinden 84 tanesi Amerika'ya verilecektir. Bu vapurların çoğu Avrupa'ya erzak taşımak için kullanılacak, bazıları da Kuzey ve Güney Amerika arasındaki ticarete tahsis edilecektir. Vapurlardan bazıları fazla tamire muhtaç bir halde bulunmaktadır.” (Hadisat 10 Nisan 1919 No:100)

Yine Dörtler Meclisinde alınan bir karara göre; Sar kömür havzasının işletilme hakkı Fransa'ya verilecek ve Fransa aynı zamanda bu bölgede idari imtiyazlara da sahip olacaktır. Ayrıca, Sar Havzası Lüksemburg gibi Almanya ile siyasi alakası olmayan bir mıntıka olacaktır. Diğer taraftan maliye mütehasısları tarafından kabul edilen esaslara göre ise; Almanya,müttefiklere şimdilik yüzeli milyar vermeyi kabul edecek, 1921'den itibaren her sene bir müttefik komisyonu Almanya'nın gelecek sene için vereceği taksimi tayin edecek ve bunun gerçekleşmesi için de Ren nehrinin sol sahili işgal edilecektir.(Hadisat 12 Nisan 1919 No:102)

“125 milyar! Almanya'nın Vereceği Tazminat” başlığıyla verilen haberde; Dörtler meclisinin Almanya'nın borçlu bulunduğu 125 milyar tazminattan Fransa'nın hissesine isabet eden miktar hakkında itilaf ettiği, takriben zarar ve ziyanların tamiri için 75 milyarın Fransa'ya verileceğinin ümit edildiği, Almanya'nın vereceği tazminatın elli seneye taksim edileceği, Almanya'nın Ren nehri havalisini boşaltacağı ve Fransa'ya

teminat vereceği, Sar kömür havzasının işletme hakkının on sene boyunca Fransa'ya verileceği ve bu mntıkanın Almanya'da mı yoksa Fransa'da mı kalacağına dair daha sonra halk oylaması ile karar verileceği ve Dantzig'in iktisadi bir mukavelename ile Lehistan'a bağlı serbest bir liman haline geleceği ifade ediliyordu.(Hadisat 16 Nisan 1919 No:106)

Sar Havzası meselesi Dörtler meclisinde, Fransa'nın daimi surette kömür madenlerinden tasarruf etmesi esası üzerine halledilmiştir. Buna göre; Sar arazisi, on beş sene İttihad-ı Akvam Cemiyeti tarafından idare edilecek ve buranın idaresi biri ahali, diğeri Fransa ve evci Cemiyet-i Akvam tarafından seçilecek olan beş azadan oluşan bir meclise verilecektir. Buradaki ahali herhangi bir hükümete vergi vermeyecek ve askerlik görevinden de muaf tutulacaktır. On beş sene sonunda memleketin durumu halkoylaması ile tayin edilecektir. Ayrıca Almanya ise Ren nehrinin sol ve sağ sahilinde ne asker nede istihkâm bulunduramayacaktır. Bu mntıka Müttelikler tarafından işgal edilecek ve Berlin hükümeti mütteliklere karşı taahhüdünü yerine getirecektir.

Konferansta alınan diğer bir karara göre ise Alman delegasyonuna; arazi, Sar havzası ve tamirat borcu hakkında kabul edilen kararlara itiraz hakkı verilmesine müsaade edilmeyecek ve Almanya ayrıca Avusturya, Bulgaristan, Macaristan ve Osmanlı arazisinin mukadderatını tayin etmek üzere kabul edilecek tedbirleri kabul ve tasdik etmeyi evvelce taahhüd edecektir.(Hadisat 17 Nisan 1919 No:107)

Bu arada, Alman ordusunun durumunun ne olacağına ilişkin basına açıklama yapan İngiltere Başbakanı Lloyd George, bu husustaki düşüncelerini şu sözlerle anlatıyordu: "Bütün Avrupa'yı silah altında bulunduran bir millet, dahili intizamını muhafazaya yetecek miktarda asker muhafaza edecektir. Bize karşı dahi bir tehlike teşkil eden Alman donanması, bundan böyle ancak kendi ticaretinin emri müdaafasında kullanılacaktır. Bu suretle silah terkenden biz, Avrupa ve aynı zamanda Almanya istifade edecektir. Alman ordusu 80 bin kişi olacaktır. Almanya'nın topları ve taarruz vasıtaları alınmıştır. Avrupa bu beş sene zarfında o derece ızdıraba maruz kalmıştır ki, bütün dünyayı yeniden sulh esasları dairesinde süratle tesis etmek ihtiyacı hasıl olmuştur."

Günler ilerledikçe Alman sulhunun esasları da artık iyice netlik kazanıyordu. Alman ordusunun durumu, tamirat borcu, Ren nehri ve Sar havzası gibi Alman sulhuna ait

temel meseleler hemen hemen halledilmiş gibi görünmekteydi. En azından Müttefik devletlerin düşüncesi bu şekilde idi. Onlara göre Almanya'nın konferansta alınan kararları kabul etmekten başka bir seçeneği yoktu. Zaten bundan dolayı müttefikler, Alman barış antlaşmasını büyük ölçüde kendi menfaatleri dahilinde belirledikten sonra daha doğrusu kendi aralarında uzlaştıktan sonra, nezaket icabı Almanya'yı da konferansa davet etmişlerdir. Bununla ilgili gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu:

“Almanlar Çağırılıyor”: 25 Nisan'da Almanlar resmen Versay'a davet edileceklerdir.(Hadisat 20 Nisan 1919 No:110)

“Alman delegasyonu, bir Fransız treni ile getirilecek ve Paris'teki bir Fransız askeri heyeti tarafından karşılanacaktır. Delegelerin mümkün mertebe halk arasına az çıkmaları ve basın ile temasta bulunmamaları hususunda lazım gelen tedbirler alınmaktadır.”(Hadisat 21 Nisan 1919 No:111)

“Sulh Yolunda” : Almanya ile sulh muahedesinin Mayıs ayında imza edileceği tahmin edilmekte ve Alman delegasyonunun hiçbir yetkiye sahip olamayacağı bildirilmektedir. Ayrıca Alman basını, Almanya'nın mağlubiyetini şimdiden unutarak Versay konferansında mukabil teklifatta bulunacağını beyan edecek kadar bir cüret gösteriyor. Halbuki Müttefikler, Almanların mukabil teklifatta bulunmasına izin vermiyorlar.(Hadisat 23 Nisan 1919 No:113)

Alman delegelerinin toplam 75 kişi olacağı ve bunlara Berlin ile muhaberede serbest olacakları bildirilmektedir.(Hadisat 25 Nisan 1919 No:115)

Müttefik devletlerin düşüncesine göre Almanya eğer sulh muahedenamesini imzalamaktan vazgeçerse, tedbir gereği işgal orduları Almanya'da daha ziyade ilerleyecek Britanya donanması da mühim Alman limanlarını işgal edecektir.(Hadisat 22 Nisan 1919 No:112)

Yine Alman sulhuna ilişkin kararların alındığı Dörtler Meclisi'nde Şelzvik meselesi halkoylaması esası üzerine hal edilmiştir. Bu arada Şelzvik Müttefikler tarafından işgal edilecek ve uluslar arası bir komisyon tarafından idare edilecektir.(Hadisat 18 Nisan 1919 No:108) “Dantzig Lehistan Aksamından Olacak” başlıklı haberde ise, bu meseleye ilişkin gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Son haftaların mühim meselelerinden biri de, Almanya'nı meşhur limanı Dantzig'in akıbetinin ne olacağıdır. Londra ve Paris

gazetelerine, parlamentolarına ve en ziyade sulh konferansına konu olan Dantzig, Müttefiklerin kararına göre; gümrük birliğine tabi serbest bir şehir olarak Lehistan hükümetine bağlı muhtar bir cumhuriyet olacaktır. Ayrıca uluslar arası münasebetlerde Leh diplomatları siyasi imtiyazlara malik bulunacaktır. Lehistan, Dantzig Limanı'nı ticaret için serbestçe kullanabilecek, nakliyatta Alman arazisinden serbestçe geçebilecek, Dantzig'in içişlerine karışamayacak ve buranın idare tarzı Almanya ve Lehistan ile yapılacak müzakerelerle İttihad-ı Akvam Cemiyeti'nin tayin edeceği bir komiser nezaretinde yapılacak çalışmalarla belirlenecektir.”(Hadisat 27 Nisan 1919 No:117)

Alman kamuoyunun sulh hakkındaki düşünceleri ise “Almanya’da Efkar: Almanya Sulhu İmza Edecek mi, Etmeyecek mi?” başlıklı haberde şu şekilde veriliyordu: “Almanların sulhu imzalama konusundaki itirazları eski şiddetini kaybetmiştir. Kabinenin bir kısmı imzalamasını, diğer bir kısmı da aleyhinde olmak üzere ikiye ayrıldığı görülüyor. Sulh muahedesine muhalif zümrenin başında Baron Brockdorff-Rantzav (Alman Dışişleri Bakanı) bulunuyor. Bunlar, Müttefiklerin dağılacağını düşünüyorlar.”(Hadisat 30 Nisan 1919 No:120)

Alman kamuoyunda bu tartışmalar devam ederken, konferansa katılacak olan Alman Delegasyonu hakkında Müttefiklerin almış olduğu kararlar ise Alman kamuoyundaki tartışmaları bir kat daha arttıracak nitelikteydi. Müttefiklere göre; Alman Delegasyonu’na sulh muahedesine vakıf olmak ve bunu hükümetlerine tebliğ etmek için 15 gün mühlet verilecek, karşı tekliflerde bulunulmak istenildiğinde yazılı olarak müracaat edilecek ve şifahi müzakerelere katiyen müsaade edilmeyecek ve ayrıca Berlin hükümeti, Müttefiklerin Avusturya-Macaristan ve Rusya hakkında kabul edeceği kararlarla alakadar olmadığını beyan edecektir.(Hadisat 5 Mayıs 1919 No:125)

Bu arada 7 Mayıs tarihli Versay’dan gelen bir tegratnameye göre Alman sulhu ile ilgili gelişmeler “Versay Muahedesi” başlığı altında şu şekilde aktarılıyordu: “Bugün Versay’da Triyanon Palas’ta, Alman Delegasyonu’na sulh muahedesi tevdi edilmiştir. Merasim gayet kısa olmuştur. Konferans Reisi Clemenceau, Müttefikler namına söz alarak muahede layihasını Almanya Cumhuriyeti Hariciye Nazırı ve Alman Delegasyon Heyeti’nin Reisi Kont Brockdorff-Rantzav’e tebliğ etmiştir. Alman Delegasyonu’na 15 günlük mühlet verilmiş ve bu süre zarfında cevaplarını kati bir surette vermek

mecburiyetinde oldukları bildirilmiştir.

Triyanon Palas'taki açılış konuşmasını yapan Clemenceau: "Şimdi ne fazla sözlerin, ne zamanı ne de imkanı vardır. Ağır hesapların çözüm saati geldi. Siz bizden sulh talep ettiniz. Biz o sulhu temin etmek için sizinle birlikte bulunuyoruz." demiştir.

Clemenceau'nun nutkunu müteakip söz alan Alman Delegasyon Heyeti Başkanı Brockdorff-Rantzav ise şu şekilde bir beyanatta bulunmuştur: "Efendiler!.. Dünyaya devamlı bir sulh ve salah temin etmek için uğraşan sizler kadar biz de, bizi buraya sevk eden vazifenin ehemmiyetine vakıfız... Almanya harbdeki hatasında yalnız değildir. Şüphesiz harb esnasında olan cinayetin makul görülmesi de caiz değildir. Harbe iştirak edenlerin mesuliyet derecesini tayin etmek, ancak facianın, bir tahkik heyetinin evrak ve vesikaları incelemesi ile mümkün olacaktır. Biz böyle bir tahkik heyetini talep ettik ve bu talebimizi şimdi de tekrar ediyoruz.

Almanya, Amerika Cumhurbaşkanının prensiplerine dayanan bir sulh arzusunda olduğunu teklif etti, fakat bu prensipler bizden gayet ağır mali ve iktisadi fedakarlıklar talep etmektedir. Sizinle beraber tahribatı tamir, hataları tashih etmek hususundaki azmimiz kuvvetlidir. Evvela, Belçika'ya karşı yapılmış olan haksızlığı tamir ve medeniyet aleminin yeni gayelerini göstermek isteriz. Harbden zarar görmüş milletlere yardım ile hürriyet ve insan hayatının uluslar arası bir himaye altına alınması konusunda sarf edeceğimiz çalışmalar da temel vazifelerimizden olacaktır.

Belçika'ya ait arazinin tarafımızdan işgal edilmiş ve harbden zarar görmüş kuzey Fransa arazisinin iâşesi meselesi vardır fikrindeyim. Biz bunu resmen taahhüd ettik ve bu taahhüdü aramızda kararlaştırıldığı gibi yapmaya karar verdik... Bize verilen vazifeyi iyi niyetle ve bu konferansın neticesinde imzalanacağı ümidiyle tetkik edeceğiz."(Hadisat 9 Mayıs 1919 No:129)

Rantzav aynı zamanda "Bizden, savaşa sebep olmanın yegane suçlusu bizim olduğumuzun kabulü isteniyor. Kendi ağızımdan böyle bir itirafı yaparsam, yalan söylemiş olurum" diyerek ve Wilson ilkelerinden medet umarak barışın bir çok noktalarına itiraz etmiştir.(Armaoğlu, 1998:146) Alman Delegasyonu'na tebliğ edilen sulh muahedesine göre; Almanya'nın; Belçika, Lüksemburg, İsviçre, Çekoslovakya, Avusturya, Lehistan, Danimarka ve diğer eyaletlerle olan sınırları savaştan önceki

haline tekrar geri dönecek, Almanya, Ren Nehri civarında nüfuzunu kaybederek burada istihkâm inşa edemeyecek, kömür madenlerini terk edecek ve yine kömür madeni açısından son derece zengin olan Sar Havzası'nı ve Alsas-Loren'i Fransa'ya verecek, 1911 Ekimi'nde imzalanan Pekin Muahedesi'nin bahşettiği Çin'e ait olan hukukundan vazgeçecek, Müttefiklerin Türkiye ve Bulgaristan'da iddia ettikleri hukuk ile kararlarını kabul edecek, Japonya'nın aleyhine 1 Mart 1910'da Çin ile imzaladığı bir mukavele mucibince elde ettiği Çaytong eyaleti ve bilhassa Kiavchow arazisi üzerindeki hukukundan feragat edecek, ayrıca Almanya milli bir ordu teşkil edemeyecek ve zabitan ordusu 100 bin kişiyi geçmeyecek, Alman ordusu iki ay zarfında terhis olunacak, eski Roma İmparatorluğu'na bağlı olan arazinin istiklalini tamamen tasdik edecek, Rusya'nın kendisinden tamirat ve ıslahat talebine dair olan hukuku muhafaza ve tasdik edecektir.

Muahedenin devamında ise; Almanya, Avrupa'daki hududu haricinde bulunan arazisinden feragat edecek, 15 gün zarfında Alman birlikleri ve memurları Doğu Prusya'yı terk edecek, Doğu Prusya ile Batlık Denizi arasındaki arazi ile eski Rus-Alman hududundan feragat edecek, Dantzig'den vazgeçecek ve bu şehrin serbest bir şehir olduğunu kabul edecek, Avusturya'nın istiklalini tamamıyla tasdik edecek, Çekoslovakya istiklalini tasdik ve müttefiklerin burası ile ilgili tayin edecekleri hududu kabul edecek, Batı Lehistan hududundan feragat edecek, Danimarka ile olan hududun ahalinin reylerine göre tayin edilmesini kabul edecek, Hollanda'daki askeri istihkamlar, müesseseler ve limanların Müttefikler tarafından lağvını ve bir daha onları inşa etmemeyi kabul edecektir.(Hadisat 10 Mayıs 1919 No:130)

Ayrıca, Almanya; bütün savaş gemilerini müttefik devletlere teslim edecek ve bir daha harb gemisi inşa edemeyecek, harb uçaklarına sahip olamayacak, İmparator II. Wilhelm'in yargılanmasını kabul edecek, borçlarını 30 sene zarfında ödeyecek, tazminat olarak 25 milyar frankı muahedenin uygulanmaya başlamasıyla ve diğer 25 milyarı da daha sonra verecek, 10 sene müddetle Fransa'ya her sene 7 milyon ton kömür verecek, daha önce Romanya, Rusya, Lehistan, Finlandiya ve Baltık devletleri ile yaptığı muahede hükümlerini yok sayacak, Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan'dan bütün alacaklarını müttefik devletlere devredecek, İngiltere'nin Mısır'daki siyasi nüfuzunu kabul edecek ve ordusunun Cemiyet-i Akvam tarafından

teftişini kabul edecektir.(Hadisat 11 Mayıs 1919 No:131)

Antlaşmanın hükümleri duyulunca Almanya'nın hemen her köşesinde mitingler yapılarak, antlaşmanın imzalanmaması istenmeye başlanmıştır. Scheideman, Weimar Meclisi toplantısında, bu antlaşmayı imzalayacak el kırılmalıdır derken, Cumhurbaşkanı Ebert de antlaşma hükümlerinin tatbik ve tahammül edilemez olduğunu resmen açıklamıştır.(Gürün, 1986:138)

7 Mayıs 1919'da, Alman Delegasyonu'na tebliğ edilen antlaşmanın olduğu şekliyle kabulü Almanlar için tam anlamıyla bir felaket demektir. Gerçi Müttefik devletlerinin de böyle bir beklentisi vardı ve Müttefiklere göre Almanya ile öyle bir barış antlaşması yapılmalıydı ki, böylece Almanya bir daha Avrupa'yı tehdit edecek bir güç olmaktan çıkarılabilmiş olsun. Antlaşma hükümleri ile Müttefikler, Almanya'nın mukadderatına yönelik düşüncelerini açık ve net bir şekilde ortaya koymuş oluyorlardı ve geriye tek bir şey kalıyordu ki, o da Almanya'nın antlaşmayı kabul etmesiydi. Ama Almanya, antlaşmayı olduğu gibi kabul etmeye pek de taraftar görünmüyordu ve hatta Alman kamuoyu antlaşmayı, Alman varlığını sona erdiren bir idam fermanı olarak görüyordu. Bu nedenle antlaşma hükümlerinin değiştirilmesi talebinde bulunacak olan Almanlar, itirazlarını Haziran sonuna kadar sürdüreceklerdir.

4.2.3. Almanların Karşı Teklifleri

“Almanya’da Ne Düşünüyor? Red mi Edecekler?” başlığıyla verilen haberde; Alman basınının şiddetli bir lisan ile sulh şartlarını eleştirdiği, Amerikan gazetelerine göre Almanların sulhu red edecekleri, Fransız basınına göre ise bunun bir manevra olduğu belirtiliyor ve ayrıca Alman delegasyonu'nun sulh şartlarının Wilson prensipleriyle bir tezat oluşturduğunu ileri sürdükleri ve sulh şartlarını kabul etmeyecekleri ifade ediliyordu.(Hadisat 12 Mayıs 1919 No:132)

“Sulh Meselesi” başlıklı haberde ise; Alman Delegasyonu'nun başkanı Rantzav'in, biri sulh şartları ve diğeri de Almanya'nın Cemiyet-i Akvam'a katılması ile ilgili Clemenceau'ya iki mektup gönderdiği, fakat bu mektuplara Clemenceau tarafından red cevabı verildiği bildiriliyordu.(Hadisat 13 Mayıs 1919 No:133) Clemenceau'nun red cevabı ise şu şekilde idi: “...Müttefik ve müşterek devletlerin mümessilleri tarafından teklif olunan sulh şartları hiçbir münakaşaya mevzu teşkil edemez. Mezkûr

müessiller, Alman Delegasyonu tarafından dermiyan edilecek olan görüşleri dikkate almazlar.”(Hadisat 14 Mayıs 1919 No:134)

Clemenceau'nun Alman notasına verdiği bu red cevabı, Alman Delegasyonu üzerinde büyük bir tesir bırakmıştır. Bununla beraber Berlin'den gelen haberlere göre ise, Almanların müzakerelerde bulunma isteğinde ısrar edecekleri ve neticede mukabil Alman şartlarının da hazırlanacağı anlaşılıyordu.(Hadisat 15 Mayıs 1919 No:135)

Zaten sulh şartlarının Almanya için bir idam kararı mahiyetinde olduğunu söyleyen Alman Başbakanı Scheideman, aynı zamanda Alman Delegasyonu başkanı Rantzav'e, Wilson'un 14 maddelik prensipleriyle tezat teşkil eden Alman sulhunun şartlarına karşı teklifte bulunması için talimat vermiş ve ayrıca Alman Milli Meclisi'ni toplanmaya davet etmiştir.(Hadisat 13 Mayıs 1919 No:133)

Daha sonra Berlin'de toplanan Alman Milli Meclisi'nde bir konuşma yapan Scheideman; sulhu imza etmenin nefsin dalalete feda edilmesi demek olduğu fakat sulh isteyen kamuoyunun şu sırada bu fedakarlığa katlanacağını ve sulh muahedesinin imza edilmesi durumunda siyasi karışıklıkların olacağını söylemiştir. Böylece bir taraftan Alman hükümeti sulha taraftar olduğunu gösterirken, diğer taraftan da sulh şartlarını kendi lehine değiştirebilmek amacıyla büyük bir gayret içine girmeye başlamıştır. Almanlara önerilen sulh şartlarının değiştirilmesi ihtimali son derece düşük görünse de, Almanlar yine de peyderpey karşı tekliflerinin kabulü için sürekli olarak ısrarlı bir tutum içerisinde bulunacaklardır.(Hadisat 14 Mayıs 1919 No:134)

İşte bu hususla ilgili olarak Almanya'nın Dörtler Meclisi'ne gönderdiği notalardan birisinde; Avusturya'ya bahşedilen istiklal protesto ediliyor ve diğer bir notada ise, Sar Havzası meselesine dair bir münakaşa teklif ediliyordu. Oysa Almanların bu mukabil tekliflerine Müttefikler, daha önceden de belirtildiği üzere, müzakere kabul etmeyeceklerini ve bu kararın değiştirilmeyeceğini söylemişlerdir. Almanya sulhu hakkında yorum yapan Romanya basınında; Almanya'ya kabul ettirilmek istenen sulh şartlarının pek ağır, fakat haklı olduğu, özellikle bir sene evvel Almanya tarafından Romanya'ya kabul ettirilen şartlara nazaran pek hafif olduğu belirtiliyordu.(Hadisat 16 Mayıs 1919 No:136) Aslında Alman sulhunu şartların ağır olmasının en önemli nedenlerinden biri de, özellikle Fransızları; eğer mümkünse, Almanya'nın elinin kolunun üçüncü bir Alman savaşının çıkmasını imkansız kılacak şekilde bağlanması

isteğinden kaynaklanmaktaydı.(Roberts, 2003:251) Bu düşüncede olan diğer bir devlet de İngiltere idi. Amerika ise en azından dünya barışı için, Wilson'un belirlediği prensipler dahilinde adil ve tarafsız bir barış olmasını isteyen bir devlet olarak görünmekteydi. İtalya ise Müttefik devletler içerisinde adeta bir üvey evlat muamelesi görüyordu. Zira, İtalya'nın sulh konferansında, özellikle Alman sulhu hakkında alınan kararlarda pek de etkili bir rolü olmuyordu. İlk başlarda Alman sulhunu kendi belirledikleri şekliyle Almanya'ya kabul ettirmek isteyen Müttefik devletler, ilerleyen günlerde, Alman sesine kulak vererek az da olsa yavaş yavaş geri adım atmaya başlayacaklardır. Ama bu durum, Alman sulhunun ilk halindeki özünden pek de fazla bir şeyin değişmesini sağlayamayacaktır.

“Almanlar İmzalamazlarsa Ne Olacak?” başlıklı haberde; Almanların muahedeyi imzalamaktan vazgeçtikleri taktirde ablukaya alınacakları ve bu amaçla Mareşal Foch'un, Ren havalisine gönderildiği belirtiliyordu. Haberin devamında ise; Alman Delegasyonu Başkanı Rantzav'in Clemenceau'ya, muahededeki iktisadi şartların çok ağır telakki edildiğini ve bundan dolayı milyonlarca Alman kadın, erkek ve çocukların ölümlerini hazırlayacağını, Almanya'nın harbin başlamasına sebebiyet vermekten sorumlu olamayacağını ve Wilson prensiplerine uygun olmayan bu şartların protesto edildiğini belirten üç yeni nota daha verdiği ifade ediliyordu.(Hadisat 17 Mayıs 1919 No:137)

Royters Ajansı'dan Alman sulhuna ilişkin alınan bilgiler, “Galiba İmzalayacaklar” başlıklı haberle şu şekilde aktarılıyordu: “Royters Ajansı muhabirlerinden birinin Rantzav'in hususi katiplerinden birine “sulh muahedesini imza edip etmeyeceklerini” sorması üzerine katip “imza etmemek mümkün mü?” demiştir. Avrupa kamuoyunun düşüncesine göre; Almanlar Haziran'ın ilk haftasına kadar sulh muahedesini imzalayacaklardır. Yine bu hususta Times gazetesinin Paris muhabiri ise, “Paris'te ortak düşünce, Almanların sulh muahedenin imza edecekleri ve müzakerelerin intizar edilen müddetten daha evvel son bulacağı merkezindedir” demiştir.(Hadisat 19 Mayıs 1919 No:139)

“İmza Edecekler mi, Etmeyecekler mi?” başlıklı haberde ise; Alman Delegasyonu'nun Müttefik devletlerin teklifine mukavemet edenler Rantzav'in da dahil olduğu sulh muahedesini olduğu gibi imza etme düşüncesinde olanlar olmak üzere iki kısma

ayrıldığı ve Alman kamuoyunun şiddetle sulhu istediği belirtiliyordu.(Hadisat 21 Mayıs 1919 No:141)

“Almanya’nın Talepleri, Müttefiklerin Cevabı” : Alman delegasyonu başkanı Rantzav, hükümeti adına Müttefiklerden harb mesulleriyle ilgili komisyon raporlarından kendilerine de malumat verilmesini rica etmiş, bunun üzerine Clemenceau : “...Bu gün bunu tekzib etmek zamanı geçmiştir. Komisyonların raporlarının size tebliğ edilemeyeceğini beyan ederim” şeklinde cevap vermiştir. Rantzav ayrıca; Sar meselesi, Alsas-Loren’e tatbik edilen idari tarz, iktisadi ve mali meseleler vesaire hakkında birtakım muhtıraların gönderileceğinden dolayı on beş gün müddetin uzatılmasını rica etmiştir. Almanya’nın bu taleplerini tetkik eden Wilson, Lloyd George, Clemenceau ve Orlando Alman delegasyonuna sürenin uzatılacağını ortak bir beyannameyle bildirmişlerdir.(Hadisat 23 Mayıs 1919 No:143)

“Alman Sulhu” başlığıyla verilen haberde; Almanların sekiz günlük yeni bir mühlet verildiği ve sulhun 15 Haziran’da imza edilmek ihtimalinin olduğu belirtilmiştir.(Hadisat 24 Mayıs 1919 No:149)

Diğer taraftan Clemenceau, Almanların tamirat meselesine ilişkin notasına şu şekilde bir cevap vermiştir: “Bütün Avrupa milletleri birçok hasarat ve zayiata maruz kalmışlardır. Mezkûr milletler pek ağır olan taahhüdata tahammül eylemektedirler ve edeceklerdir. Bu belaya ve hasarata Almanya’nın taarruzu sebebiyet vermiştir. Buna sebep olan Almanya’nın tüm vasıtalarıyla acilen tamir etmesi lazımdır.”

“İtilaf Ordusu Hazır” başlığıyla verilen haberde ise; Almanya’nın sulhu imzalamama ihtimaline karşın Müttefik kuvvetlerin Almanya’nın daha içlerine girmek için amade olduğu ve Amerikan ordusunun da icab ettiği takdirde harekete hazır bir halde olacağı bildirilmekteydi.(Hadisat 25 Mayıs 1919 No:145)

Yine “Alman sulhu” başlığıyla verilen haberde; Rantzav’ın Paris’e dönüşüyle kati sulha doğru yaklaşıldığı, Almanlar tarafından batı hududu ve Sar havzası ile ilgili şartları içeren iki yeni notanın daha Clemenceau’ya gönderildiği ve Clemenceau’nun da Alman delegasyonuna bu meselelerde müttefiklerin önceki şartlarını hala muhafaza ettiklerini bildirdiği ifade ediliyordu.(Hadisat 28 Mayıs 1919 No:148) Alman mukabil tekliflerinin iyice belirginleştiği bu günlerde, aynı zamanda Almanya’da sulh şartlarını ağır bulan

halkın tepkisi de iyice artmaya başlamıştı. Bununla ilgili gelişmeler “Berlin’de Nümayişler” başlığı altında şu şekilde aktarılıyordu: “Sulh şartlarını protesto etmek için 14 Mayıs’ta Berlin’de nümayişler vuku bulmuştur. Reichstag binası önünde on bin kişi toplanmıştır. Burada Amerika ve Wilson aleyhine muhtelif nutuklar irad edilmiştir. Ayrıca binlerce nümayişçi başvekilin ikametgahına girmişlerdir. Başvekil Scheidemann, penceresinde halka hitab ederek: “Almanya sulhu ikmal etmeye hazırdır. Kezalik sebep olduğu hasarları da tamire hazırdır. Fakat Almanya’nın elleri bağlanıp zincirlenerek parçalanmaya sevk olunmasının imkânı yoktur. Almanya’nın her şeyden evvel ekmeğe ve temel gereksinim maddelerine ihtiyacı vardır” demiş ve nutkuna, amele ve memurları hükümete sadık kalmaya davet ederek son vermiştir. Bundan sonra nümayişçiler Almanya ve sulh için “Hurra” diye bağırarak ayrılmışlardır.(Hadisat 30 Mayıs 1919 No:150)

Almanların mukabil teklifatına ilişkin gelişmelerin aktarıldığı bir diğer haberde ise; Almanların 150 sayfalık mukabil tekliflerini konferansa sundukları ve bu şartların peyderpey tetkik edilmekte olduğu bildiriliyordu.(Hadisat 31 Mayıs 1919 No:151)

“Alman Teklifatı” başlığıyla verilen haberde ise; Alman Delegasyonu Başkanı Rantzav tarafından sulh konferansına hususi, hukuki ve mali meselelerle ilgili notaların verildiği ve tetkik edilecek olan bu teklifata iki üç gün zarfında cevap verileceği ifade ediliyor ve ayrıca, Almanya’nın sulhu imzalamadığı takdirde, Ren havalisinde konuşlandırılmış olan Müttefik ordularının ileri harekâtıyla tehdit edileceği belirtiliyordu.(Hadisat 1 Haziran 1919 No:152)

Yine Almanların mukabil teklifatı ile ilgili gelişmeler “Kont Rantzav’ın Almanya’ya Gönderdiği Haber” başlığı altında şu şekilde aktarılıyordu: “Müttefikler artık hiçbir nota kabul etmeyeceklerini Kont Rantzav’e bildirmişlerdir. Alman mukabil teklifi tetkike başlanmıştır. Fransa diplomasisi, hazır şekliyle müşterek bir eser olan sulh muahedesine ilişilmeyeceği ve her türlü şifahi müzakerelerin kabul edilmemesi lazım geldiği kanaatindedir. Almanya’dan gelen haberlere nazaran ahali sulhu arzu ettiğinden hükümeti sulh muahedesini imza etmeye mecbur edecektir. Rantzav ise Alman delegasyonundan bir kısmına Versay’da demiştir ki: “Yeni suretiyle değiştirilmedikçe sulh muahedesini imza etmeyeceğimi Berlin’e söyleyiniz!” Bir diğer haberde ise; Almanya ile Müttefik devletler arasındaki münasebetlerde olağan dışı bazı hadiseler

husule geldiği takdirde Almanya'nın tamamen abluka altına alınacağı, lüzumu halinde Almanya etrafında tesis edilecek çemberin harp zamanında Almanya'yı kuşatan çemberden daha dar olacağı, Almanya'nın ithalat ve ihracat yapmasına izin verilmeyeceği ve kabloları Alman postalarına ait sansür usulünün şiddetle tatbik edileceği belirtiliyordu.(Hadisat 2 Haziran 1919 No:153)

Müttefik devletler bir taraftan Almanların sulhu kabul etmeme ihtimaline karşı gerekli tedbirleri alırken ve hatta gözdağı verirken, diğer taraftan konferansta kendi aralarında Alman sulhunun bazı şartlarının değiştirilip değiştirilemeyeceği ihtimalini de göz önünde bulunduruyorlardı. Ama bu ihtimal, Alman sulhunun tamamıyla değiştirilmesi anlamında değil, belki bir parça yumuşatılması anlamında olabilirdi. Bununla ilgili gelişmeler “Alman Mukabil Teklifatı Değiştirilecek mi?” başlığıyla verilen haberde şu şekilde aktarılmaktaydı: “Konferansta başlıca devletlerin delegeleri arasında cereyan eden umumi müzakerelerden fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Meclislerdekilere bir kısmı sulh muahedesinin ağır olmadığını ve bunun değiştirilmesi için vakit kalmadığını beyan etmiş, diğer bir kısmı da muahedenin değiştirilmesi ve Alman mukabil teklifatından bazılarının kabul edilebileceği yönünde fikir beyan etmişlerdir. Fransız delegeleri ise sulh muahedesinin değiştirilemeyeceğine dair teminat aldıklarını beyan etmişlerdir. Dörtler Meclisi esas noktalar hakkında Almanlarla müzakere edilemeyeceğine dair 10 Mayıs tarihli notada ısrar etmekte, fakat son gelen haberlere göre Dörtler meclisinde Alman mukabil teklifatının tetkikine devam edileceği yönündedir.

Wilson'dan bizzat bir mülakat talep etme düşüncesinde olan Alman Delegasyonu Başkanı Rantzav, yeni bir nota ile bütün Alman gemilerinin Cemiyet-i Akvam kontrolüne tabi tutulmasını talep etmiştir. Rantzav ayrıca sulh konferans reisi (Clemenceau)'ne Alman teklifatı için bir mektup göndererek muahedeyi tenkit etmiş, muahedenin tatbik edilme imkanı olmadığını söylemiş ve bilhassa yukarı Silezya'da halk oylamasına müracaat edilmesini talep etmiştir. Rantzav'ın mektubuna Müttefik ve müşterek devletler adına cevap veren Clemenceau; Alman taleplerini eleştirerek, Müttefik ve müşterek devletlerin demokrasiye olan bağlılığını belirtmiş ve ayrıca Almanya'nın ve Cemiyeti Akvam'a dahil olamayacağını ve yukarı Silezya ile ilgili Alman teklifinin kabulünün zararlı olacağını beyan etmiştir.”(Hadisat 3 Haziran 1919

No:154)

Aslında Müttefiklere göre Alman sulhu; her şeyden önce savaşın çıkışındaki ve yürütülüşündeki Alman mesuliyeti nazarı itibara alınarak müttefiklerin hakkını göz önünde tutmalı ve yükleneceği vecibeleri yerine getirebileceği inancını taşıyan mesul bir Alman hükümetinin imza edebileceği bir anlaşma olmalıydı.(Gürün, 1986:48-49)

Yine Alman sulhuyla ilgili verilen haberler şu şekilde devam ediyordu:

“Tereddüt Anları-Almanya’ya Şartlar Kabul Ettirilecek mi?”: Clenmenceau, Almanya’ya 15 Haziran’a kadar bütün şartları kabul etmek mecburiyetinde olduğuna dair bir nota gönderecektir.(Hadisat 4 Haziran 1919 No:155)

“Konferansta yapılan müzakerelerde Lloyd George, Almanya’ya önerilen sulh şartlarının hafifletilmesi istemişse de,buna Fransa sert bir şekilde karşı çıkmıştır.” (Hadisat 5 Haziran 1919 No:156)

“Alman sulhu”: Wilson nezdinde görüşmelere devam eden Dörtler meclisi, mukabil Alman tekliflerinin tetkikine devam ediyor. Ayrıca Ren arazisinin işgali, Beşler Meclisinde alınan bir karar ile kabul edilmiştir.(Hadisat 6 Haziran 1919 No:157)

“Almanların Mukabil Teklifatı”: Alman hükümeti bütün sulh şartlarının birer birer müzakeresi talep etmekte, müttefiklerin Almanya’yı esarete mahkum etmesine itiraz etmekte ve Müttefiklerin teşkilini istediği tamirat komisyonunun yetkisinden dolayı bunun kabulünün mümkün olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Almanya harp mesullerinin Müttefiklerin teşkil edeceği bir mahkemede yargılanmalarına da karşı çıkmakta ve harp mesullerinin tesliminden yana olmadığını ve teşkil edilecek olan bu mahkemede kendisinden de aza bulunmasını istemektedir. (Hadisat 7 Haziran 1919 No:158)

“Alman Sulhu”: Dörtler meclisinde Alman mukabil teklifatıyla ilgili görüşmeler devam etmekte ve henüz bir fikir birliği oluşmadığı beyan edilmektedir.

“Berlin’deki Endişeler”: Gazetelerden pek azı sulh muahedesinin neticeleneceğinden ümidvar bulunmaktadır.(Hadisat 8 Haziran 1919 No:159) “Almanları Memnun Edecek Bir Şekil”: Belki Alman mukabil teklifatında sulh muahedesinin esassını değiştirmemek şartıyla bazı şartların kabul edilebileceği ve yukarı Silezya’daki kömür

madenlerinden kömür ithalatına müsaade ile tamirat namıyla Almanya'nın ödeyeceği borç ile ilgili bazı düzeltmelerin yapılabileceği ifade edilmektedir.

“Almanya Sulhu İmza Edecek mi?": Almanya'da üç fırkanın halâ mücadele fikrinde buldukları, Scheidemann hükümetinin Alman milletine iktisadi yönden yaralamayacak ve esaret altına alamayacak bir sulha taraftar olduğu ve bu konuda Alman delegasyonuna mukavemet ve ısrar telkinine devam ettiği bildirilmektedir.(Hadisat 9 Haziran 1919 No:160)

“Mukabil Teklifat” : Dörtler Meclisi'nde tetkik edilen Alman mukabil teklifatının tamamlanmak üzere olduğu ve yine bu mecliste müttefik devletlerin reisleri tarafından, Almanya'nın Cemiyet-i Akvam'a kabul edilmeyeceğine dair bir kanaat husule geldiği belirtilmektedir.(Hadisat 12 Haziran 1919 No:163)

“Alman Sulhu” : Kopenhag gazetelerinde, Almanya'nın, bütün mukabil teklifatına yapılabileceği itirazlara rağmen sulh şartlarını imza edeceği söylenmektedir.(Hadisat 14 Haziran 1919 No:165)

“Almanlar Muahedeyi Kabule İcbar Olunacaklar” : Dörtler Meclisi'nde alınan bir karara göre; Almanlara muahedenin kabulü için 7 günlük mühlet verilecek ve kabul edilmediği takdirde müttefik ordularının ileri harekatı başlayacaktır.(Hadisat 15 Haziran 1919 No:165)

Başka bir haberde ise; 24 Haziran'da Almanya için kesin bir karar verileceği, Alman ordusunun 100 bin kişiden oluşacağı, Almanya'nın zarar ve ziyanın telafisine mecbur bulunduğu ve bundan dolayı Almanya'nın tamirat ile ilgili teklifinin red edildiği ifade edilmiştir.(Hadisat 16 Haziran 1919 No:166)

Bu arada Dörtler Meclisi'nde, Alman mukabil teklifatı ile ilgili müzakereler son bulmuş ve Almanya'ya fevkalade şiddetli bir cevap gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Müttefik devletlerin reisleri, sulhun Almanlara cebren kabul ettirilmesi konusunda mutabık kalmışlardır. 16 Haziran'da Versay'da, Alman delegasyonuna verilen kati cevabi notada; Almanların kendilerine verilen süre içerisinde sulh şartlarını kabul ettiklerini bildirmeleri gerektiği, aksi takdirde Ren bölgesindeki ablukanın bütün şiddetiyle devam edeceği belirtilmiştir.(Hadisat 17 Haziran 1919 No:168) Müttefiklerin Alman mukabil teklifatına karşı verdikleri cevapta; Almanlara verilen sürenin 21 Haziran'da son

bulacağı ve almanlar şartları kabul ettiği takdirde sulh muahedesinin Versay'da Aynalı Salon'da resmi bir merasim ile imza edileceği, Sar Havzası ile ilgili kabul edilen tedbirlerin, tamirat projeleri ve tahrip edilen Fransız madenlerinin telafisi açısından zaruri olduğu, daha önce Prusya tarafından zabt edilen Danimarka ve Belçika arazilerinin tekrar bu ülkelerde kalacağı, kimsenin Almanya'yı boğmak veya Almanya'nın uluslar arası ticarete iştirak etmesine mani olmak düşüncesinde olmadığı, tamirat için kesin bir miktar tayin etmenin imkân haricinde bulunduğu ve bu durumun ancak tahrip edilen mıntikalara yapılacak teftişten sonra bir netlik kazanacağı, Almanya'nı İttihad-ı Akvam'a kabulünün mümkün olmadığı, Alsas-Loren hakkında teklif edilen değişikliğin imkan haricinde bulunduğu, Alman ordusunun üç ay zarfında 100 bin kişiye indirileceği ve şayet Almanya sulh muahedesini belirtilen süre içerisinde imzaladığı takdirde Ren Nehri civarında bulunan müttefik ordusunun Almanya üzerine yürüyeceği ve işgal keyfiyetinin mütarekenamedeki şartlardan daha ağır bir surette tatbik edileceği ifade ediliyordu. Dörtler Meclisi, Almanya'nın muahedeyi imza edeceği kanaatinde bulunuyorsa da, kamuoyunda bu mesele ile ilgili farklı görüşler mevcuttu.(Hadisat 18 Haziran 1919 No:169)

Müttefiklerin Almanya'ya resmen tebliğ ettiği bu cevabi notanın yanı sıra, Fransız Başbakanı ve Konferans Reisi Clemenceau ayrıca, Müttefikler namına Almanya'ya şöyle bir mektup göndermiştir: "...Müttefik devletlerin bu kararı aynı zamanda cihan medeniyetinin hüküm ve kararı demektir. Müttefik ve müşterek devletler, 1914 Ağustos başında başlayan harbin, insanlığa ve milletlerin hürriyetine karşı şimdiye kadar medeniyet iddiasında bulunan hiçbir milletin kabul etmediği bir cinayet teşkil ettiği fikri ve görüşündedir... Almanlar, milletler arasındaki dostluğun tesisine çalışacaklarına fesad tohumları ekmişlerdir. Avrupa'yı şiddetli tedbirlerle galeyana getirmeye çalışmışlar ve tecavüzkârane hareketlerine komşularının karşı koyduklarını görünce tahakkümlerini cebren kabul ettirmeye karar vermişlerdir. Almanya hazırlığını bitirir bitirmez, esareti altında bulundurduğu Müttefiklerinden birini Sırbistan'a 48 saat zarfında harb ilan etmeye teşvik etmiştir. Bu harbin hedefini, Balkanların kontrolü meselesi teşkil etmekteydi." Mektubun devamında ise Clemenceau; Almanların daha sonra harbi umumileştirdiklerini, tarafsızlığını ilan eden Belçika'yı ve sonra diğer memleketleri işgal ettiklerini, şehirleri bombardıman ederek birçok insanın ölümüne neden olduklarını ve binlerce kadın ve erkeği medeni olmayan bir tarzda esaret altına

almaya çalıştıklarını ifade etmiştir.

Bu arada Dörtler Meclisi, 21 Haziran'da süresi dolacak olan Almanya'ya 48 saatlik bir ek süre tanıyarak bazı hususlarda müsaade vermiştir. Buna göre; yakın bir gelecekte Almanya, Cemiyet-i Akvam'a kabul edilebilecek, Kuzey Silezya için halkoylaması yapılacak, Dantzig serbest bir şehir olacak, ilk üç ay zarfında Alman ordusu 100 bin kişiden ibaret olacak, tamirat komisyonunun teftiş hakkı kalkacak ve bu komisyon Alman milletini de müdafaa ve himaye edecek, sulhun ilk dört ayında tahrip edilen bazı yerlerin imarı konusunda Almanların teklifatı dikkate alınacak ama Alsas-Loren'e ait Almanya'nın hiçbir müzakere teklifi kabul olunmayacak ve Sar Havzası, Alman müstemlekeleri ile Alman imparatorunun muhakemesi hususlarındaki müttefiklerin kararları değişmeyecektir.(Hadisat 19 Haziran 1919 No:170)

Almanlara resmen tebliğ edilen bu nota metninin devamında ayrıca; insanlık tarihinde Almanya'nın savaş esnasındaki hareket tarzına ait bir misalin hemen hemen olmadığı ve bundan dolayı 7 milyon insanın canından olduğu ve 20 milyondan fazla kişinin de yaralandığı veya çeşitli ızdırablara maruz kaldığı, Lehistan'ın müstakil bir hükümet olarak kabul edildiği ve Lehistan arazisi üzerinde bulunan kolonilerden ekseriyet ahalisi Alman olan yerlerde halkoylamasına başvurulacağı, Lehistan'a Dantzig üzerinde birtakım iktisadi haklar bahşedileceği, Sar Havzası'nın Fransa'nın hakimiyetine gireceği yalnız 15 sene müddetle İttihad-ı Akvam Cemiyeti'nin kontrolünde olacağı ve bu sürenin bitiminde ahalinin oylarına başvurulacağı, malî ve iktisadî birtakım değişikliklerin yapılacağı fakat sulh muahedesinin esasına ilişilmeyeceği ifade ediliyordu.(Hadisat 20 Haziran 1919 No:171)

Alman mukabil teklifatının hemen hemen tamamının red edildiği bu günlerde, Alman hükümeti de zor günler geçirmekteydi. Zira Alman hükümetinin reisi Scheidemann, Alman milletini esarete mahkum edecek bir sulhu imzalamaktansa istifa etmeyi bile düşünüyordu. Bunun yanında Alman hükümeti içerisinde bazı nazırlar ise sulhu imzalamaktan başka bir çarenin olmadığını düşünmekteydiler. Bu hususta Tan gazetesinin hususi muhabiri ile Alman kabinesinin nazırlarından David ile şu şekilde bir mülakat yapılmıştı: “Muhabirin öncelikle imza mesuliyetini üzerine almak istemeyen bazı nazırların kabinede bulunup bulunmadığını sorması üzerine, Nazır David: “Her kabinede aza arasında fikir ayrılığı mevcut olabilir. Fakat sizi temin ederim ki,

imzalamama hususunda kabinemizde ihtilaf yoktur, fakat bizce malum olan bir şey daha varsa, o da Alman milleti mahvedilemez ve sulh şartları dairesinde sulhun imzasına biz mecbur bırakılamayız” demiş, muhabirin “Mukabil teklifatınız dairesinde Müttefiklerin size müsaadelerde bulunacağını ümid ediyor musunuz?” sorusuna ise Nazır David: “Kötümser olmak için ortada hiçbir sebep yok. Şimdiye kadar pek çok ihtimalimizde aldandık. Müttefiklerin siyaseti, bizi iki uçurum arasına koydu. İmza edersek, kendi idamımıza kendimiz karar veriyoruz demektir. Bu, aynı zamanda gelecek neslimizin de daimi esaretidir. İmza etmezsek, abluka ve Müttefiklerin müracaat edeceği tedbirler, Avrupa medeniyetinin intiharı demektir” demiş ve muhabirin son olarak “Müttefikleri, kabinece en mühim telakki eylediği müsaadeler nelerdir?” sorusuna da Mösyö David, bir kurşun kalemle bir kağıt üzerine şunları yazarak cevap vermiştir: Bizim mukabil teklifatımız şartlar dahilinde yapabileceğimizin en fazlasını gösterir.”(Hadisat 21 Haziran 1919 No:172)

“Scheidemann Kabinesi İstifa Etti” başlıklı haberde; hükümetin, muahedenin adil ve uygulanmasının mümkün olmadığına karar verdiği için istifa ettiği, yeni kabine kuruluncaya kadar hükümetin görevine devam edeceği belirtiliyor ve ayrıca sulhun kabulü lehinde oy kullanan azalardan müteşekkil yeni bir kabinenin kurulacağı ifade ediliyordu.(Hadisat 22 Haziran 1919 No:173)

Paris basınına göre ise; Scheidemann’ın istifasıyla beraber Alman Meclisi’nde sulhun imzalanmasına taraftar olan mebusların sayısının bir hayli arttığı ve aynı zamanda Milli Meclis merkez azasından büyük bir çoğunluğun da muahedenin kabulü lehinde buldukları söylenmekteydi.

Bu arada Almanya’nın muahedeyi imzalamama ihtimaline karşı, Ren bölgesinde Müttefik tanklarına ileri hareket emri vermeyi bekleyen General Foch ve diğer taraftan Alman şehirleri üzerinde dolaşmak üzere harekete geçen, İngiltere’nin bomba yüklü; K.34, R.33, R.70 işaretli zeplinleri Almanya’ya muahedeyi kabul etmekten başka bir seçenek sunmuyordu.(Hadisat 23 Haziran 1919 No:174)

Scheidemann’ın da istifasıyla Weimar Meclisi’nde oya sunulan Versailles Antlaşması, 237 kabul, 138 red ve 5 çekimsiz oy ile Almanlar tarafından kabul edilmiş ve Almanya 24 Haziran’da antlaşmayı imzalayacağını resmen, Müttefiklere bildirmiştir.(Gürün, 1986:139)

Sonuçta, 28 Haziran 1919'da, Versailles Sarayı'nın Aynalı Salonu'nda, Almanların Diktat adını verdikleri 440 maddeden oluşan barış antlaşması, Almanlara bir ultiatom şeklinde imzalatılmıştır.(Armaoğlu, 1998:146) Daha sonra, antlaşmayı Fransız Tarihçisi Jacques Bainville “Güçlü gözükken yanıyla zayıf, zayıf yanlarıyla güçlüdür” sözüyle ve İtalyan Başbakan Nitti de “Wilson yöntemleriyle yapılmış bir Clemenceau Barışı, her yanıyla olabileceği kadar kötü” biçiminde değerlendirecektir.(Sarica, 1982:83) Bu antlaşmaya rağmen, Avrupa'nın siyasi yaşantısında gerçek ve sürekli bir durulma sağlanamamış ve hatta Almanya, ilk anlardan itibaren antlaşmanın kendisini bağlayan hükümlerinden kurtulmak için çalışmalarına başlamıştır.(Uçarol, 1985:421) Bu çalışmalar sonucunda Almanya, tekrar Avrupa dengesini alt üst etmeye çalışan bir güç olarak müttefik devletlerin karşısına dikilmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda yapamadığını bu defa İkinci Dünya Savaşı'nda yapmaya çalışmış, fakat bu savaş da, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Almanya için büyük bir hayal kırıklığı ve hüsrarla son bulmuştur.

4.3. Avusturya Sulhu

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun durumu 1918 senesinin yaz aylarında gittikçe kötüleşmişti. İçerdeki ekonomik sıkıntıların üzerine bir de Çeklerin, Sırp-Hırvat-Slovenlerin bağımsızlık hareketleri başlamıştı. İmparatorluk dağılıyordu.(Armaoğlu, 1998:142) Bu gelişmeler karşısında ne yapacağını şaşırılmış olan Avusturya İmparatoru Charles ise 18 Ekim tarihli bir bildiri ile Avusturya'nın federal bir devlet olacağını ve bu devletin toprakları üzerinde yaşayan her etnik grubun, kendi toprağında kendi siyasal varlığına sahip olacağını ilan ediyordu.(Renouvin, 2004:720-721)

İmparator Charles bu bildiride ahaliye düşüncelerini şu sözlerle anlatıyordu: “...Sulh meselesinin kuvvadan fiile çıkması belirmiştir. Vatanı şanlı bir şekilde müdafaa etmiş olmanız, bize şerefli bir sulhu temin edecektir. Bugün böyle bir sulhun eşiğinde bulunuyoruz. Sulh teklifimizi kabul eylediğimiz esaslara binaen, bu maksadı milletlerin serbestçe iştiraki ile kuvvadan fiile çıkarmaya azmeyledik. Avusturya, dahilinde sakin bulunan milletlerin arzusuna göre birleşmiş hükümetler heyetini teşkil edecektir. Macaristan mukaddes tacına ve memalikine hiçbir şekilde zarar gelmeyecektir. Her hükümetin ferd hayatı için elzem olan hususlar da önemle uygulanacaktır. Yeni Avusturya, bu devlet dahilinde sakin her milletin kendi geleceğine sahip olması esasına

dayanarak kurulacaktır. Vatanımızın içindeki milletler arasında, milletlerin mutluluğuna hizmetkâr olmak üzere başlamış olduğumuz çalışmamızın başarılı olmasını niyaz eylerim.”(Hadisat 20 Ekim 1918 No:1)

Bu beyannamenin ilan edildiği günlerde, Avusturya-Macaristan’ın durumu hakkında “Avusturya ve Macaristan İşleri” başlıklı haber ile gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Kral Charles’in beyannamesi Avusturya ile Macaristan arasındaki bağın çözülmesine neden oldu. Macaristan’da Alman taraftarı olan kuvvetin yarısı dağıldı, tam bağımsızlık taraftarı olan Karoli iktidara geçti. Macaristan orduları artık harbe katılmıyorlar. Çekler Bohemya’nın bağımsız bir devlet haline geldiğini, Güney Slavları Macaristan’dan ayrılmayı talep ediyorlar. Avusturya’daki Alman mebusları, Adriyatik Denizi’nden bir üs almak ve federasyon kurmayı talep etmekte, aksi taktirde Alman devletine iltihak etme tehdidinde bulunuyorlar. Müttefik devletleri tüm bunları izliyor ve belki de Avusturya- Macaristan’da bir kırılma olacak.”(Hadisat 28 Ekim 1918 No:9)

İmparator Charles’in beyanati, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun dağılışını hızlandırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Zira Çek, Sırp, Hırvat ve Slovenlerin yanı sıra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nu teşkil eden en büyük parça, yani Macaristan dahi imparatorluktan ayrılıyordu. Bu hususta gerekli düzenlemelerin yapılacağını söyleyen Macaristan Başbakanı Wekerle ise Meclis-i Mebusan’da yaptığı konuşmasında şunları söylüyordu: “Avusturya hükümeti federal bir hükümet şeklini aldığından, biz de, ittihad-ı şahsi esasını ikna etmeliyiz. Ancak müşterek işlerin idaresi tatbik olmayacaktır. Her iki memleketin müdafaasına dair olan kanunlar değiştirilmelidir. Bizim vazifemiz memleketimizin tamamını, milli birliğimizi kurtarmaktır. Bu kader ve dahilinde, memleketimizde muhtelif milletlerin hukukunu tanımaya ve bunların mazide olduğu gibi her türlü müsaadelerden istifadelerini kabule ve kendilerini eşit vatandaş saymaya ve bu babdaki meseleleri, bizdeki muhtelif milletlerin arzularını temin edecek bir kanun ile tanzime hazırız.” (Hadisat 20 Ekim 1918 No:1)

“Macaristan’ın İstiklali Yolunda” başlığıyla verilen haberde, Macaristan’ın bağımsızlığı ile ilgili gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Macaristan hükümeti, iki hükümetin kamilen müstakil olmakla beraber ittihadın sadece hükümdarın şahsında tecelli etmesi hususunda bir kanun tasarısı verecektir. Bundan başka Avusturya, sulh müzakeratına

müstakil bir hükümet olarak iştirak etmek istiyor.”(Hadisat 21 Ekim 1918 No:2)

“Macaristan İstiklaline Doğru” başlıklı haberde ise; Avusturya kralının Macaristan’ın dış ve iç siyaseti ile ordu hususlarındaki tam bir istiklali için yapılan teklifi parlamentoya bildirdiği belirtiliyordu.(Hadisat 30 Ekim 1919 No:11)

Avusturya’dan ayrılarak bağımsızlığını kazanan Macaristan’da daha sonra hükümet idaresini sosyalistler ele geçirmiş ve cumhuriyeti ilan etmişlerdir. Ayrıca eski Başbakan Karoli, kabine azaları ve harb taraftarları tevkif edilmiştir.(Hadisat 18 Kasım 1918 No:30)

Gerek Macaristan’ın gerekse Sırp-Hırvat-Sloven ve Çeklerin imparatorluktan ayrılarak birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Avusturya’yı tek başına bırakmıştı. Zaten savaşın sonlarına doğru, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda yaşanan siyasi gelişmeler, pek yakında böyle bir durumun olacağını haber vermektedir. Bu nedenle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, birleşik devlet yapısını ancak 1918 senesinin Ekim sonlarına kadar muhafaza edebilecek ve bundan sonra Avusturya ve Macaristan ayrı birer devlet haline geleceklerdir.

1918 Ekimi’nin ilk haftasında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun nasıl bir tehlike içine düşeceğini kavrayan İmparator Charles, düşman kesin bir saldırıya kalkmadan savaştan çıkmak istiyordu.(Renouvin, 2004:720)

Böylece Avusturya-Macaristan sulh konusundaki talebini Amerika Başbakanı Wilson’a, 4 Ekim 1918’de gönderdiği bir nota ile bildirmiştir. Avusturya-Macaristan’ın bu notasının Amerika şu şekilde bir cevap vermiştir: “Avusturya-Macaristan hükümetinin sulh notasındaki “Avusturya-Macaristan akvamının muhtariyet dairesinde serbest olmalarına fırsat verilmelidir” görüşünden dolayı Avusturya-Macaristan’ın sulh talebi Amerika meclisinde red edilmiştir. Bu fıkranın kongreye tebliğ olunmasından beri Çek-Slovak milli meclisinin harp icra eden bir hükümet şekli mahiyetinde olduğu, bu hükümetin Çek-Slovak milletinin askeri ve siyasi işlerinin sevk ve idaresi için hakkı olduğu, Amerika hükümetince kabul olunmuştur. Bundan başka serbestlik emelini ise Amerika hükümeti kıyas edecek şekilde tanımıştır. Bu konuyu sonucu, hukuk açısından Cemiyet-i Akvam tarafından karar verilecek bir hakktır.” (Hadisat 23 Ekim 1918 No:4) Yine bu konuyla ilgili gelişmeler “Avusturya’da Hayal Kırıklığı” başlıklı haberde şu

şekilde aktarılıyordu: “Wilson’un verdiği cevaptan dolayı hayal kırıklığı olmadığını söylemek abestir. Bunun nedeni, Wilson’un Avusturya’nın sulh teklifine karşı kesinlikle bir hal çaresi göstermediği ve tamamıyla başka bir yol izlediğidir. Wilson’un notası mütareke akdini ertelemiştir. Fakat bu, sulh yolunun kapandığını düşünmeyi göstermez. Müttefiklerin sulh hakkındaki kesin kararı önümüzdeki hafta verilecektir.” (Hadisat 24 Ekim 1918 No:5)

Avusturya-Macaristan’ın Hariciye Nazırı Baron Burian ise sulh hakkındaki görüşlerini şu sözlerle açıklıyordu: “Wilson nezdinde yapılan sulh talebi ile yakın bir gelecekte bütün cephelerde çarpışmaların sona ereceğini ve muhakkak ve devamlı bir sulh için müzakerata başlamak imkanını eyleyeceği ümidini vermesini samimi bir niyetle görüyorum. Bu suretle Avusturya-Macaristan’ın hemen iki seneden beri sarsılmaz bir sebat ile takip ettiği sulh siyasetinin, Avusturya-Macaristan milletlerini tahammül ettikleri fedakarlıklardan sonra bir inkişaf ve sulhperverane mesai yoluna sevk edecek bir anlaşma sulhu temininden ibaret olan gayesini vasıl olacağı ümit ediliyor. Az bir zaman evvel hitamı o kadar yakın görülmeyen sulh meselesinin, bugün süratle kemale doğru ilerlemesi, bu yöndeki gelişmelerin neticesidir. Çünkü bu harbin katiyen kılıçla bir neticeye vurdurulamayacağı kanaati umumileşti.(Hadisat 20 Ekim 1918 No:1)

Burian’dan sonra Avusturya-Macaristan’ın Hariciye Nazırı olan Kont Andrassy, 18 Ekim 1918 tarihli Wilson’un notasına verdiği cevapta; Wilson’un sulh hakkındaki fikirlerine katıldıkları gibi bundan sonra müzakerelere ayrı ayrı katılacaklarını, Slovenler ve Slovaklar hakkındaki Wilson’un önemli ilkelerini kabul ettiklerini ve ayrıca Amerika’nın bütün şartlarının kabul edilmiş olduğunu, müzakerelerin başlaması için hiçbir engelin bulunmadığını bütün cephelerin sulh akdine hazır olduğunu bildiriyor ve Wilson’dan bu konuda gerekli önlemlerin alınmasını rica ediyordu.(Hadisat 30 Ekim 1918 No:11)

Mütarekenin arefesinde olan Avusturya ile ilgili gelişmeler “Genel Siyasi Vaziyet” başlığı altında verilen haberde; Bulgaristan ve Türkiye mütarekelerini Avusturya mütarekesinin takip edeceği, Avusturya’nın düşmanına doğrudan doğruya sulh teklifinde bulunduğu, İtalya hududunda harp eden Avusturya kuvvetlerine eski hududuna çekilmeleri konusunda emir verildiği ve Sırbistan’da bulunan Avusturya

askerlerinin Tuna'nın kuzey sahiline çekilerek Sırbistan'ı tamamıyla boşalttığı şeklinde aktarılıyordu.(Hadisat 3 Kasım 1918 No:15)

İtalyanların Ekim sonunda taarruza geçmeleri Avusturya cephesini yarmıştı. Asker silahını bırakıp kaçıyordu. Mütarekeden başka çare göremeyen İmparator Charles, 3 Kasım 1918'de İtalyanlarla Padua civarında Villa Guisti'de mütarekeyi imza etti.(Armaoğlu, 1998:142-143) Mütarekeden sonra İmparator Charles, 11 Kasım günü Avusturya topraklarından ayrıldı ve Macaristan'a sığındı. 13 Kasım'da ise Charles, herhangi bir kararı imza etmeden, artık devlet işlerinden elini çektiğini ilan etti.(Renouvin, 2004:725)

Avusturya İmparatoru Charles, istifa kararını ahaliye şu sözlerle bildirmişti: "...Yeni bir meşru bir hayatın tesisini hiçbir suretle ertelemedim. Milletime bu konuda yol açtım. Buna bir mani teşkil etmek istemedim. Millet kendi mümessilleriyle hükümet işlerine ele almıştır. Germen-Avusturya kavminin yeni durumuyla geleceğinin sulh ve müsalemat dairesinde teşkilini temenni ederim. Tebaa'mın saadeti her zaman benim en samimi isteğim olmuştur.(Hadisat 22 Kasım 1918 No34)

Mütarekeden sonra Avusturya-Macaristan tahakkümünden kurtulan Lehistan, Romanya, Çek-Slovak ve Yugo-Slovak devlerinin hukuk ve hakimiyetleri Avrupa ve Amerika demokrasileri tarafından tasdik edilmiş ve ayrıca Avrupa ve Amerika bu dört milletin serbest ve inkişafalarını temin etmek arzusunda olduklarını ifade etmişlerdir.(Hadisat 7 Aralık 1918 No:49)

Tuna bölgesinde ve Doğu Avrupa'da esen milliyetçilik rüzgarının etkisiyle her yeni kurulan devlet sınırları, "Tarihi Haklar" ileri sürerek genişletmek istiyordu. Bu ileride sınırların çizilmesinde büyük güçlükler çıkaracak ve barış konferansında da hararetli tartışmalara neden olacaktır.(Sarica, 1982:17)

Paris Barış Konferansı'nda Avusturya sulhu ile ilgili gelişmeler 1919 Mayıs'ından itibaren şu şekilde aktarılmaktaydı: "Üçler Meclisi tarafından alınan bir karar ile yakında Avusturya-Macaristan delegeleri de Paris'e davet edileceklerdir."(Hadisat 6 Mayıs 1919 No:126)

"Avusturya ve Sulh" : Macar Bolşeviklerinin hareketına tamamen son verilmiştir. Sulh müzakereleri hem Avusturya hem de Macaristan hükümetleriyle ayrı ayrı yapılacaktır.

Avusturya ve Macaristan delegelerinin bir haftaya kadar Paris'te olacakları tahmin edilmektedir.(Hadisat 7 Mayıs 1919 No:127)

“Sıra Avusturya'da” : Avusturya delegeleri 14 mayıs'ta Paris'e ulaşacaklardır.(Hadisat 12 Mayıs 1919 No:132)

“Sen Jermen Muahedesi” (Yeni Avusturya hududu ne olacak?) : Dörtler Meclisi'nde Avusturya muahedesi ile ilgili yapılan müzakereler hemen hemen tamamlanmak üzeredir. Yeni Avusturya hududunu tayini Sar Havzası gibi müşkil bir mesele olarak görülmektedir. Avusturya'dan İtalya'ya ithal edilecek arazide 200 bin Almanın olduğu bu hududun İtalya'ya karşı kuzeyden gelebilecek tehdidi önlemek için olacağı ve hududun Alplerin güneyinden geçtiği, Avusturya'nın da bu huduttan hakim tepelere sahip olduğu ve bu yeni hududun muahedenameye dahil edildiği bildirilmiştir.(Hadisat 15 Mayıs 1919 No:135)

“Avusturya Sulhu”: Avusturya ve Macaristan'a ait hududun tespiti meselesi Dörtler Meclisi'nde bitirilmiştir.(Hadisat 16 Mayıs 1919 No:136)

“Düvel-i Muazzamadan ikisi Fransa ile beraber Avusturya'nın iaşesini temin edeceklerdir. Ayrıca Dörtler Meclisi'nde; Avusturya'ya kabul ettirilecek askeri şartlar müzakere edilmiş ve burada Avusturya'nın fırka usulünü kaldırmaya ve tersanelerini iyileştirmeye mecbur olduğu kararına varılmıştır.”(Hadisat 18 Mayıs 1919 No:138)

“Avusturya”: Dörtler Meclisince sulh muahedesi maddelerinin peyderpey ikmal edildikçe, Avusturya delegasyonuna tebliğine karar verilmiştir. Ayrıca Avusturya maliye mümessilleri ile Avusturya'nın iaşesi meselesi müzakere edilmiştir. (Hadisat 29 Mayıs 1919 No:149)

“Yeni Avusturya” başlığıyla verilen haberde; Avusturya delegasyonuna sulh muahedesinin bir kısmının bildirildiği, Avusturya Almanya'sının 7 milyon nüfuslu yeni bir hükümet olacağı, silah terkine ait şartların Almanlara kabul ettirilen şartlarla hemen hemen aynı olduğu, Avusturya ordusunun azami 25-30 bin kişiden müteşekkil zabitan kuvvetinden ibaret bulunacağı Avusturya bahriyesinin kaldırılmayarak müttefikler arasından taksim edileceği ve Avusturya'nın ticaret tayyarelerini harp tayyareleri şekline getiremeyeceği ifade ediliyordu. (Hadisat 30 Mayıs 1919 No:150)

“Avusturya'ya Tebliğ Edildi” başlıklı haberde ise: “Muahede metni dün, Sen

Jermen’de Avusturya delegasyonuna verildi. Bu şartlar siyasi, askeri ve tamiratla ilgili şartlardan oluşmakta, muahede ayrıca İtalyan şartlarını da ihtiva etmektedir. Avusturya delegasyonuna görüşlerini bildirmek üzere 15 gün mühlet verilmiştir” deniliyordu.

Avusturya hakkında, Konferans Reisi Clemenceau bir nutkunda; bütün cihan için hakîm vaziyette bulunan bu muazzam mecliste, Avusturya’nın müstakil bir hükümet için lazım gelen hayati kuvvete yeniden kavuşmasının ne gibi şartlara bağlı olduğunu izah etmek imkânını bahseden bugüne nazaran Avusturya kavminin mecalisiz kaldığını beyan etmiş ve 1914’te Avusturya-Alman taarruzunu müthiş bir cinayet olarak vasıflandırmıştır.

Avusturya sulhu ile ilgili gelişmelerin aktarıldığı başka bir haberde ise; Avusturya delegasyonunun muahede şartlarından dolayı büyük bir ümitsizliğe kapıldığı ve muahede şartlarına itiraz etmeninde bir fayda sağlamayacağı kanaatinde olduğu Avusturya’nın vaziyetinin Almanya’nın kinden pek farklı olmasından dolayı mukabil tekliflerin hemen sulh konferansına gönderileceği belirtiliyor ve ayrıca Avusturya’nın denizle irtibatı konusunda bir serbestlik verilmesi talebinde bulunacağı ve yeni cumhuriyetlerin teşekkülünden dolayı hudutların küçültülmesinin şikâyet edeceği ifade ediyor ama konferansa iletilecek olan bu protestoların tetkikine de büyük bir zaman ayrılmayacağı dile getiriliyordu.(Hadisat 4 Haziran 1919 No:155)

Avusturya delegasyonuna tebliğ edilen sulh şartlarına göre; kuzeydoğuda Südetler bölgesini de içine alan Bohemya, Moravya ve Teschen bölgesi Çekoslovakya’ya dahil oluyor, Avusturya’nın Bohemya ve İsviçre ile batı hudutlarındaki sınırları değişmeyecek fakat Trentin ve güney Tryrol, Brenner geçidine kadar İtalya’ya bırakılacak bununla birlikte Trieste, Zara ve Dalmaçya adalarının bir kısmı da İtalya’da kalacak, Sırp-Hırvat-Sloven hükümetinin batı hudutları daha sonra Müttefik ve müşterek devletler tarafından tayin edilecek ve Avusturya zikredilen bu yeni sınırlarla ilgili nizamnameyi kabul edecektir.

Avusturya; Mısır da, Fas’ta, Çin’de ve Siyam’da tüm hukukunda ve imtiyazlarından feragat ile İngiltere’nin Mısır’da ve Fransa’nın Fatsa serbestçe hareket etmesini kabul edecek, Bukovina’yı Romanya’ya verecek, Galiçya’yı terk edecek, Çekoslovakya hükümetinin istiklalini tasdik edecek ve bu hükümetin sınırları içinde kalan arazisi ile hukukundan feragat edecek, Avusturya’da yaşayan ahalinin cümlesini kanun nazarında eşit sayacak ve bunlara dil, din, örf ve terakki açısından bir serbestlik sağlayacak, eski

imparatorluk dahilindeki memleketlerde müttefiklerin arazisindeki tüm hukukundan ve imtiyazlarından müttefik ve müşterek devletler lehine feragat edecek ve bu hususta Müttefik devletler tarafından alınacak tüm tedbirleri kabul edecektir.(Hadisat 5 Haziran 1919 No:156)

Ayrıca, Avusturya filosu Müttefik ve müşterek devletlere teslim edilecek, Viyana telsiz ve telgraf istasyonu üç ay için müttefiklerin kontrolüne geçecek ve bu müddet zarfında başka istasyon inşa edilmeyecek, Avusturya'nın hava kuvveti bulundurmasına müsaade edilmeyecek, harb esirleri, cinayet ve cezalara ilişkin hususlar Alman sulh muahedesiyle aynı olacak, Avusturya; arazisinde müttefik ve müşterek devletlere eşya ve insanların serbestçe geçebilmesini kabul edecektir.

Avusturya'ya sunulan sulh şartlarının geri kalan kısmında ise; Tuna komisyonu harbden evvelki yetkisini kazanacak ve bu komisyonda yalnız, Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Romanya hükümetlerinin mümessilleri bulunacak ve ayrıca Yukarı Tuna'yı idare etmek için uluslar arası bir komisyon tayin edilecek, Avusturya'nın Demirkapı'da evvelce sahip olduğu hukuku kaldırılacak ve Tuna sahillerindeki diğer hükümlere nehrin Avusturya sahili üzerinde birtakım hukuk bahşedilecek, 25 sene zarfında inşasına karar verildiği takdirde Ren-Tuna hattında uluslararası denizyolu tesisi için lazım gelen tedbirler kabul edilecek ve Avusturya, Adriyatik'te serbest transit hakkına sahip olacaktır.

Aynı zamanda Avusturya hükümeti; ordusunun alet, edevat, mühimmat ve erzakının nakli hususunda kendisine müttefikler tarafından verilecek olan talimat doğrultusunda hareket edecek,uluslar arası transit muamelesi, nehri yolu ve limanlar hakkında Cemiyet-i Akvam tarafından kabul edilecek esaslara riayet edecek ve nihayetinde Avusturya hükümeti, Müttefik ve müşterek devletler ile kendi müttefikleri arasında yapılacak olan sulh muahedesi mukavelenamelerini kabul edeceği gibi, Almanya, Bulgaristan ve Türkiye ile arazisi hakkında kabul edilecek kararlara uygun bir şekilde hareket edecektir.(Hadisat 6 Haziran 1919 No:157)

7 Haziran 1919'da Avusturya Dışişleri Bakanı Baver, antlaşma hükümlerini: "Halkımızın beşte ikisi yabancı hükümlerine giriyor. Alman Avusturyası'nın en zengin bölgeleri, Alman Bohemyası ile Südetler elimizden alınıyor. Galiplerin kendi koydukları milliyetler nazariyesi yok edilerek yeni bir polyglot (çok dilli) devlet

yaratılıyor” şeklinde yorumlamıştır.(Gürün, 1986:57-58)

Morning Post gazetesinde ise Avusturya sulhuna ilişkin şu ifadeler bulunuyordu: “Her ne kadar bugün Avusturya harap bir vaziyette ise de İtalya için hudutlarının temini çarelerini düşünmek mecburidir. Alp geçitlerinin mülkünü istemek, İtalya için istikbal ve mevcudiyet meselesidir.”

Avusturya Başbakanı Renvik ise; sulh şartlarının kabul edilemeyeceğini ve bu şartların müştereken değiştirileceği ümidini taşıdığını beyan etmiştir.(Hadisat 9 Haziran 1919 No:160)

Avusturya’ya tebliğ edilen sulh şartları ile ilgili gelişmeler “Dörtler Meclisi’nde Avusturya Meselesi” başlığıyla verilen haberde şu şekilde aktarılıyordu: “Avusturya ile ilgili sulh muahedesinin tetkikine tekrar başlayan Dörtler Meclisi’nde, tamirat hakkında bir itilaf hasıl olmamıştır. Bu mesele reiscumhurun Belçika’dan dönüşüne bırakılmıştır. Konferans heyetine, bir nota tebliği ile görüşlerini bildiren Avusturya delegasyonu, sulh şartlarının şiddetli olduğunu belirterek bu husustaki itirazlarını dile getirmiştir.(Hadisat 20 Haziran 1919 No:171)

“Avusturya Sulhu” başlıklı haberde ise; Dörtler Meclisi tarafından, şimdilik tüm memurların istirahatte olmasından dolayı Avusturya mukabil teklifatına verilecek cevabın bir hafta sonra verileceği belirtilmekte ve Avusturya’nın mukabil teklifatında ise; Avusturya hudutları ve tamirat hakkında şikayet edilmekte, Viyana şehrinin zirai faaliyet açısından yeterli imkana sahip bulunmadığı ve bu konuda birtakım sıkıntıların meydana geleceği ifade edilmekte, İtalya’ya bırakılacak olan yerlere itiraz edilmekte ve Güney Tryrol’in Avusturya’dan ayrılmasına hiçbir Avusturyalının razı olamayacağı ve bu durumun Avusturya’nın istiklali için ciddi bir tehlike oluşturabileceği vurgulanmaktaydı.

Sulh şartlarının müzakere edildiği Avusturya Milli Meclisi’nde bir konuşma yapan Avusturya Başbakanı Baver (eski Dışişleri Bakanı) ise bu husustaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirmişti: “Muahedename projesi, kuzeyde ve güneyde sahip olduğumuz en zengin arazilerimizi elimizden alarak, yeni hükümetin elinde kayalık ve dağlık bir arazi parçası ile Viyana’dan başka bir yer bırakmıyor. Bu hal ile yalnız başına yaşayacağımız muhakkaktır. Sanayi alanında da yeniden bir gelişme gösterebilmemiz,

ancak büyük bir birliğe dahil olmamızla mümkün olacaktır. Bunun içindir ki, büyük Almanya'ya, vatana iltihak arzusundayız. Filhakika, Büyük Almanya Cumhuriyeti kadrosu dahilinde, başka hiçbir yerde istikbalin temin olunamayacağı fikri, bugün her zamandan ziyade milletin zihninde yer etmiştir.” Ayrıca, bu nutku müteakiben söz alan mebusların cümlesi de sulh şartlarının kabul edilmesinin mümkün olmadığı noktasında ittifak etmişlerdir.(Hadisat 21 Haziran 1919 No:172)

Sonuçta, 10 Eylül 1919'da, Müttefik devletler ile Avusturya'nın toprakları arasında Saint Germain en Laye Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Avusturya'nın toprakları 576 bin km² den 84 bin km² ye ve nüfusu da 50 milyondan 7 milyona düşmüştür.(Armaoğlu, 1998:148) Ayrıca Avusturya; Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlıklarını tanımış ve önemli toprak parçalarını Polonya, Yugoslavya, İtalya ve Romanya'ya bırakmak zorunda kalmıştır.(Sander, 1997:293) Antlaşmanın en mühim maddesi ise Almanya ile birleşmeyi yasaklayan maddeydi.(Gürün, 1986:95) Zira, daha sonra Alman azınlıklar başkaldırarak Alman Bohemyası'nı kurduklarını ve Almanya'ya katılmak istediklerini bildirdilerse de, Çekoslovakya'nın kurucusu Thomas Masaryk karşı çıkarak bu eylemin bastırılmasını sağlamıştır.(Sarica, 1982:86)

Aslında Avusturya sulhu, Alman sulhu ile birçok yönden benzer özellikler gösteriyordu. Tıpkı, Müttefiklerin Almanya ile yaptıkları antlaşmada olduğu gibi, Avusturya da kendisi ile yapılan sulh antlaşması ile önemli miktarda toprak kaybına uğramış, harp araç ve silahlarını teslim etmek zorunda kalmış, ordusundaki asker sayısı minimum miktara indirilmiş, sömürgelerindeki hukukundan vazgeçmiş ve daha birçok siyasi ve iktisadi şartları kabul etmek zorunda kalmıştır.

Müttefiklere göre Alman sulhu ile Batı Avrupa'nın, Avusturya sulhu ile de Orta Avrupa ve Balkanların siyasi dengesi tekrar yerli yerine oturtulmuştu. Fakat savaş sonunda, gerek Almanya ile gerekse Avusturya ile yapılan barış antlaşmaları, Avrupa'daki siyasi boşluğu dolduramadığı gibi, Avrupa'yı tekrar siyasi istikrarsızlıkların hüküm sürdüğü ve iç çatışmaların yaşandığı bir coğrafya haline getirmiştir. Böylece haksızlığa uğradığını düşünen ve daha fazla hak elde etmek isteyen milletler tekrardan silaha sarılarak II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuşlar ve Avrupa bir kez daha kendisini cehennem çukurunun içinde bulmuştur.

4.4. Avrupa ve Bolşevizm Meselesi

Şüphesiz dünya tarihinin akışını derinden etkileyen önemli olaylardan biri de, Birinci Dünya Savaşı'nın tüm cephelerde devam ettiği yıllarda yani 1917'de Çarlık Rusyası'nda çıkan Bolşevik İhtilali idi.(Armaoğlu, 1998:128) Kısa bir zamanda Rusya'nın tüm şehirlerine sıçrayan bu ihtilal, Rusya'ya savaşı unutturmuş ve Bolşevikler adı verilen aşırı sosyalistlerin iktidarı ele almaları ile son bulmuştur.(Renouvin, 2004:585)

Komünizm, ya da sıklıkla kullanılan adıyla “Bolşeviklik” barış düzenlemelerinden önce bile yeni Avrupa için acil bir tehdit oluşturmaktaydı ve çoğu Avrupa ülkesinde kısa sürede devrimci komünist partiler kurulmuştu.(Roberts, 2003:265) 1918'in sonlarına doğru Doğu Avrupa ülkeleri ve özellikle Almanya, Bolşevik kökenli ihtilallerle sarsılmaktaydı ve bu durum müttefik devletleri de oldukça endişelendiriyordu. Zira, Bolşeviklik, Avrupa'ya tam anlamıyla yayıldığında Müttefik devletlerin tüm planları altüst olabilirdi.

“İsviçre’de Bolşevik Tahrikatı” başlıklı haberde: “İsviçre’de de Bolşevik ihtilalinin çıkmasından korkulduğu için piyade ve süvari alaylarına hazırlıklı olmaları konusunda emir verilmiştir” denilmekte ve “Rusya'nın Berlin Sefareti ve Bolşevik Tahrikatı” başlığıyla verilen haberde ise; geçen Pazar günü ele geçirilen Rusya sefirinin resmi posta çantasında önemli beyannameler bulunduğu ve bu beyannamelerin bir kısmının Ren sanayisi amelesine dağıtıldığı, bu tahrikattan dolayı Rusya sefaretinin bir trenle Rusya'ya döndüğü ve Rus sefarethanesi ile telefon muhaberatının kesildiği belirtiliyordu.(Hadisat 11 Kasım 1919 No:23)

Bolşevikliğin Almanya'ya sıçradığını belirten bir haberde ise şöyle denilmekteydi: “Almanya’da imparatorun çekilmesiyle millet rahatlayacakken, şimdi de yeni bir dert Bolşevizmdir. Kaynağı Rusya olan bu illet, orasını altüst ettikten sonra şimdi de Almanya’da tahribata başladı. Almanya’nın Berlin ve diğer birkaç önemli şehrinde ihtilaller olmuş ve olmaktadır. Rusya ve Avusturya devletleri gibi Almanya da ihtilale doğru gidiyor. Müttefik devletlerin mütareke şartlarını uyguladıktan sonra Rusya Bolşeviklerini cezalandıracakları muhakkaktır.”(Hadisat 15 Kasım 1919 No:27) Bir diğer haberde ise şöyle deniliyordu: “Alman ordusu arasında ihtilaf hareketleri başlamıştır. Bolşevizm, askerler arasında yayılıyor. Amele sınıfı Almanya’da, yalnız

siyasi değil, sosyal statükoyu da tehdit ediyor. Bu anarşiyi belki Viyana tarafıyla Almanya üzerine yürüyecek olan müttefik orduları önleyecektir.(Hadisat 17 Kasım 1919 No:29)

Fransızca Le Journal de Orient gazetesinden aktarılan bir haberde ise Bolşevizm hakkında şöyle bir değerlendirme yapılıyordu: “Avrupa’da esen bir rüzgar Bolşevizm! Avrupa bu tehdidin altına giriyor, prensler kaçıyor, eski beşeri müesseseler yıkılıyor. Acaba bunun sonu ne olacak? Bolşevizm tehditkâr bir tehlike midir yoksa insani bir düşünce midir? İşte iki soru ki, tetkike değerdir.”(Hadisat 19 Kasım 1918 No:31)

“Tarihin zikrettiği bütün müstebit idareler içinde, en korkuncu, en yıkıcısı ve en alçağı Bolşevizmdir. Onun Alman militarizminden daha kötü olmadığını söylemek manasızlıktır” diyen İngiliz Harbiye Bakanı Churchill’in bu sözleri, aslında Müttefik devletlerin Bolşevikliğe karşı tutumlarının ne olacağını gösteriyordu.(Gürün 1986:61) Bununla ilgili verilen bir haberde; Müttefik devletlerin Rusya Bolşeviklerine karşı büyük çaplı bir harp hazırlığına karar verdikleri ve bunun için 3 milyonluk bir ordunun hazırlanacağı, müttefik devletlerin amacının Rusya’yı tamamen işgal ve sonrasında ıslah etmek olduğu, artık vazifelerinin bitmiş olduğu düşüncesinde olmadıkları ve Rusya Bolşevikleriyle mücadele niyetinde oldukları ifade ediliyordu.(Hadisat 17 Kasım 1918 No:29)

Bir diğer haberde ise gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Müttefik devletleri, Alman kartalının kol kanadını kestikten sonra bütün dikkatini Rusya ahvaline çekmiştir. Romanya’nın Yaş şehrinde yapılan siyasi konferanslarda, Müttefik devletlerin delegeleriyle Rusya ve Ukrayna mümessilleri hazır bulunmuş ve eski Rus İmparatorluğu’nun mukadderatıyla işgal edilmiştir. Buna göre; Rusya’da milletler muhtar olacak ve bu suretle eski imparatorluk federasyon esasını üzerine yeniden teşkil edilecek, yalnız Lehistan ve Finlandiya bu federasyon dairesinin dışında kalacaktır. Ayrıca, Rusya devletinin müstakil şekli, toplanacak bir meclisin reyine terk edilmiştir. Ukrayna’nın varlığı müttefik devletlerce kabul edilmiş olduğundan, bu hükümetle karşılıklı görüşmelerde bulunulacaktır. Rusya Bolşeviklerine karşı ise müttefik birliklerinden oluşan kuvvetli cephe meydana getirilecek ve bunda gönüllü Rus ordusu da önemli bir rol üstlenecektir.” (Hadisat 27 Kasım 1918 No:39) “Rusya Ahvali” başlığıyla verilen haberde ise, Rusya hakkında şöyle bir değerlendirme

yapılıyordu: “Rusya, Petro’nun başarısından evvelki haline geri dönüyor. Yaş Konferansı ile beraber Rusya yine kendisini Avrupa’dan ayıran Lehistan ve Finlandiya’yı karşısında buluyor. Bu halden kurtulmak ve Akdeniz’e inmek için Rusya’nın gerek Türkiye ile gerekse diğer milletlerle icra ettiği muharebeler halen hatırlarda olduğundan ileride bu gibi hareketlere dönmeyeceğini kim iddia edebilir?”(Hadisat 29 Kasım 1918 No:41)

Rusya’da Şubat 1917 İhtilali, başlangıçta ülkedeki Rus ve Rus olmayan unsurlar için adeta bir “umut ışığı” olmuştu. Fakat ihtilal sonucu ortaya çıkan yeni idarenin ihtiyaçlara cevap verememesi, hatta Çarlık Rusyası’nın güttüğü iç ve dış siyaseti takip etmesi, başlangıçtaki iyimser havayı kısa sürede “memnuniyetsizliğe” çevirmiştir.(Şahin, 2002:72) Rusya’nın bu durumuna ilişkin “Rusya’da Ahval” başlıklı haberde, gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu: “Rusya’da Bolşeviklerin parlak devri bitmek üzeredir. Kızıl birlikler artık yağma ve çapulculukla meşgul birtakım haydut çetelerine benzemeye başlamışlardır. Rusya’nın her tarafında Bolşeviklerden ve bunların hamilerinden kurtulmak için gönüllü alaylar teşekkül etmektedir.”(Hadisat 9 Aralık 1918 No:51)

1919 Nisanı’nda Petersburg’dan dönen bir Fransız muhabiri ise Rusya’daki vaziyete ilişkin izlenimlerini şu şekilde anlatıyordu: “İhtilali takip eden umumi işsizlik sanayi hicranının pençesinde son dereceye vasil olmuştur. Temel ihtiyaç maddeleri üretilmediği gibi şimendiferlerdeki intizamsızlık o kadar artmıştır ki, mevcut sevklerin bile nakline imkan hasıl olmamaktadır. Fabrikalarda dahi çalışılmıyor. Şehirlerin iaşesi temin edilemiyor. Cihan tarihindeki bu hadiseyi gerçekleştiren Rus İhtilali, şehirlerin ölümüne sebebiyet vermiştir. Milyonu bulan Petersburg’un nüfusu, devam eden göçlerle 200 bin kişi kalmıştır. Buradaki amele ve burjuvazi ahali son derece muzdarib bulunuyor. Evvelce mamur olan bu şehri, bugün Bolşevikler kıtlık memleketi haline getirmişler, yarın da ölüm diyarı haline getireceklerdir. Köylerde hiç olmazsa biraz yiyecek bulunuyor...”(Hadisat 18 Nisan 1919 No:108)

Çekoslovak Reisi Thomas Masaryk Paris’te verdiği bir beyanatta, Rusya’nın vaziyetinden bahsederken; Rusya meselesini, Avrupa’nın ve insanlığın en mühim muamması olarak belirtmiş ve kuvvetli ve teşkilatı yerinde bir Rusya olmadan umumi bir sulhun mümkün olamayacağını söylemiştir.(Hadisat 10 Aralık 1918 No:52)

Avrupa'yı tehdit eden Bolşeviklik tehlikesine karşı Müttefik devletlerin planı; Doğu Avrupa üzerinde bir hat oluşturarak Bolşevizmin Avrupa'ya girmesini önlemek ve Bolşevik karşıtlarına silah, para ve askeri yardımlarda bulunarak Bolşevik iktidarını devirmek şeklinde idi.(Tanilli, 2003:159) Bununla ilgili verilen bir haberde; Müttefiklerin Çek ve Slovaklarla birleşerek askeri hazırlığına devam ettiği ve Ukrayna'nın da kapılarını müttefiklerine açmasıyla Bolşeviklerin tamamıyla müttefik kuvvetleri tarafından kuşatılacağı ifade ediliyordu.(Hadisat 21 Kasım 1918 No:33)

Bir başka haberde ise şöyle deniliyordu: “Bolşevikler, Müttefiklerin her yerdeki galibiyetini anlamayıp, Avrupa cihetine doğru yayılmak istemektedirler. Acaba müttefik devletler, Bolşevikleri tamamıyla ıslah etmedikçe sulh girişimlerine başlamayacaklar mı? Ukrayna ile imzalanan bir mukaveleneye göre, Müttefik kuvvetleri Ukrayna'dan serbestçe geçebileceklerdir.(Hadisat 25 Kasım 1918 No:37)

“Bolşeviklerin Ric'ati” başlığıyla verilen haberde ise; Finlandiya ve Estonya birliklerinin Bolşeviklere karşı mücadele ederek önemli mevkiileri ele geçirdikleri ve Reval hattı üzerinde Bolşeviklere ait önemli miktarda askeri levazım eşe geçirildiği bildiriliyordu.(Hadisat 6 Şubat 1919 No:60)

Bolşeviklerin ileri harekâtını durdurma konusunda çeşitli tedbirler almakta olan Müttefik devletlerin bir düşüncesi de; Rusya İmparatorluğu'nun enkazı üzerine kurulacak olan yeni cumhuriyetler arasında bir antlaşma temin etmektir. Bu yeni cumhuriyetler Lehistan'ı, Ukrayna'yı, Sibirya'yı ve Batlık havalisi ile aralarında Gürcistan'ın da bulunduğu Rusya'nın güneydoğusunu ihtiva ediyordu. Burada Müttefiklerin en birinci gayesi, bu memleketlerde asayişin temin ettikten sonra hepsinin müşterek düşmanları olan Bolşevikler aleyhine harb etmek idi. Anlaşıldığı kadarıyla Müttefikler, Lehistan gibi Çabskovski, Kolçak ve Denikin hükümetlerini de tanıyacaktırlar.(Hadisat 29 Mart 1919 No:88)

Bu arada Müttefik devletlerin Doğu Avrupa üzerinde oluşturdukları kuşak işe yarıyor gibiydi. Zira, bu bölgeden gelen haberler, genelde Bolşeviklerin geri çekildiği yönündeydi. Mesela “Romanyalılar ve Bolşevikler” başlığıyla verilen haberde şöyle deniliyordu: “Ukrayna'da, Dinyester Nehri'nin sol sahilinde, Fransız birlikleriyle beraber hareket eden Romen askerleri mezkur havalide, mühim miktarda Bolşevik kuvvetlerini imha etmişlerdir. Romanya efradı Dinyester'in doğusundaki mıntıkayı

Bolşeviklerinden kâmilten temizlemiştir.”(Hadisat 1 Nisan 1919 No:91) Bir diğerk haberde; Ukrayna kuvvetlerinin Beserebya’ya kadar ilerlemiş olan Bolşeviklere karşı başarılı bir şekilde harbe devam ettikleri bildirilmekteydi.(Hadisat 5 Nisan 1919 No:95)

“Macaristan’da Tehlike” başlıklı haberde ise şunlar söyleniyordu: “Macaristan’da tevkif edilen Macar Bolşevikleri reisi ifadesinde; Macaristan’daki Bolşeviklere 3 milyon gönderildiğini ve bu parayı Bolşeviklerin ihtiyaçlarını temin etmek için sarf ettiğini söylemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Macaristan’daki Bolşeviklerin amacı mevcut hükümeti yıkmak ve Macaristan’ı Sovyet idaresine bağlamaktır.”

Başka bir haberde de: “Bolşevikler son günlerde Orenburg cephesinde o derece süratle ricat etmektedirler ki, bunları takip eden ordular teması kaybetmektedirler. Ayrıca birçok Bolşevik de esir edilmiştir” denilmekteydi. (Hadisat 7 Nisan 1919 No:97)

Diğerk taraftan Litvanya basınında; Bolşeviklerin ağır zayıatlar vererek mağlup bir vaziyette bütün Kuzey Litvanya’yı tahliye ettikleri ve Bolşevik askerleri arasında ihtilalin başladığı bildiriliyordu.(Hadisat 9 Nisan 1919 No:99) Yine Litvanya’daki gelişmeler “Bolşeviklerin Tardı” başlıklı haberde şu şekilde aktarılıyordu: “Litvanya birlikleri Bolşevikleri bütün cephelerde tard etmişlerdir. Düşman harb aletlerini terk etmiştir.” Ayrıca Finlandiya gazeteleri, Bolşeviklere karşı yapılacak sefer hazırlığına devam edildiğini bildiriyorlardı.(Hadisat 13 Nisan 1919 No:103)

Müttefik devletlerin liderleri zaman zaman Bolşevizme karşı alınacak tedbirler konusunda birtakım açıklamalar yapıyorlardı. Bolşevikliğe karşı alınacak en önemli tedbirlerden biri de Bolşevik karşıtlarına gerekli yardımı yapabilmektir. İşte bu hususta İngiltere Başbakanı Lloyd George, Avam Kamarası’nda yaptığı bir konuşmasında görüşlerini şu sözlerle açıklıyordu: “Şu anda Rusya mevcut değildir. Bu hükümdarlığın yeniden tesisinden bahs edilmediğinden bu konuda hiçbir teklif yapılamamış ve hiçbir münakaşa icra edilmemiştir. Rusya’nın dahili ahvali büyük bir askeri hareketi ortaya çıkarabilir. Fakat hareket tarzımız, herhangi bir memleketin olursa olsun, bizi dahili işlerine müdahaleden men ediyor. General Denikin ile Amiral Kolçak’a yardım edilmelidir...”(Hadisat 19 Nisan 1919 No:109)

Rusya Bolşevikleriyle mücadeleyi kendisine görev sayan Müttefik hükümetlerin düşüncesine göre Rusya’nın idari şekli, demokratik ve sağlam bir esas üzerine

kurulmalı, serbestçe seçilmiş bir meclis vücuda getirilmeli ve ahali kendi mukadderatını kendisi tayin edebilmeliydi.(Hadisat 22 Nisan 1919 No:112) Tam da Müttefiklerin böyle bir düşünceyi gerçekleştirmek istediği bir sırada, Çarlık taraftarları askerler Rusya’da bir iç savaş çıkarmışlardı. Sibiry’a da Amiral Kolçak, güney Rusya’da Denikin ve Wrangel Bolşeviklere karşı savaşıyorlardı ve bu durum Bolşevik karşıtlarını desteklemek için bulunmaz bir fırsattı.(Armaoğlu, 1998:164)

Rusya’da yaşanan iç karışıklıklarla ilgili gelişmeler “Petersburg’da İğtişaş” başlıklı haberde şu şekilde aktarılıyordu: “Petersburg’da meydana gelen son iğtişaş “Sovyet” hükümetini tehdit edecek bir mahiyettedir. Lenin’in nüfuzu son derece azalmıştır. Troçki şu anda Moskova-Kremlin’de bulunmakta olup, kendisine sadık bulunan Lenin nişancı efradı tarafından muhafaza edilmelidir.”(Hadisat 3 Nisan 1919 No:93)

Diğer taraftan Beyaz Ruslarla işbirliği yaparak Bolşevizmi yok edinceye dek savaşmak, Sovyet hükümetini barış düzenlemesine katmak ve Rusya’nın çeşitli bölgelerindeki birlikleri çekmek gibi konularda Müttefikler, Sovyetlere karşı sürekli ve kalıcı bir politika izleyemiyorlardı.(Sarica, 1982:125-126) Mesela Kolçak meselesi ile ilgili gelişmelerin aktarıldığı bir haberde; Müttefiklerin, Wilson’a Kolçak hükümetini tasdik etmesi için ısrar ettikleri fakat Rus siyasileriyle müzakeratta bulunan Wilson’un pek büyük bir ihtiyatla hareket ettiği, muhtemelen Kolçak hükümetinin işgal ettiği arazi üzerinde demokratik idareyi tesis ederek bunu takviye edeceğine dair teminat vermesinden sonra tasdik edilebileceği ve Rus meselesinin Wilson’un Amerika’ya dönüşünden sonra da halledilemeyeceği ifade ediliyordu.(Hadisat 26 Mayıs 1919 No:146)

Diğer taraftan cephelerden yine Bolşeviklerin mağlubiyetini bildiren birçok haber alınmaktaydı.Özellikle Macaristan ve Romanya havalisi 1919 senesinin Nisan ve Mayıs aylarında Bolşeviklerle yapılan çarpışmaların en şiddetli geçtiği yerler arasındaydı.Yine Doğu Avrupa’da da bir o kadar şiddetli çarpışmalar yaşanıyordu.Cephelerde yaşanan gelişmeler şu şekilde aktarılıyordu:

“Petrograd Zabt Edildi”: Bir aydan beri Finlandiya ve Litvanyalıları tarafından Bolşeviklere karşı devam ettirilen taarruz nihayet zaferle son bulmuştur. General Manhaym ordusu Petrograd’a dahil olmuştur. Bu eski payitaht nihayet Sovyetlerin kanlı pençesinden kurtarılmıştır.” (Hadisat 25 Nisan 1919 No:115)

“Macaristan’a Karşı”: Romanya kraliçesinin Sırbistan Prensi Aleksandır ile uzun bir görüşme yaptığı, diğer taraftan Budapeşte’den gönderilen bir telgrafnamede; ortak bir şekilde hareket eden Sırlarla Romanyalıların, komünist birlikleri hezimete uğrattıkları ve bunun da Sovyetlerin toplantısında teyit edildiği bildiriliyor. Ayrıca Romanyalıların muhtelif istikametlerde harekete devam ettikleri de rivayet edilmektedir.”

“Macar Bolşeviklerinin Tedibi”: Müttefik devletler orduları başkumandanı, emri altındaki birliklere tebliğ ettiği bir bildiriye şöyle diyordu: “Budapeşte’de komünist inkılabından sonra Macar kızıl kuvvetlerinin, Transilvanya’daki Romanya kuvvetlerine hücum etmeye ve Romanya arazisini yağmalamaya mecalleri kalmamıştır. Ahalinin de yardımıyla Romanya kuvvetleri, firar etmekte olan Macar Bolşeviklerini geri püskürtmüşlerdir. Cesur müttefiklerimizin muhafızları ile asayiş iade edilmiş ve Bolşevik mezalimin kurbanları kurtarılmıştır.”(Hadisat 26 Nisan 1919 No:116)

“Sibirya’da Kızıl Ordunun Mağlubiyeti” : Sibirya birliklerinin başarısı parlak bir muzafferiyete dönüşmüştür. Orenburg’un 50 km yakınına kadar ilerleyen Sibirya birlikleri civardaki birkaç şehri de zapt etmişlerdir. Gittikçe kuvvetini kaybeden Kızıl Ordunun askerleri firar etmektedir. Ahali Sibiryalıları kurtarıcı sıfatıyla karşılamaktadır.

Macaristan’da Bela Kun liderliğindeki Bolşeviklere karşı harekate başlayan Romanya ve Çekoslovakya ordularının ilerlemeye devam ettikleri ve hatta Çeklerin Budapeşte’ye bir saat mesafeye kadar yaklaştıkları ve bunun üzerine Macar komünistlerinin tayyareler ile firar ettikleri bildirilmektedir.(Hadisat 27 Nisan 1919 No:117)

“Bolşevikler” : Lehler, Litvanya’da 150 mil genişliğinde bir cephe üzerinde taarruz hareketinin icra edildiğini bildiriyorlar. Bolşevikler Vilna’yı kaybettiklerini itiraf ediyorlar.(Hadisat 28 Nisan 1919 No:118)

“Romanya, kendisinin Bulgaristan tehlikesine karşı emniyet altına alınmasını Müttefiklerden talep etmiştir. Bilhassa Fransa’nın muavenet edeceğini ümit etmektedir. Aynı zamanda Romanya’ya muavenet müttefiklerin menfaati ve vazifesi icabıdır.”

Yine Romanya cephesindeki gelişmelerin aktarıldığı diğer bir haberde; Romanya ordusunun Macaristan’da süratle ilerlediği, Galiçya’da 20 bin kişilik Bolşevik ordusunun Ukraynalılara teslim olduğu, Macaristan’a doğru yürüyen 5 bin kişilik

Bolşevik ordusunun silahlarının alındığı ve Romanya ordusu önünde geri çekilen Macar Kızıl Ordusunun ahaliden intikam aldığı bildiriliyordu.(Hadisat 1 Mayıs 1919 No:121)

Müttefiklerin Macaristan'daki zaferinden bahseden "Macar Bozgunu" başlıklı haberde ise; Romanya ordusunun Hungarya mıntıkasında batıya doğru ileri harekâtına devam ettiği ve süvari müfrezelerinin Çekoslovak birlikleriyle irtibatta bulunduğu ve Macarlardan 395 zabıt, 4302 nefer, birçok sayıda top ve mühim miktarda harb malzemesinin müttefiklerin eline geçtiği ifade edilmekteydi.(Hadisat 3 Mayıs 1919 No:123)

Bolşeviklerin katıldığı Ahali Komiserleri Meclisi'nde bir konuşma yapan Troçki, Bolşeviklerin durumu hakkında şunları söylüyordu: "Cebren orduya katılan köylüler sulh taraftarlarının propagandalarına kapılıyorlar. Pek çok firar vardır. Kazan işgal edildiği taktirde kuzeyde, açlığa mahkum bulunan mıntikalara aşağı Volga'dan nakil yapılamayacaktır. Mezkur mıntikalarda bu yetersizliklerden dolayı Sovyet hükümeti hakkında daha ziyade şüphe edilmektedir."(Hadisat 4 Mayıs 1919 No:124)

Bu arada Macaristan'dan gelen haberlerde; Çekoslovakya ve Romanya'nın arazi konusundaki taleplerini kabul eden Macar Bolşevik lideri Bela Kun'un teslim olduğu ve düşmanlığın sona erdirildiği, Çek ve Romanyalıların Budapeşte üzerine doğru ilerledikleri ve birtakım Macar komünist reislerinin firar ettikleri Budapeşte hükümetinin arzusu üzerine bütün silah ve mühimmatın Müttefiklere terk edildiği, Budapeşte'nin Müttefikler tarafından işgal edileceği, Macar Sovyet hükümetinin Fransız birliklerinden yardım talep ettiği ve hemen teslim olmak şartıyla yardım yapılacağına Fransız kumandanı tarafından söylendiği ifade ediliyordu.(Hadisat 6 Mayıs 1919 No:126)

Bu durum aynı zamanda Bolşeviklere karşı doğuda bir cephe kurarak Rusya'daki yeni rejimi devirmek isteyen müttefiklerin, gittikçe açık bir biçimde, doğrudan bir savaş politikasına dönüşen müdahale politikasının da başlangıç aşamasını oluşturmaktaydı.(Tanilli, 2003:159) Bu hususta "Bolşevikler Memleketinde" başlığıyla verilen haberde; Bolşevik harp gemilerinin Finlandiya'ya ait iki bataryayı bombardıman ettiği ve daha sonra gelen 3 hafif İngiliz kruvazörünün ateşiyle Bolşevik harp gemilerinin firar ettiği ve gemilerden birinin mürettebatıyla beraber battığı ve diğerinin de Estonya sahillerine kadar takip edildiği ve böylece harbin son bulduğu ifade edilmiştir.(Hadisat 21 Mayıs 1919 No:141)

Yine Macaristan'daki gelişmelerin aktarıldığı bir haberde ise; Macaristan'daki komünist aleyhtarı hükümetin fevkalade faaliyet gösterdiği, eski nazırlardan çoğunun Segedin'e nakledildiği, birtakım Macar askeri efradının Bolşeviklere karşı acilen müdahaleye iştirak ettikleri ve Macaristan'daki hükümetin Bolşeviklere karşı başarılı olacağı belirtiliyordu.(Hadisat 22 Mayıs 1919 No:142) Bir diğer haberde ise; Batı Macaristan ahalisi ve askerlerinden bir kısmının Bolşeviklere karşı mukabil harekete başladıkları, Bolşeviklerin ele geçirdikleri mevkiilerin tekrar zabtedildiği, ahali komiserlerinin düşürüldüğü ve yerlerine eski memurların getirildiği bildirilmekteydi.(Hadisat 11 Haziran 1919 No:162)

Bu arada Doğu Avrupa'da, Bolşeviklerle yapılan çarpışmalar tüm şiddetiyle devam ediyor ve yine bu cephede de Bolşeviklerin geri püskürtüldüğüne dair haberler alınıyordu. Mesela bununla ilgili "Bolşevikler Arasında" başlığıyla verilen haberde; Bolşeviklerin Petersburg ile muhaberatının kesildiği ve ayrıca İngiliz birliklerinin de bu mntıkaya gönderildiği, birçok köyün geri alındığı ve İngiliz birliklerinin Estonyalılarla birlikte Bolşeviklere karşı ilerlemeye, devam ettikleri bildiriliyordu.(Hadisat 25 Mayıs 1919 No:145)

"Bolşevikler Memleketinde" başlıklı haberde ise; gönüllü Kuzey Rus ordusunun İngiltere filosunun iştirakiyle Petersburg'a 13 mil mesafedeki bir şehri (Peterhof) zapt ettiği, Estonya ordusunun da birçok esir ve harp levazımatı alarak Petersburg'a doğru ileri hareketine devam ettiği ve şehre 46 mil mesafede olduğu ifade ediliyor ve ayrıca Rusya'nın her tarafında ihtilaller olduğu belirtiliyordu.(Hadisat 28 Mayıs 1919 No:148)

Yine Petersburg ile ilgili gelişmeler "Petersburg Muhasarada" başlıklı haberde şu şekilde aktarılmaktaydı: "Petersburg'un güneyinde şiddetli muharebelerin devam ettiği ve burada Kızılların taarruzlarının Litvanya ve Estonyalılar tarafından geri püskürtüldüğü ve hezimete uğrayan Bolşeviklerden 960 kişinin esir alındığı bildiriliyor. Ayrıca Petersburg tamamen muhasara edilmiş bir vaziyettedir. Şehrin düşmesi muhakkaktır. Estonya ve Finlandiyalılar Petrograd'a girmişlerdir."(Hadisat 6 Haziran 1919 No:157)

Romanya cephesindeki gelişmelerin aktarıldığı bir haberde ise, Bolşeviklerin Romanya hududundan taarruza geçtikleri fakat Romanya hudut muhafızlarıyla beraber Fransız muhafız birliklerinin karşı taarruzuyla düşmanın Dinyester'in öbür cihetine atıldığı ve

bu şekilde vaziyetin muhafaza edildiği bildiriliyordu.(Hadisat 7 Haziran 1919 No:158)

Yine Doğu Avrupa'daki gelişmeler "Bolşevikler Aleminde" başlığıyla verilen haberde şu şekilde aktarılıyordu: "Leh Erkan-ı Harbiyesi'nin bir tebliğine nazaran Doğu Galiçya'da Bolşeviklerin icra eyledikleri şiddetli taarruzları, Leh efradı tarafından geri püskürtülmüş ve düşmana önemli miktarda zayıat verdirilmiştir. Ayrıca Ukrayna ve Litvanyalıların da Bolşeviklere karşı ileri hareketi devam etmektedir. Litvanya cephesinin kuzeydoğusunda Bolşevik kuvvetleri dağıtılmış ve birçoğu firar etmiştir. Kızıl Ordu tarafından sınırları ihlal edilen Finlandiya hükümeti ise Sovyetler hükümetine gönderdiği şiddetli bir protesto ile Finlandiya'nın ikinci bir ihtarda bulunmaksızın menfaatlerini muhafaza etmek üzere her türlü tedbire müracaat edeceğini bildirmiştir."(Hadisat 17 Haziran 1919 No:168)

Aslında Müttefikler; Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya'yı Sovyet Rusya'ya karşı birleştirerek, uygulanan ablukaya katılmalarını sağlamak istiyordu. Böylece, bu ülkelerin Bolşeviklere karşı girişilen saldırıya katılmaları da sağlanmış olacaktı.(Sarica, 1982:137) Müttefiklerin diğer bir planı da; Amiral Kolçak kuvvetlerini doğudan Volga'ya doğru, Yudenic kuvvetlerini Estonya üzerinden Petrograd'a doğru ve Denikin kuvvetlerini de Moskova'ya doğru ilerleterek Rusya'ya hakim olmalarını sağlamak ve böylece Bolşevik iktidarına son vermektir.(Gürün, 1986:160)

5 Haziran 1919'da Omsk'tan alınan bir habere göre, Amiral Kolçak kendisini ziyaret etmiş olan mülki, askeri ve sosyalist cemiyetleri delegelerine genel vali sıfatıyla şunları söylemiştir: "İmparatorluğun siyasi ve toplumsal hayatı eski şeklini kaybetmiştir. Şu anki vaziyet başka bir idari şekli gerekli kılmaktadır. Bolşevizmi imha etmek için bir ordu vücuda getireceğim. Bu ordu vücuda getirilmedikçe idari alanda hiçbir şey yapılamaz. Sonra ahaliye huzur ve asayiş temin ederek karşılıklı öldürmelere ve imhaya son vereceğim. Meclis-i Mebusan azasının serbestçe seçilebilmesi imkanını oluşturmak için ahvalin terbiye edilmesine çalışacağım. Bu meselenin bizzat tarafımdan ve kendi azmimle halledileceğine inanmalıyız. Ahalinin bu hususta yardımına ihtiyaç vardır. Bu şekilde bütün bu müşkil meseleleri hal edeceğiz. Şu anda takibi lazım gelen yegane hareket tarzı, Bolşeviklere karşı daimi mücadelede bulunmak ve mücadeleye mani teşkil eden şeyleri devirmekten ibarettir."(Hadisat 7 Haziran 1919 No:158) Amiral Kolçak ile ilgili gelişmelerin aktarıldığı diğer bir haberde ise; Amiral Kolçak'ın Kazan

demiryolunun kuzeyindeki ileri hareketına devam ettiği ve ayrıca Müttefik devletlerin Amiral Kolçak'a gerekli yardımda bulunmaya hazır olduklarını bildirdikleri belirtiliyordu.(Hadisat 16 Haziran 1919 No:167)

Diğer taraftan Güney Rus Ordusu Kumandanı General Denikin ise ordusuna hitaben neşrettiği bir bildiride; Kuban ve Don Kazaklarından müteşekkil gönüllü orduların gösterdikleri harikalar sayesinde Güney Rusya'nın kurtarılmasına muvaffakiyet hasıl olduğunu, Rusya'nın kalbgâhına doğru ileri hareketına devam ettiğini ve bütün ahalinin kalplerinin vatan ümidi ve aşkıyla haykırdığını belirtiyor ve devamında şunları söylüyordu: "Bu kanaate binaen Rusya'nın vahdet ve hürriyetini temin etmek maksadıyla elimden gelen hizmeti yapmaya ve hayatını fedaya hazır olduğum halde tüm Rus orduları Başkumandanı Amiral Kolçak'ın kumandası altına dahil oldum."(Hadisat 23 Haziran 1919 No:174)

Kuzeyde General Yudenic, Sibiry'a da Amiral Kolçak, Güneyde önce General Denikin sonra Wrangel, Batılılardan aldıkları yardımlarla Bolşevik iktidara karşı bir müddet daha direnmeyi sürdürmüşler, hatta zaman zaman denetim altında tuttıkları bölgeleri genişletmeyi de başarmışlardı.(Sarıca, 1982:121) Fakat daha sonra dışardan yardım gören hükümetlerin yetersiz kalmaları ve Müttefik devletlerin de doğrudan müdahale politikasından vazgeçmeleri, Bolşeviklere karşı açılan Haçlı seferinin başarısızlıkla neticelenmesine neden olmuştur.(Tanilli, 2003:160-161)

Çarlık Rusyası'nın yıkılmasına ve komünist rejimin kurulmasına Avrupa'nın büyükleri egemen olamayınca, Sovyet Rusya sade Avrupa'da değil, bütün dünyada kuvvetler dengesini ileride köklü bir şekilde değiştirmek üzere kabuğuna çekilmiştir.(Armaoğlu, 1998:151) Yirminci yüzyılın birinci yarısında, Avrupa, Güney Amerika, Orta ve Uzak Doğu memleketlerin birçoğu dahili harbler, kanlı ihtilaller ve hükümet darbeleri içinde yanıp yıkıldılar. Bu felaketlerin hepsinde kızıl parmak baş rolü oynamıştır.(Safa, 1976:261)

Eğer Birinci Dünya Savaşı sonunda Bolşevizm, Rusya'da kök salmadan budanmış olsaydı, beklide insanlık büyük bir dertten kurtarılmış olacaktı. Zira, Bolşevizm ilk başlarda insanlığa eşitlik, adalet ve özgürlük getireceğini vaat etmişse de, aslında yüzüne taktığı kızıl maske ile Çarlık Rusyası'nın siyasetini devam ettirmiş ve insanlığa acı, hüznün ve gözyaşından başka hiçbir şey vermemiştir. Bu nedenle savaş sonunda

Asya ve Doğu Avrupa'daki birçok ülkeyi zorla, baskı ve şiddet kullanarak egemenliği altına alan Sovyet Rusya, bu ülkeleri ancak yetmiş sene kadar elinde tutabilmiş ve 1990'da Sovyet Rusya'nın dağılması ile bu ülkeler tekrar eski hürriyetlerine kavuşmuşlardır.

SONUÇ VE TEKLİFLER

Osmanlı Devleti'nin büyük ümitlerle girdiği Birinci Dünya Savaşı, 30 Ekim 1918'de önemli ölçüde topraklar kaybetmesine yol açan mütareke ile son bulmuştu. Millet ümidini neredeyse tamamen yitirmiş bir vaziyetteydi. İstanbul ise son derece bitkin bir haldeydi. Fakat felaketler bununla da bitmemiş; memleket Süleyman Nazif'in "uzun siyah gece" olarak tarif ettiği mütareke senelerini de yaşamıştır. İşte bu uzun siyah gecenin henüz başladığı bir sırada Süleyman Nazif Cenab Şehabeddin ile beraber, ateşin bir süngü gibi kullandığı, daima ümitli ve daima canlı kalemle, harpte mağlup edilen Türk'ün menfaatlerini ve mütareke şartlarına göre elde kalan son vatan parçasını heyecanla müdafaa ettiği Hadisat Gazetesi'ni çıkarmıştır.

Hadisat Gazetesi'ne göre mütarekenin imzalanması Türk kamuoyunda geçici olarak iyimser bir havanın oluşmasını sağlamış ve bu durum daha mütarekenin ilk günlerinde hem Süleyman Nazif'in hem de Cenab Şehabeddin'in makalelerinde etkisini göstermiştir. Fakat mütarekenin imzalanışından kısa bir müddet sonra gerek İtilaf güçlerinin güvenlik gerekçesini sebep göstererek başlattıkları işgaller ve gerekse İtilaf güçlerinden moral ve destek alan Rum ve Ermeni azınlıkların devletin varlığına yönelik zararlı faaliyetlerde bulunmaları, Hadisat Gazetesi'nin, Osmanlı Devleti'nin ve Türk milletinin milli çıkarını hararetle ve şevkle savunan bir gazete olmasında son derece etkili olmuştur. Bundan sonra gazete, Türk milletinin varlığını ve bağımsızlığını ciddi anlamda tehdit eden olaylar ve İtilaf güçleri ile azınlıkların gerçek niyetlerinin neler olduğu konusunda milleti haberdar etmek için harekete geçmiş ve ayrıca bu olaylardan dolayı duyulan üzüntü ve tepki, hem hükümete hem de İtilaf güçlerinin temsilcilerine çeşitli yazılarla ve protesto telgrafları ile duyurmaya çalışmış ve bunda da oldukça başarılı olmuştur.

Hadisat Gazetesi'nin işgalcilere karşı takındığı sert tavır, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerine karşı da olmuştur. Özellikle Enver, Talat ve Cemal Paşalar hakkında, onları son derece sert bir üslupla eleştiren ve hatta zaman zaman neredeyse vatan hainliği ile suçlayan makaleler ve yazılar sık sık gazetenin sayfalarında neşredilmiştir. Gazetenin başyazarı Süleyman Nazif, makalelerinin birçoğunda bu husustan bahsetmiş ve hatta sorumlu olanların cezalandırılmasını talep etmiştir. Süleyman Nazif'e göre devletin ve milletin perişan bir halde olmasına neden

olanlar; Enver, Talat ve Cemal Paşalar başta olmak üzere cemiyetin ileri gelenleri idi. Nazif'in, 23 Nisan 1919'da, Hadisat Gazetesi'nde "Bir Daha!.." başlığıyla kaleme aldığı makalesinde geçen bir dörtlükte bu durum şu sözlerle dile getirilmiştir:

.....

Alt edip durduk siyaset namına

Türk'ü mahvettik şecaat namına

Mülkü yıkdık aşk-ı millet namına

Milleti soyduk cemiyet namına...

İttihatçılarla ilgili mesele, İtilaf Devletlerinin özellikle İngiltere'nin müdahalesiyle farklı bir boyuta taşınmış ve tutuklanan İttihatçıların birçoğu İngilizlerin tutuklanmasını istediği kişiler olmuş ve bunların yargılanması da yine İngiltere ve İngiltere'nin siyasi nüfuzu altında hareket eden Damat Ferit'in beklentilerini karşılayacak şekilde yapılmıştır. Bu nedenle Hadisat, sayfalarında ülkenin iki ateş arasında kaldığını dile getirmiş ve özellikle İzmir'in işgalinden sonra devletin varlığının ve milletin bağımsızlığının ciddi bir tehdit altında olduğunu vurgulamış ve işgallere tepki olarak Anadolu'nun dört bir tarafından çekilen protesto telgraflarını yayımlayarak da milli birlik ve beraberlik duygusunun pekiştirilmesinde önemli bir görev üstlenmiştir. Bilhassa İzmir'in işgaline tepki olarak İstanbul'da yapılan mitinglerin, tüm ayrıntısıyla dost düşman herkese duyurulmasıyla, vatanın bir karış toprağı için bile olsa gerektiğinde ölmeye hazır bir milletin hala var olduğu haykırılmıştır.

Hadisat Gazetesi'nin, yayımlandığı dönem boyunca en çok üzerinde durduğu ve kamuoyunu aydınlatmaya çalıştığı meselelerden biri de Türk toprakları ile ilgili ortaya atılan Ermeni iddiaları olmuştur. Asırlar boyunca son derece adil ve hoşgörülü bir ortamda varlıklarını devam ettirmiş olan Ermeni azınlığın, işgallerin başlamasıyla yoğun bir propaganda faaliyetine girişmeleri ve özellikle Doğu Anadolu ile ilgili ortaya attıkları iddialar, Hadisat'ın sayfalarında resmi kaynaklara dayandırılarak verilen bilgiler doğrultusunda bir bir çürütülmüş ve Ermeni iddialarının hiçbir haklı gerekçesinin olamayacağını belirten haberler ve makaleler ile de gerçekler tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir. Özellikle Ermeni propagandacılarının, Doğu

vilayetlerinin nüfusu ile ilgili ortaya attıkları ve bu hususta batı kamuoyunu ikna etmeye çalıştıkları iddiaları karşısında Hadisat, Doğu vilayetlerinin nüfus, tarihi, kültürel ve sosyal özellikleri açısından asırlardan beri Türk vatanının ayrılmaz bir parçası olduğunu belirten yazılar ve nüfus tabloları yayımlayarak, Ermeni iddialarının kuru ve boş laflardan ibaret olduğunu vurgulamıştır.

Özellikle İstanbul'daki Rum ve Ermeni gazetelerinin açıktan açığa, vatan topraklarına yönelik taleplerini bir bir sayfalarında duyurmaları ve İtilaf güçlerinin işgal hareketlerini desteklemeleri ve hatta birçok yerde onları çiçeklerle ve alkışlar arasında karşılamaları, milletin tepkisini bir kat daha arttırmıştır. Bir taraftan işgal edilen alanların genişlemesi, diğer taraftan bu işgaller karşısında Damat Ferit hükümetinin etkili bir tavır sergileyememesi ve hatta hükümet tarafından yapılan işgal hareketlerinin mütarekenin tatbiki anlamında münferit bir hadise şeklinde değerlendirilmesi, milletin barışa olan inancını tamamen silmiş ve bu durum Hadisat'ın, memleket ve vatan için bir şeyler yapma fikrini kuvvetlendirmiştir. Bundan sonra Hadisat'ın sayfalarında ortak bir ülkü etrafında, düşmana karşı mücadele etme düşüncesi ön plana çıkmaya başlamış ve bunun için neler yapılabileceği tartışılmaya başlanmıştır. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nda ve öncesinde vatanı için birçok fedakârlığa katlanmış olan ve birçok sıkıntıya göğüs germiş olan bir milletin, savaş sonunda da, vatanını parçalamak için dört bir taraftan saldırıya geçmiş olan düşmana karşı tarihte eşine ender rastlanan bir mücadele azmiyle, vatan topraklarıyla ilgili yapılan tüm planları altüst etmeye ve bağımsızlığını tekrar kazanmaya yönelik harekete geçmesinde ve milli bir şahlanışın gerçekleşmesinde Hadisat Gazetesi tarihi bir görevi yerine getirmiştir.

Hadisat Gazetesi'nin verdiği haberler doğrultusunda, savaş sona erdiğinde galip devletlerin en çok Almanya ve Osmanlı Devleti ile ilgili planlar yaptıklarını ve bu planlarını hiç vakit kaybetmeden uygulamaya koyduklarını görmekteyiz. Almanya ile ilgili hazırlanmış olan plan birtakım tartışmalar rağmen katı bir şekilde uygulanmıştır. Bunun nedeni ise Almanya'nın, savaşı başlatarak Avrupa'daki tüm dengeleri altüst eden ve insanlığı felakete sürükleyen bir devlet olarak görülmesidir. Hadisat'a göre Almanya'nın bir daha Avrupa ve insanlık için tehlike arz edecek bir güce kavuşmaması fikri, Avrupa kamuoyunun, Almanya hakkında düşündüğü ortak fikri olmuştur. Bu düşünceler doğrultusunda hareket eden galip devletler, önce mütareke ile Almanya'nın

elini kolunu bağlamışlar ve ardından yaptıkları barış antlaşması ile de kendi menfaatleri ve Avrupa'nın geleceği için tehlikeli gördükleri Almanya'yı tamamen etkisiz hale getirmişlerdir. Fakat bu durum pek fazla uzun sürmemiştir. Zira Avrupa'nın dengesini altüst edebilecek yeni bir tehlike ortaya çıkmıştır ki, o da Bolşevizm idi. Savaş sonunda birçok Doğu Avrupa ülkesine, Balkanlara ve Almanya'ya kadar giren Bolşevizm düşüncesi bu ülkelerde, ciddi anlamda iç karışıklıkların ve ayaklanmaların çıkmasına sebep olmuştur. Bilhassa Almanya'da Bolşevik taraftarlarının çıkardığı ayaklanmalar, Avrupalı devletleri ciddi şekilde kaygılandırmıştır. Bu nedenle ekonomik yönden zaten son derece güç şartlar içerisinde bulunan Almanya'da, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi pek de zor görünmüyordu. Galip devletlere göre ise böyle bir durumun gerçekleşmesi, Avrupa için tam anlamıyla bir felaket demektir. İşte bu nedenlerden dolayı Almanya ile yapılan barış antlaşmasının şartları hafifletilmiş ve hatta zamanla bazıları da tamamen kaldırılmıştır. İlerleyen yıllarda Almanya'ya karşı uygulanan katı politikanın tamamen terk edilmesi ise dünyanın yeni bir felaketle daha karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Hadisat Gazetesi'nde yer alan haberleri ve makaleleri tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirdiğimizde, gerçekte ortaya çıkan manzara şöyle idi: Galip devletlerin Osmanlı Devleti ile ilgili planları Mondros Mütarekesi'nin hemen arkasından uygulanmıştır. Aslında mütarekeden hemen sonra İstanbul'da ve Anadolu'da yaşanan gelişmeler, Anadolu ve Türklük aleyhine yönelik çok önceden hazırlanmış olan fakat bir türlü uygulamaya fırsat bulunamayan projelerin, hayata geçirilmek istenmesinden başka bir şey değildi. Bu projeleri hazırlayan galip devletler aynı zamanda, projelerinin başarıyla tamamlanması için de Rum ve Ermeni azınlıkları harekete geçirmeyi ve kullanmayı da ihmal etmemişlerdir. Onlara göre hazırlanmış olan planın başarıyla tamamlanmasını engelleyecek hiçbir neden görünmüyordu. Zira planın başarıyla tamamlanmasını sağlayacak tüm tedbirler alınmıştı. Yalnız gözden kaçırılan küçük bir detay vardı ki, o da yapılan planları ve projeleri altüst edebilecek bir şeydi. Tarihin hiçbir döneminde Türk milleti esaret altında yaşamayı, toprağından ve bağımsızlığından en küçük bir taviz vermeyi asla kabul etmemiştir.

Mütareke ile her şeye oldu bitti gözüyle bakan galip devletler, ilerleyen günlerde, öldüğü zannedilen bir milletin tekrar nasıl dirildiğini görünce endişeye kapılmışlar ve

tüm planlarının başarısızlıkla sonuçlanması ihtimalini de düşünmeye başlamışlardır. İşgal alanları genişledikçe bu ihtimalin gerçekleşmesi, öylesine bir şekilde artmıştır ki, işgal edilen her karış toprak için millet, feryadını Hadisat'ın sayfalarında bir kat daha yükseltmiş ve sonunda bu feryad milli bir tepkiye dönüşmüştür.

Milli Mücadele'nin başlangıç devresinde yaşanan gelişmeleri tüm çıplaklığıyla olmasa bile, tarafsız ve geniş bir bakış açısıyla yansıtan Hadisat Gazetesi için, kendi devrini anlatan ve bu devre ışık tutan canlı bir şahit veya orijinal bir kaynak niteliğine sahip bir gazete olduğunu söylemek, pek abartılı bir ifade olmasa gerektir. Zira Hadisat Gazetesi, memleket dahilinde ve haricinde meydana gelen mühim siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal olayları tüm ayrıntılarıyla aktarmaya çalışmış ve bununla da yetinmemiş, milli meselelerde kamuoyu oluşturabilme ve kamuoyunu yönlendirebilme gücünü de millet yararına son derece etkin bir şekilde kullanmıştır.

Aslında Milli Mücadele taraftarı olan yayın organları arasında, Hadisat Gazetesi'nin de gözden kaçırılmaması gereken önemli bir kaynak niteliğinde olduğu ifade edilebilir. Zira Milli Mücadele başlangıcının inceden inceye araştırılmasında, bu devre ait çarpıcı bilgilere ve önemli ipuçlarına ulaşılmasında, Hadisat Gazetesi gibi henüz el sürülmemiş mevkutelerin incelenip arşivlenmesiyle Milli Mücadele dönemine ait vesâikin zenginleştirilmesi hususunda, daha birçok çalışmanın yapılabileceği de söylenebilir.

Malta'da iken, her şeye rağmen –hayalen olsun- daima vataniyle hem-dert ve alakadar bulunan Süleyman Nazif'in, çok sevdiği Bursa'nın Yunanlılarca işgali üzerine “Dâü's-sıla” adıyla yazdığı manzumesinden:

.....

Dumanlı dağların ağlar gözümde tüttükçe,

Olur mehâsin-i gurbet de başka işkence.

Bizim diyâr-ı tahassürden etmemiş mi güzer?..

Aceb neden lâkayd eser nesîm-i seher?..

Verirdi belki tesellâ bu ömr-i me'yûsa,

Çiçeklerinden uçan itra âşinâ olsa...

KAYNAKÇA

- AHMET İZZET PAŞA (1993), **Feryadım II**, Yay. Haz. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Nehir Yayınları, İstanbul
- AKDOĞAN, Can (1997), **Milli Mücadele Döneminde Ankara Basını** (30 Ekim 1918-21 Şubat 1921), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- AKŞİN, Sina (1992), **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-Mutlakiyete Dönüş I** (1918-1919), 2.Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul
- AKYÜZ, Yahya (1988), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu** (1919-1922), Genişletilmiş 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ALTUĞ, Yılmaz (1980), **Türk Devrim Tarihi Dersleri** (1919-1938), Fatih Yayınevi, İstanbul
- ANADOL, Cemal (1982), **Tarih Işığında Ermeni Dosyası**, Turan Kitabevi, İstanbul
- ARIBURNU, Kemal (1975), **Milli Mücadele’de İstanbul Mitingleri**, Yeni Desen Matbaası, Ankara
- ARMAOĞLU, Fahir (1998), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi** (Cilt 1-2: 1914-1995), Genişletilmiş 11.Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul
- ATA, Ferudun (2003), **Divan-ı Harb-i Örfiler ve Ermeni Tehciri Yargılamaları**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- ATATÜRK, Mustafa Kemal (2000), **Nutuk** (Cilt 1-2: 1919-1920), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- AVCIOĞLU, Doğan (1986), **Milli Kurtuluş Tarihi**, Cilt:3 Tekin Yayınevi, İstanbul
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1975), **Tek Adam Mustafa Kemal** (Cilt 2: 1919-1922), 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul
- AYDINER, Sıtkı (1993), **Güneybatı Anadolu’da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

- AYIŞIĞI, Metin (1997), **Mareşal Ahmet İzzet Paşa** (Askeri ve Siyasi Hayatı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- BAYAR, Celal (1967), **Ben de Yazdım Milli Mücadele'ye Giriş**, Cilt:5, Baha Matbaası, İstanbul
- BAYTOK, Taner (1970), **İngiliz Kaynaklarından Kurtuluş Savaşı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1991), **Türk İnkılap Tarihi**, Cilt:3-Kısım1, 3.Baskı T.T.K.Yayınları, Ankara
- _____ (1995), **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, 2.Baskı, T.T.K.Yayınları, Ankara
- BELEN, Fahri (1983), **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- BİLGİ, Nejdet (1999), Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan **Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in Yargılanması**, Köksav Yayınları, Ankara
- BURAK, Durdu Mehmet (2004), **Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz İlişkileri (1914-1918)**, Babil Yayıncılık, Ankara
- CARTHY, Justin Mc (1998), **Müslümanlar ve Azınlıklar**, Çev., Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul
- _____ (1998), **Ölüm ve Sürgün-Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi (1821-1922)**, Çev., Bilge Umar, İnkılap Yayınevi, İstanbul
- CAVİD BEY (2000), **Felaket Günleri- Mütareke Tarihinin Feci Tarihi I**, Yay. Haz., Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul
- ÇELİK, Kemal (1999), **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, T.T.K.Yayınları, Ankara
- CHURCHILL, Winston S. (2004), **2.Dünya Savaşı Hatıraları-Savaştan Savaşa (1919-1939)**, Çev., Mehmet Ali Yalkın, Örgün Yayınevi, İstanbul
- DEĞİRMENCİ, Resul (2003), **Mondros'tan Gümrü'ye Türk Basınında Ermeni**

Sorunu (1918-1920), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara

DEVELİOĞLU, Ferit (1993), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat** (Eski ve Yeni Harflerle), 11.Baskı, Yay. Haz., Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi, Ankara

DURSUNOĞLU, Cevat (1998), **Milli Mücadele’de Erzurum**, 2.Baskı, Erzurum Kitaplığı Emek Matbaacılık, İstanbul

ERDEHA, Kâmil (1975), **Milli Mücadele’de Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul

EROĞLU, Hazma (1982), **Türk İnkılap Tarihi**, T.T.K.Yayınları, Ankara

ERTÜRK, Hüsamettin (1996), **İki Devrin Perde Arkası**, Yay. Haz., Samih Nafiz Tansu, Sebil Yayınları, İstanbul

EVANS, Laurence (1972), **Türkiye’nin Paylaşılması**, Çev., Tefik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul

GENCER, Ali İhsan ve Sebahattin Özel (1994), **Türk İnkılap Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul

GÖKBİLGİN, M.Tayyib (1959), **Milli Mücadele Başlarken- Mondros Mütarekesi’nden Sivas Kongresi’ne**, Cilt:1, T.T.K.Basımevi, Ankara

GÖZTEPE, Tarık Mümtaz (1994), **Osmanoğullarının Son Padişahı Vahidettin Mütareke Gaiyasında**, Sebil Yayınları, İstanbul

GÜLER, Ali ve Suat Akgül (2003), **Sorun Olan Ermeniler**, Berikan Basım Yayıncılık Poyraz Ofset, Ankara

GÜR, Muhammet (1992), **Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul

GÜRÜN, Kâmuran (1985), **Ermeni Dosyası**, 3.Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara

_____ (1986), **Savaşın Dünya ve Türkiye**, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara

HADİSAT, 20 Ekim 1918 ile 23 Haziran 1919 arasındaki tüm sayılar, 174 sayı

HATİPOĞLU, Süleyman (2001), **Türk Fransız Mücadelesi** (Orta Toros Geçitleri 1915-1921), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

JAESCHKE, Gotthard (1986), **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev., Cemal Köprülü, T.T:K.Yayınları, Ankara

KABAKLI, Ahmet (2002), **Türk Edebiyatı**, Cilt: 2, Gözden Geçirilmiş 11.Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul

KARAKAŞ, Şuayb (1982), **Süleyman Nazif**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 968, Kültür Eserleri Dizisi:122, 1.Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara

KİLİ, Suna (1982), **Türk Devrim Tarihi**, Tekin Yayınevi, İstanbul

KOCABAŞ, Süleyman (1990), **Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları Tarihte Türkler ve Fransızlar**, Vatan Yayınları, İstanbul

KOCAHANOĞLU, Osman Selim (1998), **İttihat ve Terakkinin Sorgulanması ve Yargılanması**, Temel Yayınları, İstanbul

KOCATÜRK, Utkan (1973), **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi (1918-1938)**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara

LEWIS, Bernard (1988), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev., Metin Kıratlı, 3.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet (1993), **İttihat ve Terakkinin Kurucu Üyelerinden Dr. Reşit Bey'in Hatıraları-Sürgünden İntihara**, Arba Yayınları, İstanbul

METİN, Halil (1997), **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin (1988), **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Cilt:1-2, Maliye Bakanlığı Yayınları, İstanbul

OKYAR, Fethi (1980), **Üç Devirde Bir Adam**, Haz., Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul

- ÖKE, Mim Kemal (1995), **Musul-Kürdistan Sorunu** (1918-1926), İz Yayıncılık, İstanbul
- ÖZKAN, Hülya (1994), **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karştı Faaliyetleri** (4 Mart 1919-16 Ekim 1920), Genelkurmay Basımevi, Ankara
- ÖZKAYA, Yücel (2002), Milli Mücadele Tarihi-Makaleler “İzmir’in İşgali” , Yay. Haz., Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara
- ÖZTOPRAK, İzzet (1981), **Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını** (Mayıs 1919-Temmuz 1921), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- RİFAT, Mevlanzade (2004), **İttihat Terakki İktidarı ve Türkiye İnkılabının İçyüzü**, Yedi İklim Yayınları, İstanbul
- RENOUVIN, Pierre (2004), **1.Dünya Savaşı ve Türkiye** (1914-1918), Çev., Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul
- ROBERTS, J.M. (2003), **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, Çev., Sinem Gül, 1.Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- SAFA, Peyami (1976), **Sosyalizm Marksizm Komünizm** (Objektif:3), 2.Baskı, Ötüken Yayınevi, İstanbul
- SAMİ, Şemseddin (1989), **Kâmus-ı Türkî**, 3.Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul
- SANDER, Oral (1997), **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, 5.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara
- SARAL, Ahmet Hulki (1966), **Türk İstiklal Harbi IV-Güney Cephesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara
- SARAY, Mehmet (1998), **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, M.E.B.Yayınları, İstanbul
- SARICA, Murat (1982), **Birinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Avrupa’da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları** (1919-1929), Güray Matbaası, İstanbul
- SARIHAN, Zeki (1993), **Kurtuluş Savaşı Günlüğü-Mondros’tan Erzurum Kongresi’ne** (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919), T.T.K.Yayınları, Ankara

- SELEK, Sabahattin (1970), **Milli Mücadele**, Cilt:1, Cem Yayınları, İstanbul
- _____ (1992), **Anadolu İhtilali**, Cem Yayınları, İstanbul
- SELVİ, Haluk (2003), **Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu**, Sakarya Üniversitesi Rektörlük Basımevi, Sakarya
- SHAW, J. Stanford ve Ezel Kural Shaw (1983), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev., Mehmet Harmancı, Cilt:2, E Yayınları, İstanbul
- SMITH, Micheal L. (1978), **Anadolu Üzerindeki Göz**, Çev., Halim İnal, Hürriyet Yayınları, İstanbul
- SONYEL, Salâhi R. (1995), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I** (Mondros Bırakışması'ndan Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar), 3.Baskı, T.T.K.Yayınları, Ankara
- ŞAHİN, Enis (2002), **Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları** (1917-1918), T.T.K.Basımevi, Ankara
- _____ (2005), **Diplomasi ve Sınır** (Gümrü Görüşmeleri ve Protokoller 1918), Yeditepe Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul
- ŞİMŞİR, Bilal (1995), **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara
- TANİLLİ, Servet (2003), **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, Cilt:IV- 20.Yüzyıl Yeni Bir Dünyanın Arasında, 5.Baskı, Adam Yayınları, İstanbul
- TANSEL, Selahattin (1991), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt:1-2, 3.Baskı, M.E.B.Yayınları, İstanbul
- TÖRENEK, Mehmet (2002), **Türk Romanında İşgal İstanbul'u**, Ecem Matbaacılık, İstanbul
- TUNAYA, Tarık Zafer (1986), **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul
- TUNÇ, Salih (1999), **İşgal Döneminde İstanbul Basını** (1918-1922), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul

TURAN, Mustafa (1999), **Yunan Mezalimi** (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

TURAN, Refik, Mustafa Safran, Muhammet Şahin ve E. Semih Yalçın (1994), **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, 2.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara

TÜFEKÇİ, Zeynep (2001), **Trabzon ve Çevresinde Yapılan Ermeni Tehciri ve Yargulamaları**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul

TÜRKGELDİ, Ali Fuat (1987), **Görüp İşittiklerim**, T.T.K.Yayınları, Ankara

UÇAROL, Rifat (1985), **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul

URAS, Esat (1987), **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi-Dün Bugün Yarın**, 2.Baskı, Belge Yayınları, İstanbul

ÜLMAN, A.Haluk (1973), **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş**, 2.Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara

ÜNAL, Tahsin (2001), **Türk Siyasi Tarihi**, Cilt:2, Yay. Haz., Ali Güler-Suat Akgül, Berikan Basım Yayıncılık-Kale Ofset, Ankara

ZURCHER, Eric Jan (1987), **Milli Mücadele'de İttihatçılık**, Çev., Nüzhet Salihoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul

تاریخچه و اطلاعات
سازمان و ادارات
مجلس شورای ملی
وزارت عدالت
وزارت معارف
وزارت جنگ
وزارت بازرگانی
وزارت صنایع
وزارت راه و ترابری
وزارت آبرو و برق

شماره: ۱۳
تاریخ: ۱۳۰۴

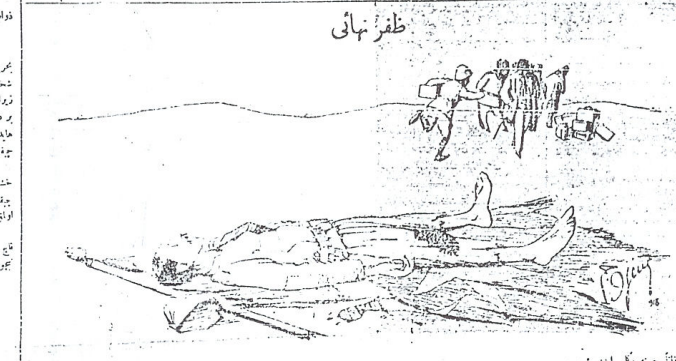
مجلس شورای ملی
وزارت عدالت
وزارت معارف
وزارت جنگ
وزارت بازرگانی
وزارت صنایع
وزارت راه و ترابری
وزارت آبرو و برق

کتابخانه و نشریات

کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات

اطمنان خلیجی شرطدن صرف نظر - متارکه انک امضاسی قرة قریبه به گلشدن

ایران در مقابل این شرطها که در این روزها در ایران و سایر بلاد مشرق زمین طرفین این امر در حال مذاکره است. این شرطها عبارتند از: اول: ایران باید تمام مناطق خود را به طرفین این امر تسلیم کند. دوم: ایران باید تمام مناطق خود را به طرفین این امر تسلیم کند. سوم: ایران باید تمام مناطق خود را به طرفین این امر تسلیم کند.

دانش حسنه نقل ایلی

و متارکه انک امضاسی قرة قریبه به گلشدن
ایران در مقابل این شرطها که در این روزها در ایران و سایر بلاد مشرق زمین طرفین این امر در حال مذاکره است. این شرطها عبارتند از: اول: ایران باید تمام مناطق خود را به طرفین این امر تسلیم کند. دوم: ایران باید تمام مناطق خود را به طرفین این امر تسلیم کند. سوم: ایران باید تمام مناطق خود را به طرفین این امر تسلیم کند.

حواشی خارجیه
برایه ۲۸ (۱) - در این روزها در ایران و سایر بلاد مشرق زمین طرفین این امر در حال مذاکره است. این شرطها عبارتند از: اول: ایران باید تمام مناطق خود را به طرفین این امر تسلیم کند. دوم: ایران باید تمام مناطق خود را به طرفین این امر تسلیم کند. سوم: ایران باید تمام مناطق خود را به طرفین این امر تسلیم کند.

اوروپا و الیزه قارشی

اوروپا و الیزه قارشی
اوروپا و الیزه قارشی
اوروپا و الیزه قارشی
اوروپا و الیزه قارشی
اوروپا و الیزه قارشی
اوروپا و الیزه قارشی
اوروپا و الیزه قارشی
اوروپا و الیزه قارشی
اوروپا و الیزه قارشی
اوروپا و الیزه قارشی

کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات

کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات
کتابخانه و نشریات

شماره ۲۰۰ : ۱۳۳۷

بازار
۱۳۳۷ خرداد ماه
۱۳۳۷ خرداد ماه

بازار
۱۳۳۷ خرداد ماه
۱۳۳۷ خرداد ماه

بازار
۱۳۳۷ خرداد ماه
۱۳۳۷ خرداد ماه

بازار
۱۳۳۷ خرداد ماه
۱۳۳۷ خرداد ماه

انتخابات

انتخابات مجلس شورای اسلامی در استان تهران در روز شنبه ۱۳ خرداد ماه برگزار شد. در این انتخابات ۱۰۰ کاندیدای مختلف در ۱۰۰ حوزه انتخابیه شرکت کردند. در این میان، کاندیدای آقایان... (متن ادامه دارد)

ولایات شرقی

ولایات شرقی مدافعه حقوق ملیه جمعیتک تشناتی... (متن ادامه دارد)

برحق خيال

برحق خيال... (متن ادامه دارد)

توقعات

توقعات... (متن ادامه دارد)

جلسه هیئت مدیره

جلسه هیئت مدیره... (متن ادامه دارد)

مجلس هیئت مدیره

مجلس هیئت مدیره... (متن ادامه دارد)

ولایات شرقی

ولایات شرقی مدافعه حقوق ملیه جمعیتک تشناتی... (متن ادامه دارد)

ولایات شرقی

ولایات شرقی مدافعه حقوق ملیه جمعیتک تشناتی... (متن ادامه دارد)

ولایات شرقی

ولایات شرقی مدافعه حقوق ملیه جمعیتک تشناتی... (متن ادامه دارد)

ولایات شرقی

ولایات شرقی مدافعه حقوق ملیه جمعیتک تشناتی... (متن ادامه دارد)

ولایات شرقی

ولایات شرقی مدافعه حقوق ملیه جمعیتک تشناتی... (متن ادامه دارد)

ولایات شرقی

ولایات شرقی مدافعه حقوق ملیه جمعیتک تشناتی... (متن ادامه دارد)

ÖZGEÇMİŞ

İbrahim Eğilmez 1977'de Adıyaman'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimi Adıyaman'da tamamladı. 1995'de 19 Mayıs Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nü kazandı.1999'da, bu bölümden mezun oldu. Aynı sene Sakarya'da, bir İlköğretim okulunda Sosyal Bilgiler Öğretmeni olarak göreve başladı ve halen bu göreve devam etmektedir.